

ČASOPIS PRE KNIHOVNÍCTVO

KWIZNICA

ROZHOVORY

OSOBNOSTI

KNIŽNICE A ČITATELIA

RECENZIE

KNIŽNÁ KULTÚRA

PRIPOMÍNAME SI ...

štvrtročník
číslo 02
2024
ročník XXV.

2024

10. máj – 30. september 2024
Literárne múzeum SNK*
M. R. Štefánika 11, Martin

SNK

Sláwy dcera

Výstava pri príležitosti
200. výročia vydania
básnickej skladby
Jána Kollára
Sláwy dcera (1824)

* Slovenská
národná
knihnica

www.snk.sk

2024

Zodpovedný redaktor

Mgr. Zuzana Struháriková, PhD.

e-mail: zuzana.struharikova@snk.sk

tel.: +421 43/2451 304

Jazykový redaktor

PhDr. Darina Auxová, PhD.

e-mail: darina.auxova@snk.sk

Technické a grafické spracovanie

Mgr. Jana Nemcová

Adresa redakcie

Slovenská národná knižnica

Nám. J. Cígera Hronského 1

036 01 Martin

e-mail: redakcia@snk.sk

tel.: +421 43/2451 304, 277

Redakčná rada

Ing. Ivana Kostrabová

Mgr. Katarína Buzová, PhD.

prof. PhDr. Peter Čajka, PhD.

Mgr. Szabolcs Dancs

doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD.

doc. Mgr. Marián Grupač, PhD.

Mgr. Iveta Hurná

prof. Ing. Vojtech Jurčák, CSc.

prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.

Katarzyna Ślaska

Mgr. Michal Sliacky

Ing. Silvia Stasselová

Mgr. Norbert Végh

Ing. Danica Zendulková

Časopis vychádza 4-krát ročne

v elektronickej verzii.

<https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica.html>

Imprimované: 28. 6. 2024

Milé čitateľky, milí čitatelia,

dostáva sa vám „do rúk“ druhé číslo časopisu *Knižnica* v tomto roku, ktoré je už tradične venované významným výročiam, ale aj reflexii na dôležité míľniky spojené s vybranými osobnosťami a udalosťami formujúcimi nielen prostredie knižníc a knižničnú prax, ale aj naše poznanie, vzťah k literatúre či národné povedomie. Čoraz častejšie sme totiž svedkami spoločenskej diskusie s cieľom vyzdvihnúť hrdosť na vlastný národ, kultúru a osobnosti, ktoré už desaťročia zaplňujú učebnice základných a stredných škôl a bez ktorých by naša malebná krajina s najväčšou pravdepodobnosťou nebola takou, akou je dnes.

Z času na čas sa však neviem ubrániť pocitu neustáleho odkazovania na minulosť, z ktorej je – napriek mnohým nespochybniteľným úspechom –, potrebné sa aj poučiť. Je zrejmé, že viaceré v minulosti presadzované predstavy o svete a na ne nadväzujúce činy mali na spoločnosť negatívny vplyv. Problémom je aj (často zámerne) nesprávne interpretovanie myšlienok našich národných dejateľov spôsobom, ktorého adekvátnosť by v mnohých prípadoch oni sami prinajmenšom spochybňovali. Aj z tohto dôvodu vnímam vzdelanie ako nevyhnutnú súčasť zmysluplného fungovania jednotlivca v spoločnosti, a to vrátane schopnosti racionálne sa rozhodovať na základe predchádzajúcich – pozitívnych či negatívnych –, skúseností. Bez kvalitného vzdelania a pochopenia súvislostí budeme aj naďalej odsúdení na konanie založené na stratégii pokus – omyl. Prílišná stagnácia (či v horšom prípade regresia) a lipnutie na presvedčeníach a zvykoch minulých v dnešnej dobe plnej neustálych zmien totiž spravidla nepostačuje – ba naopak –, môže na spoločnosť v mnohých smeroch pôsobiť degradačne.

Domnievam sa, že vyššie uvedené platí aj pre knižnice, ktoré takisto majú tendenciu inklinovať k tradíciám, pričom inovatívne prístupy zavádzajú len postupne (hoci, vzhľadom na obmedzené finančné zdroje, v mnohých prípadoch nie vlastnou vinou). Napriek tomu považujem za dôležité oceniť mnohé zmeny, ktorými počas svojho vývoja prešli a budú prechádzať aj v budúcnosti. Autori a čitatelia, ktorí svojimi príspevkami a spätnou väzbou časopis *Knižnica* neustále obohacujú a posúvajú vpred, k tejto pozitívnej transformácii nepochybne prispievajú.

Prajem vám príjemné a obohacujúce čítanie.

Zuzana Struháriková
zodpovedná redaktorka

Uverejnené názory vyjadrujú stanoviská autorov, ktorí sú garantom obsahovej správnosti príspevku. Redakcia si vyhradzuje právo robiť v texte štylistické úpravy a jazykové korektúry a v prípade potreby krátiť príspevky. Nevyžiadané rukopisy redakcia nevracia. Pri prepise citovaných textov si redakcia vyhradzuje právo ponechať pôvodný pravopis kvôli autenticite dokumentov a prameňov.

Pokyny pre autorov príspevkov nájdete na <https://www.snk.sk/sk/59-edicna-cinnost/1595-pokyny-autorom.html>.

Obsah/ Table of Contents

OSOBNOSŤ KNIŽNICE

ROZHOVOR

Interview

- 6/ **Norbert Végh: Úspešné inovácie sú výsledkom spolupráce knižníc a proaktívneho prístupu k čitateľom**
Norbert Végh: Successful innovations are the result of library cooperation and a proactive approach to readers
Mgr. Zuzana Struháriková, PhD.

RECENZOVANÉ ČLÁNKY

- 10/ **Vývoj detského knihovníctva od počiatkov po koniec 20. storočia. Prieniky vysokoškolskej prípravy a knižničnej praxe**
The development of children's librarianship from the beginning to the end of the 20th century. Intersections of higher education and library practice
PhDr. Elena Sakálová, PhD.
PhDr. Ludmila Hrdináková, PhD.

- 45/ **Európska legislatíva proti šíreniu dezinformácií a jej implementácia v slovenskom prostredí**
European legislation to combat the dissemination of disinformation and its implementation in Slovakia
Mgr. Katarína Matušková

OSOBNOSTI

Personalities

- 54/ **Knižnica Antona Augustína Baníka**
Anton Augustín Baník Library
Mgr. Jana Cabadajová
doc. PhDr. Augustín Maťovčík, DrSc.

- 58/ **Za Tomášom Janovicom**
In memory of Tomáš Janovic
Mgr. Peter Cabadaj

KNIŽNICE A ČITATELIA

Libraries and Readers

- 64/ **30. výročie bibliobusov vo Svidníku**
30th anniversary of the bibliobuses in Svidník
Bc. Ludmila Pripučníková

- 68/ **Čitateľské aktivity školských knižníc v roku 2023**
Reading activities of school libraries in 2023
Mgr. Rozália Cenigová

RECENZIE

Reviews

- 84/ **Menej známe osobnosti, spolky a udalosti na východnom Slovensku 1848 – 1948**
Lesser-known personalities, associations and events in eastern Slovakia 1848-1948
Mgr. Ida Girašková

- 88/ **Peter Bornemisza a šintavská tlačiareň**
Peter Bornemisza and the Šintava printing house
PhDr. Ludmila Čelková

KNIŽNÁ KULTÚRA

Book Culture

- 91/ **Unikátne územné slovacikum
17. storočia v konvolúte
v Kežmarku**
A unique 17th century territorial
publication about Slovakia and
Slovaks in the envelope in Kežmarok
prom. knih. Vlasta Okoličányová

- 104/ **Najvýznamnejšie knižničné fondy kniž-
nice Spolku svätého Vojtecha**
The most important book collections
of the Saint Adalbert Association's library
PhDr. Mária Zacharová

PRIPOMÍNAME SI ...

Commemorating...

- 107/ **Bombardovanie Bratislavy
v roku 1944. Korešpondencia
zo zbierok Literárneho archívu SNK**
Bombing of Bratislava in 1944.
Correspondence from the collections of
the SNL Literary Archive
Mgr. Eva Pástorová

- 113/ **Hviezdoslav a čas. 175. výročie
narodenia**
Hviezdoslav and time.
The 175th anniversary of his birth
Mgr. Peter Cabadaj

- 119/ **70. výročie Podduklianskej knižnice vo
Svidníku**
70th anniversary of the Podduklianska
Library in Svidník
Nadežda Mičáková

NORBERT VÉGH: ÚSPEŠNÉ INOVÁCIE SÚ VÝSLEDKOM SPOLUPRÁCE KNIŽNÍC A PROAKTÍVNEHO PRÍSTUPU K ČITATEĽOM

MGR. ZUZANA STRUHÁRIKOVÁ, PHD.

zuzana.struharikova@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

The paper features an interview with computer scientist Norbert Végh, who works at the Matej Hrebenda Slovak Library for the Blind in Levoča (SLB). Végh is the creator of the award-winning *Digital Library* project and, as part of his work at SLB, he is dedicated to making websites and digital services accessible to visually impaired and blind users. The aim of the interview was not only to introduce SLB's services and report on its activities and collaborations, but also to provide information on the beginnings of Végh's work in this field. His long-term interest in disadvantaged users is also reflected in other activities and projects through which he helps to improve their experience with digital products and services, even outside the library environment.

Keywords: personalities, Norbert Végh, digital libraries, digital services, website accessibility, Matej Hrebenda Slovak Library for the Blind in Levoča, interviews

Norbert Végh je informatikom, pôsobiacim od roku 1996 v Slovenskej knižnici pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči (SKN). V rámci pôsobenia v SKN sa špecializuje na sprístupňovanie webových stránok a digitálnych služieb slabozrakým a nevidiacim používateľom, čo sa odráža aj na jeho aktívnej účasti na mnohých odborných konferenciách. Je autorom projektu *Digitálna knižnica*, ktorý ako jediný slovenský projekt získal ocenenie INFORUM 2007 a na konferencii ITAPA 2007 aj prvé miesto v kategórii *Nové služby*. V minulosti bol viackrát členom projektov zameraných na prístupnosť webových stránok a mobilných aplikácií. Od roku 2004 pôsobí aj ako člen predstavenstva Slovenského spolku knihovníkov.

Na úvod by ma zaujímalo, čo vás viedlo k pôsobeniu v SKN v Levoči a k práci venovanej poskytovaniu digitálnych služieb znevýhodneným používateľom. Ktoré impulzy vo vašom živote boli z vášho pohľadu tými najzásadnejšími?

Na vysokej škole som sa zoznámil s mojou manželkou. Jej otec je nevidiaci, ale už v tých časoch používal hovoriaci počítač Eureka. Písal sa rok 1987. V tých časoch som používal počítač Amiga, ktorý som naprogramoval tak, aby dokázal primitívne rozprávať. Táto problematika ma zaujala a začal som experimentovať s vlastným hlasovým výstupom v operačných systémoch MS DOS a Windows. V roku 1995 svokor napísal učebnicu latinčiny pre nevidiacich masérov, tak som urobil program, ktorý nevidiacich skúšal latinčinu. Keď počítač napísal na obrazovku latinské slovo, mali za úlohu napísať slovenský ekvivalent. Počítač im ho prečítal a dostali spätnú väzbu. O rok som sa uchádzal o miesto informatika v Slovenskej knižnici pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči, kde pracujem dodnes ako správca digitálnej knižnice.

SKN sa neustále usiluje rozširovať ponuku svojich služieb, čoho dôkazom je nielen ich aktívna propagácia, ale aj publikačná činnosť a účasť vašich kolegov na odborných konferenciách. Ak by ste mali zosumarizovať služby, ktoré ste pre používateľov zaviedli v minulom roku, ktoré by to boli?

Sústredím sa na novinky v oblasti digitálnych služieb. V septembri 2023 sme v spolupráci so Slovenskou národnou knižnicou v Martine spustili novú službu pod názvom *DIKDA pre čitateľov SKN*. Vďaka nej môžu používatelia samostatne, bez cudzej

Norbert Végh (Flickr Inforum conference)

pomoci požiadať o digitalizáciu ľubovoľnej monografie alebo periodika, ktoré sú v Slovenskej národnej knižnici v Martine uvedené v zozname obchodne nedostupných diel z počtu približne 1 300 000 dokumentov. SKN zabezpečuje sťahovanie, úpravu, rozpoznávanie písma a zabezpečenie dokumentov tak, aby si ich čitatelia vedeli stiahnuť priamo z digitálnej knižnice.

Do ostrej prevádzky sme spustili aj nový e-shop, ktorý ponúka možnosť zakúpenia konkrétnych publikácií, periodík, kalendárov, pohľadníc a pod. v Braillovom písme a reliéfnej grafike.

Pred niekoľkými rokmi ste sprístupnili aj mobilnú aplikáciu poskytujúcu prístup k zvukovým knihám a časopisom SKN – Corvus. Aká bola v tomto smere spätná väzba zo strany vašich používateľov či kolegov z iných knižníc a informačných inštitúcií? Je aj u vašich používateľov viditeľný masívnejší prechod z desktopového prostredia do prostredia mobilných aplikácií?

Pre mnohých nevidiacich nie je jednoduché, aby dokázali plnohodnotne ovládať osobný počítač s hlasovým výstupom alebo braillovsým riadkom. Zistili sme, že mobilnú aplikáciu Corvus používajú nevidiaci, ktorí by inak s bežným počítačom nedokázali pracovať. Teší nás, že aplikáciu Corvus využívajú aj ďalší používatelia digitálnej knižnice. Podľa našich štatistík cca 15 – 20 % digitálnych zvukových kníh a časopisov je počúvaných pomocou tejto mobilnej aplikácie.

V minulosti ste spolupracovali aj na vývoji mobilnej aplikácie, ktorej cieľom bolo priblížiť históriu mesta Košice. Jej súčasťou boli 3D zábery či audiosprievodca a bola prístupná aj pre zrakovoznevýhodnených používateľov. Do akej miery sa angažujete v rámci pomoci znevýhodneným používateľom mimo komunity SKN? Existujú z vašej strany v tomto smere aj iné aktivity?

Vždy ma zaujímal nielen prístupnosť webových stránok, ale aj mobilných aplikácií. Za posledné roky som mal možnosť pracovať na mnohých zaujímavých projektoch, ktoré využívali technológie QR kódov, alebo NFC čipov v kombinácii s audiosprievodcom. Dokonca aj 3D virtuálne prehliadky sa snažím robiť tak, aby audiokomentár, ktorý je ich súčasťou, vedeli nevidiaci používať samostatne pomocou klávesových skratiek. Som vďačný nevidiacim kolegom, že testujú mobilné aplikácie, aby som ich vedel prispôbiť aj nevidiacim. Poslednú podobnú mobilnú aplikáciu s audiosprievodcom s QR kódmi som robil pre Múzeum Červený Kláštor.

SKN v súčasnosti poskytuje už aj prístup k zvukovým dokumentom nahovoreným prostredníctvom umelej inteligencie. Ak by ste umelú inteligenciu mali porovnať s hlasovými syntetizérmi, používanými v minulosti, čo považujete za jej silné či, naopak, slabé stránky?

Za posledné roky sa vďaka umelej inteligencii výrazne zlepšili syntetické hlasy, ktoré využívajú aj nevidiaci. Doteraz sme syntetickú reč využívali najmä pri našich inštruktážnych videách. Pomocou hlasu Filip, ktorý je súčasťou operačného systému Windows, sme ozvučili niektoré digitálne učebnice a knihy odporúčaného čítania. Tento rok sme začali vydávať prvý zvukový časopis *Slovenka*, nahovorený pomocou syntetickej reči. Od nevidiacich máme pozitívnu odozvu, aj keď ešte nedokážeme odstrániť všetky nedostatky pri výslovnosti syntetickej reči.

Obdivujem však aktivity šikovných nevidiacich informatikov, ktorých vedie redaktor rádia Lumen Ondrej Rosík. Sami vyvinuli podľa verejne dostupných informácií pomocou umelej inteligencie kvalitný slovenský syntetický hlas. Verím, že tento hlas budeme v budúcnosti využívať aj v SKN.

V rámci svojho fungovania spolupracujete so SNK a s CVTI SR. V čom táto spolupráca spočíva a v čom vidíte jej hlavný prínos? S ktorými ďalšími inštitúciami – na Slovensku či v zahraničí –, spolupracujete?

Veľmi si vážime spoluprácu s partnerskými inštitúciami SNK, CVTI SR alebo so Štátnou vedeckou knižnicou v Košiciach. Len vďaka tejto spolupráci dokážeme v mimoriadne krátkom čase zabezpečiť pre nevidiacich žiakov a študentov digitálne učebnice. Stáva sa, že nevidiaci si objedná digitalizáciu knihy vo formáte PDF a za menej ako 24 hodín si ju vie stiahnuť z digitálnej knižnice v prístupnom formáte.

Plánujete v budúcnosti nadviazať spoluprácu aj so zahraničnými inštitúciami?

Áno, máme podpísanú zmluvu s medzinárodným konzorciom ABC (Accessible Book Consortium). V týchto dňoch prebieha integrácia nášho katalógu digitálnych zvukových kníh a kníh v Braillovom písme do tohto celosvetového katalógu knižníc pre nevidiacich. Výsledkom bude, že naši čitatelia budú mať k dispozícii všetky digitálne zvukové knihy a knihy v Braillovom písme z celého sveta.

SKN bude robiť v tejto službe sprostredkovateľa. Verím, že kým vyjde ďalšie číslo časopisu *Knižnica*, budú tieto plány zrealizované.

V čom vidíte z hľadiska poskytovania knižnično-informačných služieb v nadchádzajúcom období hlavné problémy a výzvy, najmä vo vzťahu k štvrtej (a nastupujúcej piatej) priemyselnej revolúcii?

Je evidentné, že digitalizácia a využívanie umelej inteligencie výrazne ovplyvní v budúcnosti mnohé služby, ktoré poskytujú rôzne knižnice vrátane SKN. Výzvou pre SKN bude schopnosť využívať kvalitné syntetické hlasy, pri ktorých by sme sami dokázali vylepšiť prípadnú nesprávnu výslovnosť. S tým súvisí nevyhnuté vzdelávanie sa v oblasti IKT.

Mnohé vylepšenia a inovácie závisia od dobrej spolupráce s inými knižnicami. Výmena skúseností a ukážok dobrej praxe na seminároch a konferenciách môžu priniesť nápady, ktorých realizácia v praxi dokáže obohatiť služby knižníc a uľahčí ich využívanie zo strany používateľov služieb.

Je veľmi dôležité pravidelne propagovať služby knižnice. Dnes už nestačí uverejniť na webovej stránke oznam o novej službe. Musíme proaktívne a pri každej príležitosti predvádzať a ukazovať, ako tieto služby môžu využívať naši čitatelia.

Veľkou výzvou by bolo, ak by sme vedeli poskytovať všetky digitalizované dokumenty SNK tak, aby slúžili výhradne nevidiacim používateľom.

Ktoré nové služby plánujete v SKN zavádzať v roku 2024, resp. v nasledujúcich rokoch?

Trápi nás zastaraný knižnično-informačný systém Virtua, ktorý má už najlepšie roky za sebou. Veríme však, že v spolupráci s ďalšími knižnicami a naším zriaďovateľom Ministerstvom kultúry SR dokážeme v budúcnosti nájsť vhodnú náhradu. Výzvou pre nás je realizovať aj všetky pribúdajúce služby knižnice – s prihliadnutím na bezpečnostné štandardy. Možno sa nám podarí automatizovať digitalizáciu a sprístupňovanie obchodne nedostupných diel SNK pre čitateľov SKN.

Každý rok sa snažíme zavádzať nové inovácie a služby, ale je veľmi náročné zabezpečiť takto pribúdajúce úkony, aby fungovali vždy na 100 %. Napriek tomu veríme, že aj v ďalších rokoch prekvapíme čitateľov digitálnej knižnice novými službami.

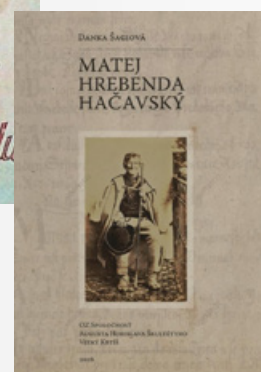
SLUŽBY DIGITÁLNEJ KNIŽNICE PRE ČITATEĽOV SKN:

- Prístup k vyše 9 000 zvukovým knihám a časopisom;
- Prístup k vyše 700 elektronickým knihám v Braillovom písme, ktoré môžu nevidiaci čítať prostredníctvom braillovského riadku;
- Prístup k vyše 28 000 plných textov článkov;
- Zabezpečenie prístupu k učebniciam vo formáte PDF pre nevidiacich študentov základných a stredných škôl v spolupráci s portálom DIKDA;
- Možnosť požiadať o digitalizáciu monografií a periodík Slovenskej národnej knižnice z portálu DIKDA vrátane 1 300 000 titulov obchodne nedostupných diel;
- Rozširovanie portfólia článkov načítaných pomocou umelej inteligencie.

MOHLO BY VÁS ZAUJÍMAŤ...

Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči bola pomenovaná po slovenskom národnom buditeľovi, ľudovom spisovateľovi a rodákovi z obce Rimavská Píla. Vo fonde Slovenskej národnej knižnice sa nachádza viacero publikácií venujúcich sa životu a dielu tejto významnej osobnosti, ktoré si môžete vypožičať prostredníctvom nášho online katalógu.

Zlatý fond SME navyše ponúka možnosť prečítať si vlastný životopis Mateja Hrebendu napísaný v roku 1860 v online forme.

VÝVOJ DETSKÉHO KNIHOVNÍCTVA OD POČIATKOV PO KONIEC 20. STOROČIA PRIENIKY VYSOKOŠKOLSKEJ PRÍPRAVY A KNIŽNIČNEJ PRAXE

PHDR. ELENA SAKÁLOVÁ, PH.D.
PHDR. ĽUDMILA HRDINÁKOVÁ, PH.D.

✉ eliska.elena@gmail.com

✉ ludmila.hrdinakova@uniba.sk
Univerzita Komenského
v Bratislave
www.uniba.sk

The paper deals with the development of library work with children and youth from its beginnings to the end of the 20th century in the context of higher education and the development of library practice. It focuses on the leading authorities in the field of book work with children and youth, including specialized workplaces, professional organizations, specialized periodicals and personalities who shaped its current form. In order to map the development in this area, the authors employed the heuristic and content analysis of contemporary materials, specialized periodicals, official documents and websites of relevant institutions. When examining the historical development of higher education, they based their research on theses and dissertations defended at the Department of Library and Information Science of the Faculty of Arts of Comenius University in Bratislava, annual faculty documents and the *Department Chronicle*, all through the application of bibliographic and content analysis. This extensive review revealed not only the ongoing need to connect theoretical education with practice, but also to take into account political, social and economic factors that have a considerable influence on developments in this field.

Keywords: librarianship, higher education, library practice, children and youth, Department of Library and Information Science, Comenius University in Bratislava

ÚVOD

Knižničná práca s deťmi a mládežou a služby, ktoré knižnice poskytujú deťom a mladým čitateľom, neboli nikdy také dôležité, ako je to práve v súčasnosti – v období znalostnej spoločnosti, ale i v období ohromného rozmachu konkurenčných médií. Prístup k znalostiam, písomnému dedičstvu a multikultúrnemu bohatstvu sveta, ako aj celoživotné vzdelávanie a gramotnosť sa stali prioritou našej spoločnosti. Kvalitná knižnica vybavuje deti a mladých čitateľov nevyhnutnou čitateľskou motiváciou, podporuje rozvoj čitateľstva, podieľa sa na formovaní informačných kompetencií a kompetencií celoživotného vzdelávania (Smernica 2010). Knižničná práca s deťmi a mládežou je teda logickou súčasťou knižničnej a informačnej vedy, ktorej cieľom je pripravovať odborných pracovníkov pre knižničnú prax. V praxi existuje niekoľko typov knižníc, ktoré pracujú so zmieňovanou vekovou kategóriou (verejná – predtým ľudová – a v rámci nich aj detské knižnice, školské a integrované knižnice). Ich funkcie sa čiastočne odlišujú, avšak vo všetkých typoch ide o totožné ciele.

Detská knižnica je špecializovaným typom knižnice verejného charakteru, ktorá buduje a rozvíja zbierky rôznorodých dokumentov pre deti a mládež s cieľom uspokojovať informačné, vzdelávacie a čitateľské potreby a záujmy tejto kategórie čitateľov a rozvíjať jej čitateľskú kultúru (Sodomková 2003). Školská knižnica naproti tomu poskytuje vzdelávacie služby, knihy a iné zdroje rozličných formátov, ktoré umožňujú všetkým členom školskej komunity stať sa efektívnymi používateľmi informácií. Aktívne sa podieľa na zámernom rozvoji žiakov a na formovaní zručností pre celoživotné vzdelávanie, rozvíja kultúrne obzory a predstavivosť žiakov a formuje u nich kompetencie zodpovedného občana (Manifest 2008a; Smernica 2008). Od ostatných typov knižníc sa odlišujú knižničnými fondmi, vekovými špecifikami svojich čitateľov a z toho vyplývajúcimi špecifikami foriem a metód práce. Tieto špecifiká zároveň ovplyvňujú i požiadavky na vzdelanie a schopnosti pracovníkov týchto knižníc.

Vysokoškolská príprava knižničných a informačných pracovníkov sa realizuje na Slovensku na Katedre knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave už viac než šesť desaťročí. Cieľom odbornej prípravy je poskytovať primeranú úroveň teoretických a praktických zručností, potrebných pre výkon funkcie na rôznych postoch profesie v knižničnom systéme,

knižničnú prácu s deťmi a mládežou nevynímajúc. Je dôležité podotknúť, že pohľad na výkon funkcií knižnice pre deti a mládež sa menil v závislosti od charakteru spoločensko-ekonomickej, kultúrnej a politickej formácie toho-ktorého obdobia, čo sa čiastočne odrážalo i vo vzdelávaní odborných pracovníkov. Tieto súvislosti uvádzame na zdôraznenie skutočnosti, že máloktorý spoločenskovedný odbor prešiel v priebehu svojho vývoja toľkými turbulentnými zmenami pri prispôbovaní sa vedeckým poznatkom a spoločenskej praxi (Žibritová 2001). Medzi základné faktory, ktoré ovplyvnili zmeny v skúmanej oblasti, patrilo logicky postupné formovanie oddelení pre deti a mládež v knižniciach (prvé profesionalizované knižnice/oddelenia pre deti a mládež začali vznikať na Slovensku v polovici 50. rokov minulého storočia).

Nasledujúci príspevok sa venuje rozvoju knižničnej práce s deťmi a mládežou v historickom kontinuu, a to od počiatkov po koniec 20. storočia, s primárnym zreteľom na prieniky dvoch súvisiacich a podmieňujúcich sa kontextov – vysokoškolského vzdelávania a rozvoja knižničnej praxe. Vo výskume sme uplatnili heuristickú metódu a obsahovú analýzu dobových materiálov, odborných periodík, oficiálnych dokumentov a webových stránok niektorých inštitúcií. Pri skúmaní historického vývoja vysokoškolského vzdelávania sme vychádzali z bibliografickej a obsahovej analýzy kvalifikačných prác na Katedre knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, analýzy ročeniek so študijnými programami zmieňovanej fakulty a *Kroniky katedry*. Na doplnenie niektorých faktografických informácií sme využili aj súkromný archív Eleny Sakálovej a Marty Matthaidesovej.

K POČIATKOM VZDELÁVANIA KNIHOVNÍKOV

Zákon o verejných knižniciach obecných č. 430/1919 Z. z. zohral kľúčovú úlohu v rozvoji nielen československého knihovníctva, ale aj v celosvetovom meradle, pretože ako prvý zaviedol zákonnú povinnosť zriadiť knižnicu v každej obci na území celého štátu a zároveň ustanovil, že v obciach nad 6 000 obyvateľov musí byť funkcia profesionálneho pracovníka so stredoškolským vzdelaním a štátnou knihovníckou

skúškou (Stasselová 2014). Zákon taktiež rozoberá potrebu odborného vzdelania knihovníkov, avšak i napriek snahám sa na Slovensku začalo s jeho uplatňovaním až po roku 1925.

Za veľký prínos v rozvoji detského čítateľstva možno považovať, že pri obecných a mestských knižniciach, ktoré začali vznikať, pracovali kútiky – čítárne pre deti. Knižnice však viedli pracovníci bez odborného vzdelania. Jedinou školou, ktorá poskytovala stredoškolskú knihovnícku kvalifikáciu bola od 20. rokov 20. storočia Štátna knihovnícka škola v Prahe. Okrem toho sa realizovali 2-ročné knihovnícke kurzy, a to od roku 1928 na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe a od roku 1923 na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave, avšak len pre pracovníkov vedeckých knižníc (Matthaeidesová 2000). Logickým vyústením tejto situácie bolo, že od konca 20. rokov minulého storočia sa v štátnej správe na úrovni niektorých miest organizovali 3-týždňové knihovnícke kurzy pre knihovníkov obecných knižníc.

Po 2. svetovej vojne Zväz slovenských knihovníkov (neskôr Zväz knihovníkov a informatikov, ďalej ZKI), ktorý vznikol v roku 1946 ako prvý slovenský profesionálny spolok (Weissová [bez dátumu]), vyvíjal kampaň za otvorenie knihovníckej školy na Slovensku. Aj v dôsledku tohto podnetu bol v roku 1949 realizovaný prvý kurz pre knihovníkov ľudových knižníc.

50. A 60. ROKY 20. STOROČIA

Vznik pilierov vzdelávania knihovníkov pre prácu s deťmi a mládežou

V historickom kontinuu rozvoja detského knihovníctva sa významným stal školský rok 1950/1951, v ktorom bol otvorený jednosemestrálny kurz na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej FiF UK) a ktorým sa začala nová éra knihovníckeho vzdelávania na akademickej pôde. V roku 1951 sa na Katedre slovenského jazyka FiF UK otvorilo 2-ročné štúdium knihovníctva a o rok neskôr vznikla aj katedra knihovedy a novinárstva ako integrovaný odbor (Lichnerová a Špániová 2017). Tým bolo v nemalej miere poznačené aj knihovnícke vzdelávanie. Na novovzniknutej katedre boli obhájené 2 diplomové práce, ktoré sa venovali knižničnej práci s deťmi –

jedna s problematikou rozmanitosti foriem a metód práce knižníc pionierskych domov (Mešša 1958), druhá bola zameraná na metodiku práce čitateľského krúžku a psychológiu detského čitateľa (Misál 1958).

Ambícia plnohodnotného vysokoškolského vzdelávania sa začala naplňovať osamostatnením katedry knihovedy v školskom roku 1960/1961. Prvým vedúcim katedry sa stal prof. Dr. Štefan Pasiar, ktorý ju viedol až do roku 1981. Dynamické spoločenské zmeny v tomto období (v školskom roku 1966/1967) mali za následok nielen zmenu názvu na Katedra knihovedy a vedeckých informácií FiF UK (ďalej KKVI), ale i rozšírenie záberu vzdelávania a vznik orientácií a špecializácií. V školskom roku 1969/1970 sa otvorilo dvojodborové štúdium (kombinácia s iným odborom) a vytvoril sa technický, prírodovedný a literárny smer zameraný na kultúrno-výchovnú činnosť knižníc. V kontexte rozvoja vysokoškolskej prípravy knihovníkov treba zdôrazniť, že v rámci li-

Prvý vedúci Katedry knihovedy a vedeckých informácií FiF UK Štefan Pasiar (Slovenská národná knižnica – Literárny archív)

terárneho smeru sa postupne formovala aj orientácia na knižničnú prácu s deťmi a mládežou.

Vysokoškolská príprava detských knihovníkov sa odrazila v predmetoch, ktoré sa na katedre prednášali. Napríklad v 60. rokoch predmet teória a metódy výchovy čitateľa bol viacsemestrálny a v rámci neho sa vyučovala i metodika knižničnej práce s deťmi a mládežou. Okrem toho sa výberovo zaviedli predmety bibliopedagogika a literatúra pre deti a mládež (Pentor 1983; Zoznam 1965, 1966, 1967, 1968, 1969). Širšie ukotvenie aspektov detského čitateľstva zabezpečovali predmety orientované na českú a slovenskú literatúru, prípadne iné národné literatúry. Na predmetnú oblasť sa zameriavalo hlavne pedagogické pôsobenie Eugena Meššu, ale k významným pedagógom patrili aj Ján Števček či Milan Rúfus.

Pri hodnotení práce katedry v 60. rokoch je potrebné zdôrazniť cieľavedomé budovanie okruhu odborníkov z knižničnej a vydavateľskej praxe, ktorí často prednášali v rámci predmetov zameraných na knižničnú prácu s deťmi a mládežou. Osobitne je potrebné uviesť napríklad prednáškovú činnosť Lýdie Kyselovej a Jána Poliaka z vydavateľstva Mladé letá, ale aj mnohých ďalších odborníkov z praxe, ktorí sa podieľali na tvorbe diplomových prác ako konzultanti, školitelia či oponenti, napríklad Ján Lehký a Magda Chudíková – Jusková zo Slovenskej pedagogickej knižnice.

V 60. rokoch 20. storočia oddelenia pre deti a mládež ľudových knižníc, ale aj školské knižnice na základných a stredných školách riešili bazálne problémy – počty a odborné vzdelanie pracovníkov, priestory, financie na nákup literatúry, skladbu fondov a organizáciu knižničných fondov a katalógov. Knižnice pre deti pracovali s vekovou kategóriou 6- až 14-ročných čitateľov. Tomu zodpovedali aj témy diplomových prác, obhájených na Katedre knihovedy FiF UK po roku 1961. Intenzívnejšia pozornosť ďalším problémom knižničnej práce s deťmi a mládežou sa prejavovala v diplomových prácach až v 2. polovici 60. rokov 20. storočia, keď sa z podnetu katedry začali organizovať semináre pre pracovníkov s detskou knihou. Mnohé zadania tým diplomových prác boli podnietené diskusiami a závermi seminárov. Pre knižničnú prax bolo jednoznačným prínosom, že na katedre vznikali diplomové práce, ktoré prinášali skúsenosti z praxe na Slovensku, ale aj pohľady z praxe knižníc pre deti a mládež a školských knižníc v zahraničí.

Na katedre knihovedy vznikol v roku 1964 študentský vedecký krúžok bibliopedagogiky pod vede-

ním odborného asistenta Eugena Meššu, v ktorom sa sústreďovali poslucháči zaujímajúci sa o túto problematiku a možnosti jej riešenia. Na pôde krúžku vznikla aj myšlienka zorganizovať seminár pre pracovníkov s detskou knihou, na ktorom by sa riešili aktuálne otázky v širšom kontexte. Seminár organizovala katedra v spolupráci so Slovenským ústredným výborom Socialistického zväzu mládeže v roku 1966 (*Záver* 1966). Na seminári sa diskutovali aktuálne otázky celkovej problematiky z hľadiska potrieb knižničnej praxe a rozhodlo sa o vydaní *Bulletinu poslucháčov a absolventov o práci s knihou medzi deťmi a mládežou*. Časopis mal byť informačným kanálom medzi katedrou, knihovníkmi z praxe a odborníkmi z radov vydavateľov, pedagógov, literárnych teoretikov, spisovateľov, ilustrátorov a pod. V roku 1967 sa realizoval druhý seminár, ktorý mal podobné zameranie (*Záver* 1967). Už prvé diskusie priniesli rad podnetov na spracovanie diplomových prác. Diplomové práce prinášali poznatky o výsledkoch čítania a záujmoch jednotlivých vekových kategórií detí a mládeže o niektoré literárne druhy, ale taktiež poznatky z oblasti krásnej, ako aj umelecko-náučnej literatúry, poznatky o percepcii ilustrácií a o práci s knihou v materských školách, o propagácii literatúry, ako aj o práci s knihou v Pionierskej organizácii Slovenského ústredného zväzu mládeže. O tieto témy mali záujem nielen knižničníci, ale predovšetkým vydavateľskí pracovníci, čo prispelo k rozvoju spolupráce oboch sfér. V diplomových prácach sa objavili zaujímavé skúsenosti z praxe knižníc v zahraničí, ktoré boli v našej knižničnej praxi dovtedy neznáme (Melušová 1968).

V roku 1969 na katedre pribudla možnosť externého štúdia, čo sa v nasledujúcich rokoch prejavilo zvýšeným záujmom o štúdium z radov pracovníkov ľudových a školských knižníc, a teda aj nárastom počtu diplomových prác s touto problematikou. Okrem toho je evidentný aj poznatok, že väčšina absolventov katedry začala pracovať v knižniciach (Matica slovenská, univerzitné knižnice, ľudové knižnice, školské knižnice) a väčšina z nich sa zapojila nielen do aktivít katedry pri organizovaní odborných podujatí pre odbornú verejnosť, ale aj do tvorby kvalifikačných prác ako konzultanti, oponenti, prípadne školitelia.

Hlbší a precíznejší pohľad na diplomové práce obhájené na katedre ukazuje, že hneď prvá dekáda jej existencie bola veľmi plodná a priniesla, respektíve otvorila kľúčové témy v oblasti knižničnej práce s deťmi a mládežou. Z hľadiska zamerania obsahu ich možno rozčleniť do niekoľkých tematických skupín:

- práce zaoberajúce sa celkovou **problematikou detskej a školskej knižnice**, ako aj **formami a metódami práce s čitateľmi** (Burjanová 1961; Ledererová 1961; Brogyányiová 1962; Luptáková 1962; Pálffy 1965; Rýdza 1966; Trgiňa 1969),
- práce zamerané na problematiku **náučnej a umelecko-náučnej literatúry** (Kurek 1962; Gerbócová – Jankelová 1968; Kopálová 1969; Markovičová – Matláková 1969),
- práce s problematikou týkajúcej sa **výskumov čítania dievčat** (Križanová 1963; Kutrľová 1966) či **poézie** (Viskupová 1964).

Je potrebné vyzdvihnúť fakt, že už v tomto období sa problematikou **ilustrácie a čítania detí predškolského veku** zaoberala veľmi početná skupina diplomových prác (Ševčíková 1966; Rečková 1967; Kmeťová 1961; Sedláčková 1967). Niektoré diplomové práce rozoberali **prácu s rozprávkou a s útvarmi ľudovej slovesnosti** (Ivaničová 1962; Benčatová 1966; Berecová 1966), avšak pomerne početná skupina diplomových prác bola zameraná na **výskumy čítania detí staršieho školského veku, učňovskej aj poľnohospodárskej mládeže** a osobitne **čítania dievčat** (Paulínyová 1962; Lečková 1964; Máčovský 1965; Palušová 1965; Holéniová 1967; Gerbocová – Jankelová 1968; Valachová – Císařová 1969). Začali sa objavovať aj práce zamerané na **výskumy čítania jednotlivých autorov** (napríklad Pobočíková 1967), ojedinelou, ale významnou bola práca zameraná na **bibliografiu literatúry pre deti a mládež** (Földvári a Franeková 1969) a zaujímavé je, že už v tejto dekáde sa v kvalifikačných prácach objavila problematika **propagácie a rozširovania literatúry pre mládež**, avšak zastúpená len jednou prácou (Králová 1968).

Prvé diplomové práce týkajúce sa skúseností knižníc zo zahraničia priniesli nové pohľady na aspekty knižničnej práce s deťmi a mládežou. Pojem **knižovnícko-bibliografická gramotnosť** bol v tom období v našej odbornej literatúre neznámy. Skúsenosti zo školských knižníc v Poľsku obsahuje diplomová práca *Knižovnícko-bibliografická príprava žiakov ZDŠ* (Melušová 1968). Medzi kvalifikačnými prácami sa objavila tematika, ktorá zhŕňala širšie pohľady na problematiku **potreby teoretického pracoviska** a ktorá na Slovensku stála pred riešením (Kubicová 1969).

V ďalších desaťročiach minulého storočia na katedre nadväzovali témy diplomových prác na témy zo 60. rokov a mapovali skúsenosti domácich i zahraničných knižníc.

V 60. rokoch 20. storočia vznikol na katedre aj pomerne veľký počet seminárnych a ročníkových prác

týkajúcich sa práce s detskou knihou. Veľká skupina diplomových prác s problematikou čítania, časopisov pre deti a mládež, tematikou rozprávky a ľudovej slovesnosti bola obhájená aj na iných odboroch FiF UK (novinárstvo, slovenský jazyk a literatúra, národopis). Tento fakt bol dôkazom toho, že jednotliví odborníci z rozmanitých odborov si uvedomovali patričnosť problematiky v študijných plánoch. Na potrebu zaradenia problematiky práce s knihou pre deti a mládež, hlavne v odboroch učiteľského smeru, intenzívne upozorňovali v tomto období viacerí autori. Od začiatku bola výchova literatúrou a výchova k čítaniu vnímaná interdisciplinárne v celej skupine spoločenských disciplín, čo sa postupne potvrdzovalo až do konca minulého storočia.

To, že sa v rámci FiF UK venovala literatúre pre deti a mládež pozornosť na viacerých katedrách, potvrdzuje aj fakt, že za roky 1922 – 1969 bolo na FiF UK obhájených 83 diplomových a dizertačných prác s problematikou literatúry pre deti a jej čítania (16 dizertačných a 67 diplomových prác). Z celkového počtu obhájených prác (približne 3 000 prác za sledované obdobie) je to síce mizivé percento, pozoruhodné však je, že až 32 prác pripadá na KKVI (Harťanská 1969). Treba dodať, že Katedra knihovedy FiF UK bola jedinou, na ktorej sa problematika rozvoja detského čitateľstva vyučovala, aj keď len prostredníctvom externých učiteľov.

KNIŽNIČNÁ PRAX

Zákon č. 53/59 o jednotnej sústave knižníc kodifikoval činnosť všetkých typov knižníc a na základe tejto legislatívy sa začali od polovice 50. rokov 20. storočia rokov zakladať v okresných a krajských knižniciach oddelenia pre deti a mládež. Treba akcentovať, že práca s literatúrou pre deti a mládež (v širšom ponímaní) sa pred rokom 1945 realizovala iba v neprofesionalizovaných knižniciach – zväčša to boli kútiky, izby, čítarne vo verejných knižniciach obcí a miest a žiacke knižnice škôl. Prvé profesionalizované knižnice/oddelenia pre deti a mládež začali vznikať na Slovensku v polovici 50. rokov minulého storočia.

Prvá samostatná knižnica pre deti a mládež bola otvorená už v roku 1945 v Bratislave. V roku 1956 sa stala samostatnou príspevkovou organizáciou, v roku 1960 však bola organizačne začlenená do Mestskej knižnice v Bratislave ako oddelenie a od roku 1965 ako odbor literatúry pre mládež (Medzihradská – Netíková 1970).

D1 15.125-197/mef, č. 2. 135, 138

ŠKOLSKÉ
KNIŽNICE

č. 135

BRATISLAVA 2000

Mestská knižnica v Bratislave začala v roku 1961 vydávať metodický list *Za socialistickú knižnicu*, v ktorom sa uverejňovali aj informácie pre knihovníkov oddelení pre deti a mládež v kraji a po územnej reorganizácii sa stala metodickým centrom pre ľudové knižnice v Bratislave. Knižnica organizovala školenia a semináre pre knihovníkov a pre vedúcich čitateľských krúžkov Slovenského zväzu mládeže.

V roku 1955 vznikla na základe Uznesenia Rady KNV č. 2-19/1-55 Knižnica pre mládež v Košiciach, a to odčlenením oddelenia pre deti Krajskej ľudovej knižnice J. Boccattia. Knižnica plnila funkciu mestskej a okresnej knižnice, ale koncom roka 1955 zmenil Krajský národný výbor názov knižnice na Krajskú knižnicu pre mládež, čím sa posunula aj jej funkcia a pôsobnosť. Prvé podujatie pre detských čitateľov pripravila knižnica hneď prvé mesiace po svojom vzniku. Bola to beseda so spisovateľkami Hanou Križanovou – Brindzovou, Boženou Mačingovou a Darinou Harmanovou (Klimeková 2015). V roku 1956 už mala knižnica v meste 2 pobočky, v rámci metodickej činnosti vydávala pre knižnice v kraji metodické a bibliografické materiály, v spolupráci so školami organizovala literárne krúžky a v každej škole v meste pracoval literárny dôverník. Od roku 1960 knižnica pre mládež zmenila názov na Okresnú knižnicu pre mládež v Košiciach, naďalej však plnila krajskú metodickú funkciu, vydávala časopis *Okienko* a na školách vytvárala krúžky aktivistov. Od 60. rokov 20. storočia postupne zakladala pobočky na základných školách, realizovala vzdelávacie a vzorové kolektívne podujatia pre knihovníkov oddelení pre deti a mládež v kraji. Do konca 60. rokov mala vybudovaný systém katalógov a otvorila študovňu pre deti (Ťažárová 1991). V súvislosti s fungovaním a činnosťou knižnice treba vyzdvihnúť, že až do súčasnosti ide o jedinú samostatnú knižnicu pre mládež na Slovensku.

V kontexte rozvoja knižničnej práce s deťmi a mládežou treba rozhodne spomenúť, že v tomto období plnila funkciu ústrednej knižnice Matica slovenská (v zmysle zákona č. 53/1959 o jednotnej sústave knižníc) a od roku 1966 začal na útvare metodiky pracovať metodik pre knižničnú prácu s deťmi a mládežou (Buociková 1984). Keďže informácie o literatúre pre deti a mládež neboli dostatočne prístupné, pomocníkom pre dopĺňovanie fondov bol Maticou slovenskou vydaný katalóg literatúry vhodný do žiackych a učiteľských knižníc (*Katalóg* 1965).

Sľubne sa ukazovala *Smernica o školských knižniciach*, schválená Ministerstvom školstva SSR (*Smer-*

nica 1963), ktorá upravovala funkcie a činnosť školských knižníc na základných a stredných školách. V knižničnej praxi sa však pre nefunkčnosť školských knižníc začínali prejavovať tendencie ich integrácie s oddeleniami pre deti v ľudových knižniciach (dnešné verejné knižnice).

V kontexte detského knihovníctva je potrebné uviesť ešte ďalšiu dôležitú skutočnosť, ktorej počiatky možno badať už v 2. polovici 50. rokov 20. storočia. V roku 1956 vznikla odčlenením knižničných fondov zo Štátneho pedagogického ústavu Slovenská pedagogická knižnica, ktorá v zmysle organizačného poriadku (štatút vydalo Povereníctvo Školstva a kultúry 21. 8. 1956 pod č. 36857/1956-VŠ) bola ústrednou vedeckou knižnicou pre štúdium pedagogiky, strediskom pre vydávanie odporúčajúcich bibliografií a metodickým strediskom pre žiacke, učiteľské a ostatné pedagogické knižnice na Slovensku (Pangrácová 2001). V roku 1963 vzniklo v knižnici metodické oddelenie s cieľom usmerňovať školské a pedagogické knižnice. Slovenská pedagogická knižnica v roku 1964 začala vydávať metodický vestník *Za-*

číname pomáhať školským knižniciam: Metodický spravodaj, ktorý sa od druhého čísla premenoval na Pomáhame školským knižniciam a od piateho čísla na Školské knižnice, ktorý vychádzal štyrikrát ročne. Pre školské knižnice vydávala Slovenská pedagogická knižnica odporúčajúce bibliografie a metodické materiály. V roku 1963 iniciovala schválenie *Smerníc pre činnosť školských knižníc* (Smernice 1963).

70. ROKY 20. STOROČIA

Obdobie normalizácie a hľadanie ciest

V 70. rokoch 20. storočia katedra pôsobila pod názvom katedra knihovedy a vedeckých informácií a realizovala vysokoškolské vzdelávanie v študijnom odbore knihoveda a vedecké informácie so zameraniami na informatickú techniku, bibliografiu a knižničnú prácu medzi deťmi a mládežou a od akademického roku 1978/1979 v odbore vedecké informácie a knihovníctvo s vedecko-informačným a knižnično-informačným zameraním. Takéto členenie výrazne podporilo kvalifikáciu detského knihovníka, pretože umožnilo prehĺbiť štúdium kvantitatívne i kvalitatívne. Okrem zavedených predmetov teória a metódy výchovy čitateľa, bibliopedagogika a literatúra pre mládež sa začala výučba predmetov, ako teória výchovy čitateľa, sociológia mladého čitateľa, seminár z knižničnej práce s deťmi a mládežou, psychológia mladého čitateľa, teória práce s literatúrou, ilustrácie v detskej knihe, čitateľa a užívateľa, používatelia odborných informácií (*Kronika* [1960 –]; *Zoznam* 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979).

K hlavným vyučujúcim patrili **Eugen Mešša**, **Mária Brencičová**, **Lýdia Kyselová**, **Ján Poliak**, **Ján Baláž**. Neskôr k nim pribudla aj absolventka katedry **Marta Matthaidesová** (*Zoznam* 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979).

Od začiatku 70. rokov katedra intenzívne spolupracovala so Zväzom knihovníkov a informatikov, Mestskou knižnicou v Bratislave, Slovenskou pedagogickou knižnicou, ale aj s vydavateľstvami Mladé letá a Smena. Spolupráca poskytovala platformu na organizovanie seminárov pre knižničných, vydavateľských a pedagogických pracovníkov, ako aj publikovanie odborných a praktických skúseností na Slovensku a v zahraničí, ale aj vydávanie zborníkov z rokovaní, na ktorých boli často prítomní odborníci zo zahraničia, predovšetkým z Poľska, Maďarska a NDR. Vydavateľstvo Mladé letá zaznamenalo

v tomto období rozmach. Svojou produkciou v rozličných edíciách krásnej i náučnej literatúry pre všetky vekové kategórie predstavovalo významný prínos v oblasti výchovy a vzdelávania. Šéfredaktorka vydavateľstva Mladé letá Lýdia Kyselová na seminári *Pedagogická práca s náučnou literatúrou medzi deťmi v knižniciach* zdôraznila výraznú potrebu súčinnosti prípravy knižničných pracovníkov a knižníc pri využívaní nielen beletrie, ale aj náučnej literatúry vo výchove a vzdelávaní (Kyselová 1976).

Katedra knihovedy a vedeckých informácií v polovici 70. rokov 20. storočia bola riešiteľom rezortnej výskumnej úlohy MK-3 *Pedagogická práca s náučnou literatúrou medzi deťmi v knižniciach*. Riešenie tejto úlohy vyvrcholilo do úsilia katedry a ďalších pracovísk o interdisciplinárny prístup k práci s literatúrou medzi deťmi a mládežou. Výskumná úloha mala 8 čiastkových úloh, v rámci ktorých sa podrobne

Bývalá šéfredaktorka vydavateľstva Mladé letá Lýdia Kyselová (www.litcentrum.sk)

riešili jednotlivé otázky (Mešša 1976). Riešenie úloh malo realizačný charakter a malo byť východiskom pre riešenie koncepčných úloh knižničnej práce s deťmi a mládežou pre nasledujúce obdobie. Výstupy z jednotlivých úloh podstatnou mierou ovplyvnili konkrétnu prax knižníc (predovšetkým v podobe budovania študovní). Vychádzali totiž tak z prieskumov záujmov mladých čitateľov, ako aj zo zovšeobecnených skúseností v zahraničí, i keď treba podotknúť, že len v socialistických krajinách (Sakálová 1978). Konkrétnym výstupom z tejto čiastkovej úlohy bol bibliografický materiál, ktorý bol odporúčaný v prvej fáze budovania študovní v experimentálnych alebo integrovaných knižniciach na základných školách, prípadne oddeleniach pre deti a mládež v krajských a okresných knižniciach (Súpis 1975). Študovne sa mali vybudovať v experimentálnej pobočke v Mestskej knižnici v Bratislave na Základnej škole na Bullovej ulici v Bratislave, v Knižnici pre mládež mesta Košice a v experimentálnej knižnici na Základnej škole v Nemeckej (Klinec 1973). Vymedzenie funkcií a služieb študovní malo svoj význam pre knižničnú a vydavateľskú prax, predovšetkým v oblasti ujasnenia si potrieb vydávania konkrétnych typov dokumentov pre jednotlivé vekové stupne, ako encyklopédie, slovníky, atlasy, príručky a pod. Súčasťou výskumnej úlohy bolo aj vybudovanie vzorovej školskej knižnice ZDŠ v detskom mestečku Trenčín – Zlatovce (Matthaeidesová 1972).

V polovici 70. rokov študovalo na katedre knihovedy a vedeckých informácií asi 20 poslucháčov denného a 30 postgraduálneho štúdia v kombinácii s pedagogikou, respektíve s výchovou a vzdelávaním dospelých. Možnosť externého štúdia, ktoré sa začalo na katedre koncom 60. rokov, využilo v 70. rokoch mnoho pracovníkov knižníc pre deti a mládež, vedeckých i školských knižníc z Čiech a Moravy. Od akademického roku 1975/1976 mali študenti možnosť voľby orientácie na knižničnú prácu s deťmi a mládežou od 3. ročníka do 5. ročníka (Mešša 1975).

Katedra vypisovala témy diplomových prác na tému týkajúcu sa **praxe detských a školských knižníc na Slovensku** (Rak 1970; Zelmanová 1971; Boháčová 1972; Matthaeidesová 1972; Petrová 1972; Hladká 1978; Chlupová 1978; Šebánová 1978; Šurková 1978; Valešová 1978). Niektoré diplomové práce boli zamerané výslovne na **formy a metódy knižníc pri ideologickej práci v pionierskej a zväzáckej organizácii** (Kysel 1975), iné sa venovali otázkam **funkcie knihy a knižníc či významu knižníc pri voľbe povolania** (Sálusová 1975). Pomerne početná skupina

diplomových prác sa zaoberala problematikou **knižničnej práce s deťmi a mládežou v zahraničí** (Greková 1971; Kmeťová 1971; Pellerová 1971; Kolozsiová 1972; Alušicová 1973; Cpinová 1978; Lacková 1978) alebo **vedeckovýskumných pracovísk zameraných na literatúru a čítanie detí a mládeže** (Kršková 1971; Klinec 1975). Diplomové práce sa začínali venovať aj **informačnej výchove** (Hečková 1978).

Pre nefunkčnosť školských knižníc sa v 70. rokoch začali riešiť predovšetkým otázky týkajúce sa **integrácie sietí školských a ľudových (neskôr verejných) knižníc, budovania študovní pre deti a mládež, knihovnícko-bibliografickej (neskôr informatickej a informačnej) výchovy, ale aj vydávania a využívania náučnej literatúry v kontexte s produkciou jednotlivých edícií vydavateľstva Mladé letá**, ktoré svojou tvorbou v rozličných edíciách podporovalo využívanie náučnej literatúry vo výchove a vzdelávaní (Mičietová 1970; Marková 1971; Čechovičová 1972; Konstantová 1973; Lapšanská 1974; Magulová 1975; Svätá 1975; Uramová 1975; Rjaško 1978; Takácsová 1978; Mikulášová 1970; Szikorová – Mandíková 1970). V diplomových prácach pretrvávala naďalej problematika **práce s jednotlivými vekovými kategóriami čitateľov už od predškolského veku** (Bahnová 1972; Súkeníková 1973; Janíková 1977; Cíferská 1978; Vandová – Hlubovičová 1979).

V mnohých témach diplomových prác je evidentná nadväznosť na témy diplomových prác obhájených v 60. rokoch. Zároveň vznikali diplomové práce, ktoré sa zaoberali širším kontextom **práce s literatúrou pri esteticknej výchove** (Kuzma 1978; Mamojková 1978; Melišová 1978; Miklová – Šišková 1978; Beňušová 1979; Bušniaková 1979; Karellová 1979), taktiež pokračoval záujem o **výskumy čítania** v priestore s problematikou estetickej výchovy a inými kultúrnymi aktivitami a ich vplyvom na čítanie (Kusá 1971; Turanská 1972; Vitteková 1979). Na tradíciu hodnotenia odborných publikácií a kvalifikačných prác nadviazali **sumarizujúce bibliografické práce** (Koščová – Jefanovová 1970; Hartánská – Sakálová 1970; Eštoková 1978; Walterová 1978), pokračovala tiež problematika **odbornej prípravy knižničných pracovníkov** (Almášiová 1972). **Hodnoteniu periódík, inštitúcií a osobností odboru** boli venované niektoré sumarizujúce diplomové práce, ktoré obsahovali bohatý faktografický a bibliografický materiál (Jakubetzová 1978), medzi kvalifikačnými prácami možno nájsť i sumarizujúce a mapujúce práce **časopiseckú tvorbu pre deti a mládež na Slovensku** (Krčmárová 1979), niektoré diplomové práce analy-

zovali **podiel periodickej tlače na informačnej výchove mládeže** (Krištofičová 1979).

Je potrebné zdôrazniť, že hodnotíme činnosť katedry a knižničnej praxe v období normalizácie, ktoré po predchádzajúcom politickom uvoľnení koncom 60. rokov 20. storočia viedlo odborníkov k hľadaniu cesty a prostriedkov na realizáciu vytýčených koncepcií, a to predovšetkým pri príprave legislatívy zabezpečujúcej systémové opatrenia v riešení problematiky. Uvedené fakty ovplyvnili aj tematiku diplomových prác v nasledujúcich rokoch – práce sumarizovali zovšeobecňujúce informácie týkajúce sa skúseností slovenských a českých knižníc a vo veľkej miere využívali aj poznatky zo zahraničia, opisovali praktické skúsenosti z praxe knižníc v jednotlivých krajinách, niektoré **porovnávali zahraničné skúsenosti z praxe ľudových a školských knižníc s domácou praxou** (Kmeťová 1971; Greková 1971; Koloziová 1972; Alušicová 1973; Cpinová 1978; Lacková 1978; Vidinská 1980; Kršková 1971; Klinec 1975). V kontexte hodnotenia katedry a jej podielu na rozvoji predmetnej problematiky nemožno nespomenúť, že od začiatku 70. rokov katedra knihovedy a vedeckých informácií realizovala ŠVOČ – študentskú vedeckú odbornú činnosť, v rámci ktorej sa sporadicky objavovali aj témy z oblasti detského čitateľa či **práce s detským čitateľom** (*Kronika* [1960 –]).

Využívanie týchto poznatkov a snahy o ich implementáciu v praxi podporovali uvedené odborné semináre, ale aj odborná prax poslucháčov v zahraničí a spracovávanie skúseností z praxe v diplomových prácach. V závere tejto kapitoly je potrebné zdôrazniť, že v diplomových prácach sa v tomto období začína zreteľne črtáť nevyhnutná **potreba interdisciplinárneho a holistického prístupu k riešeniu problematiky rozvoja detského čitateľstva**.

KNIŽNIČNÁ PRAX

Koncom 60. rokov 20. storočia začali v knižničnej praxi dominovať tendencie vzájomnej spolupráce a koordinácie činnosti knižníc s vydavateľstvami, pedagogickými fakultami, školami a ďalšími inštitúciami v okruhu ich pôsobnosti. Aktivizácia metodickéj činnosti Matice slovenskej, Slovenskej pedagogickej knižnice a Zväzu slovenských knihovníkov a informatikov značne podporila rozvoj knižníc s deťmi a mládežou.

V roku 1972 Matica slovenská v spolupráci s Knižnicou pre mládež v Košiciach zorganizovali seminár *Kniha pri komunistickvej výchove detí a mládeže* (*Bul-*

letin 1972), na ktorom po prvýkrát odznali príspevky komplexne upozorňujúce na všetky funkcie, ktoré literatúra pri výchove a vzdelávaní v sebe zahŕňa – etické, estetické, vzdelávacie, informačné a socializačné (napríklad príspevok prof. Štefana Pasiara). Seminár výrazne akcentoval nezastupiteľné poslanie knihy a čítania vo výchovnej funkcii rodiny (napríklad príspevok Márie Brenčičovej; *Bulletin* 1972). Ďalšie príspevky o činnosti a funkciách ľudových a školských knižníc v nasledujúcom období pomáhali nasmerovať prácu knižníc v zmysle komplexného chápania poslania literatúry v živote mladej generácie.

Okrem konferenčnej činnosti realizovala Matica slovenská výskum zastúpenia a využívania literatúry pre deti a mládež na Slovensku. V súvislosti s uvedeným musíme poznamenať, že v tomto období sa začali v straníckych a štátnych orgánoch rozpracovávať úlohy týkajúce sa vedecko-technickej revolúcie. Práve výsledky výskumu¹ uvedené v záverečnej správe (Križanová 1972) boli dôvodom, aby ľudové i školské knižnice prijali náročnejšie úlohy v oblasti vzdelávania.

V roku 1976 vláda ČSSR schválila dokument *Ďalší rozvoj československej výchovno-vzdelávacej sústavy*, ktorý stanovil ciele pre jednotlivé stupne školského vzdelávania (Sakálová 1992). Daný dokument striktné (nie však adekvátne základným princípom rozvoja detského čitateľstva) rozlišoval prácu s knihou vo vzdelávacom systéme a v rámci voľnočasových aktivít. Tým oddelil čítanie pre radosť od čítania v škole a eliminoval možnosť interdisciplinárneho prístupu k problematike rozvoja detského čitateľstva.

Smernice Ministerstva kultúry o metodickéj činnosti v Jednotnej sústave knižníc (Smernice 1977) a *Smernice o sústave ďalšieho vzdelávania knižničných pracovníkov* (Smernice 1976) vytvorili predpoklady na vzdelávanie a metodické usmerňovanie knižničnej práce s deťmi a mládežou. Metodická činnosť sa sústredila v odbore teórie, výskumu a metodiky Matice slovenskej, v ktorej pracoval metodik pre knižničnú prácu s deťmi a mládežou už od roku 1966. V roku 1976 začala pracovať aj Koordinačná komisia pre prácu s deťmi a mládežou, v ktorej boli zástupcovia krajských a okresných knižníc, školských knižníc, vydavateľstiev pre deti a mládež, zástupca Komisie pre detské a školské knižnice Zväzu slovenských knihovníkov a informatikov a zástupca katedry. Cieľom činnosti komisie bolo určovanie hlavných smerov vývinu knižničnej práce s deťmi a mládežou, koordinácia podujatí pre pracovníkov s detskou knihou, koordinácia vydávania metodických a bibliografic-

kých materiálov, nadväzovanie kontaktov s partnerskými inštitúciami v zahraničí a publikovanie odborných materiálov. Komisia plnila zároveň funkciu redakčnej rady *Bulletinu o práci s knihou medzi deťmi a mládežou*. V zmysle týchto dokumentov začalo svoju činnosť Doškoľovacie stredisko Matice slovenskej, ktoré v roku 1976 realizovalo vzdelávací program pre vedúcich oddelení pre deti a mládež a v roku 1978 pre pracovníkov týchto oddelení. Osnovy štúdia vypracovala Koordinačná komisia pre prácu s deťmi a mládežou Matice slovenskej. Následne sa vytvoril lektorský zbor, v ktorom boli zastúpení pedagógovia strednej knihovnickej školy a katedry. Učebné texty pripravené na mieru vzdelávacieho programu a podľa uvedených osnov vydala Matica slovenská (*Zápisnica* 1976).

V roku 1977 bola v Slovenskej pedagogickej knižnici zriadená koordinačná komisia pre sieť školských a pedagogických knižníc v Slovenskej socialistickej republike (ďalej len SSR; Poverovacia listina Ministerstva školstva SSR), ktorá pripravovala smernice pre školské knižnice a metodické pokyny na ich realizáciu. Po schválení týchto dokumentov boli spracované vzorové výpožičné poriadky a plány činnosti a vydávané bibliografické materiály na pomoc doplnovania knižničných fondov v jednotlivých typoch škôl. Všetky kroky v zásade implementovali plnenie úloh, stanovených pre rezort školstva. V roku 1978 bola Slovenská pedagogická knižnica zlúčená s Ústavom školských informácií (*Zriaďovacia listina* 1978) a v roku 1979 Ministerstvo školstva SSR schválilo niekoľko zásadných legislatívnych opatrení, ktoré mali skvalitniť prácu školských knižníc na základných a stredných školách, ako napríklad *Smernice o školských knižniciach* (*Smernice* 1979), *Smernice o špecializovanom štúdiu učiteľov – školských knihovníkov* (*Smernice* 1979), *Metodické pokyny o práci školských knižníc a informačnej výchove žiakov a učiteľov* (*Metodické* 1980) a *Smernice o ďalších zariadeniach pre pedagogických pracovníkov* (*Smernice* 1979a; Kroufeková 1982; Kroufeková 1984).

V priebehu 70. rokov sa v odbornej verejnosti intenzívne diskutovalo o potrebe spracovania a schválenia zásad knižničných služieb pre deti a mládež a ich primeraného zabezpečenia, pričom sa príklady riešení hľadali aj v príkladoch zo zahraničia. V roku 1979 boli schválené *Zásady knižničných služieb deťom a mládeži do 14 rokov* (*Zásady* 1979). Považovali sa za základný predpoklad skvalitnenia knižničnej činnosti, keďže stanovili základné kritériá: **a)** počet vzázkov na obyvateľa do 14 rokov, **b)** percento čitateľov z cel-

kového počtu obyvateľov do 14 rokov, **c)** percentuálny podiel náučnej literatúry a jej výpožičiek na deti do 14 rokov, **d)** zriadenie samostatnej knižnice pre deti a mládež v osídleniach nad 100 000 obyvateľov, **e)** zriadenie oddelenia pre deti a mládež v sídlach nad 10 000 obyvateľov a v krajských a okresných knižniciach, **f)** zriadenie aspoň osobitného priestoru alebo čítárne v sídlach nad 5 000 obyvateľov (*Zásady* 1979).

V *Zásadách* boli stanovené okrem iného normatívne ukazovatele na percentuálne zastúpenie literatúry pre deti a mládež (tak krásnej, ako aj náučnej) a tiež kritériá na priestory a počty pracovníkov. V oblasti školských knižníc stále absentoval systémový prístup k realizácii legislatívnych dokumentov, ktorý by umožnil priestorové a finančné zabezpečenie činnosti školských knižníc a profesionalizáciu ich činnosti. Na úrovni zriaďovateľov knižníc sa riešili iba partikulárne otázky (*Smernice* 1979a).

Profesionalizované knižnice/oddelenia pre deti a mládež vyvíjali snahy o realizáciu takých metód a foriem práce, ktoré boli zamerané na aktivizáciu mladých čitateľov, avšak predpokladali aj aktívne zapojenie školy do čitateľskej výchovy detí. Vtedajšie ponímanie čítania detí rodinou, že čítanie je výhradne vecou školy, ale na druhej strane, dominantné chápanie vyučovania ako výsostnej funkcie školy, nedokázali prekonať bariéry v ponímaní čítania a čitateľskej výchovy, a tak odozva na snahy knižníc o súčinnosť bola minimálna. Napriek tomu mnohé knižnice vyvíjali nové služby (študovne, bibliografické služby), nové formy a metódy práce. „Premiantom“ bola Knižnica pre mládež v Košiciach, ktorá mala v polovici 70. rokov pobočky už na 14 základných školách a poskytovala služby aj v Detskom domove v Bankove. V roku 1979 knižnica v spolupráci s Maticou slovenskou a vydavateľstvom Mladé letá zorganizovala seminár pri príležitosti Medzinárodného roku dieťaťa, na ktorom predniesla výzvu na organizovanie kvalitných a pravidelných podujatí pre mladých čitateľov v rámci 3 tematických okruhov – *Kniha ku každému dieťaťu, Môj rodný kraj a Žena, matka, priateľka všetkých detí*. V spolupráci s inými inštitúciami v kraji (školami, pionierskymi organizáciami, organizáciami zväzu žien a vydavateľstvom Mladé letá) knižnice usporadúvali v rámci týchto tematických okruhov podujatia pre mladých čitateľov. Materiály z rokovania seminára boli uverejnené v *Bulletine o práci s detskou knihou* (*Bulletin* 1979). Pri knižnici sa v tomto období vytvárali rôzne čitateľské krúžky, napríklad čitateľský krúžok rómskej mládeže. Knižnica taktiež realizovala zaujímavé literárne súťaže, ako *Môj rodný*

kraj, Putovanie po stopách slovenskej literatúry a pod., a pripravovala vzorové podujatia pre deti v rámci ďalšieho vzdelávania pre knihovníkov detských a školských knižníc.

Aktivity v oblasti metodickej činnosti vyvíjal odbor literatúry pre mládež Mestskej knižnice v Bratislave, ktorý plnil v zmysle nového územného členenia mesta metodickú funkciu voči obvodným knižniciam. Vydával metodické a bibliografické materiály na podporu činnosti oddelení pre deti v obvodných knižniciach (Vráblová 1977) a organizoval pre pracovníkov detských oddelení vzdelávacie podujatia (Bokníková 1970). V roku 1973 otvoril na Základnej škole na Bullovej ulici v Bratislave svoju pobočku so študovňou, kde sa realizovali rôzne podujatia na pomoc vyučovaciemu procesu. Knižnica spolupracovala s Pedagogickým ústavom mesta Bratislavy a organizovala vzdelávacie podujatia pre školských knihovníkov. V zrekonštruovaných priestoroch Mestskej knižnice v Bratislave bola otvorená študovňa pre pracovníkov s detskou knihou, ktorá bola zároveň aj cvičným pracoviskom pre žiakov strednej knihovníckej školy a poslucháčov katedry. Výhodiskom pri budovaní študovne boli výstupy rezortnej výskumnej úlohy MK-3, ktorá sa riešila na katedre.

Za jednoznačné pozitívum v tomto období možno pokladať realizáciu práce s knihou v materských školách a následne v prvých ročníkoch základnej školy, aj keď iba v oblasti tzv. povinného čítania a zväčša len v spolupráci s družinou a za minimálnej asistencie vyučujúcich. Absencia profesionálneho prístupu k tejto úlohe zo strany školských knižníc prirodzene vyvolávala snahu oddelení pre deti v ľudových knižniciach zapojiť sa do vyučovania. Vo vyučovacom procese školy málokedy nachádzali primerané odozvy i napriek tomu, že aktívnu prácu s literatúrou vo vyučovaní odporúčali osnovy a učebnice viacerých predmetov.

V roku 1973 Zväz slovenských knihovníkov, vydavateľstvo Mladé letá a Slovenský ústredný výbor Socialistického zväzu mládeže v spolupráci s katedrou usporiadali seminár *Práca s náučnou literatúrou v Pionierskej organizácii Slovenského zväzu mládeže* (Práca 1974). Prvé odozvy na podnety zo seminára vyšli zo strany pionierskej organizácie. V informačnom spravodaji vydavateľstva Smena vyšla séria článkov *Cesta za knihou, alebo, ako na to...* (Sakálová 1974) o tom, kde a ako si hľadať knihy a ako sa v nich orientovať. Koncom 70. rokov Pionierske oddelenie Slovenského ústredného zväzu Socialistického zväzu mládeže začalo organizo-

vať pre pionierov odznaky odbornosti (Výtvarník, Zberateľ, Hudobník a pod.), medzi ktorými bol aj odznak odbornosti Knihovník. Vyžadoval splnenie konkrétnych podmienok, ako napríklad schopnosť odporučiť na čítanie knihu mladším spolužiakom, poznať časopisy pre deti, schopnosť zostaviť zoznam literatúry na určitú tému, pracovať v redakčnej rade školského časopisu či zostaviť literárne súťaže. Pionierske oddelenie Slovenského ústredného výboru Socialistického zväzu mládeže vydalo brožúru obsahujúcu rady a návody na splnenie odznaku, ďalej sumarizujúce poznatky (o knižniciach a vydavateľstvách, o tom, ako kniha vzniká, o typoch dokumentov, o vhodných tituloch literatúry na čítanie, o rozličných literárnych súťažiach a pod.), ktoré by malo dieťa vedieť, a k tomu slovníček základných pojmov (Pilková 1979).

Koncom 70. rokov katedra v spolupráci so Slovenským ústredným zväzom socialistickej mládeže zorganizovala medzi učňovskou mládežou niekoľko seminárov o práci s knihou, na ktorých sa prezentovali výsledky prieskumov čítania a kultúrnych záujmov učňovskej mládeže a skúsenosti z práce knižníc s touto kategóriou čitateľov.

Krajské, okresné a mestské knižnice v období 70. rokov spracovávali a vydávali metodické materiály, ktoré obsahovali základné prvky informačnej gramotnosti (orientácia v knižnici, v katalógoch, v jednotlivých typoch dokumentov a pod.). Ich odborná úroveň zodpovedala regionálnym podmienkam knižníc. Za pozitívum však možno považovať, že knižnice (inšpirované prvými teoretickými prácami a skúsenosťami knižníc v zahraničí) začali považovať informačnú výchovu za jednu zo svojich funkcií a zároveň vyvíjali snahy o implementáciu jej jednotlivých prvkov do svojej praxe. V tejto súvislosti sa objavovala potreba spracovať komplexné scenáre hodín informačnej výchovy pre jednotlivé ročníky v knižnici.

V tomto desaťročí sa okrem toho v knižničnej praxi prejavujú snahy o hľadanie nových metód práce s jednotlivými kategóriami čitateľov, akými boli čitateľské tábory pre učňovskú mládež, rôzne súťaže, ako napríklad *Celá trieda/škola číta, Moja najobľúbenejšia kniha*, či slávnostné zápisy žiakov 1. roč. základnej školy do knižnice. Všetky tieto aktivity boli podporované aj materiálmi vydavateľstva Mladé letá, ktorými sa propagovali jednotlivé edície, tituly a pod. Zaujímavým podnetom pre knižničnú prax boli semináre *Literatúra pre dievčatá* a *Čítanie dievčat* (Čítanie 1972) zamerané na

Dekáda nových zmien

dôležitosť vydávania kvalitnej literatúry pre dospievajúce dievčatá, ktoré organizovala Mestská knižnica v Bratislave v spolupráci s vydavateľstvom Mladé letá. Poznatky publikované zo seminárov priniesli mnohé podnety pre knižničnú a vydavateľskú prax (Čítanie 1972).

V 2. polovici 70. rokov sa katedra v spolupráci so Slovenským ústredným výborom Socialistického zväzu mládeže, Zväzom slovenských knihovníkov a okresnými knižnicami sústredila na prípravu podujatí zameraných na riešenie otázok čítania, kultúrnych aktivít a práce knižníc s učňovskou mládežou. Na seminároch, ako napríklad *Čítanie učňov, Práca s knihou medzi učňovskou mládežou a Propagácia literatúry medzi učňovskou mládežou*, sa rozoberali formy práce s touto kategóriou čitateľov. Zo seminárov sa vydávali zborníky odborných príspevkov (Čítanie 1978; Práca 1989; Bulletin 1981). Na základe podnetov z týchto podujatí okresné knižnice začali intenzívnejšie realizovať rôzne metódy a formy práce s učňovskou mládežou. Najobľúbenejšími boli čitateľské tábory, v rámci ktorých prebiehali besedy so spisovateľmi a zaujímavými osobnosťami kultúry. Tieto tendencie pokračovali v práci katedry aj v 80. rokoch.

Vydavateľstvo Mladé letá, Kruh priateľov detskej knihy a Stredná pedagogická škola v súvislosti s rozvojom vydávania literatúry pre predškolský vek zorganizovali v Modre v roku 1976 seminár *Literatúra pre predškolský vek a jej využitie v materských školách*. Stredná pedagogická škola pripravila na seminári pre knihovníkov podnetné vzorové podujatia ako pracovať s deťmi v knižnici. Materiály z rokovania boli uverejnené v rovnomennom zborníku *Literatúra pre predškolský vek a jej využitie v materských školách* (Literatúra 1978). V rovnakom období vyšla aj učebnica o literárnej výchove v materskej škole (Zigová 1979) a následne učebnica literárnej výchovy s metodikou pre stredné pedagogické školy (Zigová a Obert 1981). V nadväznosti na poznatky o práci s knihou v predškolskom veku sa aj v normatívnych ukazovateľoch *Zásad knižničnej práce s deťmi a mládežou* (Zásady 1979) počítalo s touto vekovou kategóriou detí. Na projekt práce s knihou vo vyučovaní nadväzovali mnohé osnovy vyučovania a konkrétne učebnice a čítanky pre jednotlivé ročníky základnej školy, ktoré predpokladali zapojenie náučnej literatúry do vyučovania slovenského jazyka a literatúry, a teda aj zapojenie školskej knižnice do vyučovania (Kyselová, Dedinská a Mosná 1979; Obert a Mazánková 1979).

V 80. rokoch katedra knihovedy a vedeckých informácií realizovala vzdelávanie v študijnom odbore vedecké informácie a knihovníctvo s dvoma zameraniami: vedecko-informačné a knižnično-informačné. Na začiatku dekády (v roku 1981) nastúpil do funkcie vedúceho katedry doc. PhDr. **Eugen Mešša**, PhD., ktorý bol od začiatku hlavnou oporou vzdelávania v predmetnej oblasti, ale taktiež veľkým tmeľom katedry ako vedeckého a vzdelávacieho pracovníka a praxe. Môžeme konštatovať, že táto dekáda bola skutočne príslubom veľkorysého rozvoja knižničnej práce s deťmi a mládežou v akademickom prostredí. K zavedeným predmetom **čítateľa a používateľa**, **bibliopedagogika** a **literatúra pre mládež** pribudli ďalšie predmety, ako **teória práce s beletriou**, **teória práce s náučnou literatúrou** a **metodika knižničnej práce s deťmi a mládežou**. Širšie ukotvenie detského čitateľstva zabezpečovali predmety **výberový seminár z literárnej komunikácie**, **náuka o čitateľoch a používateľoch**, **knižničné služby**, **spoločenské pôsobenie literatúry** či **teória kultúry**. Výskumnú a vedeckú prácu študentov podporil novozavedený predmet **metodológia a výskum v knihovníctve**, ktorého logickým dôsledkom bola kvalitnejšia a precíznejšia výskumná práca v danej problematike. K stálym pedagógom patrili tiež **Elena Sakálová**, **Etela Farkašová**, **Hilda Holinová** a **Ludmila Bokníková** (*Kronika* [1960 –]; *Študijný program 1980, 1982, 1983, 1984, 1987, 1988, 1989*).

V 80. rokoch 20. storočia sa na katedre riešila úloha *ŠPZV-VIII-6-4 Rozvoj osobnosti v podmienkach budovania socialistickej spoločnosti*, do ktorej bola začlenená čiastková úloha *ŠPZV-VIII-6-/4 Informačná výchova v SOU*. Výstupy boli zverejnené v záverečnej správe (*Kronika* [1960 –]).

Na informačnú výchovu učňovskej mládeže bola pôvodne zameraná aj experimentálna pobočka Obvodnej knižnice Bratislava II (Kuzma 1986). Na príprave koncepcie činnosti tejto pobočky participovali členovia katedry knihovedy a vedeckých informácií (Sakálová 1989). Problematika informačnej výchovy stredoškolskej mládeže sa začlenila aj do niektorých predmetov, avšak na katedre sa jej venovala pozornosť aj v nasledujúcom období.

Na základe podnetov zo zahraničnej literatúry, skúseností z organizácie školských a verejných kniž-

níc pre deti v zahraničí a skúseností z integrovaných školských a ľudových knižníc prezentovaných v kvalifikačných prácach poslucháčov katedry i v odbornej tlači bola spracovaná analýza postavenia školských knižníc v organizačnej štruktúre škôl v kontexte s plnením ich funkcií vo vyučovacom procese v zmysle platnej legislatívy (Sakálová 2000), ktorá síce poskytla legislatívny rámec na plnenie deklarovaných funkcií, ale bez vytvorenia adekvátnych podmienok. Koordinačná komisia pre knižničnú prácu s deťmi a mládežou Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej na základe skúseností Knižnice pre mládež v Košiciach s integráciou školských knižníc na pobočkách dala už v roku 1986 podnet na vypracovanie zásad integrácie školských a ľudových knižníc, ktoré mali vyriešiť funkčnosť školských knižníc. Návrh zásad akceptoval legislatívne rámce na zabezpečenie ich plánovitého rozvoja na regionálnej báze. K ich schváleniu na úrovni rezortu školstva však nedošlo. Základné atribúty navrhnutých zásad boli plne akceptované knižničným zákonom č. 183 a podrobne rozpracované v *Modeli školskej knižnice* (Pangrácová a Sakálová 2004a, 2004b), ktorý akceptoval nielen rámec školy a vzdelávací proces, ale aj širší rámec kultúrnych a vzdelávacích potrieb celej komunity, v ktorej daná škola pôsobila.

V diplomových prácach pretrvávajú **otázky činnosti knižníc pre deti a mládež** (Galátová 1980; Hubková 1980; Padúchová 1981; Rešetová 1982) a **podielu krásnej literatúry a iných druhov umenia na etickej a estetickej výchove a socializácii mladých ľudí** (Najšelová 1980). Okrem toho v diplomových prácach pretrvávajú témy **informačnej výchovy** (Sárkőziová 1989), **pôsobenia ilustračnej tvorby** (Gombárová 1983; Slujková 1983), ale hlavne aj **práce s učňovskou mládežou** (Adamíková 1981; Braunsteinerová 1981; Miklóšová 1981; Sotoniaková 1981; Mešková 1982; Štofíková 1983; Pethová 1984; Procházková 1987; Hanesová 1988; Serédiová 1989). Objavujú sa staronové témy, aktualizované o **psychologické aspekty a otázky dospievania vo vzťahu k čítaniu** (Soldánová – Šafáriková 1984; Macková 1985; Rankov 1987a; Černá 1988; Ivanková 1988; Rybovičová 1989).

Prienik recepcnej estetiky (pragmatickej estetiky) do knižničnej práce s detským a mládežníckym čitateľom sa prejavil aj v niektorých diplomových prácach, ktoré boli zamerané na **otázky tvorivosti v čitateľskej recepcii** (Lacová 1981; Dianová 1988; Kuzma 1989), svojský význam majú tiež diplomové práce sumarizujúce **podiel časopisov, inštitúcií a osobnos-**

Výučba na Katedre vedeckých informácií a knihovníctva FiF UK, 80. roky (Facebook Katedra knižnickej a informačnej vedy FiF UK)

tí v rozvoji knižničnej práce s deťmi a mládežou (Štefanovičová 1983; Hrivnáková 1984; Cipár 1985), v diplomových prácach sa objavuje aj špecifická téma, akou je **biblioterapia** (Šátek 1984).

V diplomových prácach v 80. rokoch neostávala stranou ani problematika **knižničných služieb deťom a práce s literatúrou medzi deťmi predškolského veku, predovšetkým práce s ilustráciou** (Ničová 1983; Gabrišová 1987). Objavila sa nová téma práce s knihou **v zariadeniach náhradnej rodinnej starostlivosti** (Sotoniaková 1981), ale aj hodnotenie **podielu knižníc na vytváraní estetických hodnôt** (Čekmeová 1981). Niektoré diplomové práce sa zaoberali problematikou knižničných služieb deťom a mládeži v zahraničí (Vidinská 1980). Významnou súčasťou kvalifikačných prác ostali v danom období aj práce zamerané na **otázky literatúry pre deti a mládež** (Maťašíková 1981; Gabrišová 1987), **výskumy čítania** (Maruniaková 1987) a **otázky vydavateľskej praxe** (Jánošová 1981; Kuniaková 1981; Riganová 1981; Kurillová 1982).

Osemdesiate roky priali problematike detského čítateľstva a knižničnej práci s deťmi a mládežou aj v oblasti študentskej vedeckej činnosti (práce s danou

problematikou sa v porovnaní s predchádzajúcim obdobím nielenže častejšie objavovali, ale aj umiestňovali vo fakultnom kole). V rámci prác ŠVOK sa objavili témy, ako **práce s knihou v detských diagnostických ústavoch** (Sotoniaková 1980), **čitateľské tábory** (Rankov 1985), **rovesnícke pôsobenie na rozvoj čitateľstva stredoškôľakov** (Rankov 1987a), **čítanie a informačná výchova učňovskej mládeže** (Bútora 1987; Hujavá 1987), **čitateľské záujmy detí** (Petergáčová 1989), ale aj tematika **nečitateľov** (Bútora 1989).

Snaha katedry zainteresovať na tvorbe diplomových prác čo najširšiu odbornú verejnosť sa prejavila aj v diapazóne ich oponentov a konzultantov, ako napríklad doc. PhDr. **Mária Brenčičová**, PhD., (Katedra pedagogiky FF UK), PhDr. **Ján Poliak** (vydavateľstvo Mladé letá), PhDr. **Lýdia Kyselová** (vydavateľstvo Mladé letá), PhDr. **Hilda Holinová** (Novinársky študijný ústav), PhDr. **Hana Benediková** (vydavateľstvo Mladé letá), **Elena Sakálová** (Slovenská pedagogická knižnica) a iní.

Knižničná prax

Knižničná prax v 80. rokoch 20. storočia prechádzala podstatnými kvalitatívnymi zmenami, ako skvalitňovanie metodologickej pomoci detským a školským knižniciam, vydávanie metodických a bibliografických materiálov, koordinácia bibliografickej činnosti a ďalšieho vzdelávania pracovníkov detských a školských knižníc, tvorba nových pomôcok pre informačnú výchovu v knižniciach, ale aj početné aktivity profesijnej organizácie, budovanie vzorových knižníc, ako aj snahy o novelizáciu legislatívy, ktorá by zohľadňovala a podporovala potreby reálnej praxe.

Za negatívum tohto obdobia možno pokladať niektoré organizačné zmeny v štruktúre Jednotnej sústavy knižníc. Na úrovni regiónov, miest a obcí sa vytvárali miestne kultúrne strediská a regionálne kultúrne centrá, do ktorých sa organizačne integrovali knižnice, čo predstavovalo jednak eliminovanie podstaty ich činnosti a jednak plnenie úloh, ktoré prináležali osvetovým zariadeniam (napríklad organizovanie politických podujatí, politickej propagácie a realizácia podujatí „na javisku“). Niektoré knižnice sa tieto úlohy snažili naplniť, ale bolo to vždy na úkor ich základnej činnosti. Napriek týmto skutočnostiam v práci s deťmi pokračuje realizácia súťažného typu *Celá trieda/škola číta, Moja najobľúbenejšia kniha*, slávnostné zápisy prvkov do knižnice, besedy

so spisovateľmi a ilustrátormi, premiéry nových kníh v knižnici, cykly besied týkajúce sa voľby povolania a pod., ale v inovovaných formách. Oblúbenými sa stali predovšetkým aktivity knižníc, realizované pri príležitosti Medzinárodného dňa detskej knihy, vyhláseného Medzinárodnou úniou pre detskú knihu (UNESCO – IBBY) na deň narodenia rozprávkara H. CH. Andersena. Slovenská sekcia IBBY (International Board on Books for Young People) mala patronát nad týmto dňom v roku 1986 (*Medzinárodný [bez dátumu]*).

Za pozitívum možno pokladať prvé pokusy o nový koncept knižnice, na ktorom participovali architekti, dizajnéri i knihovníci. Trendovým ideálom sa stala knižnica, ktorá by ponúkala nielen po funkčnej, ale aj vizuálnej stránke (funkčný nábytok vyzývajúci k pohodliu, vytváraniu malých záujmových skupín, ale aj k individuálnemu čítaniu, výzdoba interiérov a pod.) možnosti interaktivity a spájania rôznych čitateľských metód a aktivít, ako čítanie, hry, rozhovory, učenie a učenie sa, výtvarné aktivity a pod. Prvým realizovaným projektom bola Experimentálna okresná knižnica v Čadci (*O knižnici [bez dátumu]*), ďalšou takto projektovanou knižnicou bola Experimentálna pobočka Obvodnej knižnice Bratislava II. na Trnávke² zameraná v prvom rade na učňovskú mládež, pre ktorú realizovala besedy so súčasnými slovenskými autormi, zaujímavými osobnosťami kultúry, diskusie o aktuálnych politických témach a pod. (Sakálová 1985). Atraktívnou zaujímavosťou knižnice bolo, že v nej boli aj prvé osobné počítače. Gestorom realizácie oboch projektov bol odbor pre knižničnú sústavu Matice Slovenskej v Bratislave. Uvedené projekty neboli len snahou o realizáciu nových trendov a motiváciou detskej a mládežníckej populácie k participácii na čitateľskej kultúre, ale i výrazným stimulom pre knižničnú prax – k takémuto konceptu knižnice sa postupne (podľa finančných možností) pripájali aj ďalšie knižnice na Slovensku.

Výrazným krokom vpred z hľadiska knižničnej praxe bolo spracovanie súborov didaktických materiálov pre realizáciu informačnej výchovy s podporou didaktickej výpočtovej techniky v knižnici, ktoré vydal odbor pre knižničnú sústavu Matice slovenskej v Bratislave. Materiály boli určené pre materské školy a jednotlivé ročníky základnej školy v rámci vyučovania predmetov čítanie, literárna výchova, vlastiveda, prírodoveda, dejepis, občianska náuka, prírodopis, pričom projekty jednotlivých hodín boli spracované podľa vtedajších osnov vyučovania. Súborné materiály s názvom *Informatická príprava* obsahovali metodický text pre učiteľa/knihovníka a audiovizuálny

materiál (Sakálová 1984 – 1988). Keďže sa v tomto období pri práci s deťmi a mládežou začali používať osobné počítače, je potrebné konštatovať, že išlo vôbec o prvý metodický program pre používanie počítačov (Kimlička 1987; Kimličková 1987).

Trendy, ktoré sa integrovali do knižničnej praxe a premietli v realizovaných projektoch, predstavovali aplikáciu zahraničných konceptov, poznatkov a skúseností knižníc v zahraničí. Ich prenos do praxe bol výsledkom nielen štúdiá samotných realizátorov a knižničných pracovníkov, ale aj vysokoškolského vzdelávacieho prostredia – išlo najmä o správy zo zahraničnej praxe študentov, seminárne práce, diplomové práce a pod.

Treba podotknúť, že zákon č. 53/59 o jednotnej sústave knižníc (aj keď poznačený dobovou ideológiou a rétorikou) zodpovedal z odborného hľadiska vtedajším európskym trendom. Matica slovenská a jej metodické pracovisko podstatnou mierou prispelo k zvýšeniu úrovne a činnosti ľudových (verejných) knižníc predovšetkým vydávaním metodických materiálov, organizovaním vzdelávania knihovníkov a spracúvaním koncepcií verejného knihovníctva, ako aj koordináciou metodickej a bibliografickej činnosti, čo v pozitívnom zmysle ovplyvnilo aj rast odbornej úrovne knižničnej práce s deťmi a mládežou. Táto prax bola, žiaľ, v polovici 80. rokov prerušená. Úloha ústredného metodického pracoviska (okrem výskumu) bola prenesená do odboru pre knižničnú sústavu Matice slovenskej do Bratislavy, ktorý na svoj výkon nemal dostatočné kompetencie.

90. ROKY 20. STOROČIA

Dekáda očakávaní

Novembrové udalosti v roku 1989 umožnili eliminovať ideologizáciu vzdelávania a politických vplyvov a využívať vo zvýšenej miere pozitívne skúsenosti zo zahraničia pri akceptovaní nových spoločenských potrieb. Katedra³ vedeckých informácií a knihovníctva realizovala vysokoškolské vzdelávanie v študijnom odbore vedecké informácie a knihovníctvo spočiatku s rozšíreným vyučovaním filozofie, latinského jazyka a literatúry, neskôr v dvojodborovom štúdiu s ďalšími jazykmi (angličtina, filozofia, francúzština, latinčina, maďarčina, nemčina) a od druhej polovice 90. rokov v rámci orientácií na verejné knižnice, informačné technológie a na historické knižné fon-

dy (*Študijný program* 1990, 1991, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997).

V oblasti vzdelávania v predmetnej problematike sa začiatkom 90. rokov výrazne rozšírila výučba knižničnej práce s deťmi a mládežou. Vyučovali sa predmety **nauka o čitateľoch, nauka o čitateľoch a používateľoch, čitatelia a používatelia, informačná výchova a bibliopedagogika**. Problematika detského čítateľstva a rozvoja čitateľskej kultúry bola zahrnutá aj v ďalších predmetoch, ako **komunikačná politika knižnice, knižnično-informačné služby a príprava používateľov, práca s literatúrou, práca knižníc s handicapovanými čitateľmi, spoločenské pôsobenie literatúry, pôsobenie umeleckej literatúry, sociológia literatúry, svetová literatúra a pedagogická psychológia**. Uchopeniu širšieho kontextu rozvoja čitateľskej kultúry napomáhali aj predmety **editorstvo a vydavateľská činnosť, teória literatúry, vývoj knižnej ilustrácie** a ku skvalitneniu výskumov v predmetnej problematike prispel predmet **metodológia výskumu v knižničnej a informačnej vede** (*Študijný program* 1990, 1991, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997).

K zjednoteniu terminologických otázok a skvalitneniu vedeckej a odbornej komunikácie prispelo vydanie terminologického a výkladového slovníka *Informačná výchova* (Katuščák, Matthaidesová a Nováková 1998). Pojmy používané v odbornej komunikácii a v opise riešenia problematiky v odborných a vedeckých publikáciách sa vyznačovali značnou terminologickou nejednoznačnosťou, počínajúc základnými a všeobecnými pojmami (knižnica pre deti a mládež, školská, integrovaná knižnica, sieť knižníc, experimentálna knižnica) až k pojmom pridruženým, konkrétnym či okrajovým vo vzťahu k činnosti knižníc pre deti a mládež (knihovnícko-bibliografická, infromatická, informačná výchova a pod.). Tieto termíny boli z medzinárodného kontextu a zahraničnej literatúry známe, bolo však potrebné ich terminologické rozpracovanie a kodifikácia na zjednotenie ich používania v odbornej praxi na Slovensku.

V teoretickej rovine sa spracovávala problematika funkcií knižníc vo výchovno-vzdelávacom procese škôl a problematika informačnej výchovy, ktorá bola v tom čase dominantnou. Pre potreby knižničnej praxe pracovníci katedry participovali na spracovávaní a vydávaní materiálov s cieľom podporiť realizáciu tejto činnosti v danej oblasti (Sakálová a Smetáček 1990; Sakálová 1992; Sakálová a Matthaidesová 1999). Materiály mali metodický charakter a poskytovali učiteľom i knihovníkom návod, ako postupovať pri vyučo-

vaní predmetov v jednotlivých ročníkoch základnej i strednej školy. Praktický dosah a ich efektivita mala vychádzať nielen z konkretizácie učiva jednotlivých predmetov, ale aj opisu predmetov či učebných celkov, ktoré by mali žiaci zvládnuť, respektíve, ktoré vedomosti, kompetencie a úlohy by mali po osvojení si potrebných vedomostí a zručností vedieť riešiť.

V 90. rokoch 20. storočia dominovala v diplomových prácach problematika **informačnej výchovy detí a mládeže**. V súvislosti s možnosťami jej realizácie vo verejných i školských knižniciach sa hľadali riešenia nielen v jednotlivých krajinách, ale aj v odporúčaníach medzinárodných organizácií IFLA, ALA a profesijných organizáciách jednotlivých krajín. V nadväznosti na uvedené úzko súviseli aj otázky činnosti knižníc na Slovensku (Melicherová 1991; Csibová 1992; Doktorová 1992; Faráriková 1992; Mládeková 1992; Slezáková 1992; Orolinová 1994; Šulajová 1994).

Okrem toho sa diplomové práce venovali aj témam, ako **práca s ilustráciami a jej význam v estetickej výchove detí a mládeže, otázky a záujmy dospievajúcich, ich vzťah k čítaniu, podiel čítania na formovaní záujmov, estetická výchova** (Zbončáková 1991; Macková 1993), **čitateľstvo a nečitateľstvo dospievajúcej mládeže a výskumy postojov ku knihe v čase rozvoja masmédií** (Kumorová 1996), ale aj **knižnično-informačné služby pre znevýhodnených používateľov** (Fišová 1991). V tomto kontexte stojí za zmienku diplomová práca *Kniha a handicapované dieťa* (Kázmérová 1994), ktorá sumarizuje poznatky z klasifikácie vývinových vád a porúch, špecifik literatúry, čítania a jeho významu v rehabilitačnom procese tejto skupiny detí a mládeže. Význam daných tém potvrdzuje aj skutočnosť, že podstatné časti zmienenej diplomovej práce obsahuje publikácia *Kniha – knižnica – postihnuté dieťa* (Kázmérová 1995), ktorá bola vydaná ako praktická a metodická pomôcka pre učiteľov a školských knihovníkov.

V súvislosti s riešením problematiky zrovnoprávnenia prístupu zdravotne a sociálne znevýhodnených skupín detí a mládeže (Matthaeidesová 1993) sa diplomové práce zaoberali podmienkami a možnosťami knižníc v sprístupňovaní knižnično-informačných služieb a dokumentov pre jednotlivé skupiny sociálne a zdravotne znevýhodnených, ale aj kvalifikáciou pracovníkov knižníc pre ich poskytovanie. Zaujímavým príkladom bol podnet študentky univerzity tretieho veku, ktorá, vychádzajúc z osobných zdravotných problémov, navrhla spracovať odporúčanú bibliografiu, ktorá by obsahovala záznamy beletrie i odbornej lite-

ratúry na pomoc jednotlivým vekovým skupinám pri riešení problémov života so zdravotným postihnutím. Bibliografiu *Ako žiť s postihnutím* spracovali poslucháčky KKVI a jej vydania sa ujala Okresná knižnica v Leviciach (Hrvolová 1994; Zbončáková a Fischová 1994).

V kvalifikačných prácach naďalej pokračovala tendencia sumarizácie a hodnotenia dosiahnutých výsledkov v určitých oblastiach praxe. Významné je napríklad **hodnotenie príspevkov odborných periodík** pre rozvoj knižničnej praxe, hodnotenie časopisu *Bulletin* a i. (Šešerová-Vépyová 1992). Pribudla aj história jedinej samostatnej knižnice pre deti a mládež na Slovensku (Ťažárová 1991).

V rámci personálnych kapacít pribudli na katedre noví interní školitelia, ktorí sa venovali problematike knižničnej práce s deťmi a mládežou, ako **Pavol Rankov** a **Ludmila Hrdináková**, a v nasledujúcich rokoch aj interní doktorandi.

Knižničná prax

Riešenie problematiky práce knižníc so zdravotne znevýhodnenými deťmi sa stalo aktuálne aj v slovenskej knižničnej praxi. V 90. rokoch 20. storočia k tomu podstatnou mierou prispelo medzinárodné sympóziu *Knižnice a postihnuté deti*, ktoré sa konalo v Košiciach v októbri 1992. Na organizácii participovalo Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Matica slovenská, Slovenská národná knižnica, Spolok slovenských knihovníkov, Magistrát mesta Košice a Krajská knižnica pre mládež v Košiciach. Na sympóziu vystúpili pracovníci z Dokumentačného strediska IBBY v Osle, knižniční pracovníci z Dánska, Estónska, Litvy, Maďarska, Poľska, Rakúska, Ukrajiny, Čiech a zo Slovenska (*Knižnice* 1993).

Odborné príspevky dokumentovali úroveň práce knižníc so zdravotne znevýhodnenými deťmi v jednotlivých krajinách a načrtli základné podmienky tejto práce, ako dostatok špeciálnych dokumentov, primerané technické zabezpečenie a vhodné architektonické riešenie priestorov, ale aj primeranú erudíciu pracovníkov knižníc (*Knižnice* 1993). Závery zo sympózia jednoznačne potvrdili potrebu ďalšieho vzdelávania pracovníkov knižníc nielen vo vysokoškolskom štúdiu, ale aj v ďalšom vzdelávaní pracovníkov knižníc (Matthaeidesová 1993). Konferencia konštatovala nedostatočný stav v tejto oblasti, avšak zdôraznila potrebu interdisciplinárneho prístupu k vzdelávaniu všetkých zainteresovaných a zaradenie problematiky do osnov vzdelávacích a študijných

programov, ako aj prenos nových prístupov a metód práce s touto skupinou mladých používateľov do praktickej činnosti knižníc.⁴

Významným potvrdením nového trendu bolo otvorenie pobočky Nezábudka Knižnice pre mládež v Košiciach v roku 1997, ktorá sa dodnes špecializuje na prácu so zdravotne a sociálne znevýhodnenými deťmi a v súčasnosti spolupracuje so špeciálnymi školami, sociálnymi zariadeniami, domovom mládeže, nemocnicami a pod.⁵

Náročnosť výkonu profesie knihovníka v knižniciach, ktoré pracujú s kategóriou znevýhodnených čitateľov, si vyžiadala teoretické rozpracovanie problematiky (Matthaeidesová 1993). Koncom 90. rokov možno konštatovať rozvoj metód a foriem práce s deťmi a mládežou najrozmanitejšieho charakteru pre všetky vekové kategórie, ako napríklad denné tábory, čitateľské tábory, literárne festivaly, rozhlasové festivaly, literárne potulky, autorské čítania, premiéry nových kníh, besedy s autormi a ilustrátormi a pod. Tieto aktivity boli väčšinou pravidelne organizované a mladí čitatelia si obľúbili súťaže, ako *Kráľ čitateľov*, *Celá trieda/škola číta*, *Moja naj... kniha* a pod. Je však potrebné vyzdvihnúť ich rozmanitosť a reflektovanie charakteristík regiónu, ako aj ich interaktívny charakter, čo predpokladalo, že deti texty poznajú, majú možnosť zážitok stvárať, poukázať na detaily, prípadne dotvoriť literárny príbeh podľa vlastných predstáv a fantázie. Okrem toho nemožno opomenúť fakt, že sa často realizovali pri rozličných príležitostiach, ako Medzinárodný deň detskej knihy, Bienále ilustrácií, Medzinárodný deň/týždeň školských knižníc, Týždeň slovenských knižníc, Medzinárodný deň lesa a pod., čo vytváralo nielen kontinuitu, ale i určitú tradíciu, avšak zároveň upozorňovalo širšiu verejnosť na existenciu, ale i ponuku, možnosti a funkcie knižnice v kultúrnom kontexte. Význam však možno vidieť najmä v upozorňovaní a sústredení pozornosti na dôležitosť knihy a čítania v živote a vzdelávaní detí a mladých ľudí. Uvedenými podujatiami a aktivitami knižnice súčasne prejavovali snahu upútať záujem médií, čo sa v nasledujúcom desaťročí ukázalo ako správna stratégia.

AUTORITY A KNIŽNIČNÁ PRAX

K rozvoju knižničnej práce s kategóriou detských a mladých čitateľov nemalou mierou prispeli výrazné

autority, a myslíme tým nielen významné osobnosti z oblasti rozvoja detského čitateľstva, ale i významné inštitúcie a periodiká. V nasledujúcej časti spomenieme len tie, ktoré tvorili akýsi most medzi katedrou ako vzdelávacou inštanciou a knižničnou praxou, a zároveň priestor ich spolupráce.

ŠPECIALIZOVANÉ PRACOVISKO

Už od začiatku 60. rokov 20. storočia sa v odbornej verejnosti pertraktoval problém vybudovania odborného pracoviska, ktoré by poskytovalo služby knižničným, vydavateľským, literárnym, pedagogickým a iným inštitúciám a odborným pracovníkom, zainteresovaným na práci s detskou knihou a celkove na problematike výchovy a vzdelávania mladej generácie. Dlhodobou sa totiž ukazovala potreba inštitucionálnej základne, ktorá by sa venovala špeciálne rôznorodým aspektom čítania detí a mládeže a hľadala by riešenia. Na túto problematiku boli zamerané aj niektoré diplomové práce, obhájené na KKIV (Kubicová 1969; Kršková 1971; Klinec 1975; Cpinová 1978; Vidinská 1980). Výťahy z týchto diplomových prác boli často uverejňované v *Bulletine o práci s knihou medzi deťmi a mládežou* a v časopise *Čitateľ*.

Myšlienka vytvorenia takéhoto pracoviska vznikla už v dizertačnej práci Eugena Meššu *Práca s knihou medzi deťmi a mládežou* (Mešša 1969), ktorá podnietila rozsiahle diskusie o potrebe špecializovaného pracoviska medzi odborníkmi. Následne vznikali aj ďalšie kvalifikačné práce, ktoré až do roku 1980 mapovali situáciu v tejto oblasti v zahraničí (pozri vyššie). V polovici 70. rokov sa začala budovať študovňa pre pracovníkov s detskou knihou v odbore literatúry pre mládež Mestskej knižnice v Bratislave, ktorý mal poskytovať služby pre všetkých odborníkov zainteresovaných na riešení problematiky práce s knihou pre deti a mládež a zároveň mal byť cvičným pracoviskom pre žiakov strednej knihovníckej školy a poslucháčov KKVI FF UK v Bratislave (Sakálová 1975b). Fond študovne sa budoval v oddelení metodiky odboru literatúry pre mládež Mestskej knižnice v Bratislave. Lýdia Kyselová výrazne podporovala vytvorenie tohto pracoviska (Kyselová 1975), preto po jeho zrušení (začiatok 80. rokov) vypracovala v polovici 80. rokov v rámci vydavateľstva Mladé letá projekt *Dom umenia dieťaťa*. Podľa projektu mali niektoré oddelenia naplňať funkciu teoretického a praktického pracoviska pre prácu s detským čitateľom a súčasne cvičného pracoviska pre študentov KKVI

a Strednej knižničkej školy v Bratislave (interný materiál vydavateľstva Mladé letá cit. podľa Hrivnáková 1984; Cipár 1985).

V roku 1987 sa naplnila myšlienka uvedeného projektu vznikom **BIBIANY, medzinárodného domu umenia pre deti**, ktorá plní funkciu kultúrnej inštitúcie s medzinárodnou pôsobnosťou i v súčasnosti. Podľa Kontraktu Ministerstva kultúry MK – 310/2011-103/13 949 (Kontrakt 2012) je v predmete činnosti Bibiany aj knižničná a informačná činnosť. Súčasťou Bibiany je Centrum informatiky a dokumentácie a knižnice (aktuálne Úsek knižnej kultúry – knižnica a dokumentácia). Jeho základom sa stala súkromná knižnica Lýdie Kyseľovej, ktorá okrem titulov detskej literatúry a umenia pre deti obsahuje aj odborné dokumenty domácej a zahraničnej proveniencie z oblasti výchovy detskou literatúrou a estetickéj výchovy pre domácich odborníkov z oblasti výchovy, psychológie, výtvarnej výchovy a knižničnej práce s deťmi a mládežou.

Reálnym naplnením myšlienky zriadenia teoretického a praktického pracoviska pre prácu s detskou knihou bol vznik Centra detskej literatúry, čítania a SK IBBY. Centrum vzniklo 1. januára 2018 Uznesením vlády SR č. 554/2017 z 29. 11. 2017 a prevzalo na seba aktivity vtedajšieho oddelenia knižnej kultúry a sekretariátu slovenskej sekcie IBBY v BIBIANE (Centrum [bez dátumu]). Je však otáznosť, či skladbou a tematickou štruktúrou svojho fondu a rozsahom služieb je schopné plniť pôvodne projektované služby pre všetky zložky odbornej verejnosti.

ODBORNÉ PERIODIKÁ

Najvýznamnejším periodikom v oblasti knižničnej práce s deťmi a mládežou bol **Bulletin o práci s knihou medzi deťmi a mládežou**, ktorý publikoval príspevky o všetkom, čo sa v teórii a praxi dialo.

Časopis vyšiel prvýkrát v roku 1966 v Krajskej knižnici pre mládež v Košiciach pod názvom *Bulletin absolventov knihovedy o práci s deťmi a mládežou* (Bulletin 1966), avšak prešiel niekoľkými zmenami, v ktorých sa odrážal aj jeho význam a pôsobnosť – od čísla 6 vychádzal pod názvom *Bulletin absolventov a poslucháčov knihovedy o práci s deťmi a mládežou* a od čísla 11 – 12 (1969) ho začala vydávať Matica slovenská. Keďže sa postupne výrazne rozšírila jeho autorská základňa a neobsahoval už len príspevky študentov a absolventov katedry, premenoval sa od čísla 35 (v roku 1977) na *Bulletin o práci s knihou*

medzi deťmi a mládežou. Zodpovednou redaktorkou bola PhDr. Hana Križanová a redakčnú radu tvoril Koordinačný výbor pre prácu s deťmi a mládežou Matice slovenskej. Dôsledná koncepcia časopisu, zabezpečovanie kvalitných odborných príspevkov, kvalitná jazyková a štylistická úroveň, početné preklady odborných materiálov zo zahraničia, pravidelné recenzie (zväčša E. Viskupovej) či prehľadné registre

Podujatie v Bibiane (www.bibiana.sk)

(Slížová a Horáková 1982) značne prispeli ku kvalite periodika. Koncom 70. rokov 20. storočia bolo vydávanie periodika ohrozené, dotácia Ministerstva kultúry SR však situáciu na určitý čas vyriešila. Od čísla 62 (1986) prešlo vydávanie *Bulletinu* do odboru pre knižničnú sústavu Matice slovenskej a Hana Križanová skončila ako jeho zodpovedná redaktorka. Posledné číslo *Bulletinu* bolo číslo 71 v roku 1991.

Vydávanie *Bulletinu* podstatnou mierou prispelo k rozvoju detského knihovníctva (a odboru všeobecne). Kým prvé čísla mali informatívny charakter o dianí v práci s detskou knihou a jeho cieľom bolo vytvoriť základné kontakty s knižničnou praxou, postupne sa periodikum zmenilo na významný komunikačný priestor pre všetkých odborníkov, ktorí sa podieľali na práci s detskou knihou (vydavatelia, pedagógovia, spisovatelia, ilustrátori a literárni teoretici a knižniční pracovníci).

Bulletin bol jediným periodikom, ktoré uverejňovalo informácie a materiály z medzinárodných konferencií IFLA:

- informácie o zasadnutí v Kodani v roku 1969 (*Bulletin* 1970, č. 15),
- informácie o zasadnutí v Moskve (*Bulletin* 1971, č. 20),

- materiály z konferencie v Liverpoole v r. 1971 (*Bulletin* 1972, č. 25),
- príspevky z rokovania v Budapešti v roku 1972 (*Bulletin* 1974, č. 30),
- informácia o rokovaní v Grenoble v roku 1973 (*Bulletin* 1976, č. 34),
- materiály z rokovania sekcie pre školské knižnice na Štrbskom plese v roku 1978 (*Bulletin* 1979, č. 40),
- materiály z rokovania v Lipsku v roku 1981 (*Bulletin* 1981, č. 51),
- materiály z medzinárodných porád odborníkov socialistických krajín o organizácii knižničných služieb deťom a mládeži (*Bulletin* č. 1986, č. 61),
- materiály zo zasadnutia v Plovdive (*Bulletin* 1990, č. 67).

Bulletin publikoval príspevky knižničných odborníkov zo zahraničia a recenzie významných odborných publikácií. Jeho vysoká odborná úroveň bola hodnotená aj v domácej a zahraničnej tlači (*Slovenský jazyk a literatúra v škole*, *Učiteľské noviny*, *Zlatý máj*,

Čtenář, *Konyvtár*, *Bibliotekarz*). Súhrnné recenzie periodika najčastejšie uverejňovala **Etela Viskupová** (Viskupová 1969, 1974, 1976, 1979), spočiatku aj **Hana Vydrová** (Vydrová 1969, 1971). Súhrnné registre prvých 50 čísel periodika sú spracované v 51. čísle (Horáková 1982; Slížová 1982). Analýzu periodika s registrami a bibliografiou všetkých uverejnených príspevkov uvádza diplomová práca Silvie Šešerovej (Šešerová – Vépyová 1992).

Ak sme sa v úvode tejto kapitoly zmienili, že periodiká tvorili most medzi katedrou a knižničnou praxou, považujeme za vhodné upozorniť, že *Bulletin* počas svojej existencie uverejnil niekoľko výťahov zo 14 diplomových prác. Okrem toho v každom čísle je možné evidovať nadväznosť na problémy, ktoré riešili kvalifikačné práce, ale aj konkrétne skúsenosti a praktickú činnosť školských a ľudových knižníc.

V kontexte odborných periodík nemožno obísť časopis *Čitateľ*, ktorý v každom čísle prinášal odborné príspevky z rozličných podujatí, hodnotenie seminárov, recenzie nových odborných publikácií, odborné spravodajstvo a pod. Podiel časopisu na knižničnej práci s deťmi a mládežou zhodnotila diplomová práca *Literatúra pre deti a mládež v časopise Čitateľ 1952 – 1982* (Štefanovičová 1983).

Časopis *Čitateľ* úzko spolupracoval s katedrou, programovo uverejňoval príspevky o metodike a praxi knižníc a bibliografickej činnosti. Koncepcia časopisu sa postupne formovala v súlade s vývinom knihovníctva. Spočiatku mali príspevky v časopise metodicko-inštruktážny charakter, postupne sa charakter príspevkov menil, čoraz častejšie uverejňoval pozitívne skúsenosti z nových foriem a metód práce knižníc s deťmi a mládežou na Slovensku a v zahraničí.

V príspevku sme uviedli, že knižničná práca s deťmi a mládežou sa musí rozvíjať v prostredí verejných knižníc a zároveň, respektíve nevyhnutne i v prostredí školských knižníc, a v tejto súvislosti nemožno nespomenúť periodické komunikačné médium v tejto oblasti. Slovenská pedagogická knižnica vydávala už od roku 1964 periodikum *Začíname pomáhať školským knižniciam*, ktoré neskôr vychádzalo pod názvom *Školské knižnice*. Od polovice 70. rokov časopis publikoval informácie o odborných seminároch, organizovaných pre pracovníkov detských a školských knižníc, uverejňoval príspevky z týchto seminárov, informácie o školeniach metodikov okresných a krajských pedagogických ústavov, informoval o pripravovanej legislatíve a ďalších aktivitách. Upozorňoval aj na tituly kníh, vhodných do školských a pedagogických knižníc.

B u l l e t i n

absolventov a poslucháčov knihovedy
o práci s deťmi a mládežou

17

V 80. rokoch prešiel časopis kvalitatívnymi zmenami, taktiež sa zlepšila kvalita typografickej úpravy a zvýšil sa náklad (2 800 ks), predovšetkým však možno konštatovať skvalitnenie obsahovej úrovne. Periodikum uverejňovalo podnety pre aktivizáciu činnosti školských knižníc, legislatívne a praktické informácie na dopĺňovanie, spracovanie a organizáciu knižničných fondov, ich evidenciu, štatistiku, ale aj informácie o aktivitách v oblasti metodologickej činnosti a vzdelávaní školských knihovníkov, ako aj príklady z aktivít školských knižníc doma a v zahraničí. Jubilejné 100. číslo (Hromník 1990) uverejnilo bibliografiu príspevkov a registre.

V 90. rokoch 20. storočia periodikum naďalej uverejňovalo najaktuálnejšie informácie o dianí v školských knižniciach na Slovensku a v zahraničí z odbornej literatúry, recenzie aktuálnych publikácií z oblasti pedagogiky, ako aj o programoch automati-

Mesačník *Čitateľ* 1, 1965

Mesačník *Čitateľ* 9, 1965

zácie a digitalizácie. Treba však upozorniť, že po páde Berlínskeho múru a rozšírení odbornej a vedeckej komunikácie sa v časopise uverejňovali preklady dokumentov UNESCO/IFLA o školských knižniciach, informácie o národných profesijných organizáciách školských knižníc a o programoch informačnej výchovy. V roku 2000 časopis uverejňoval informácie o základných legislatívnych dokumentoch, prijatých na základe zákona o knižniciach č. 183, o úlohách Slovenskej pedagogickej knižnice v procesoch transformácie knihovníctva a úlohách školských knižníc v procese transformácie vzdelávania na základných a stredných školách. Posledné číslo periodika *Školské knižnice* (č. 136 – 137) vyšlo v roku 2000.

Je potrebné akcentovať, že v témach diplomových prác katedry sa prejavovala aj snaha sumarizovať príspevky a prínosy odborných periodík (*Bulletin o práci s knihou medzi deťmi a mládežou* a *Čitateľ*) k riešeniu problematiky knižničnej práce s deťmi a mládežou (Jakubetzová 1978; Šešerová – Vépyová 1992).

PROFESNÉ ORGANIZÁCIE

Zväz slovenských knihovníkov, bibliografov a informačných pracovníkov (neskôr Zväz slovenských knihovníkov) vznikol v roku 1968 (Weissová [bez dátumu]) ako nástupca Sväzu slovenských knihovníkov, ktorého činnosť bola z politických dôvodov pozastavená. Už v roku 1969 bol prijatý za riadneho člena IFLA. V roku 1970 začal vychádzať *Bulletin Zväzu slovenských knihovníkov a informatikov*. Od tohto roku Zväz slovenských knihovníkov a informatikov začal organizovať pre pracovníkov knižníc odborné podujatia. Nové stanovky zväzu boli prijaté na valnom zhromaždení 19. 12. 1973 v Bratislave. Zväz organizoval svoju činnosť prostredníctvom krajských pobočiek a odborných sekcií už od svojho vzniku. V rámci knihovníckej sekcie pracovala Komisia pre činnosť školských a pedagogických knižníc a Komisia pre prácu s deťmi a mládežou detských knižníc. V roku 1972 sa zlúčili do jednej komisie, ktorá si vytýčila svoje programové zábery (zápisnice z rokovaní, plány a vyhodnotenia činnosti za roky 1972 – 1990; poznámkové materiály Zväzu knihovníkov a informatikov nie sú archívne spracované).

Komisia pre detské a školské knižnice od začiatku svojej činnosti spolupracovala s katedrou, Mestskou knižnicou v Bratislave, Knižnicou pre mládež v Košiciach, Slovenskou pedagogickou knižnicou, vydavateľstvom Mladé letá, Kruhom priateľov detskej knihy a Slovenským ústredným zväzom mládeže. Medzi základné programové zábery patrilo organizovanie odborných podujatí pre pracovníkov knižníc s deťmi a mládežou, vydávanie zborníkov z týchto podujatí, vytváranie a udržiavanie kontaktov s odborníkmi v zahraničí, publikovanie materiálov IFLA/UNESCO o činnosti školských a detských knižníc. Od polovice 70. rokov komisia spolupracovala s koordinácnou komisiou pre prácu s deťmi a mládežou odboru teórie, metodiky a výskumu Matice Slovenskej (interné materiály – plány činnosti a vyhodnotenia činnosti komisie za roky 1972 – 1990).

V roku 1990 Zväz slovenských knihovníkov uzavrel 21-ročnú etapu svojej existencie a jeho nástupcom sa stal Spolok slovenských knihovníkov. Na valnom zhromaždení 29. 3. 1990 v Bratislave sa rozhodlo o jeho zámeroch a organizačnej štruktúre. V rámci spolku pracovali odborné sekcie. Komisia pre prácu s deťmi a mládežou bývalého Zväzu slovenských knihovníkov pokračovala vo svojej činnosti pod zmeneným názvom Klub pre

detské a školské knižnice, v polovici 90. rokov sa názov zmenil na Klub detských knižníc a pracoval v sekcii pre verejné knižnice Spolku slovenských knihovníkov (interné materiály – zápisnice z rokovaní, plány a vyhodnotenia činnosti). Prostredníctvom dotazníka pre okresné a mestské knižnice komisia zisťovala záujem knižníc o riešenie problémov činnosti knižníc pracujúcich s deťmi a mládežou, riešili sa možnosti zachovania periodika *Bulletin pre prácu s knihou medzi deťmi a mládežou*, ktorý sa v priebehu rokov zmenil z informatívneho periodika na odborné fórum rešpektované aj v zahraničí.

V 2. polovici 90. rokov Spolok slovenských knihovníkov upustil od centrálného riadenia a financovania organizačných zložiek spolku (sekcii) a odporučil, aby sa táto činnosť sústredila na krajských pobočkách. Nedostatočné finančné zabezpečenie aktivít eliminovalo tradíciu organizovania odborných seminárov aj pre knihovníkov školských a detských knižníc na pôde profesijnej organizácie. Jednotliví členovia výboru Klubu detských knižníc aktívne participovali na perspektívach vzdelávania knihovníkov školských a detských knižníc, vystupovali na konferenciách spolku s odbornými príspevkami a participovali na príprave nového zákona o knižniciach (zákon č. 183/2000 Z. z.) hlavne v oblasti zabezpečovania funkčnosti školských a verejných knižníc a na príprave *Stratégie rozvoja slovenského knihovníctva do roku 2006*.

Počas celého hodnoteného obdobia odborné komisie na pôde profesijných organizácií (Zväzu slovenských knihovníkov, Spolku slovenských knihovníkov a knižníc) zachovali tradíciu organiza-

Mestská knižnica v Bratislave, 1979 (www.mestskakniznica.sk)

nia odborných seminárov pre pracovníkov knižníc s deťmi a mládežou. Semináre mali vzdelávací charakter a umožňovali výmenu skúseností z domácich i zahraničných knižníc. Organizovali sa vždy na báze spolupráce jednak s katedrou, jednak s inštitúciami ako Matica slovenská, Slovenská pedagogická knižnica, Mestská knižnica v Bratislave, Knižnica pre mládež mesta Košice, vydavateľstvo Mladé letá, ako aj ďalšími inštitúciami a mnohými regionálnymi knižnicami. Za obdobie rokov 1966 – 1990 sa realizovalo 43 seminárov (zväčša so zahraničnou účasťou). Z odborných príspevkov na seminároch sa spravidla vydávali zborníky obsahujúce aj resumé príspevkov v cudzích jazykoch, prípadne boli príspevky uverejnené v periodikách, ako *Bulletin o práci s knihou medzi deťmi a mládežou*, *Čitateľ a Školské knižnice*.

OSOBNOSTI

Ak hodnotíme predchádzajúce obdobia rozvoja knižničnej práce s deťmi a mládežou na Slovensku, je potrebné uviesť, že podnety prichádzali vždy z katedry, a to buď z teoretického bádania pedagogických pracovníkov, alebo zo študentských kvalifikačných prác. O publikovanie a všestranné rozširovanie týchto poznatkov sa v priebehu rokov pričínili mnohé inštitúcie, časopisy, odborné publikácie a odborníci. Pre viacerých to bolo celoživotné poslanie, ktorého sa zhostili už v priebehu štúdia na katedre a venovali sa mu počas celoživotnej kariéry. Ich zásluhou sa knižničná práca s deťmi a mládežou ocitla na úrovni adekvátnej vedomostnej spoločnosti. (V nasledujúcej časti sústredíme pozornosť len na prínosy nežijúcich osobností.)

Doc. PhDr. Eugen Mešša, PhD., sa od svojho nástupu na vtedajšiu Katedru knihovníctva UK v Bratislave v roku 1961 intenzívne venoval problematike knižničnej práce s deťmi a mládežou. Podnecoval záujem študentov o túto problematiku, bol iniciátorom vydávania *Bulletinu o práci s knihou*, neúnavným organizátorom seminárov a vzdelávacích podujatí zameraných na výmenu skúseností. Vyhľadával spolupracovníkov v domácich i zahraničných inštitúciách. Počas svojho pedagogického pôsobenia na katedre školil 109 diplomových prác na tému práca s knihou medzi deťmi a mládežou. Po odchode do dôchodku v roku 1990 spolupracoval s Ústavom pre zahraničných Slovákov Matice slovenskej a inými inštitúciami a venoval sa organizovaniu čitateľských táborov

pre deti zahraničných Slovákov, aby mohli spoznávať vlasť svojich prarodičov.

PhDr. Vít Rak ako riaditeľ Mestskej knižnice v Bratislave a Slovenskej pedagogickej knižnice, ale predovšetkým ako predseda Zväzu slovenských knihovníkov a informatikov (v rokoch 1973 – 1988) vždy vytváral v úzkej spolupráci s katedrou podmienky na organizovanie odborných podujatí zameraných na prácu knižníc s deťmi a mládežou. Taktiež inicioval rozpracovanie dôležitých problémov školských knižníc a ich legislatívne zabezpečenie.

PhDr. Hana Križanová od roku 1966 pracovala ako metodička pre knižničnú prácu s deťmi a mládežou v Matici slovenskej. Realizovala celoslovenské výskumy o práci knižníc s deťmi a mládežou. Bola predsedníčkou Koordinačnej komisie pre knižničnú prácu s deťmi a mládežou Matice slovenskej. V rokoch 1967 – 1986 bola zodpovednou redaktorkou *Bulletinu pre prácu s knihou o práci s deťmi a mládežou*, prekladala informácie o zasadnutiach a materiáloch IFLA/UNESCO, publikovala množstvo odborných článkov o dani v knižničnej teórii i praxi. Aktívne sa podieľala na príprave a realizácii odborných podujatí pre pracovníkov s knihou pre deti a mládež.

PhDr. Lýdia Kyselová, dlhoročná šéfredaktorka vydavateľstva Mladé letá, sa podstatnou mierou pričínila o rozvoj vydávania literatúry pre deti a mládež. Často inšpirovaná literatúrou zo zahraničia podnecovala vznik nových edícií pre mladých čitateľov tak v oblasti beletrie, ako aj náučnej literatúry. Intenzívne spolupracovala s katedrou nielen ako konzultantka, ale aj ako oponentka mnohých diplomových prác. Taktiež participovala na rokovaníach odborných seminárov podnetnými príspevkami k teórii informačnej výchovy, čitateľskej výchovy detí v knižniciach, v škole a v rodine. Podporovala projekt študijného pracoviska pre odborníkov v oblasti teórie dejín literatúry pre deti a pre odborníkov z radov pedagógov a knižničnej práce s deťmi a mládežou. Vypracovala projekt *Medzinárodného domu umenia pre deti* a podieľala sa na prvých krokoch jeho realizácie.

PhDr. Marta Matthaidesová, PhD., pôsobila na KKVI od roku 1972. Svojou pedagogickou, vedeckovo-výskumnou, teoretickou a publikačnou činnosťou sa podstatnou mierou pričínila o rozvoj knižničných disciplín. Zaoberala sa otázkami knižničnej práce so zdravotne a sociálne znevýhodnenými skupinami mladých ľudí, rozpracovala teoretické princípy odbornej didaktiky v tejto oblasti a metodiku ich realizácie v knižničnej praxi. Podstatnou mierou prispela

k rozpracovaniu terminologických otázok knižnično-informačných disciplín.

Pri zaradení osobností do kontextu tohto príspevku je potrebné dodať, že aj mnohí ďalší odborní pracovníci a knihovníci, ktorí dlhé roky pracovali v knižniciach pre deti a mládež, sa podstatnou mierou podieľali na zvyšovaní kvality, úrovne a diapazónu knižničných služieb pre mladú generáciu.

SUMÁRNE HODNOTENIE SLEDOVANÉHO OBDOBIA A PERSPEKTÍVA VÝVOJA

Knižničná práca s deťmi a mládežou predstavuje špecifickú oblasť knižničnej praxe, ktorá je charakterizovaná **a)** špecifickými spoločenskými potrebami v oblasti výchovy a vzdelávania v určitých etapách vývoja spoločnosti, **b)** psychologickými charakteristikami, špecifikami vedomostnej úrovne, ako aj informačnými a kultúrnymi potrebami cieľovej skupiny, **c)** špecifikami inštitucionálnej bázy, v rámci ktorej sa knižničná prax realizuje, **d)** špecifickými charakteristikami odborných procesov a metód pôsobenia.

Politicko-spoločenské zmeny v ČSR po roku 1948 prerušili kontinuitu vývoja knižničnej práce s deťmi a mládežou a intencionálnej literatúry pre deti a mládež. Zmenili sa názory nielen na funkciu literatúry, ale aj čítania a prácu s ňou. Dovtedy preferované etické, estetické a rekreačné funkcie čítania a literatúry boli potlačené ideologickými a svetonázorovými funkciami. Literatúra a čítanie sa eliminovali na jeden z prostriedkov komunistickej výchovy, čo podstatnou mierou ovplyvnilo aj chápanie funkcií knižníc a metód práce s mladými čitateľmi. Pozornosť sa venovala predovšetkým bazálnym problémom knižničnej praxe – budovaniu a organizácii knižničných fondov a katalógov a následne aj zabezpečeniu priestorových a personálnych podmienok ich činnosti.

Určovanie cieľov, funkcií a úloh knižničnej práce s deťmi a mládežou v komplexnom ponímaní bolo v podstate vymedzené štátnou ideológiou, čo ovplyvňovalo aj jej organizačnú platformu a chápanie funkcií školských a ľudových knižníc (Sakálová 1992).

Už v začiatkoch vysokoškolskej prípravy knižničných pracovníkov sa ako nevyhnutný ukázal interdisciplinárny pohľad na problematiku funkcií a cie-

lov výchovy čitateľa, teda na celkovú prácu s knihou vo výchove a vzdelávaní. Tento pohľad potvrdili aj skúsenosti zo zahraničia, získané v krátkom časovom období politického uvoľnenia pred obdobím normalizácie. Iniciátorom poznávania týchto názorov bola KKVI a na nej obhajované diplomové práce, ktoré boli podnetom pre rozpracovanie teoretických poznatkov a ich postupnú implementáciu do praxe.

V prvej polovici 70. rokov obsahovali uznesenia straníckych a štátnych orgánov požiadavky na plnenie úloh v súčinnosti s nástupom vedecko-technickej revolúcie. Odborné rokovania (*Bulletin* 1972), ako aj celoslovenské výskumy čítania detí (Križanová 1972) upozorňovali na potrebu implementácie všetkých zložiek výchovy (etickej, estetickej a informačnej) do knižničnej praxe. Postupne sa ukázala potreba teoretického rozpracovania jednotlivých oblastí knižničnej práce s deťmi a náležitej terminológie (tak v knižnično-informačných, ako aj v pedagogických disciplínach), ako aj následná implementácia poznatkov do obsahu vzdelávania na pedagogických fakultách. Na spoločné riešenie problémov a možnosti upozorňovali vysokoškolskí pedagógovia a autori učebníc viacerých predmetov už v 70. rokoch 20. storočia (*Bulletin* 1980a, č. 43), pričom v jednotlivých učebniciach uvádzali konkrétne tematické celky učiva.

Nárast elektronizácie v oblasti školstva v 80. rokoch mal za následok schválenie dokumentu *Dlhodobý program elektronizácie školstva* (Uznesenie 1985), ktorý priniesol technokratické chápanie pojmu informačná výchova (informačná výchova sa vnímala ako výchova k práci s výpočtovou technikou). Viacerí odborníci (Katuščák 1983; Matthaidesová 1987; Žatkuliak 1987) však upozorňovali na jednostrannosť tohto chápania a jeho nepriaznivé dôsledky v knižničnej i pedagogickej praxi. Postupné vytváranie informačnej gramotnosti totiž predpokladá budovanie čitateľskej gramotnosti a kognitívne orientovaných informačných čitateľských kompetencií. Vyhľadávať, selektovať, kriticky hodnotiť a zaraďovať informácie do svojho poznatkového fondu, respektíve využívať informácie v ďalšom vzdelávaní je možné iba vtedy, ak **a)** je dosiahnutá integrácia informačných a didaktických metód na teoretickej i aplikačnej úrovni, **b)** ak sú na to odborne pripravení pedagógovia i knihovníci, **c)** ak sú školské knižnice ponímané ako mediálne centrá a majú vytvorené primerané podmienky na aktívnu účasť v edukačnom procese (Sakálová a Pangrácová 2000). Nevyhnutnosť podpory čítania a formovania čitateľskej gramotnosti slovenských detí a mládeže potvrdili výsledky medzinárodných mera-

ní PIRLS a PISA, do ktorých sa Slovenská republika zapojila hneď na začiatku nového milénia (PISA 2003; Obrancová, Heldová, Lukačková a Sklenárová 2004). Knižniční pracovníci už od 70. rokov 20. storočia upozorňovali na problémy čítania (Križanová 1972) a postupne rozpracovávali teóriu a metodiku tak čitateľskej aktivity detí a mládeže, ako aj nadobúdania kompetencií práce s informáciami.

Aby školská knižnica plnila svoje funkcie, je nevyhnutné vytvoriť systémové opatrenia. Slovenská pedagogická knižnica už od 70. rokov 20. storočia sústavne upozorňovala ministerstvo školstva na potrebu legislatívne ukotviť školské knižnice vo vzdelávacom systéme a zabezpečiť v obsahu vysokoškolskej prípravy pedagógov prácu s informáciami vo vyučovaní. Začiatkom 90. rokov 20. storočia Slovenská pedagogická knižnica realizovala prieskum činnosti školských knižníc. Na základe výsledkov prieskumu a v súvislosti s odporúčaniami IFLA/UNESCO týkajúcimi sa činnosti školských knižníc, ale predovšetkým v súvislosti s pripravovanými zmenami vzdelávania navrhla prebudovať školské knižnice na školské knižnično-informačné strediská a neskôr na školské knižnično-informačné centrá (Vrablicová a Vida 1994).

V roku 2000 Slovenská pedagogická knižnica v spolupráci s katedrou realizovala prieskum činnosti školských knižníc znova a analýzu z prieskumu predložila Ministerstvu školstva SR (Pangráčová a Sakálová 2000). Analýza bola aj predmetom rokovania Rady ministra školstva pre knižnice, ktorá vznikla na podnet Slovenskej pedagogickej knižnice v roku 2000. V poradnom orgáne boli zastúpení aj členovia Komisie pre školské knižnice a Komisie akademických knižníc. Z rokovania poradného orgánu vyšiel podnet **a)** spracovať pripomienky k zákonu o financovaní školstva, **b)** novelizovať zákon o školských zariadeniach, smernice a metodické pokyny Ministerstva školstva SR o školských knižniciach tak, aby boli zohľadnené odporúčania manifestu UNESCO/IFLA o školských knižniciach, **c)** zapracovať ich do právnych noriem rezortu a **d)** vypracovať návrh finančného zabezpečenia školských knižníc. Návrh bol spracovaný v Slovenskej pedagogickej knižnici (Sakálová a Pangráčová 2000) a odporúčania boli súčasťou dokumentov spracovaných po roku 2000 (*Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2000 – 2006*). Navrhované opatrenia mali zabezpečiť efektívne plnenie funkcií školských knižníc vo všetkých aspektoch v novom miléni.

V hodnotení katedry a jej podielu na riešení problematiky knižničnej práce s deťmi a mládežou možno

konštatovať, že sa na rozvoji knižničnej praxe podieľala rozpracovaním teoretických základov problematiky, bohatou publikačnou činnosťou, terminologickou prácou a vývojom nových metód a, samozrejme, prípravou nových kvalifikovaných síl pre knižničnú prax. Významná je aj akademická a vedecká činnosť študentov. Od vzniku katedry (1961) do konca minulého storočia bolo obhájenej 151 diplomových prác (tematicky zameraných na danú problematiku), čo taktiež dokumentuje evidentný podiel katedry na riešení teoretických i praktických otázok knižničnej práce s deťmi a mládežou. V sledovanom období študenti písali seminárne a ročníkové práce, ktoré boli zväčša východiskom pre diplomové práce, prípadne pre študentskú vedeckú odbornú činnosť (ŠVOČ)⁶. Pozitívne treba hodnotiť aj fakt, že väčšina absolventov, ktorí sa venovali tejto problematike v priebehu štúdia, jej ostali verní počas celej profesionálnej kariéry a podstatným podielom prispeli k prenosu informácií z akademickej pôdy do praxe a opačne, a tým k zvyšovaniu úrovne tejto profesie.

ZÁVER

Hodnotenie vývinu práce s knihou medzi deťmi a mládežou ako jedného zo špecifických odborov knižnično-informačných disciplín v priebehu obdobia od vzniku Katedry knihovníctva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v roku 1961 do konca 20. storočia uvádzame v kontexte vývinu praxe detských a školských knižníc na Slovensku a v kontexte vývinu inšancií, ktoré v najväčšej miere ovplyvnili ich rozvoj. Chceme tým poukázať na nevyhnutnú spätosť a vnútornú prepojenosť vysokoškolského vzdelávania, vedeckého výskumu a rozvoja teoretického poznania s rozvojom konkrétnej praxe. Je však nevyhnutné uvedomiť si aj vonkajšie faktory, ktoré v podstatnej miere ovplyvňovali v priebehu rokov potrebu, transformáciu a rozvoj teoretického poznania a praxe v odbore. Ide o charakter politicko-spoločenskej a ekonomickej formácie v jednotlivých obdobiach, ktoré sa prejavovali v spoločenských potrebách a požiadavkách na jednotlivé odvetvia činnosti. Tie určovali a limitovali legislatívne rámce tak vzdelávacích procesov, ako aj rámce ich finančného a personálneho zabezpečenia. V jednotlivých desaťročiach síce pribúdali požiadavky vládnych orgánov na skvalitnenie a zintenzívnenie činnosti a aplikáciu najnovších teoretických poznatkov do praxe, ale

v podstate mali iba proklamatívny charakter. Absentovalo finančné zabezpečenie. Aj keď sa zdalo, že ide o typický prejav obdobia socializmu, ukázalo sa, že po roku 1989 sa správanie rezortov nezmenilo. Časť legislatívne a obsahové zmeny v prostredí výchovy a vzdelávania síce vyžadovali plnenie stále náročnejších a obsažnejších úloh, ale absentovalo primerané finančné a personálne zabezpečenie. V tejto situácii museli vzdelávacie a kultúrne ustanovizne riešiť čoraz náročnejšie problémy.

Knižničná práca s mladou generáciou v priebehu hodnotených rokov prešla turbulentným obdobím – od čítania rozprávok a premietania diafilmov sa postupne menila na náročnú odbornú činnosť, ktorá vyžadovala nielen dostatočné odborné vedomosti, ale aj praktické zručnosti, schopnosť neustále sa vzdelávať a získavať nové zručnosti a kompetencie tak, aby dokázala plniť svoje funkcie pri príprave mladej generá-

cie pre život v novom miléniu. V miléniu, ktoré úplne zmenilo prístupy a stratégie vzdelávania, v ktorých si čítanie, čitateľské záujmy a čitateľské kompetencie ťažko hľadajú svoje miesto.

Kniha a čítanie si musia v silnejúcom konkurenčnom prostredí nových technológií a médií, ktoré poskytujú ľahký a pohodlný prístup k informáciám, vydobyť svoje miesto. Bez schopnosti kritického myslenia, hľadania súvislostí, teda bez kompetencií čitateľskej a informačnej gramotnosti, ktoré sú predpokladom kvality vzdelávania, nie sú možné premeny spoločnosti.

Inštitút celoživotného vzdelávania UNESCO považuje knižnice za strategické inštitúcie spoločenských zmien. Knižnice, poskytujúce služby pre deti a mladých ľudí, by mali zohrávať kľúčovú úlohu pri presadzovaní gramotnosti. Sú priestorom pre medzigeneračné a rodinné učenie a formovanie čitateľskej kultúry.

Táto štúdia vznikla v rámci projektu APVV-19-0074 *Stratégie efektívneho čitateľského správania a ich skúmanie v kľúčových etapách vývinu gramotnosti*, ktorý podporila Agentúra na podporu výskumu a vývoja.

POZNÁMKY

- ⁱ Čitateľská aktivita detí na Slovensku je podstatne nižšia ako českých čitateľov a čitateľov stredoeurópskych krajín. Bližšie pozri Križanová 1972.
- ⁱⁱ Knižnici na tento projekt poskytla Matica slovenská dotáciu vo výške 1 milión korún československých (v prepočte 33 333,33 eur). Knižnica bola pre verejnosť otvorená 19. 12. 1985 (Kuzma 1986).
- ⁱⁱⁱ V rokoch 1990 – 1996 bol vedúcim katedry doc. Ing. Štefan Kimlička, PhD., a v rokoch 1997 – 2000 viedol katedru doc. PhDr. Dušan Katuščák, PhD.
- ^{iv} Bližšie pozri Matthaidesová 1993.
- ^v O využití poznatkov z diplomových prác do praxe knižníc možno uviesť oveľa viac príkladov; bližšie pozri Hrvolová, Zbončáková a Fischová 1994; Kázmérová 1995.
- ^{vi} Súpis prác ŠVOČ študentov katedry je publikovaný v príspevku *Zborník prác ŠVOČ poslucháčov KKIV*; bližšie pozri Horáková 1980.

BIBLIOGRAFIA ZÁVEREČNÝCH PRÁC

- ADAMÍKOVÁ, M. 1981. *Čitateľská aktivita a čitateľské záujmy poľnohospodárskej učňovskej mládeže*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ALMÁŠIOVÁ, A. 1972. *Odborná príprava pracovníkov s detskou knihou na Slovensku a v niektorých socialistických krajinách*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ALUŠICOVÁ, E. 1973. *Knižnice pre deti a mládež v Juhoslávii*. Bratislava: Univerzita Komenského.

- BAHNOVÁ, M. 1972. *Leporelo*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- BENČATOVÁ, H. 1966. *Vzťah detí predškolského veku k čítaniu so zameraním na knihy s ľudovou slovesnosťou*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- BEŇUŠOVÁ, E. 1979. *Dni Smeny v Partizánskom*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- BERECOVÁ, M. 1966. *Formy a možnosti práce s rozprávkou*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- BOHÁČOVÁ, T. 1972. *Poslanie, úlohy a funkcie stredoškolských knižníc na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- BRAUNSTEINEROVÁ, G. 1981. *Čitateľské tábory učňovskej mládeže*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- BROGYÁNYIOVÁ, E. 1962. *Desať rokov činnosti knižnice Domu pionierov a mládeže Klementa Gottwalda*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- BURJANOVÁ, V. 1969. *Vývoj a práca Mestskej knižnice pre mládež v Bratislave*. Bratislava: Univerzity Komenského.
- BUŠNIAKOVÁ, M. 1979. *Práca s knihou medzi učňovskou mládežou v zariadeniach náhradnej rodinnej starostlivosti*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- BÚTORA, D. 1987. *Čítanie učňovskej a ostatnej mládeže: práca ŠVOČ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- BÚTORA, D. 1989. *Nečitatelia: hľadanie viacerých pohľadov na jeden: práca ŠVOČ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- CIPÁR, V. 1985. *Od Bienále ilustrácií k Domu umenia dieťaťa*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- CÍFERSKÁ, E. 1978. *Oboznamovanie detí predškolského veku s literatúrou*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- CPINOVÁ, E. 1978. *Knižničná práca s deťmi vo Francúzsku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- CSIBOVÁ, K. 1992. *Informačná výchova detí a mládeže v SRN*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ČECHOVIČOVÁ, I. 1972. *Problematika umelecko-náučnej literatúry v súvisi s edíciou „Delfín“*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ČEKMEOVÁ, M. 1981. *Využívanie metód, foriem a prostriedkov práce s literatúrou medzi najmladšími čitateľmi*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ČERNÁ, J. 1988. *Krásna literatúra a formovanie osobnosti*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- DIANOVÁ, O. 1988. *Aspekty tvorivosti v čitateľskej recepcii literatúry*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- DOKTOROVÁ, A. 1992. *Metódy a formy práce školskej knižnice*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- EŠTOKOVÁ, S. 1978. *Vladimír Iljič Lenin v krásnej literatúre pre deti a mládež (od roku 1945)*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- FARÁRIKOVÁ, V. 1992. *Organizácia školských knižníc v Austrálii, Kanade a USA*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- FIŠOVÁ, G. 1991. *Miesto literatúry vo výchove detí v detských domovoch internátneho typu*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- GABRIŠOVÁ, E. 1987. *Literatúra pre deti a mládež, práca s ňou a čítanie v diplomových prácach obhájených na PFUK v Trnave za roky 1962 – 1986*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- GABRIŠOVÁ, L. 1987. *Problematika knižnično-informačných služieb pre rôzne vekové kategórie čitateľov a používateľov*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- GALÁTOVÁ, I. 1980. *Vznik a vývoj bratislavskej a košickej knižnice pre deti a mládež*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- GAŠPARCOVÁ, M. 1983. *Základné otázky spoločenského pôsobenia literatúry*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- GERBÓCOVÁ – JANKELOVÁ, J. 1968. *Problematika umelecko-náučnej literatúry v súvislosti s edíciou „Knižnica mladého kozmonauta“*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- GOMBÁROVÁ, I. 1983. *František Holešovský – teoretik ilustrácie detskej knihy*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- GREKOVÁ, K. 1971. *Knižnice pre deti a mládež v Rumunsku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- HANESOVÁ, J. 1988. *Žiaci SOU a knižnice v Bratislave – Trnávke*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- HARTÁNSKÁ – SAKÁLOVÁ, E. 1969. *Literatúra a čítanie detí a mládeže v dizertačných a diplomových prácach, obhájených na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave za r. 1922 – 1969*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- HEČKOVÁ, A. 1978. *Príprava používateľov informácií v školskom systéme*. Bratislava: Univerzita Komenského.

- HLADKÁ, O. 1978. *Analýza súčasného stavu dopĺňovania knižničných fondov školských knižníc ZDŠ na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- HOLÉNIOVÁ, T. 1967. *Štruktúra mimopracovnej doby a využitie voľného času u pracujúcej mládeže vekovej skupiny 18 – 24 rokov v okrese Prievidza*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- HRIVNÁKOVÁ, Z. 1984. *PhDr. Lýdia Kyselová a detská literatúra*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- HUBKOVÁ, J. 1980. *Problematika triedenia literatúry pre deti a mládež v ľudových knižniciach*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- HUJAVÁ, V. 1987. *Informatická výchova učňovskej mládeže v SOU: práca ŠVOČ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- CHLUPOVÁ, M. 1978. *Doplňování fondu ve školních knihovnách škol 2. cyklu*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- IVANIČOVÁ, E. 1962. *Rozprávka a výchova detí*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- IVANKOVÁ, E. 1988. *Čítanie dospievajúcej mládeže a činnosť knižnice podľa výskumu čitateľskej aktivity trenčianskych*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- JAKUBECZOVÁ, L. 1978. *Knižničná práca s deťmi a mládežou v časopise Čitateľ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- JANÍKOVÁ, M. 1977. *Obrázková kniha a jej nemecký knižný ekvivalent Bilderbuch*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- JÁNOŠOVÁ, L. 1981. *Vydavateľská činnosť Mladých liet pre predškolský vek v r. 1970 – 1980*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KARELOVÁ, O. 1979. *Profesionalizácia knižníc učňovských zariadení*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KATUŠČÁK, D. 1983. *Informatika v systéme všeobecného školského literárneho vzdelania: Dizertačná práca*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KÁZMÉROVÁ, J. 1994. *Kniha a handicapované dieťa*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KLINEC, P. 1975. *Medzinárodný ústav pre mládežnícku literatúru a činnosť R. Bambergera*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KMEŤOVÁ, E. 1961. *Estetická výchova detí a význam ilustrácie v literatúre pre mládež*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KMEŤOVÁ, D. 1971. *Knižnice a literatúra pre deti a mládež v Taliansku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KOLOZSIOVÁ, J. 1972. *Knižničná obsluha detí a mládeže v Maďarsku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KONSTANTOVÁ, L. 1973. *Orientácia detí vo svete kníh (so zameraním na literatúru umelecko-náučnú)*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KOPÁLOVÁ, M. 1969. *Umelecko-náučná literatúra a mladý čitateľ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KOŠČOVÁ – JEFANOVÁ, T. 1970. *Bibliografia kníh pre deti a mládež preložených do slovenčiny z reči národov Sovietskeho zväzu za roky 1950 – 1969*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KRÁLOVÁ, K. 1968. *Propagácia a rozširovanie literatúry pre mládež*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KRČMÁROVÁ, D. 1979. *Systém detských časopisov na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KRIŠTOFIČOVÁ, D. 1979. *Časopisy učňovskej mládeže a ich funkcia v informatickej výchove*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KRIŽANOVÁ, A. 1963. *Čítanie pracujúcich dievčat v období dospievania*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KRŠKOVÁ, S. 1971. *Vedecko-výskumné pracoviská zamerané na literatúru a čítanie detí a mládeže v Poľsku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KUBICOVÁ, M. 1969. *Pracoviská literatúry pre deti a mládež v Európe a problémy vzniku teoretického pracoviska v Československu*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KUMOROVÁ, M. 1996. *Kniha a čítanie v procese pôsobenia masmédií*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KUNIAKOVÁ, K. 1981. *Klub detských knižníc vydavateľstva Albatros*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KUREK, F. 1962. *Náučno-technická literatúra pre deti a jej význam pri polytechnickej výchove*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KURILLOVÁ, K. 1982. *Funkcia sprostredkovateľa medzi knihou a dieťaťom predškolského veku*. Bratislava: Univerzita Komenského.

- KUSÁ, D. 1971. *Průzkum četby žáku vojenské střední odborné školy*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KUTRLOVÁ, D. 1966. *Čítanie študujúcich dievčat*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KUZMA, P. 1989. *Význam teórie práce s literatúrou pri estetickej výchove dospelievajúcej mládeže*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KUZMA, P. 1978. *Význam teórie práce s literatúrou pri estetickej výchove dospelievajúcej mládeže*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KYSEL, J. 1975. *Význam knižníc pri ideologickej práci SZM*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- LACKOVÁ, E. 1978. *Detská literatúra v škandinávskych krajinách*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- LACOVÁ, D. 1981. *Recepcia sovietskej literatúry*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- LAPŠANSKÁ, O. 1974. *Využívanie literatúry faktu v škole*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- LEČKOVÁ, V. 1964. *Čitateľské záujmy žiakov 6. – 9. ročníka ZDŠ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- LEDEREROVÁ, E. 1961. *Individuálna práca s čitateľom*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- LUPTÁKOVÁ, Z. 1962. *Pomoc knihy pri výchove k priateľstvu a kolektivismu žiakov tretej triedy ZDŠ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MACKOVÁ, I. 1985. *Usmerňovanie čítania 14-ročných*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MACKOVÁ, V. 1993. *Práca s ilustráciou v materskej škole*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MÁČOVSKÝ, V. 1965. *Čítanie učňov v Bratislave*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MAGULOVÁ, E. 1975. *Propagácia náučnej literatúry pre deti*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MAMOJKOVÁ, D. 1978. *Vplyv amatérskeho divadla na záujmové čítanie mládeže s dôrazom na problematiku práce s učňovskou mládežou*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MARKOVÁ, M. 1971. *Encyklopedická literatúra pre deti a mládež na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MARKOVIČOVÁ – MATLÁKOVÁ, M. 1969. *Umelecko-náučná literatúra v dielach V. Zamarovského*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MARUNIAKOVÁ, A. 1987. *Výskumy čítania na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MATTHAEIDESOVÁ, M. 1972. *Knihy v detskom domove*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MAŤAŠIKOVÁ, O. 1981. *Informácie o detskej literatúre vo vybraných denníkoch a ich využitie*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MELICHEROVÁ, I. 1991. *Školské knižnice na Slovensku v rokoch 1979 – 1989*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MELIŠOVÁ, D. 1978. *Knižničná práca medzi učňovskou mládežou v odbornom polygrafickom učilišti*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MELUŠOVÁ, J. 1968. *Knihovnícko-bibliografická príprava žiakov ZDŠ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MEŠKOVÁ, V. 1982. *Knižnica Stredného odborného učilišta J. A. Gagarina, VSŽ, n. p. Košice*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MEŠŠA, E. 1958. *Knihy vo výchovnej práci PO*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MEŠŠA, E. 1969. *Práca s knihou medzi deťmi a mládežou*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MIČIETOVÁ, G. 1970. *Edícia „Náš človek vo svete“: Problematika literatúry faktu v procese komunikácie literatúry*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MIKLOVÁ – ŠIŠKOVÁ, H. 1978. *Biografická metóda ako metóda skúmania čitateľov z radov učňovskej mládeže*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MIKLÓŠOVÁ, E. 1981. *Edícia ČŠM a čítanie učňovskej mládeže*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MIKULÁŠOVÁ, E. 1970. *Čítanie dospelievajúcych dievčat*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MISÁL, J. 1958. *O práci čitateľského krúžku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MLÁDEKOVÁ, D. 1992. *Organizácia a riadenie školských knižníc v nemecky hovoriacich krajinách*. Bratislava: Univerzita Komenského.

- NAJŠELOVÁ, L. 1980. *Práca s deťmi a mládežou v hudobnom oddelení*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- NIČOVÁ, D. 1983. *Okresná metodická činnosť v práci s deťmi a mládežou*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- OROLINOVÁ, M. 1994. *Organizácia detských knižníc v Spojených štátoch amerických so zameraním na prácu s detským čitateľom vo verejných knižniciach*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- PADÚCHOVÁ, O. 1981. *Knižničná práca s deťmi a mládežou v Stredoslovenskom kraji*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- PALUŠOVÁ, M. 1965. *Čím chcú byť a čo čítajú deviataci*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- PAULÍNYOVÁ, A. 1962. *Vzťah dospievajúcej poľnohospodárskej mládeže k čítaniu*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- PÁLFY, V. 1965. *Katalógy pre mládež*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- PELLEROVÁ, M. 1971. *Školské knižnice v Poľsku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- PENTHOR, P. 1983. *Diplomové práce obhájené na Katedre knihovedy a vedeckých informácií s problematikou literatúry pre deti a mládež a knižničnej práci s ňou*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- PETERGÁČOVÁ, P. 1989. *Názory rodičov na možnosti zvyšovania záujmu detí o čítanie krásnej literatúry: práca ŠVOČ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- PETHOOVÁ, T. 1984. *Knižničná práca s poľnohospodárskou učňovskou mládežou*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- PETROVÁ, K. 1972. *Sieť školských knižníc v ČSSR a v MLR*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- POBOČÍKOVÁ, A. 1967. *Arkadij Gajdar a jeho mladý slovenský čitateľ s osobitným zreteľom na čítanie knihy Timur a jeho družina*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- PROCHÁZKOVÁ, I. 1987. *Starostlivosť o čitateľskú kultúru učňov v odborárskych knižniciach*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- RAK, V. 1970. *Knižničná obsluha detí a jej perspektívy v Mestskej knižnici v Bratislave*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- RANKOV, P. 1987a. *Vplyv rovesníkov na vzťah stredoškolača k literatúre*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- RANKOV, P. 1987b. *Vplyv rovesníkov na vzťah stredoškolača k literatúre: práca ŠVOČ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- RANKOV, P. 1985. *Čitateľský tábor učňovskej mládeže a jeho vzťah ku knižnici: práca ŠVOČ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- REŠETOVÁ, K. 1982. *Tridsať rokov práce s deťmi a mládežou v okresnej knižnici Trnava*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- RIGANOVÁ, E. 1981. *Vzťah detí materských škôl ku knihám*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- RJAŠKO, F. 1978. *Funkcia literatúry faktu pri formovaní vedeckého svetonázoru mládeže*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- RYBOVIČOVÁ, M. 1989. *Príťažlivosť čítania pre žiakov staršieho školského veku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- RÝDZA, E. 1966. *Školské knižnice v Prievidzi*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- SAKÁLOVÁ, E. 1992. *Metodika knižničnej práce s deťmi a mládežou so zameraním na informačnú výchovu*. Dizertačná práca. Bratislava: Univerzita Komenského.
- SÁLUSOVÁ, M. 1975. *Funkcie knihy a knižníc v profesionálnej orientácii žiakov ZDŠ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- SÁRKÖZIOVÁ, M. 1989. *Informačná výchova stredoškolskej mládeže se zaměřením na přípravu k využívání služeb knihoven a informačních středisek soustavy VTEI*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- SEDLÁČKOVÁ, K. 1967. *Vplyv obálky na výber knihy*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- SERÉDIOVÁ, I. 1989. *Čitateľské aktivity žiakov SOU – porovnávací analýza výsledkov dvoch výskumov z novozámockého okresu a poznatkov z MLR*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- SLEZÁKOVÁ, L. 1992. *Školské knižnice vo Veľkej Británii*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- SLUJKOVÁ, E. 1983. *Bienále ilustrácií Bratislava*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- SOLDÁNOVÁ – ŠAFÁRIKOVÁ, I. 1984. *Psychológia dospievajúceho čitateľa s prihliadnutím na jeho hospitalizáciu*. Bratislava: Univerzita Komenského.

- SOTONIAKOVÁ, E. 1980. *Práca s knihou v detských diagnostických ústavoch: práca ŠVOČ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- REČKOVÁ, O. 1967. *Percepcia ilustrácií kníh pre deti so zameraním na efektívnu hodnotu ilustrácií*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- SOTONIAKOVÁ, E. 1981. *Práce s knihou ve zvláštních výchovných zařízeních pro děti a mládež na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- SÚKENÍKOVÁ, A. 1973. *K problematike knižníc na materských školách*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- SVÁTÁ, D. 1975. *Záujem o náučnú literatúru v 6. – 9. ročníku ZDŠ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- SZIKOROVÁ – MANDÍKOVÁ, K. 1970. *Čítanie dospelievajúcich dievčat: Problematika dievčenských románov*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ŠÁTEK, J. 1984. *Využitie biblioterapie v praxi*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ŠEBÁNOVÁ, G. 1978. *Postavenie školských knižníc vo výchovno-vyučovacom procese na základnej škole*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ŠEŠEROVÁ – VÉPYOVÁ, S. 1992. *Bulletin o práci s knihou medzi deťmi a mládežou*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ŠEVČÍKOVÁ, K. 1966. *Vzťah detí predškolského veku k čítaniu*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, A. 1983. *Literatúra pre deti a mládež v časopise Čitateľ 1952 – 1982*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ŠTOFÍKOVÁ, M. 1983. *Práca s učňovskou mládežou v odborárskych knižniciach*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ŠULAJOVÁ, E. 1994. *Knižnično-informačné služby pre deti a mládež v súčasnosti na príklade bratislavských knižníc*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ŠURKOVÁ, V. 1978. *Budovanie školských knižníc v ČSSR a v NDR*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- TAKÁCSOVÁ, E. 1978. *Vplyv čítania historickej prózy na dospelievajúcu mládež*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- TRGIŇA, T. 1969. *Vzorové katalógy literatúry pre deti: Práce s problematikou umelecko-náučnej literatúry*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- TURANSKÁ, J. 1972. *Vzťah knižníc k rozvoju umeleckého slova: Z pohľadu na prehliadky, súťaže a festivaly*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ŤAŽÁROVÁ, S. 1991. *Knižnica pre mládež mesta Košíc – história a súčasnosť*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- URAMOVÁ, D. 1975. *Príspevok náučnej literatúry pri výchove žiakov k vedeckému svetovému názoru*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- VALACHOVÁ – CÍSAŘOVÁ, O. 1969. *Záujem učňov o čítanie literatúry a vplyv knižníc na čítanie učňov*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- VALEŠOVÁ, M. 1978. *Budování fondu ve školních knihovnách škol 1. cyklu*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- VANDOVÁ – HLUBOVIČOVÁ, M. 1979. *Práca s deťmi predškolského veku v zariadeniach náhradnej rodinnej starostlivosti*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- VISKUPOVÁ, E. 1964. *Poézia a čitateľ*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- VITTEKOVÁ, D. 1979. *Výskumy čítania periodík pre deti a mládež na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- WALTEROVÁ, J. 1978. *Diela Arkadija Petroviča Gajdara na Slovensku v rokoch 1949 – 1978*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ZBONČÁKOVÁ, D. 1991. *Spolupráca hudobných oddelení ľudových knižníc a škôl v estetickej výchove mládeže*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ZELMANOVÁ, J. 1971. *Úlohy knižnice ZDŠ a ich realizácia*. Bratislava: Univerzita Komenského.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- Bibiana. Online. Dostupné na: <https://www.bibiana.sk>. [zobrazené 2023-11-15].
- Bulletin pre prácu s knihou medzi deťmi a mládežou. 1972. Martin: Matica slovenská. č. 26.
- Bulletin pre prácu s knihou medzi deťmi a mládežou. 1979. Martin: Matica slovenská. č. 41.
- Bulletin pre prácu s knihou medzi deťmi a mládežou. 1980a. Martin: Matica slovenská. č. 42.
- Bulletin pre prácu s knihou medzi deťmi a mládežou. 1980b. Martin: Matica slovenská. č. 43.
- Bulletin o práci s knihou medzi deťmi a mládežou. 1981. Martin: Matica slovenská. č. 48.
- BOKNÍKOVÁ, L. 1970. *Práca s deťmi a mládežou*. Bratislava: Mestská knižnica.
- BUOCIKOVÁ, Margita. 1984. *Tridsať rokov metodického ústredia jednotnej sústavy knižníc na Slovensku*. Martin: Matica Slovenská.
- CENIGOVÁ, Rozália. 2022. Analýza stavu školských knižníc za rok 2021 a projekty na podporu čítania. In: *Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl*. Online.
- Bratislava: Národný inštitút vzdelávania a mládeže, s. 9. Dostupné na: https://nivam.sk/wp-content/uploads/2023/02/ZBORNÍK_2022.pdf. [zobrazené 2023-10-12].
- Centrum detskej literatúry, čítania a SK IBBY. Online. Dostupné na: <https://www.bibiana.sk/sk/centrum-citania>. [zobrazené 2023-10-12].
- FÓRIŠOVÁ, Marta. 2004. Stredoškolské vzdelávanie knihovníkov a informačných pracovníkov na Slovensku. *ITlib*. Online. č. 3. Dostupné na: <https://itlib.cvtisr.sk/clanky/clanek1844/>. [zobrazené 2023-10-12].
- GAŠPAROVIČOVÁ, Anna; Ľudmila HRDINÁKOVÁ; Judita KOPÁČIKOVÁ a Pavol RANKOV. 2009. *Čítanie mládeže v Bratislavskom kraji: Výskumná správa*. Online. Bratislava: CVTI SR. Dostupné na: <https://www.starlib.sk/files/file/citanie%20mladeze%20vyskum.pdf>. [zobrazené 2023-11-12].
- GONDA, Milan. 2007. Naša snaha formovať knižnice ako komunitné centrá. *Knižnica*. roč. 8, č. 2 – 3, s. 35 – 37.
- GULDÁNOVÁ, Mária et al. 1984. *Študijné texty pre učiteľov – knihovníkov II*. Bratislava: KPÚ.
- HALIENA, Ján. 1990. *Osobnosti knihovníctva na Slovensku 1945 – 1990*. Martin: Matica slovenská.
- HERNYCHOVÁ, Deana (zost.). 1978. *Čítanie učňov*. Bratislava: Smena.
- HORÁKOVÁ, Ľubica. 1982. Autorský register. *Bulletin*. č. 51, s. 117 – 124.
- HORÁKOVÁ, Ľubica. 1980. *Zborník prác ŠVOČ poslucháčov KKIV: Teória a výskum knihovníctva a bibliografie*. Martin: Matica slovenská, č. 24.
- HORÁKOVÁ, Ľubica. 1980. *Zborník prác ŠVOČ: Teória a výskum knihovníctva a bibliografie*. Martin: Matica slovenská, č. 24.
- HRDINÁKOVÁ, Ľudmila. 2007. Čitateľská gramotnosť ako kľúčová kompetencia informačnej gramotnosti. In: *Školské knižnice ako informačné a kultúrne centrá škôl*. Online. Slovenská pedagogická knižnica v Bratislave, s. 37 – 50. Dostupné na: <https://nivam.sk/wp-content/uploads/2023/02/ZBORNÍK-2007.pdf>. [zobrazené 2023-10-12].
- HRDINÁKOVÁ, Ľudmila; Judita KOPÁČIKOVÁ a Pavol RANKOV. 2017. *Text a čítanie, mládež a knižnice*. Online. Bratislava: Slovenská asociácia knižníc. Dostupné na: http://sakba.sk/wp-content/uploads/publikacie/Citanie_mladeze_2017-1.pdf. [zobrazené 2023-10-04].
- HRDINÁKOVÁ, Ľudmila a Elena SAKÁLOVÁ. 2006. Problémy čitateľskej a informačnej gramotnosti detí: východiská, problémy a hypotézy výskumu. In: *Využívanie informácií v informačnej spoločnosti*. Bratislava: Centrum VTI SR.
- HROMNÍK, Milan. 1990. Výsledky dotazníkového prieskumu používateľov metodického zošita. *Školské knižnice*. č. 100, s. 7 – 10.
- HROMNÍK, Milan et al. 1982. *Študijné texty pre učiteľov – knihovníkov I*. Bratislava: KPÚ.
- HRVOLOVÁ, Viera (zost.). 1994. *Ako žiť s postihnutím*. Levice: Okresná knižnica.
- IFLA/UNESCO *The school library manifesto: the school library in teaching and learning for all: The School Library in Teaching and Learning for All*. 2000. Online. Dostupné na: <https://www.ifla.org/publications/ifla-unesco-school-library-manifesto-1999/>. [zobrazené 2023-11-16].
- JUSKOVÁ – CHUDÍKOVÁ, Magda. 1965. *Katalóg základnej literatúry pre žiacke knižnice základných deväťročných škôl: Zv. I*. Martin: Matica slovenská.

- JUSKOVÁ – CHUDÍKOVÁ, Magda. 1965. *Katalóg základnej literatúry pre učiteľské knižnice základných deväťročných škôl: Zv. 2*. Martin: Matica slovenská.
- KATUŠČÁK, Dušan; Marta MATTHAEIDESOVÁ a Marta NOVÁKOVÁ. 1998. *Informačná výchova: Terminologický a výkladový slovník*. Bratislava: SPN.
- KÁZMĚROVÁ, Jana. 1995. *Kniha – knižnica – postihnuté dieťa*. Bratislava: Metodické centrum mesta Bratislavy.
- KILÁROVÁ, Iveta. 2007. Ponímanie komunitných aktivít vo verejných knižniciach. *Knižnica*. roč. 9, č. 9, s. 3 – 10.
- KILÁROVÁ, Iveta. 2002. Čo očakávajú knižnice od metodiky. *Knižnica*. roč. 3, č. 3, 127 – 129.
- KIMLIČKA, Štefan. 1987. *Programy na počítače pre žiakov 1. – 4. ročníka ZŠ*. Bratislava: Matica slovenská.
- KIMLIČKOVÁ, Zuzana. 1987. *Metodická príručka využívania mikropočítačov v knižniciach*. Bratislava: Matica slovenská.
- KLIMKOVÁ, Tatiana. 2015. 60 rokov čítate a rastiete s nami. *Bulletin SAK*. roč. 23, č. 2, s. 22 – 24.
- KLINEC, P. 1973. Školská knižnica ZDŠ v Nemeckej. In: *Knihovnícko-bibliografická príprava školop povinnej mládeže*. Bratislava: Mestská knižnica, s. 66 – 70.
- Knižnice a postihnuté deti: Závery zo seminára v anglickom a nemeckom jazyku*. 1993. Bratislava: SSK.
- Kontrakt č. MK – 310/2011-103/13 949. 2011. Online. Dostupné na: https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2020/02/kontrakt_2012_bibiana.pdf. [zobrazené 2023-10-04].
- KOPÁČIKOVÁ, Judita; Ludmila HRDINÁKOVÁ a Anna GAŠPAROVIČOVÁ. 2011. *Čítanie mládeže v Slovenskej republike: Interpretácia výsledkov výskumu*. Online. Košice: Slovenská asociácia knižníc. Dostupné na: <http://www.sakba.sk/dokumenty/2011/citanie-mladeze.pdf>. [zobrazené 2023-10-04].
- KRIŽANOVÁ, Anna. 1972. *Záverečná správa o výskume zastúpenia a využívania literatúry pre deti v knižniciach na Slovensku*. Martin: Matica slovenská.
- Kronika*. [1960 –]. Univerzita Komenského v Bratislave. Interný materiál.
- KUZMA, Peter. 1986. Experimentálna knižnica na Trnávke. *Za socialistickú knižnicu*. č. 1, s. 30 – 31.
- KYSELOVÁ, Lýdia. 1985. *Nadpočetné hodiny života*. Bratislava: Mladé letá.
- KYSELOVÁ, Lýdia. 1976. Edičná politika vydavateľstvá detskej literatúry v období vedecko-technickej revolúcie. In: *Pedagogická práca s náučnou literatúrou medzi deťmi v knižniciach*. Bratislava: Obzor, s. 148 – 158.
- KYSELOVÁ, Lýdia. 1975. Výzva k integrácii v príprave používateľov informácií. In: *Orientácia detí vo svete kníh so zameraním na náučnú literatúru*. Bratislava: Obzor, s. 148.
- KYSELOVÁ, Lýdia; Lenka DEDINSKÁ a Mária MOSNÁ. 1979. *Čítanka pre 4. ročník základných škôl*. Bratislava: SPN.
- KYSELOVÁ, Lýdia (zost.). 1978. *Literatúra pre predškolský vek a jej využitie v materských školách*. Bratislava: Mladé letá.
- KYSELOVÁ, Lýdia a Ján PRINC (ed.). 1972. *Čítanie dievčat*. Bratislava: Mestská knižnica.
- Kysucká knižnica v Čadci*. Online. Dostupné na: <https://www.kniznica-cadca.sk>. [zobrazené 2023-10-12].
- LICHNEROVÁ, Lucia a Marta ŠPÁNIOVÁ. 2017. *Z histórie katedry*. Online. Univerzita Komenského v Bratislave. Dostupné na: <https://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/kkiv/z-historie-katedry/>. [zobrazené 2023-10-04].
- Manifest IFLA/UNESCO o školských knižniciach: Školská knižnica vo výučbe a vzdelávaní *pre všetkých*. 2008a. Online. Dostupné na: https://www.infolib.sk/files/Novy_portal_infolib_subory/dokumenty_ifla/manifest_ifla_unesco_o_školských_knizniciach.pdf. [zobrazené 2023-12-12].
- Manifest IFLA/UNESCO o verejných knižniciach*. 2008b. Online. Dostupné na: https://www.infolib.sk/files/Novy_portal_infolib_subory/dokumenty_ifla/manifest_ifla_unesco_o_verejných_knizniciach.pdf. [zobrazené 2023-11-16].
- MATTHAEIDESOVÁ, Marta. 2000. Poškolské vzdelávanie knižnično-informačných pracovníkov. In: *Verejné knižnice v novej Európe: Zborník zo 4. medzinárodnej knihovníckej konferencie*. Bratislava: Tympanon, s. 140 – 145.
- MATTHAEIDESOVÁ, Marta. 1993. Vysokoškolská príprava knižnično-informačných pracovníkov na prácu s handicapovaným používateľom. In: *Knižnice a postihnuté deti: Materiály z medzinárodného sympózia*. Bratislava: SSK, s. 35 – 41.
- MATTHAEIDESOVÁ, Marta. 1987. Informatická príprava a rozvoj osobnosti. In: *Knižničný zborník 1986*. Martin: Matica slovenská.
- MATTHAEIDESOVÁ, Marta. 1972. Knižnice v detskom mestečku Trenčín – Zlatovce. *Čitateľ*. roč. 21, č. 9, s. 338.
- MEDZIHRADSKÁ – NETÍKOVÁ, Zdena. 1970. *Mestská knižnica v Bratislave 1900 – 1970*. Bratislava: Mestská knižnica.

- MEŠŠA, Eugen. 1976. Pedagogická práca s náučnou literatúrou medzi deťmi v knižniciach. In: *Pedagogická práca s náučnou literatúrou medzi deťmi v knižniciach: Zborník materiálov z pracovného seminára*. Bratislava: Obzor, s. 9 – 33.
- MEŠŠA, Eugen. 1975. Funkcia a postavenie školskej knižnice. *Informatika*. roč. 2, s. 251.
- Metodické pokyny MŠ SSR z 2.5. 1980 č.18697, 1979 – 21 o práci školských knižníc a informačnej výchove žiakov a učiteľov*.
- OBERT, Viliam. 1981. Bulletin o práci s knihou medzi deťmi a mládežou č. 42 – 45. *Zlatý máj*. roč. 25, č. 8, s. 505 – 507.
- OBERT, Viliam a Jolana MAZÁNKOVÁ. 1979. *Literatúra pre 7. ročník základnej školy*. Bratislava: SPN.
- OBRANCOVÁ, Eva; Daniela HELDOVÁ; Zuzana LUKAČKOVÁ a Iveta SKLENÁROVÁ. 2004. *Čitateľská gramotnosť žiakov 4. ročníka ZŠ: Výsledky medzinárodnej štúdie PIRLS 2001*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav.
- PANGRÁCOVÁ, Helena. 2001. Slovenská pedagogická knižnica 45 ročná. *Knižnica*. č. 11 – 12, s. 652.
- PANGRÁCOVÁ, Helena. 2000. Seminár Slovenská pedagogická knižnica a jej úloha v procese transformácie výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike. *Školské knižnice*. s. 5 – 6.
- PANGRÁCOVÁ, Helena a Rozália CENIGOVÁ. 2005. Stav školských knižníc v rokoch 2001 – 2004. *Knižnica*. Online. roč. 6, č. 7, s. 3 – 6. Dostupné na: https://www.snk.sk/images/snk/casopis_kniznica/2005/jul/03.pdf. [zobrazené 2023-11-01].
- PANGRÁCOVÁ, Helena a Elena SAKÁLOVÁ. 2004a. Model školskej knižnice: 1. časť. *Knižnica*. roč. 5, č. 5, s. 215 – 219.
- PANGRÁCOVÁ, Helena a Elena SAKÁLOVÁ. 2004b. Model školskej knižnice: 2. časť. *Knižnica*. roč. 5, č. 6, s. 275 – 282.
- PANGRÁCOVÁ, Helena a Elena SAKÁLOVÁ. 2001. Analýza stavu školských knižníc Slovenskej republiky. *Školské knižnice*. s. 5 – 32.
- PILKOVÁ, Soňa. 1979. *Odznak odbornosti knihovník: rady a návody na plnenie a získanie odbornosti Knihovník*. Bratislava: Smena.
- PISA SK 2003: *Národná správa*. 2004. Bratislava: Štátny pedagogický ústav.
- Poverovacia listina Ministerstva školstva SSR č. 7217/1977 o zriadení koordinačnej komisie pre sieť školských a pedagogických knižníc v SSR*.
- Práca s knihou medzi učňovskou mládežou: Zborník materiálov*. 1989. Bratislava: Smena.
- Práca s literatúrou vo výchovnom systéme PO SZM: Zborník zo seminára*. 1974. Bratislava: Mladé letá.
- ROSA, Vladislav; Ivan TUREK a Miron ZELINA. 2000. Návrh koncepcie rozvoja výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike: [Projekt Milénium]. *Príloha Učiteľských novín*. roč. 2000, č. 3.
- SÆTRE, Tove Pemmer a Glenys WILLARS. 2002. *The IFLA/UNESCO School Library Guidelines*. Online. Edinburgh: International Federation of Library Associations. Dostupné na: <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/510/1/77.pdf>. [zobrazené 2023-11-15].
- SAKÁLOVÁ, Elena. 2004. Transformácia verejných knižníc na komunitné centrá. *Knižnica*. roč. 5, č. 11 – 12, s. 505 – 507.
- SAKÁLOVÁ, Elena. 2000. Postavenie školských knižníc v organizačnej štruktúre škôl, vo vyučovacom procese, legislatíva a metodická koordinácia. *Školské knižnice*. č. 135, s. 8 – 14.
- SAKÁLOVÁ, Elena. 1992. *Informačná výchova stredoškolskej mládeže*. Rukopis.
- SAKÁLOVÁ, Elena. 1989. Úlohy knižníc v realizácii novej koncepcie československej výchovno-vzdelávacej sústavy v strednom školstve. *Bulletin*. č. 64.
- SAKÁLOVÁ, Elena. 1984 – 1988. *Informatická príprava*. Bratislava: MS – MON.
- SAKÁLOVÁ, Elena. 1978. Študovňa pre deti a mládež. In: *Knižničný zborník 1977*. Martin: Matica slovenská, s. 7 – 35.
- SAKÁLOVÁ, Elena. 1975a. *Koncepcia činnosti experimentálnej pobočky Obvodnej knižnice Bratislava II na Trnávke*. Interný materiál.
- SAKÁLOVÁ, Elena. 1975b. Tridsaťročná jubilatka. In: *Za socialistickú knižnicu: Mimoriadne číslo k 70. výročiu*. Bratislava: Mestská knižnica, s. 51 – 52.
- SAKÁLOVÁ, Elena. 1974. Cesta za knihou, alebo ako na to... In: *Smena: Informačný spravodaj Smeny, vydavateľstva SÚV SZM*. Bratislava: Smena.
- SAKÁLOVÁ, Elena. [bez dátumu]. *Informačná výchova stredoškolskej mládeže*. Martin: Matica slovenská.
- SAKÁLOVÁ, Elena a Helena PANGRÁCOVÁ. 2000. Návrh finančného zabezpečenia školských knižníc. *Školské knižnice*. č. 135, s. 53 – 56.
- SAKÁLOVÁ, Elena a Helena PANGRÁCOVÁ. 2000. Projekt Milénium – pripomienky. *Školské knižnice*. č. 135, s. 42 – 45.

- SAKÁLOVÁ, Elena a Marta MATTHAEIDESOVÁ. 1999. Práca s informáciami vo vyučovaní na základných a stredných školách. *Školské knižnice*. č. 132 – 133.
- SAKÁLOVÁ Elena a Vladimír SMETÁČEK. 1990. *Práca s informáciami na základných a stredných školách*. Bratislava: SPN.
- SLÍŽOVÁ, Daniela. 1982. Predmetový register k Bulletinu o práci s knihou medzi deťmi a mládežou (1966 - 1982). *Bulletin*. č. 51, s. 89 – 116.
- Smernica IFLA pre služby detských knižníc. 2010. Online. Dostupné na: https://www.infolib.sk/files/Novy_portal_infolib_subory/dokumenty_ifla/smernica-ifla-sluzby-detskych-kniznic_sk.pdf. [zobrazené 2023-11-15].
- Smernica IFLA/UNESCO pre školské knižnice. 2008. Online. Dostupné na: https://www.infolib.sk/files/Novy_portal_infolib_subory/dokumenty_ifla/smernica_ifla_unesco_pre_skolske_kniznice.pdf. [zobrazené 2023-11-16].
- Smernice MK SSR 9506/1976-osv. o metodickej činnosti v JSK SSR.
- Smernice MK SSR o sústave ďalšieho vzdelávania knižničných pracovníkov v SSR z 1. 1.1977.
- Smernica MŠ SR č. 8/2006-R o činnosti školských knižníc s platnosťou od 1. mája 2006 v zmysle zákona č. 596/2003 o štátnej správe v školstve a školskej samospráve.
- Smernice MŠ SSR z 31. 7. 1979 č. 3767/1979-1 o školských knižniciach.
- Smernice MŠ SSR z 12. 9. 1979 č. 13608/1979-23 o ďalšom vzdelávaní učiteľov, školských knihovníkov a zariadeniach pre ďalšie vzdelávanie pedagogických pracovníkov.
- Smernice pre činnosť školských knižníc č. 38566/63 z 27. 12. 1963.
- SODOMKOVÁ, Jana. 2003. Knihovna pro mládež. In: KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV). Online. Dostupné na: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001991&local_base=KTD. [zobrazené 2023-11-25].
- STASSELOVÁ, Silvia. 2014. Mílniky rozvoja slovenského knihovníctva po roku 1989. *Knižnica*. roč. 15, č. 3, s. 3 – 20.
- Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2008 – 2013. 2007. *Knižnica*. Online. roč. 8, č. 11 – 12, s. 3 – 20. Dostupné na: https://www.snk.sk/images/snk/casopis_kniznica/2007/november-december/03.pdf. [zobrazené 2023-11-15].
- Súpis fondu študovne pre deti a mládež. 1975. Bratislava: Mestská knižnica.
- Študijný program. 1993 – 1997. Univerzita Komenského v Bratislave.
- Študijný program. 1990 – 1991. Univerzita Komenského v Bratislave.
- Študijný program. 1987 – 1989. Univerzita Komenského v Bratislave.
- Študijný program. 1982 – 1984. Univerzita Komenského v Bratislave.
- Študijný program. 1980. Univerzita Komenského v Bratislave.
- Uznesenie vlády ČSSR č. 360/1985 Dlhodobý program elektronizácie školstva. 1985. Bratislava: Vláda ČSSR.
- VIDINSKÁ, E. 1980. *Dom literatúry a umenia pre deti a mládež v Sofii a knižničné služby deťom a mládeži v BLR*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- VISKUPOVÁ, Etela. 1979. Pre pracovníkov s deťmi. *Čitateľ*. roč. 28, č. 4, s. 156 – 157.
- VISKUPOVÁ, Etela. 1976. Bulletin č. 30 – 33. *Čitateľ*. roč. 25, č. 5, s. 187 – 188.
- VISKUPOVÁ, Etela. 1974. Bulletin č. 11 – 29. *Čitateľ*. roč. 23, č. 7 – 8, s. 297 – 298.
- VISKUPOVÁ, Etela. 1969. Zamyšlení nad Bulletinem: recenzia č. 1 – 9. *Čtenář*. roč. 21, č. 5, s. 153.
- VRABLICOVÁ, Dagmar a Jozef VIDA. 1994. *Modely školských knižníc ako integrálnych súčastí výchovno-vzdelávacieho procesu na základných školách*. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy.
- VRÁBLOVÁ, V. 1977. Formy metodickej spolupráce Mestskej knižnice s PÚMB a SPK. *Za socialistickú knižnicu*. roč. 17, č. 4, s. 17 – 19.
- VYDROVÁ, Hana. 1971. Bulletin o práci s deťmi. *Čitateľ*. roč. 20, č. 10, s. 380 – 381.
- VYDROVÁ, Hana. 1969. Bulletin absolventov a poslucháčov knihovedy o práci s deťmi a mládežou 1966 – 1968: č. 1 – 9. *Čitateľ*. roč. 18, č. 9, s. 339 – 340.
- WEISSOVÁ, Marta. [bez dátumu]. História Spolku slovenských knihovníkov a jeho historických predchodcov v rokoch 1946 – 1999. In: *Infolib*. Online. Dostupné na: <https://www.infolib.sk/sk/spolok-slovenskych-knihovnikov-kniznic/historia-spolku-slovenskych-knihovnikov-jeho-historickych-predchodcov-rokoch-1946-1999.html>. [zobrazené 2023-10-04].

Zákon 183 z 12. mája 2000 o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej.

Zákon č. 53/59 Zb. o Jednotnej sústave knižníc z 9. 7. 1959. 1959.

Zápisnica z ustanovujúceho zasadnutia Koordinačnej komisie pre prácu s deťmi a mládežou Odboru teórie, výskumu a metodiky Matice slovenskej z 25.10.1976. 1976. Rukopis.

Zásady knižničných služieb deťom a mládeži do 14 rokov v sieti ľudových knižníc. 1979. *Čitateľ*. roč. 28, č. 7 – 8.

Závery zo seminára. 1966. *Bulletin poslucháčov a absolventov knihovedy*. č. 1, s. 10 – 12.

Závery zo seminára. 1967. *Bulletin poslucháčov a absolventov knihovedy*. č. 4, s. 5 – 6.

ZIGOVÁ, Elena. 1979. *Metodika literárnej výchovy pre materské školy*. Bratislava: SPN.

ZIGOVÁ, Elena a Viliam OBERT. 1981. *Literatúra pre deti a mládež s metodikou*. Bratislava: SPN.

Zoznam prednášok na Filozofickej fakulte. 1965 – 1969. Univerzita Komenského v Bratislave.

Zoznam prednášok, pracovísk a pracovníkov na Filozofickej fakulte UK. 1971 – 1979. Univerzita Komenského v Bratislave.

Zriaďovacia listina SPK UŠI č. 4237/78-IX z 30.4. 1978.

ŽATKULIAK, Ján G. 1987. *Štúdie z teórie a metodológie informatiky*. Martin: Matica slovenská.

ŽIBRITOVÁ, Gabriela. 2001. 50 rokov vysokoškolského štúdia knižničnej a informačnej vedy na Slovensku. *Knižnica*. roč. 2, č. 8, s. 410 – 413.

EURÓPSKA LEGISLATÍVA PROTI ŠÍŘENIU DEZINFORMÁCIÍ A JEJ IMPLEMENTÁCIA V SLOVENSKOM PROSTREDÍ

MGR. KATARÍNA MATUŠKOVÁ

Social events and technological developments in recent years have significantly influenced the possibilities of information dissemination, which brings many problems and challenges. One of them is disinformation, the dissemination of which is primarily carried out through social media. The aim of the article is to analyze the development of European legislation in response to the dissemination of disinformation and to map the current state of implementation of this legislation in Slovakia. The current position of the EU countries is depicted through the results of the 2018 Eurobarometer, which was the starting point for the development of the *Code of Practice on Disinformation*. The author uses content analysis of various legislative documents, including the subsequent *Action Plan against Disinformation*, and based on the implementation of the regulations that form part of these documents, it summarizes their impact on the Slovak environment, primarily in terms of the relevant activities of public and non-profit sector institutions.

Keywords: disinformation, legislative documents, European legislation, European Union, Slovak Republic

✉ katarina.matuskova@edu.ku.sk
Katolícka univerzita
v Ružomberku
www.ku.sk

ÚVOD

Aktuálne dianie (poznačené pandémiou COVID-19 a vojenským konfliktom na Ukrajine) výrazne vyhrtilo dlhodobý problém šírenia hoaxov, dezinformácií a iných foriem nepravdivých či manipulatívnych informácií a konšpiračných teórií v online priestore a prostredníctvom médií. Vzrastá dilema, do akej miery a akým spôsobom má verejná moc autoritatívnymi zásahmi eliminovať nebezpečenstvá takýchto posolstiev a ich šíriteľov. Štúdia sleduje dve vzájomne sa podmieňujúce a dopĺňajúce línie: a) identifikáciu, výber a obsahovú analýzu európskej legislatívy proti šíreniu dezinformácií, b) aktuálny stav implementácie legislatívy v slovenskom prostredí. Špecifikácia výskumu je tematicky zameraná na hoaxy a dezinformácie v online prostredí. Obsahovou analýzou jednotlivých dokumentov, ich chronologickou nadväznosťou a postupným vývojom riešenia čiastkových úloh v rámci európskeho priestoru sa podarilo vypracovať kľúčový dokument, tzv. *Kódex postupov proti šíreniu dezinformácií* (2018, 2022), ktorý sa stal záväzným pre všetkých signatárov. Z dokumentu vychádza pilotná empirická štúdia uplatnenia benchmarkingu v oblasti dezinformácií so stanovením konkrétnej metodológie, ako je možné postupovať pri zadaní merateľných ukazovateľov.¹ Práve z uvedeného dôvodu je spomenutý dokument smerodajný.

Boj proti hoaxom a dezinformáciám je celosvetovým bojom, ktorý prebieha v každej krajine na rôznej úrovni – od prísneho zákazu, cez reguláciu obsahu až po zvýšenú transparentnosť. Inštitúciami s kľúčovým dosahom a vplyvom sú štátne vzdelávacie inštitúcie (akademické a výskumné inštitúcie), ktoré sa zaoberajú štúdiom fenoménu dezinformácií a vytvárajú nástroje na sledovanie a analýzu šírenia nepravdivých informácií v online priestore. Globálne sa na problém šírenia hoaxov pozerajú vládne a medzinárodné organizácie. Niektoré vlády a medzinárodné organizácie vyvíjajú legislatívu, ktorá sa snaží zamedziť šíreniu dezinformácií a hoaxov. Tieto kroky sa však líšia podľa krajiny a konkrétnych problémov. Napríklad na Slovensku sa tejto problematike venujú verejnoprávne inštitúcie a neziskové sektory, ktoré monitorujú a následne odhaľujú dezinformácie a v neposlednom rade sa podieľajú aj na vzdelávaní v informačnej, mediálnej a digitálnej gramotnosti (súčasťou vzdelávania je aj výchova ku kritickému mysleniu). Keďže je Slovensko členským štátom Európskej únie (ďalej EÚ), je potrebné, aby aj v uvedenej oblasti pružne reagovalo na usmernenia a zavádzanie legislatívy, ktorá sa dotýka všetkých jej členských štátov.

VÝCHODISKOVÁ SITUÁCIA A SPÔSOB RIEŠENIA

Na začiatku stála európska legislatíva, ktorá postupne už od roku 2015 jednotlivými krokmi, ako sú odhaľovanie a analýza dezinformácií pomocou mobilizácie spoločnosti i súkromného sektora, dospela k prvému *Kódexu postupov v boji proti dezinformáciám*², vypracovanému pre online prostredie v roku 2018. Práve tu sa informácie – overené, ale aj neoverené –, šíria závažnou rýchlosťou. Jednotlivými aktérmi sa stali práve spoločnosti pôsobiace v reklamnom odvetví, online platformy a priemyselné združenia.

Online platformy a iné internetové služby poskytli ľuďom nové spôsoby, ako sa pripojiť, diskutovať a zhromažďovať informácie. Európsky parlament (ďalej len EP) v roku 2017 vyzval uznesením Európskej komisie (ďalej len EK), aby navrhla a vypracovala legislatívu s cieľom obmedziť šírenie dezinformácií. Komisia zriadila koncom roka 2017 expertnú skupinu, ktorá začala proces konzultácií so širokou verejnosťou založených na online dotazníkoch, štruktúrovaných dialógoch s príslušnými zainteresovanými stranami a prieskume verejnej mienky. Prieskum **Flash Eurobarometer 464**³ obsahoval otázky týkajúce sa informovanosti o existencii dezinformácií v online priestore, dôveryhodnosti informácií v závislosti od rôznych typov médií a frekvencie konfrontácie s nepravdivými správami či dôvery v ich identifikáciu. Rovnako dôležité boli aj názory respondentov na možnosti riešenia uvedeného problému.⁴

Výsledky **Flash Eurobarometra 464** priniesli zaujímavé zistenia. Väčšina respondentov úplne dôveruje alebo má tendenciu dôverovať správam a informáciám, ktoré získavajú prostredníctvom rádia (70 %), televízie (66 %) a tlače (63 %). Pre väčšinu respondentov sú online zdroje menej dôveryhodné než tradičné mediálne zdroje (rozhlas, televízia). Dôvera je nižšia v súvislosti s online novinami a časopismi (47 %) a ešte nižšia v prípade videohostingových webov a podcastov (27 %) a online sociálnych sietí (26 %).⁵ Rádio je najdôveryhodnejším zdrojom správ a informácií v 19 krajinách a vo zvyšných krajinách je na druhej priečke v rámci dôveryhodnosti.

Dáta, ktoré boli v rámci uvedeného prieskumu zbierané na Slovensku, poukazujú na to, že väčšina respondentov dôveruje alebo má ambíciu dôverovať tradičným médiám, ako rozhlas, televízia, tlačenej noviny a časopisy.⁶ Slovenskí respondenti však vyjad-

Rokovacia sála Európskeho parlamentu (Matušková)

rujú opatrnosť v odpovediach na otázky týkajúce sa online prostredia a jeho dôveryhodnosti.⁷ Tento vzor je konzistentný naprieč členskými štátmi, pričom tradičné médiá sú dôveryhodnejšie než online zdroje vo všetkých z nich. V každej krajine menej než polovica respondentov uvádza, že dôveruje správam a informáciám, ktoré získavajú prostredníctvom videohostingových webov a podcastov. Videohostingové weby a podcasty sú najmenej dôveryhodným zdrojom správ a informácií v 17 krajinách a jedným z dvoch najmenej dôveryhodných zdrojov v ostatných členských štátoch.

Väčšina respondentov uvádza, že sa s falošnými správami stretáva aspoň raz týždenne. Viac než tretina respondentov (37 %) uvádza, že sa každý deň alebo takmer každý deň stretáva s falošnými správami, respektíve sa to deje aspoň raz týždenne (31 %). Slovenské prostredie ukazuje vysoké percento opýtaných (45 %), ktorí deklarujú konfrontáciu s dezinformáciami aspoň raz týždenne.⁸

Väčšina Európanov uvádza, že aspoň raz týždenne sa stretáva s falošnými správami. Na otázku ako často sa respondenti stretávajú s falošnými správami, viac ako tretina (37 %) uviedla odpoveď každý deň alebo takmer každý deň, pričom ďalších 31 % uvádza,

že sa to deje aspoň raz týždenne. Sedem z desiatich respondentov (71 %) je úplne alebo do určitej miery presvedčených, že dokážu identifikovať správy alebo informácie, ktoré sú nepravdivé (falošné správy), zatiaľ čo 26 % opýtaných si pri ich rozpoznávaní nie sú istí.⁹

Na Slovensku je situácia približne rovnaká. Respondenti, ktorí pravidelnejšie využívajú online sociálne siete a častejšie sa stretávajú s falošnými správami, majú väčšiu dôveru v svoju schopnosť ich identifikovať.

Väčšina respondentov je presvedčená, že dokáže identifikovať falošné správy. Viac ako dve tretiny Európanov (71 %) si aspoň trochu verí, že sú schopní identifikovať správy alebo informácie, ktoré sú nepravdivé.

Z prieskumu taktiež vyplýva, že rôzne inštitúcie a mediálni aktéri sú vnímaní ako zodpovední za zastavenie šírenia falošných správ. K tejto problematike sa mali možnosť vyjadriť aj slovenskí respondenti. V prieskume označili za zodpovedných s možnosťou zastaviť šírenie falošných správ novinárov (41 %) a následne štátne orgány (32 %). Na rozdiel od európskeho priemeru respondenti na Slovensku uvádzajú za spoluzodpovedných samých seba (30 %), následne

Press centrum v Európskom parlamente (Matušková)

manažment tlače a vysielania (26 %), inštitúcie EÚ (20 %) a rovnakým percentom (14 %) sú zodpovedné mimovládne organizácie a sociálne siete.¹⁰ Najčastejšie označovanou odpoveďou/možnosťou v prípade zodpovednosti za zastavenie šírenia falošných správ v 22 krajinách z 28 opýtaných boli práve novinári.¹¹

KÓDEX POSTUPOV PROTI ŠÍRENÍ DEZINFORMÁCIÍ

Prieskum **Flash Eurobarometer 464** bol len jedným z podkladov na pokračovanie v príprave a predstavení prvého *Kódexu postupov proti šíreniu dezinformácií* (2018), ktorý stál na začiatku opatrení v boji proti falošným správam v online priestore.¹² Jeho tvorcovia sa zamerali na viaceré oblasti, ktorých sa kódex dotýkal. Okrem nich však bolo rovnako dôležité zamerať sa na zvyšovanie mediálnej gramotnosti a vytvorenie nezávislej európskej siete na overovanie informácií¹³ či podporu kvalitného spravodajstva. Samotný kódex sa zameriaval na usmernenia a kontroly v oblasti umiestňovania reklám, ktorých cieľom bola transparentnosť politickej a tematickej reklamy, predovšetkým pokiaľ išlo o sponzorovaný obsah. Obmedzenia mali identifikovať obsah a v prípade takejto reklamy znížiť finančné príjmy šíriteľom dezinformácií. Pre používateľov online obsahu bola v uvedenom dokumente dôležitá integrita služieb v transparentnejšom informovaní o fungovaní algoritmov a umožnenie overenia treťou stranou. S právami užívateľov i spotrebiteľov súviselo aj uľahčenie prístupu k spravodajským zdrojom z rôznorodého názorového spektra,

prostredníctvom ktorých je možné overovať jednotlivé informácie. Rovnako dôležité sú aj opatrenia na identifikáciu a odstraňovanie falošných účtov, ktoré sú založené automatmi. Podstatnú úlohu v uvedenom dokumente zastávajú aj výskumníci a overovatelia faktov, ktorí pôsobia v štátnej alebo verejnej správe, prípadne v súkromnom sektore. Posilnenie ich postavenia umožní nepretržitý monitoring šírenia dezinformácií na internete. Všetky uvedené ciele bolo však potrebné počas účinnosti kódexu monitorovať a vyhodnocovať ich účinnosť.¹⁴

Po definitívnom prijatí *Kódexu postupov proti šíreniu dezinformácií* v októbri 2018 bol následne v decembri 2018 prijatý *Akčný plán proti dezinformáciám*. Dokument mal kľúčový vplyv na zvýšenie rozpočtu a alokovanie financií na realizáciu jednotlivých a strategických bodov plánu, ako zlepšenie odhaľovania dezinformácií – navýšenie počtu špecialistov i samotných nástrojov potrebných na zlepšenie infraštruktúry, zlepšenie koordinácie v zriadení nového systému včasného varovania a zvyšovanie informovanosti a postavenia samotných občanov. Práve v poslednom bode bol kladený dôraz na vzdelávanie v oblasti mediálnej a informačnej gramotnosti.¹⁵ Následne prijatý dokument *Boj proti dezinformáciám na internete: európsky prístup (2018)* ponúka prehľad pôsobenia dezinformácií v online priestore, zameriava sa na posilnenie overovania faktov, kolektívnych znalostí a spôsobilostí monitorovania dezinformácií, využívanie nových technológií s dôrazom na zodpovednosť v online prostredí. V dokumente sa taktiež kladie dôraz na vzdelávanie v oblasti mediálnej gramotnosti, podporu kvalitnej žurnalistiky a dôslednú komunikáciu uvedených tém.¹⁶

Európska komisia v roku 2021 *Usmernením komisie k posilneniu Kódexu postupov proti šíreniu dezinformácií*¹⁷ vyzvala signatárov na posilnenie účinnosti kódexu vo všetkých jeho oblastiach. V usmernení mali signatári kódexu posilniť postavenie používateľov služieb s cieľom odhaľovať a následne zabraňovať v šírení dezinformácií. Okrem analýzy získanej z vyhodnotenia *Kódexu postupov* a získaných podnetov sa v pripravovanom ďalšom vydaní zacieleno aj na dezinformácie súvisiace s novou situáciou a ochorením COVID-19, ktoré sa odzrkadlili v oznámení *Boj proti dezinformáciám o ochorení COVID-19*.¹⁸ Sprisnenie sa týkalo predovšetkým signatárov a ich prevzatia zodpovednosti za umiestňovanie dezinformačných reklám, čím sa cielene znížila nielen ich hodnota, ale obmedzilo sa aj manipulatívne správanie formou falošných

Pohľad do knižničného fondu The European Parliamentary Research Service v Bruseli (Matušková)

úctov či krádeže úctov. Dôležitými bodmi usmernenia bola aj spolupráca s overovateľmi faktov v jednotlivých jazykoch štátov EÚ.¹⁹ Zároveň mali signatári umožniť vedeckým pracovníkom prístup k údajom za vopred dohodnutých podmienok. V usmernení, ktoré predchádzalo dokumentu *Posilnený kódex*, bol kladený dôraz na samotných používateľov a ich vzdelávanie, ako aj porozumenie tomu, čo sú dezinformácie a ako s nimi narábať. V súvislosti s uvedeným bolo dôležité nielen zadefinovať efektívne nástroje a overené postupy, ale aj umožniť používateľom prístup k výsledkom výskumu a na overovanie faktov, aby si bez problémov vedeli vyhľadať obsah, ktorý už bol označený ako falošný. Na to, aby bolo možné pravidelné vyhodnocovanie účinnosti prijatých opatrení, musel dokument prinášať aj konkrétny spôsob monitorovania a kvantifikovania v jednotlivých vzájomne porovnateľných formátoch. Nad

všetkými uvedenými bodmi usmernenia bola preto zriadená stála pracovná skupina.²⁰ Počas dvoch mesiacov boli taktiež zriadené národné centrá *Európskeho strediska pre monitorovanie digitálnych médií* (ďalej EDMO²¹). Následne začali rokovania s potenciálnymi signatármi na novom dokumente *Posilnený kódex*. EÚ musela zároveň reagovať aj na kľúčové výzvy infodémie COVID-19, posilnenie strategickú komunikáciu v rámci EÚ, zlepšenie spolupráce s tretími krajinami a medzinárodnými partnermi, pričom dôraz kládla na väčšiu informovať občanov EÚ, ochranu verejného zdravia a práva spotrebiteľov, čo sa premietlo aj do dokumentov súvisiacich s hybridnými hrozbami.²²

POSILNENÝ KÓDEX POSTUPOV PROTI ŠÍRENÍU DEZINFORMÁCIÍ

Po zavedení jednotlivých opatrení z *Usmernenia komisie k posilneniu Kódexu postupov proti šíreniu dezinformácií* bol v júni 2022 prijatý *Posilnený kódex postupov proti šíreniu dezinformácií*. Na rozdiel od predchádzajúceho kódexu, v ktorom išlo o samoreguláciu jednotlivých signatárov, v novšom kódexe bola deklarovaná spolu-regulácia v prípade online platforiem, ktorá sa odvíjala od prijatia *Aktu o digitálnych službách*.²³ Z pôvodných 16 signatárov kódexu ich počet vzrástol na 34.²⁴ Počet 21 záväzkov vzrástol na 44 so 127 osobitnými opatreniami. Niektoré z opatrení sa sprísnilo (napr. zvýšenie transparentnosti platenej reklamy). Nový kódex kladie dôraz na posilnenie nástrojov, ktoré pomôžu používateľom odhaľovať dezinformácie a manipulatívne informácie priamo v ich krajine a v ich rodnom jazyku. Dôležitá je aj spätná väzba a monitorovanie vplyvu a fungovania kódexu. (Na to by mala slúžiť pracovná skupina a vytvorený rámec zberu dát na úrovni štátov i celej EÚ.) Transparentnosť sa spája nielen s prístupom k údajom od výskumných pracovníkov, ale vyplýva aj z inštitucionálneho zastrešenia a zriadenia Centra transparentnosti vo februári 2023.²⁵ Jeho úlohou je zber dát podľa štruktúrovaných identifikátorov. Zaujímavosťou je, že ako prvá empirická aplikácia kódexu, ktorá bola v rámci Centra transparentnosti publikovaná, bola štúdia zameraná na hodnotenie rozšírenia zdrojov dezinformácií na šiestich hlavných sociálnych online platformách (Facebook, Instagram, LinkedIn, TikTok, Twitter – teraz X a YouTube) v troch krajinách, a to v Poľsku, Španielsku a na Slovensku.²⁶

Library Multimedia Corner v Európskom parlamente (Matušková)

IMPLEMENTÁCIA LEGISLATÍVY EÚ

V slovenskom prostredí a v jednotlivých krajinách EÚ je možné overovanie faktov v príslušnom jazyku krajiny aj vďaka strediskám EDMO. Novinári, nezávislé organizácie alebo subjekty prostredníctvom tzv. fact-checkingu realizujú kontrolu médií. Samotnú základňu EDMO tvoria odborníci na mediálnu gramotnosť a experti z akademickej obce. Ich spoločným cieľom je napomáhať odhaľovaniu dezinformácií, analyzovať ich a vyvíjať nástroje, ktoré uľahčia ich identifikáciu a označovanie.

Slovensko je súčasťou užšie špecifikovaného centra **Stredoeurópske observatórium digitálnych médií** (ďalej CEDMO).²⁷ Multidisciplinárne centrum plní základné úlohy národného centra EDMO, avšak s dôrazom na skúmanie hlavných zdrojov a príčin problémov vo sfére informácií krajín strednej Európy (Slovenska, Českej republiky a Poľska), čomu zodpovedajú aj inštitúcie zapojené do projektu.²⁸ Okrem analyzovania dezinformácií v online priestore v rámci zapojených krajín sú prínosné aj rady a tipy, ktoré majú pomôcť k ich odhaľovaniu.

Osvojením ponúkaných voľne dostupných nástrojov, postupov a tipov v častiach **overovanie faktov**²⁹ a **mediálna gramotnosť**³⁰ je možné získať odpovede napríklad na otázky ako overovať online informácie a rozpoznať autentické video od virálneho, originálny obrázok či fotografiu od upravenej a manipulovanej, lokalizovať polohu jej vzniku, prípadne nájsť predchádzajúcu verziu webovej stránky alebo postu zo sociálnej siete. Čoraz častejšou témou je automatizácia procesov aj v rámci fact-checkingu. V centre CEDMO má uvedenú problematiku v gescii **Kempelenov inštitút inteligentných technológií** (KINIT), ktorý zapája do procesu identifikácie dezinformácií aj umelú inteligenciu.³¹

Na prijatie dokumentu *Posilnený kódex* reagovali na Slovensku viaceré médiá a inštitúcie, ktoré sa systematicky venujú boju proti dezinformáciám.³² Je však dôležité upozorniť aj na jeho ukotvenie v slovenskom legislatívnom prostredí od 1. augusta 2022, keď bol prijatý zákon č. 264/2022 Z. z. o mediálnych službách a o zmene a doplnení niektorých zákonov,³³ z ktorého vyplýva právomoc komunikovať s platformami a požadovať od nich, aby dodržiavali stanovené pravidlá, ako aj kompetencie riešiť nelegálny a zavádzajúci obsah. Prostredníctvom zákona doš-

lo aj k zmene Rady pre vysielanie a retransmisiu na Radu o mediálnych službách, ktorá v októbri 2022 založila platformu **Mediálna gramotnosť+**³⁴ s cieľom spájať subjekty s rovnakým poslaním vo sfére vzdelávania.

Digitálne prostredie a vizuálna kultúra vo všeobecnosti prináša množstvo výziev. K najaktuálnejším však stále patrí problém týkajúci sa pochopenia a využívania, prípadne tvorby a šírenia informácií v digitálnom prostredí. Ich úlohou je prepojiť teóriu s praktickou aplikáciou na aktuálne problémy postcovidového obdobia a súčasnej masmediálnej doby pod vplyvom konfliktu na Ukrajine, čo môže viesť ku konkrétnym odporúčaniam a stratégiám na zvládanie dezinformácií a posilnenie kritického myslenia. Slovenská legislatíva na národnej úrovni reflektovala aj dokumenty upravujúce hybridné bezpečnostné hrozby.³⁵ Európska legislatíva sa odzrkadlila v novelizácii viacerých zákonov, ktoré majú dosah nielen na masmediálne prostredie, ale aj na práva spotrebiteľov, vydavateľov i na bezpečnosť v kybernetickom priestore.³⁶

V roku 2023 prebehla celoslovenská kampaň Slovenskej asociácie knižníc pod názvom *Knižnice – záruka kvalitných informácií (Týždeň slovenských knižníc 2023)*. Následne na ňu nadviazal odborný seminár *Knižovník vo svete dezinformácií – ako sa nestratiť v zložitom informačnom svete*.³⁷ Prizvanými boli odborníci zo všetkých typov inštitúcií zaoberajúcich sa bojom proti dezinformáciám. Taktiež zástupcovia neziskových sektorov zameraných na mediálnu gramotnosť, globálne vzdelávanie a kritické myslenie z psychologického, environmentálneho i spoločenského hľadiska, ktorí sa vo svojich vzdelávacích projektoch venujú osvete a odolnosti voči dezinformáciám. Rovnako svoje aktivity počas *Týždňa informačnej a mediálnej gramotnosti* zamerala na boj proti dez-

informáciám aj platforma **Mediálna gramotnosť+** a jej jednotliví členovia.³⁸

ZÁVER

V štúdií sme sa snažili priblížiť aktuálny stav vybranej európskej legislatívy ako reakcie na šírenie dezinformácií a hoaxov a ich dosah na slovenské prostredie. Taktiež sme chceli upozorniť na jednotlivé kroky v rámci legislatívnych procesov EÚ a ich vplyv na slovenskú legislatívu. Ambíciou obsahovej analýzy vybraných dokumentov bolo objasniť jednotlivé postupy a prepojenia nadnárodných procesov. Prínosom štúdie je snaha poukázať na aktuálne dianie v boji proti šíreniu dezinformácií, ale aj na aktivity akademickej a odbornej (knihovnickej, mediálnej) obce a zástupcov neziskového sektora, ktorí na výzvu pružne zareagovali vzdelávaním v oblasti mediálnej gramotnosti a kritického myslenia. Aj napriek východiskovej pozícii, vychádzajúcej z kľúčového výskumu **Eurobarometer 2018**, na ktorý sa následne odvolávajú dokumenty EÚ počas celého obdobia implementácie novej legislatívy, sú už známe výsledky pilotnej empirickej štúdie, ktorá prináša uplatnenie benchmarkingu a metodiky vplyvom dokumentu *Posilnený kódex*.

Médiá sú dôležitými článkami pri odhaľovaní hoaxov a dezinformácií a informovaní verejnosti o ich vplyve. Práve v spolupráci s akademickým sektorom a nadnárodnými konzorciami ako CEDMO by malo byť jednoduchšie analyzovať zdroje a poskytovať tak verejnosti spoľahlivé a overené správy. Avšak knižnice patria k inštitúciám, ktoré majú kompetencie ovplyvňovať vzdelávanie a kritické myslenie vo vzťahu k rozoznávaniu dezinformácií. Výzva pokračuje.

POZNÁMKY

- ¹ Bližšie pozri *A Comparative Analysis of the Prevalence and Sources of Disinformation across Major Social Media Platforms in Poland, Slovakia, and Spain*. Dostupné na: <https://disinfocode.eu/wp-content/uploads/2023/09/code-of-practice-on-disinformation-september-22-2023.pdf>.
- ² Bližšie pozri *Kódex postupov v boji proti dezinformáciám*. Dostupné na: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2018-code-practice-disinformation>.
- ³ Prieskum bol realizovaný v 28 členských štátoch od 7. 2. do 9. 2. 2018. Celkovo sa ho zúčastnilo 26 576 respondentov. Bližšie pozri <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2183>.
- ⁴ Bližšie pozri *Fake news and disinformation Summary*, s. 1. Dostupné na: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2183>.
- ⁵ Tamtiež, s. 2.

- ⁶ Uvedené výsledky približne kopírujú sumár za EÚ.
- ⁷ Tamtiež, s. 1.
- ⁸ Tamtiež, s. 1.
- ⁹ Tamtiež, s. 2.
- ¹⁰ Tamtiež, s. 1.
- ¹¹ Tamtiež, s. 2.
- ¹² Uvedenému úsiliu predchádzalo aj prijatie dokumentov *Spoločný rámec pre boj proti hybridným hrozbám* (2016) a *Zvyšovanie odolnosti a posilňovanie spôsobilosti riešiť hybridné hrozby* (2018).
- ¹³ *The International Fact-Checking Network*. Dostupné na: <https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/>.
- ¹⁴ Bližšie pozri v kompletnom dokumente *2022 Strengthened Code of Practice on Disinformation*. Dostupné na: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2022-strengthened-code-practice-disinformation>.
- ¹⁵ Bližšie pozri *Action Plan against Disinformation*. Dostupné na: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/action_plan_against_disinformation.pdf.
- ¹⁶ Bližšie pozri *Boj proti dezinformáciám na internete: európsky prístup*. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0236>.
- ¹⁷ Bližšie pozri *Usmernenie komisie k posilneniu Kódexu postupov proti šíreniu dezinformácií*. Dostupné na: eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0262.
- ¹⁸ Bližšie pozri *Boj proti dezinformáciám o ochorení COVID-19*. Dostupné na: <https://www.hybridnehrozby.sk/wp-content/uploads/2023/08/Boj-proti-dezinformaciam-o-ochoreni-COVID-19-2020%E2%80%AF.pdf>.
- ¹⁹ V tejto etape prostredníctvom Európskej skupiny regulátorov pre audiovizuálne mediálne služby (ERGA) vstúpila so svojimi pripomienkami aj Rada pre vysielanie a retransmisiu zo Slovenska.
- ²⁰ Bližšie pozri *European Commission Guidance on Strengthening the Code of Practice on Disinformation*. Dostupné na: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/guidance-strengthening-code-practice-disinformation>.
- ²¹ Bližšie pozri *European Digital Media Observatory*. Dostupné na: <https://edmo.eu/>.
- ²² *Akčný plán pre európsku demokraciu* (2020), *Strategický kompas pre bezpečnosť a obranu* (2022), *Záver Rady o rámci pre koordinovanú reakciu EÚ na hybridné kampane* (2022), *Vykonávacie usmernenia pre rámec pre koordinovanú reakciu EÚ na hybridné kampane* (2022).
- ²³ Bližšie pozri *Akt o digitálnych službách* (2022). Dostupné na: <https://www.hybridnehrozby.sk/wp-content/uploads/2023/08/Akt-o-digitalnych-sluzbach-2022%E2%80%AF%E2%80%AF.pdf>.
- ²⁴ Aktuálny počet je 44 [máj 2024].
- ²⁵ Bližšie pozri *Transparency Centre*. Dostupné na: <https://disinfocode.eu/>.
- ²⁶ Výsledky štúdie sú dostupné na: <https://disinfocode.eu/wp-content/uploads/2023/09/code-of-practice-on-disinformation-september-22-2023.pdf>.
- ²⁷ Bližšie pozri *Central European Digital Media Observatory*. Dostupné na: <https://cedmohub.eu/sk>.
- ²⁸ O jednotlivých participujúcich inštitúciách bližšie pozri <https://cedmohub.eu/sk/o-nas/cedmo-in-details/>.
- ²⁹ Predstavené sú každodenné postupy novinárov AFP Agence France-Presse (Francúzskej tlačovej agentúry) pri overovaní dezinformácií, tzv. fact-checkingu. Dostupné na: <https://cedmohub.eu/sk/overovanie-faktov/zdroje-a-tipy/>.
- ³⁰ Dostupné na: <https://cedmohub.eu/sk/medialna-gramotnost/zdroje-a-tipy/>.
- ³¹ Overovanie faktov je témou aj pre vznikajúce startupy, napríklad voľne siahnuteľná aplikácia troch českých študentov Verifée, ktorá taktiež vychádza z princípov AI. Dostupné na: <https://verifée.ai/>.
- ³² Slovensko sa na prijatie kódexu pripravovalo aj čiastkovými krokmi, napríklad prijatie *Bezpečnostnej stratégie Slovenskej republiky* (2021) – dezinformáciám a boju proti nim je venovaný odsek č. 54.
- ³³ *Zákon o mediálnych službách*. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2022/264/20220801>.
- ³⁴ Dostupné na: https://rpms.sk/sites/default/files/2023-06/Dokument_platforma_%20Medialna_gramotost_plus_new.pdf.
- ³⁵ *Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky* (2021), *Akčný plán koordinácie boja proti hybridným hrozbám pre obdobie 2022 až 2024* (2022), *Koncepcia strategickej komunikácie Slovenskej republiky* (2023).
- ³⁶ Zákon č. 167/2008 Z. z. o periodickej tlači a agentúrnom spravodajstve a o zmene a doplnení niektorých zákonov (tlačový zákon) bol nahradený zákonom č. 265/2022 Z. z.; zákon o vydavateľoch publikácií a o registri v oblasti médií a audiovizie a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o publikáciách); zákon č. 308/2000 Z. z. o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách vysielaní a retransmisiu v znení neskorších predpisov a zákon č. 147/2001 Z. z. o reklame a o zmene a doplnení niektorých zákonov bol nahradený zákonom o mediálnych službách (č. 264/2022 Z. z.)

a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o mediálnych službách). Taktiež novela Trestného zákona prichádza so zavedením novej skutkovej podstaty trestného činu s názvom „šírenie nepravdivých informácií“ aj deepfake videí.

³⁷ Dostupné na: <http://sakba.sk/2023/05/25/knihovnik-vo-svete-dezinformacii-odborny-seminar-13-14-juna-2023/>.

³⁸ Dostupné na: <https://rpms.sk/aktivity-clenov-platformy-medialna-gramotnost-pocas-tyzdna-medialnej-informacnej-gramotnosti>.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

2018 Code of Practice on Disinformation. 2018. European Commission. Online. 2022-06-16. Dostupné na: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2018-code-practice-disinformation>. [zobrazené 2023-11-07].

2022 Strengthened Code of Practice on Disinformation. 2022. European Commission. Online. 2022-06-16. Dostupné na: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2022-strengthened-code-practice-disinformation>. [zobrazené 2023-11-07].

Action Plan against Disinformation. 2018. Online. Brusel: European Commission. Dostupné na: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/action_plan_against_disinformation.pdf. [zobrazené 2023-11-07].

Akt o digitálnych službách. 2022. Online. [Luxembursko]: [Úrad pre publikácie Európskej únie]. Dostupné na: <https://www.hybridnehrozby.sk/wp-content/uploads/2023/08/Akt-o-digitalnych-sluzbach-2022%E2%80%AF%E2%80%AF.pdf>. [zobrazené 2023-11-07].

Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky. 2021. Online. [Bratislava]: Ministerstvo obrany SR. Dostupné na: <https://www.nbu.gov.sk/wp-content/uploads/urad/Bezpecnostna-strategia-SR-2021.pdf>. [zobrazené 2023-11-07].

Boj proti dezinformáciám na internete: európsky prístup. 2018. Online. Brusel: European Commission. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0236>. [zobrazené 2023-11-07].

Boj proti dezinformáciám o ochorení COVID-19. 2020. Online. Brusel: European Commission. Dostupné na: <https://www.hybridnehrozby.sk/wp-content/uploads/2023/08/Boj-proti-dezinformaciam-o-ochoreni-COVID-19-2020%E2%80%AF.pdf>. [zobrazené 2023-11-07].

Central European Digital Media Observatory. Online. Dostupné na: <https://cedmohub.eu/sk>. [zobrazené 2023-11-07].

Code of Practice on Disinformation: A Comparative Analysis of the Prevalence and Sources of Disinformation across Major Social Media Platforms in Poland, Slovakia, and Spain. 2023. Online. Palo Alto: TrustLab. Dostupné na: <https://disinfocode.eu/wp-content/uploads/2023/09/code-of-practice-on-disinformation-september-22-2023.pdf>. [zobrazené 2023-11-07].

EDMO. Online. Dostupné na: <https://edmo.eu/>. [zobrazené 2023-11-07].

Fake news and disinformation: Factsheets Slovakia. 2018. In: *Fake news and disinformation online*. Online. [Brusel]: European Commission, s. 1 – 2. Dostupné na: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2183>. [zobrazené 2023-11-07].

Fake news and disinformation online – Summary. 2018. In: *Fake news and disinformation online*. Online. [Brusel]: European Commission, s. 1 – 13. Dostupné na: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2183>. [zobrazené 2023-11-07].

Guidance on Strengthening the Code of Practice on Disinformation. 2021. European Commission. Online. 2021-05-26. Dostupné na: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/guidance-strengthening-code-practice-disinformation>. [zobrazené 2023-11-07].

IFCN Code of Principles. Online. Dostupné na: <https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/>. [zobrazené 2023-11-07].

Rada pre mediálne služby. Online. Dostupné na: <https://rpms.sk/aktivity-clenov-platformy-medialna-gramotnost-pocas-tyzdna-medialnej-informacnej-gramotnosti>. [zobrazené 2023-11-07].

Slovenská asociácia knižníc. Online. Dostupné na: <http://sakba.sk/2023/05/25/knihovnik-vo-svete-dezinformacii-odborny-seminar-13-14-juna-2023/>. [zobrazené 2023-11-07].

Transparency Center. Online. Dostupné na: <https://disinfocode.eu/>. [zobrazené 2023-11-07].

Usmernenie Európskej komisie k posilneniu Kódexu postupov proti šíreniu dezinformácií. 2021. Online. Brusel: European Commission. Dostupné na: eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0262. [zobrazené 2023-11-07].

Verifée. Online. Dostupné na: <https://verifée.ai/>. [zobrazené 2023-11-07].

Zákon č. 264/2022 o mediálnych službách a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o mediálnych službách). 2022. Online. [Bratislava]: Ministerstvo spravodlivosti SR. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2022/264/20220801>. [zobrazené 2023-11-07].

KNIŽNICA ANTONA AUGUSTÍNA BANÍKA

MGR. JANA CABADAJOVÁ
DOC. PHDR. AUGUSTÍN MAŤOVČÍK, DRSC.

✉ janka.cabadajova@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

augustin.matovcik@gmail.com

The article was created on the occasion of the 50th anniversary of the donation of Anton Augustín Baník's book collection to the Slovak National Library. The authors discuss the current state of processing of this extensive and rare collection, which is the largest collection donated by a private individual. It has 50,000 items and includes rare editions on the history of Slovakia and Slovaks, as well as prints from the 16th century up to books from the 20th century. The most important are the works of Homer, Ovid, Virgil, Aristotle, Martin Luther and Erasmus of Rotterdam, but the collection also includes a set of small engravings. Baník's library - the so-called Banikiana - was systematically processed in the 1970s immediately after its acquisition, but it was not until the 1990s that the idea of processing in accordance with a more complex program of processing historical book collections took shape. Despite the many problems that accompanied its storage and processing, it is now possible, after fifty years since its acquisition, to announce the gradual finalization of its systematic processing.

Keywords: personalities, Anton Augustín Baník, historical book collections, systematic document processing, Banikiana, Slovak National Library

Jedinečná osobná knižná zbierka Antona Augustína Baníka (1900 – 1978) zahŕňa vzácné vydania k dejinám Slovenska a Slovákov, a to od tlače 16. storočia až po knižnú produkciu 20. storočia. Rozsahom a obsahom patrí medzi najrozsiahlejšie osobné knižnice v našich moderných dejinách. Anton A. Baník po odchode do penzie (1971) túto svoju vzácnu knižnicu, obsahujúcu len odhadom viac ako 50-tisíc knižničných jednotiek a tlačovín, daroval Matici slovenskej – Slovenskej národnej knižnici (SNK) zmluvou z 28. 3. 1973.

Rozsiahla knižnica, uložená v tom čase hlavne v depozitároch Matice slovenskej a na iných miestach (Oponice, Valča a i.), po postavení novej budovy Matice slovenskej na Hostihore (v súčasnosti sídelná budova SNK) v roku 1975, bola následne prevezená a uložená na jednom z podlaží novovybudovaných depozitárov SNK (na 10. poschodí), kde ju potom v druhej polovici 70. rokov odborne triedil odborný pracovník Alojz Kuruc (1923 – 1991).

Pri triedení kníh a hlavných skupín Baníkovej knižnice sa Alojz Kuruc opieral o aplikáciu hlavných skupín a znakov Medzinárodného desatinného triedenia (MDT), pričom zohľadňoval aj špecifické danosti zberateľovho knižného fondu. Podľa tohto triedenia knihy, periodiká, drobné tlače a iné dokumenty ukladal do regálov v nasledujúcich základných skupinách a príslušných podskupinách:

- I. Trnavské tlače, encyklopédie, katalógy a knihovníctvo;
- II. Časopisy, kalendáre;
- III. Filozofia, psychológia, etika a iné;
- IV. Teológia, náboženstvo;
- V. Cirkevné dejiny, politika, právo, pedagogika, sociológia a iné;
- VI. Prírodné vedy, technika, poľnohospodárstvo, umenie, jazykoveda, literatúra;
- VII. Slovenská, česká a inonárodná literatúra;
- VIII. Jazykoveda klasická;
- IX. Zemepis slovenský a svetový;
- X. Dejepis Slovenska, životopisy, kultúrne dejiny;
- XI. Dejiny Uhorska, Čiech, Maďarska a iných národov.

V takomto triedení a usporiadaní bola Baníkova knižnica uložená od začiatku 80. rokov 20. storočia, avšak v jej ďalšom triedení sa po úmrtí Alojza Kuruca (1991) nepokračovalo.

Anton Augustín Baník, 1960 (Slovenská národná knižnica – Literárny archív)

Intenzívnejšie snahy o spracovanie Baníkovej rozsiahlej knižnej zbierky matiční vedeckí a odborní pracovníci rozvíjali začiatkom 90. rokov 20. storočia. Od marca 1991 sa na viacerých poradách uvažovalo o spracovaní Baníkovej knižnice v súvislosti s komplexnejším programom spracovania historických knižných fondov, ako dokumentuje aj zápisnica z porady 28. 3. 1991 a ďalšie zápisnice z roku 1991 archivované v SNK. Podľa materiálu *Integrovaná ochrana dokumentov* z 10. 09. 1991, ktorého kópia sa nachádza na oddelení správy HKD a HKF, vieme, že odborní pracovníci Slovenskej národnej knižnice už v tom čase vypracovali návrh, ktorého cieľom bol „celostný, komplexný systém legislatívnych, organizačných, technických, vedeckých, metodických a personálnych opatrení ako špeciálnej súčasti knižničnej vedy a knižničnej činnosti“. Podporiť úsilie o spracovanie historických fondov vrátane Baníkovej knižnice mala aj Nadácia A. A. Baníka, založená 6. 8. 1991, ktorá však nebola úspešná a zanikla už 9. 2. 1998.

V tom čase, koncom 90. rokov 20. storočia, sa už čiastočne roztriedená Baníkova knižnica stala obeťou

boja o priestor v depozitoch. Z dôvodu nedostatku miesta pre základný konzervačný fond bola knižnica odvezená spolu s ďalšími knihami z rezervných fondov z 10. poschodia. Najskôr bola presunutá do pivničných priestorov SNK a neskôr do prenajatých priestorov na bývalom generálnom riaditeľstve Závodov ťažkého strojárstva (ZŤS) v Martine. Časť knižnice zostala v Slovenskej národnej knižnici a od roku 2000 sa postupne začalo s jej elektronickým spracovaním. Od roku 2014 sa začalo so systematickým presunom, sterilizáciou, očistou a spracovaním knižnice. Do roku 2019 boli do sídelnej budovy SNK prevezené aj posledné zväzky Baníkiány. Každý rok sa vysterilizuje, odborne očistí, elektronicky spracuje a uloží cca tritisíc zväzkov Baníkovej knižnice.

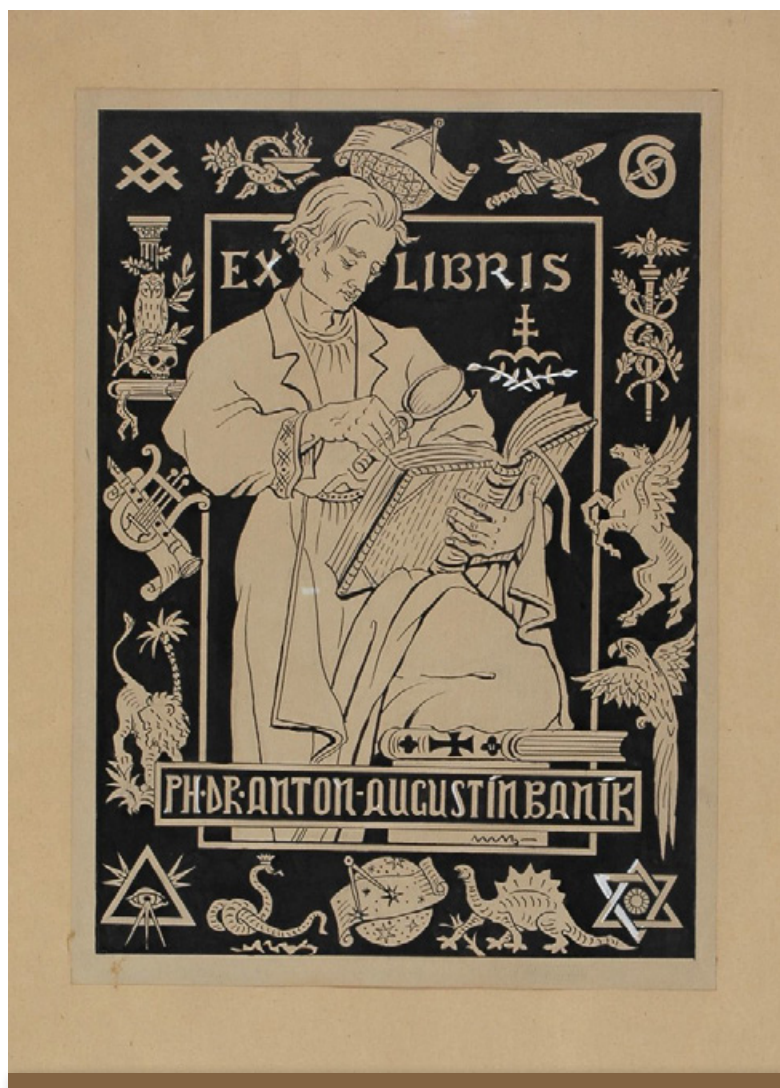
SÚČASNÝ STAV BANÍKOVEJ KNIŽNICE

V súčasnosti je vysterilizovaných, očistených, elektronicky spracovaných a na 13. poschodí sídelnej budovy SNK uložených 40 200 zväzkov. Pri spracovaní sa z knižnice vyberajú tlačé, ktoré preukázateľne do Baníkovej knižnice nikdy nepatrili (najmä knihy pochádzajúce zo šľachtickej knižnice Čákiovcov, knihy s pečiatkou Muzeálnej slovenskej spoločnosti a iné), ktoré sa tam pravdepodobne dostali pri jej sťahovaní a zmiešali sa s rezervným fondom SNK.

Doteraz bolo z knižnice vyčlenených 203 zväzkov najvzácnejších tlačí 16. storočia, ktoré sú uložené v zrekonštruovanom, klimatizovanom a špeciálne chránenom modernom depozite v SNK. Väčšina z nich bola skatalogizovaná už v roku 2005 a publikovaná ako III.a zväzok Generálneho katalógu tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska (Komorová, Saktorová a Petrenková 2005). V roku 2014 boli najvzácnejšie tlačé 16. storočia vyhlásené a na Ministerstve kultúry SR zapísané ako historický knižničný fond (HKF), čo je ekvivalent národnej kultúrnej pamiatky, a tým sa zaradili medzi najvzácnejšie historické knižničné dokumenty na Slovensku. V roku 2016 boli zdigitalizované a v súčasnosti sú pre odbornú aj laickú verejnosť sprístupnené na stránke Digitálna knižnica SNK (dikda.snk.sk). Bádatelia tu môžu nájsť mnoho titulov antických autorov – za všetky spomenieme len Homéra, Ovídia, Vergília, Aristotela, Ezopove bájky a ďalšie, ale aj početné diela autorov z obdobia reformácie (Filip Melanchton,

Martin Luther, Ján Kalvín, Erazmus Rotterdamský) či unikátne vydania legiend, ktoré boli v minulosti veľmi populárne, napríklad *O rytierovi Pontovi*, *O Melusíne*, *O Grobianovi*. Za zmienku stojí aj množstvo diel z oblasti prírodných vied od Euklida, Plínia, Johna Hollywooda a iné.

Okrem týchto extra vyčlenených najvzácnejších tlačí 16. storočia sa v Baníkovej knižnici nachádzajú reprezentatívne encyklopedické diela, lexikóny a zbierka periodík. Rozsiahlu časť tvorí teologická literatúra, jazykovedné knihy a diela umeleckej spisby, ale aj vydania slovenských autorov 19. a 20. storočia, diela z oblasti hudby a výtvarného umenia, geografická a historická spisba, najmä diela k uhorským a slovenským dejinám, ktorým sa zberateľ profesionálne venoval, ako aj prírodovedné diela z oblasti astronómie, astrológie, kozmológie, fyziky, matematiky, biológie, botaniky, medicíny atď. Nemôžeme nespomenúť diela z filozofie, psychológie, logiky, etiky, politológie,

Ex libris, ktorý pre A. A. Baníka vytvoril Martin Benka (tuš, 1950; Literárne múzeum SNK)

ekonómie, práva, vojenstva, národopisu, folkloristiky, ale aj práce týkajúce sa rómskej otázky, osvietenských reforiem a diplomatické dokumenty a ich analýzy. Početne je zastúpená knihovnícka literatúra, práce o budovaní a vybavení knižníc, o vývoji československého kníhkupectva, o počiatkoch kníhtlače a vývoji písma. Súčasťou zbierky je aj vzácna zbierka trnavských tlačí, ktorým Baník venoval osobitú pozornosť, najmä počas pôsobenia v Spolku sv. Vojtecha v Trnave, kde pripravoval expozíciu k výročiu trnavskej univerzity. Zatiaľ je spracovaných tisíc zväzkov tyrnavík.

Samostatnú skupinu tvorí zbierka drobných rytín. Doteraz je zaevidovaných a v priestoroch študovne starých a vzácných tlačí SNK pre bádateľov prístupných a oskenovaných 717 rytín. Väčšina rytín pochádza z kláštorov, ktoré pôsobili na našom území do polovice 20. storočia a takmer všetky sú nábožensky orientované. Nájdeme tu diela českých, nemeckých a rakúskych rytcov (Mansfelda, Jágra, Birkhartovcov, Balzera, Shmutzerovcov, Klauberovcov, Pfeffelovcov), ale aj rytiny autorov, ktorí pochádzali z nášho územia alebo u nás istý čas pôsobili, napríklad Ján Blaške, Alexander A. Ehrenreich, či Mikovíniho žiak Sebastián Zeller (Cziller).

Pri analýze Baníkovej knižnice musíme spomenúť aj zbierku hudobnín, ktoré v decembri 1977 darova-

la Slovenskej národnej knižnici jeho manželka Anna Baníková (1911 – 1987). Tieto nespracované hudobniny (90 prepraviek) boli celé roky uložené v sute-rene sídelnej budovy SNK, ale od roku 2014 sa stali súčasťou systematického spracovania Baníkiány. Ide o početné notové záznamy, rôzne hudobné periodiká, diela z hudobnej vedy a teórie, ako aj práce o hudobných nástrojoch. Každý rok sa vysterilizuje, očistí, elektronicky spracuje a uloží jeden až tritisíc hudobnín. K dnešnému dňu je spracovaných 10 516 jednotiek hudobnín.

Cenný fond Baníkovej knižnice tvorí aj zbierka kníh a separátov s rukopisnými zápismi, ktoré mu venovali domáci a zahraniční vedeckí pracovníci, najmä historici, literárni vedci a spisovatelia. Fond je uložený ako celok v depozite Literárneho múzea SNK (súpis tohto fondu vyšiel v zborníku *Biografické štúdie*, zv. 17, Martin 1990). Za zmienku stojí aj rozsiahly archívny materiál z pozostalosti Antona A. Baníka v rozsahu 160 škatúl archívneho formátu, uložený v Literárnom archíve SNK, ktorý je spracovaný pod číslom 132 a prístupný bádateľom na štúdium. Ucelený obraz o Baníkovej mimoriadne bohatej knižnej zbierke si budeme môcť utvoriť až po komplexnom odbornom spracovaní celého rozsiahleho fondu knižnice.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- CABADAJOVÁ, Jana. 2021. *Anton Augustín Baník: Zostavovateľ najväčšej osobnej knižnice 20. storočia*. DIKDA: *Písomné kultúrne dedičstvo Slovenska*. Online. 2021-09-21. Dostupné na: <https://dikda.eu/anton-augustin-banik-zostavovatel-najvacsej-osobnej-kniznice-20-storocia/>. [zobrazené 2024-02-25].
- CABADAJOVÁ, Jana. 2021. *Historická knižnica Antona A. Baníka: Kralická Biblia i Kladivo na čarodejnice*. DIKDA: *Písomné kultúrne dedičstvo Slovenska*. Online. 2021-10-18. Dostupné na: <https://dikda.eu/historicka-kniznica-antona-a-banika-kralicka-biblia-i-kladivo-na-carodejnice/>. [zobrazené 2024-02-25].
- CABADAJOVÁ, Jana. 2015. *Anton Augustín Baník: Bibliofil s dušou umelca. Digitálna knižnica a digitálny archív*. Online. 2015-02-24. Dostupné na: <http://archiv-dikda.snk.sk/anton-augustin-banik/>. [zobrazené 2024-02-25].
- KOMOROVÁ, Klára; Helena SAKTOROVÁ a Elena PETREKOVÁ. 2005. *Tlače 16. storočia v knižnici Antona Augustína Baníka: Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska*. Martin: Slovenská národná knižnica.
- LIBA, Peter. 1970. *Anton Augustín Baník sedemdesiatročný*. Martin: Matica slovenská.
- MAŤOVČÍK, Augustín. 2010. *Anton Augustín Baník: Kapitoly zo života a diela*. Martin: Slovenská národná knižnica.
- MAŤOVČÍK, Augustín. 1990. *Biografické štúdie 17*. Martin: Matica slovenská.

ZA TOMÁŠOM JANOVICOM

MGR. PETER CABADAJ

✉ petercabadaj5@gmail.com

The article is an obituary of Tomáš Janovic, the important Slovak poet, writer, humorist, aphorist and editor, who left us forever on December 14, 2023 at the age of 86. In addition to his wide readership, his work was characterized by a simple arrangement of words and facts without complex abstractions or emotions, even on fundamental social topics. In this context, the most important works can be considered his collections of aphorisms, in which sarcastic questioning intertwines with satirical mockery and even absurdity, irony and self-irony, i. e. elements that he also used in his rich works for children and youth. His personal characteristics, which are reflected in his works, continue to be appreciated not only by his colleagues from the field of literature, art and culture, but also by readers of his works.

Keywords: personalities, Tomáš Janovic, Slovak literature, Slovak writers, obituaries

Išlo o výnimočného autora satirického žánru, ktorého širokospektrálne dielo zahŕňalo poéziu a prózu pre dospelých, deti a mládež, ako aj eseje, aforizmy a epigramy, texty piesní, libretá, divadelné, televízne a rozhlasové hry, scenáre televíznych hudobno-zábavných programov, estrádne pásma, preklady a mnohé ďalšie. Silné slová mu boli vzdialené aj pri najzávažnejších témach, akými sú vojnové reminiscencie, rasové prenasledovanie a koncentračné tábory. Emotívny účinok dosahoval až prekvapujúco jednoduchým radením slov a faktov. Žiaľ, píšeme o ňom už len v minulom čase, lebo 14. decembra 2023 nás Tomáš Janovic po dlhej a ťažkej chorobe vo veku 86 rokov definitívne opustil.

PODPISY ANALFABETOV

Na tento svet prišiel 22. mája 1937 do úradníckej rodiny v Bratislave. Maturoval na gymnáziu v Košiciach, vzápätí študoval v rodnom meste slovenčinu a históriu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (1954 – 1960). Hneď od začiatku vysokoškolského štúdia aktívne prispieval do humoristického časopisu *Roháč*; od leta 1960 až do jesene 1990, čiže celé tri decéniá, v ňom redaktorsky aj pracoval. Nasledujúce obdobie žil ako literát na „voľnej nohe“ v slobodnom povolání. Istý čas bol hovorcom Slovenského ochranného zväzu autorského (SOZA).

Hoci sa Tomáš Janovic od úvodnej fázy svojej tvorby profiloval ako humorista a satirik, knižne debutoval zbierkou lyrických básní *Život je biely holub* (1959). Reguje v nej na svoje vojnové detstvo, ktoré bolo poznačené tragédiou židovského obyvateľstva za Slovenského štátu. (Sám unikol len o vlások smrti.) Knihy *Epigramatika* (1962) a *Podpisy analfabetov* (1965) sú zbierkami aforizmov, epigramov a bájok. Konečný efekt ironického až sarkastického spochybnenia v nich autor dosiahol prostredníctvom aktualizácie známych faktov, frazeologických spojení a výrokov, založenej na asociačnej hre s významovou a zvukovou stránkou slov. Eskalácia satirického výsmechu až do štádia krutej absurdnosti charakterizuje knihu aforizmov a dialógov *Posledná večera* (1969). Neskôr pribudli zbierky epigramov a aforizmov *Óda po zet* (1983), *Ko(z)mické piesne* (1986)... V mapovaní ľudských neduhov a slabostí v (už) novej politicko-spoločenskej realite Janovic pokračuje v súboroch aforizmov a anekdot *Moje najmilšie hriechy* (1991), *Smutné anekdoty* (1993), *Najsmutnejšie anekdoty* (1995), *Ruka majstra* (1996) a v ďalších tituloch.

Tomáš Janovic (Slovenská národná knižnica – Literárny archív)

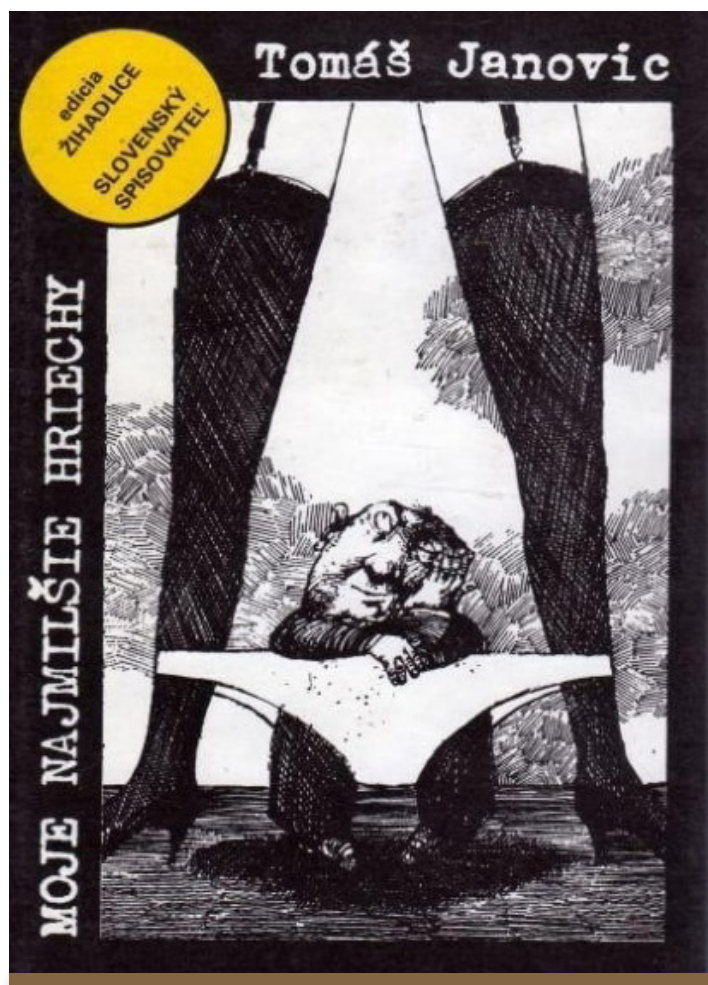
Humoristický časopis *Roháč*, 1968 (www.sng.sk)

TVORBA PRE DETI

Zaujímavé a hravé experimentovanie na úkor detského adresáta zvolil Janovic v knihe veršov pre najmenších čitateľov *Malá samoobsluha* (1963) a v rozprávkach (*Ne)ukradni tri vajcia* z roku 1968. Celková kvalita satirickej trilógie *Rozprávkové varechy* (1975), *Dín a Dán* (1977), *Drevený tato* (1979) – súborne *Drevený tato a jeho rozprávkové varechy* (1982) – jednoznačne vyplýva z partnerstva spisovateľa s detským čitateľom. Invenčný Tomáš Janovic ho dosiahol takými prostriedkami, ako komický nonsense, fúzia veršov a prózy, se-baironizovanie tvorcu v úlohe otca dvoch dcér.

Deťom venoval Janovic aj knihy veršov *Zakopol som o kalamár* (1973), *Jeleňvízor* (1982), *Kto sa nehra, z kola von* (1986), *Kráľovná krásy* (1993), zbierku *Tristošesťdesiatpäť rozprávok a básničiek* (1992), niekoľko leporel (*My sme majstri nad majstrov*, 1983; *Les*, 1987 a i.). Je autorom textov piesní (*Cengá do triedy*, 1981 a i.), libriet divadelného muzikálu (*Seven trpaslíkov – sedem Dwarfs*, 1994, spolu s Ivanom Koleničom, a i.), televíznych filmov (*Snehuliaci*, 1980, režia Ján Roháč), plejády rozhlasových hier (*O žuvačkovom kráľovstve*, *Vzducholoď*, *Požičaná gitara*, *Kľúčikové kráľovstvo*, *Rozprávkový šlabikár...* – často ich písal spolu s blízkym priateľom Vladom Bednárom) a iných diel.

INFARKT

Bezpochyby interesantnou kapitolou Janovicovej biografie je participácia na vydávaní recesistického „magazínu nenáročného diváka pre otázky zlatej strednej Európy“ *Infarkt* (1969). Až trinásť šéfredaktorov – všetko výrazných umeleckých zjavov – tejto legendárnej prílohy časopisu *Mladá tvorba* v ťaživej poaugustovej atmosfére okupovaného Československa zabezpečovalo, aby jeden odvolaný šéfredaktor mohol byť okamžite nahradený ďalším (Vlado Bednár, Lubor Dohnal, Elo Havetta, Kornel Földvári, Tomáš Janovic, Marián Labuda, Milan Lasica, Igor Luther, Ján Melkovič, Ivan Popovič, Vlado Popovič, Július Satinský, Marián Vanek).

Koncom „zlatých šesťdesiatych“ (1969 – 1970) bol Janovic nedlhý čas aj dramaturgom ikonického bratislavského *Divadla na Korze*, kde rozvinul a prehĺbil celoživotné priateľstvo s Milanom Lasicom, Júliusom Satinským a Kornelom Földvárim.

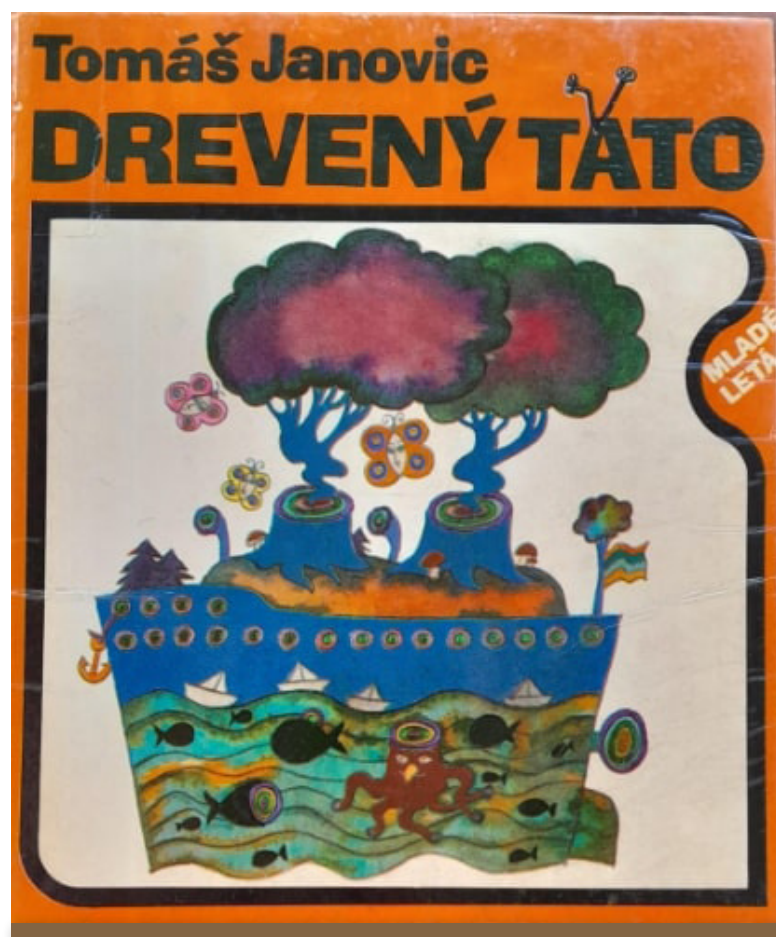
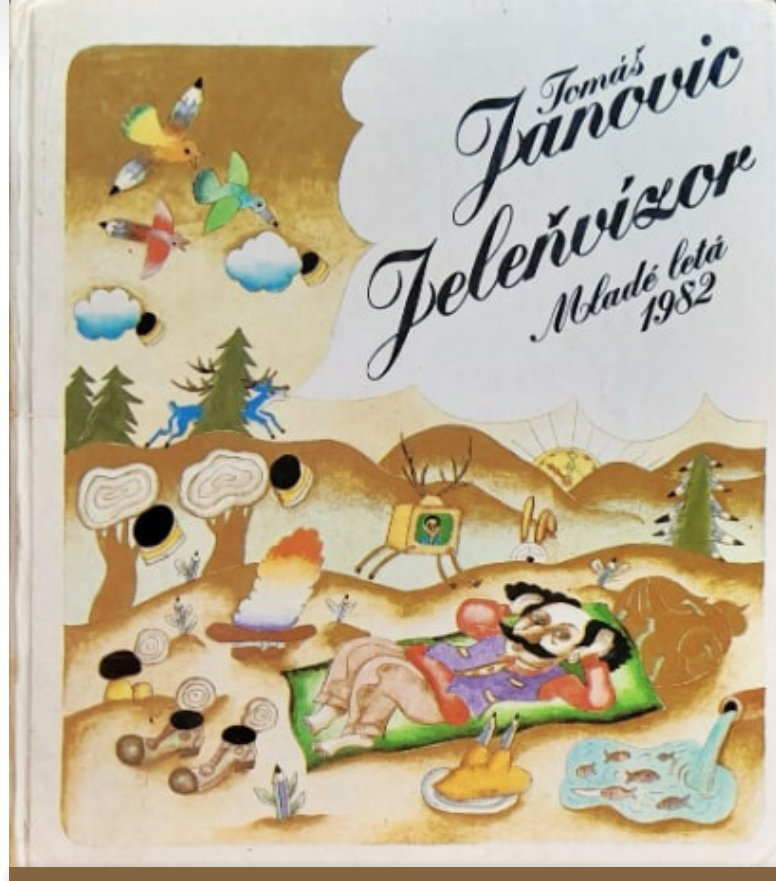
Literárni vedci unisono konštatujú, že doménou Janovicovej tvorby bola jednoduchosť a priezračnosť bez zložitých abstrakcií. Inšpiračne čerpal z mimo-

riadne širokého zázemia – od reminiscencií na detstvo a dospelosť, s rôznymi kolíziami a konfliktmi až k absurditám životných situácií dospelých, koncentrovaných do aforizmov, voľného verša, rýmovaných dvojverší alebo krátkych próz. Bravúrne vedel uplatňovať a kombinovať verše s prózou, ako aj prvky absurdného humoru a nonsensu. Hravosť, poeticko-humoristický nezmysel, irónia a sebaíronia boli tvorcovými obľúbenými umeleckými prostriedkami, ktorými dokázal účinne a presvedčivo navodiť komické situácie. Jedinečným majstrovstvom naruby prevrátiť fakty, udalosti a skutočnosti z rôznych oblastí života jednotlivca, komunit a spoločenských skupín harmonicky vytváral atraktívny poetický svet plný malých smiešnych hlúpostí, ale aj situácií, nad ktorými sa treba veľmi vážne zamýšľať. Neobchádzal ani dobovú politicko-spoločenskú realitu, tému domova, históriu s pohľadom na jej metamorfózy, medziludské vzťahy. Umelecky zrkadlil rozmanité životné prejavy „hodné povšimnutia i na pobavenie, aj keď práve preto, že nie vždy sú iba na pobavenie, ale aj na zamyslenie“.

HUMOR HO!

Bohatá tvorba Tomáša Janovica adresovaná najmenším čitateľom, hlavne dramatická, okrem hravosti, humoru a fantázie šikovne uplatňovala partnerstvo a lyrické ladenie rozprávača (autora) s deťmi. Rezultátom je navodenie iskrivého dramatického napätia s vtipne komponovanými príbehmi, ktoré pútavosť ešte umocňujú. Hádám ani netreba uvádzať, že Janovicove tituly pre deti boli dlhodobo obľúbené a patrili k najúspešnejším opusom na knižnom trhu (z novších diel tejto proveniencie spomenieme *Veselú knižku do prvej lavice*, 2001; *Zažmúr očká*, 2016).

Hlboký úprimný vzťah ku všetkému, čo robí ľudí ľudskými, a odporom k tomu, čo ich od seba vzdaluje a premieňa na bezduché kreatúry, tvorí fundamentálnu líniu Janovicovho diela aj v novom miléniu (knihy aforizmov, epigramov a smutných anekdot *Dostal rozum*, 2001; *Nikoho nezabije*, 2003; *Je taký*, 2004; *Maj ma rád*, 2005; *Dvaja v jednom*, 2005; *Neber to osobne!*, 2009; *Ponuka dňa*, 2011; *Pinkanie*, 2012; *Jajkele sa rozpráva s Bohom a ďalšie aforizmy o ľudskej krehkosti*, 2014; *Jajkele pri káve s Tomášom Janovicom a Mirom Cipárom*, 2018; *Jajkele medzi nami*, 2021 a i.). Opakovane v nich, vrátane milovaného židovského humoru a anekdot, uplatnil zmysel pre

vysokú básnickú kultúru s citlivým detektorom pre mieru vecí a poetickú skratku. Uvedené slová v plnej miere platia aj v tituloch, do ktorých prispel aforistickou časťou, ako napríklad *Okrídlená klietka: alebo zo*

života mladého Slovenska a starých Slovákov (1998 – s Pavlom Vilikovským), *Zoči-voči* (1999), *Humor nie je pápež* (2023 – obe s Milanom Lasicom), *Tri kostoly* (2009), *Tri lásky* (2010 – obe s Milanom Lasicom a Pavlom Vilikovským), *Humor ho!* (2007 – rozhovory s Jánom Štrasserom) a ďalšie.

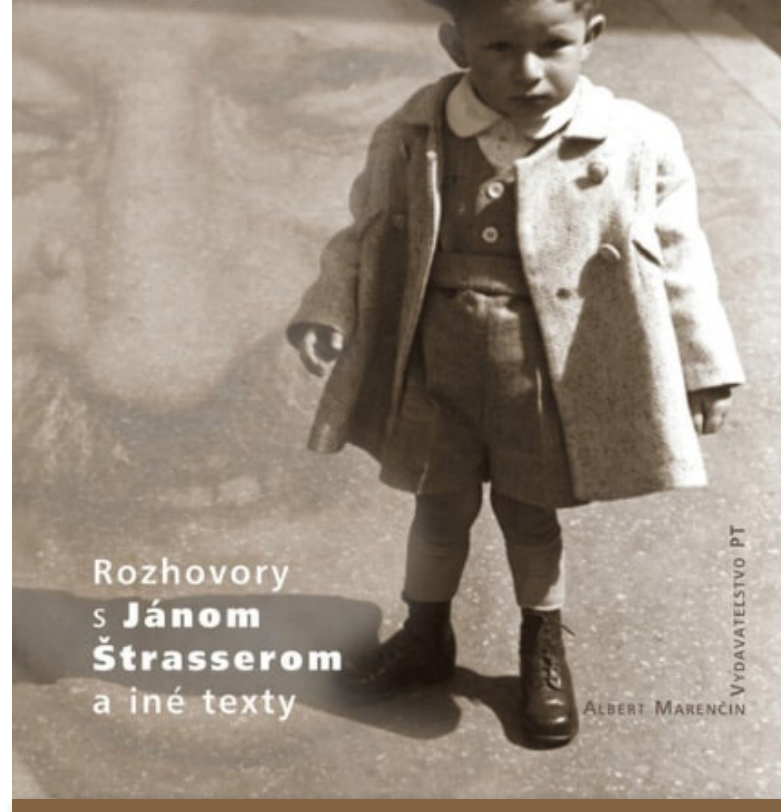
REFLEXIE

Obdivuhodne rozmanité a košaté dielo Tomáša Janovica analyzovalo, interpretovalo a hodnotilo viacero uznávaných literárnych kritikov a teoretikov. **Viliam Marčok** v jednom zo svojich textov píše, že „schopnosť rozosmiať iných je ešte vzácnejšia ako hudobné nadanie... Janovic si vyberá pre svoj humoristický samostrel odveké chyby jednotlivcov, akými sú hlúposť, závišť, pokrytectvo, hrabivosť, márnivosť, zbabelosť, snobizmus atď... Pri pozornejšom čítaní zistíme, že autorovi sa cez takto obrátenú optiku darí zachytiť neobyčajne veľa spoločensky závažných problémov... Janovic veľmi pozorne vníma dych našich čias a neváha vypovedať o všetkých závažných úžinách našich charakterov i úzkostiach doby... Je to autor, u ktorého živelné hravý a ironický prístup k veciam prerastá do filozofie... Nechce nás rozosmiať od ucha k uchu, ale pokúša sa za pomoci vtipu preniknúť do nášho vedomia.“

Iný renomovaný expert **Vladimír Petrík** v súvislosti s Janovicom uviedol: „...Satirik sa najčastejšie prezentuje odstupom, nadhľadom, istým chladom. Racionalita ako prameň vtipu, satirického šlahu je antipódom emocionality. Tomáš Janovic predstavuje osobnú účasť, jeho veľa vecí skutočne mrzí, dokáže sa trápiť, záleží mu na zlepšení situácie... Účasť, zainteresovanie, prežívanie charakterizuje Janovicove satirické výkony... Vidiaci a vediaci nastavuje nám zrkadlo bez toho, aby nás bil a poučoval.“

Dajme slovo aj žene a zástupkyni mladšej generácie kritikov v jednom – **Lucii Blažekovej**. Zobrala si „na mušku“ tvorcove aforizmy, ktoré považuje za „normálnu odpoveď na každodenné anomálie. Hoci majú aktuálny rozmer, zasiahnu vás nepripravených. No ten, kto pozná Janovicov humor, vie, čo nastane pri čítaní: povznášajúci pocit a sebareflexia... V aforizmoch je dôležitá hutnosť, humor, hĺbka myšlienky a príklon k realite. Janovic zachováva viacvrstevnosť žánru a má vzácny dar vidieť veci v iných súvislostiach

tomáš janovic humor ho!

a okoreniť ich. Často využíva zvukové stylistické figúry a posúva ich do roviny slovných hračiek... Rád sa hrá, v jeho podaní sa obyčajné slová stávajú metaforami. Svoje myšlienky roztína na kusy a každý kus ukladá na samostatné miesto. Možnou nevýhodou aforizmov je práve aktuálnosť, našťastie, Janovicove aforizmy majú trvalejšiu platnosť.“

EPILÓG

Zosnulý Tomáš Janovic bol v slovenskej literatúre, kultúre a umení aktívny úctyhodných sedem decenií. Literárne majstrovstvo, ale aj šírenie humanistických posolstiev a občianske postoje tohto nezameniteľného tvorca a človeka boli zhodnotené množstvom prestížnych ocenení, uznaní a vyznamenaní.

Češť jeho pamiatke!

Z AFORIZMOV TOMÁŠA JANOVIČA

Čo si ľudia nevymyslia, len aby nemuseli myslieť.

Ctižiadosť je skôr vecou žiadosti ako cti.

Aj kameňom mudrcov možno rozbiť hlavu.

Niektoré ženy možno najľahšie zviest' autom.

Každý Kain má svojho Ábela, ľudia predsa vždy si boli bratmi. Najprv nevedel, čo chce. Teraz chce, čo nevie.

Šírenie holej pravdy nie je pornografia.

Keď sa šašo dostane na trón, nepozná žarty.

Medzinárodná peňažná jednotka: 30 strieborných.

Jeho Achillova päta? Má rád pätolizačov.

Zmizne priekopa, keď zasypeme toho, kto ju zbadal?

Okolo plnej misy rodia sa kompromisy.

Nemôže zobrať rozum do hrsti, má plné ruky práce.

Stačí, keď raz prikývneš. A potom si už privykneš.

V živote aj nuly treba. Najmä tie dve vedľa seba.

V každej dobe sa dá zomrieť, ale nie v každej sa dá žiť.

Treba veľa tmy, kým ľuďom začne svitať.

Každý človek má pud sebazáchovy. Malou výnimkou je iba ľudstvo.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

CHALUPA, Peter a Tomáš JANOVIČ. 2020. *Aforisti a fór je istý*. Bratislava: Petrus.

JANOVIČ, Tomáš. 2007. *Humor ho!: Rozhovory s Jánom Štrasserom a iné texty*. Bratislava: Marenčin PT.

JANOVIČ, Tomáš a Pavel VILIKOVSKÝ. 1998. *Okrídlená klietka: alebo zo života mladého Slovenska a starých Slovákov*. Levice: LCA.

KOPÁL, Ján. 1989. Hra a poznávanie v poézii pre deti. *Zlatý máj*. roč. 24, č. 5, s. 266 – 272.

MIKULA, Valér et al. 2005. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram.

MOJŽIŠ, Juraj. 2009. O literárnych anekdotách Tomáša Janoviča a výtvarných anekdotách Dušana Polakoviča. *Romboid*. roč. 44, č. 8, s. 45 – 54.

Slovenské literárne centrum. Online. Dostupné na: www.litcentrum.sk/autor/tomas-janovic/diela. [zobrazené 2024-02-18].

30. VÝROČIE BIBLIOBUSOV VO SVIDNÍKU

BC. ĽUDMILA PRIPUTNÍKOVÁ

✉ metodika.sk@gmail.com
Podduklianska knižnica
vo Svidníku
www.podduklianskakniznica.sk

Thirty years ago, the management of the Podduklianska Library in Svidník decided to implement the Dutch-Slovak model project entitled Bibliobusy (Bibliobuses) which subsequently attracted considerable attention throughout Slovakia. The goal of the project was to provide a new additional library service for residents of rural areas of the Svidník region through two bibliobuses. The region met all the requirements in this regard, since it has many sparsely populated towns whose libraries are in poor condition. The *Bibliobusy* project, the only one in Slovakia, was officially launched on October 20, 1993, and in 2023 we commemorated the 30th anniversary of its creation. The aim of the article is to inform readers about the history of the introduction of the bibliobus service into the library network in the Svidník region, as well as its current operations in the rural locations of the Dukla region.

Keywords: bibliobuses, innovations in libraries, library and information services, Podduklianska library in Svidník, anniversaries

ÚVOD

Podduklianska knižnica vo Svidníku je regionálnou knižnicou, ktorá pôsobí v územnom obvode dvoch okresov – Svidník a Stropkov. Ako jediná knižnica na Slovensku sa môže pýšiť tým, že prevádzkuje bibliobus, ktorým zabezpečuje knižničné a informačné služby na regionálnej úrovni vidieckemu obyvateľstvu už 30 rokov. Pri tejto príležitosti by sme radi pripomenuli začiatky *Projektu bibliobusov* vo svidníckom regióne, a taktiež súčasné pôsobenie mobilnej knižnice. Teší nás, že aj Slovensko sa môže zaradiť medzi mnohé vyspelé štáty, ktoré disponujú systémom mobilných knižníc v krajine.

Svidnícke bibliobusy

ZAČIATKY PROJEKTU

20. október 1993 je v histórii Podduklianskej knižnice zapísaný ako výnimočný, pretože v tento deň sa v regióne zaviedla jedinečná knižnično-informačná služba prostredníctvom dvoch pojazdných knižníc. Projekt bibliobusov sa realizoval vďaka podpore holandskej vlády Ministerstva zdravotníctva, sociálnych vecí a kultúry a Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Cieľom projektu bolo posilniť knižničný systém, keďže po novembri 1989 nastali zmeny, ktoré sa dotýkali ľudových knižníc v dôsledku prijatia zákona o obecnom zriadení. Po zániku strediskového systému patronát nad miestnymi knižnicami prevzali obce, ktoré však nedisponovali dostatočnými finančnými prostriedkami a personálnym za-

bezpečením na ich prevádzku, a to zapríčinilo stagnáciu väčšiny miestnych knižníc. Začiatky projektu siahajú do roku 1990, keď holandská vláda schválila *Program spolupráce s východnou Európou*. V rámci spomínaného programu sa v júni 1992 uskutočnil v Bratislave, za účasti predstaviteľov Holandska, workshop pre pracovníkov z oblasti knižnej kultúry a knižníc. Výsledkom stretnutia bolo prijatie konkrétneho návrhu na vzájomnú spoluprácu. Do programu o naplánovaní projektu mobilných knižníc boli zapojené viaceré krajiny, medzi nimi aj Slovenská republika. Holandské Ministerstvo životného prostredia, zdravia a kultúry vyzvalo CBD (Centrale Bibliotheek Dienst) provincie Frízsko, aby riadilo projekt na základe ich odborných skúseností. Podrobný návrh modelu vypracovali zamestnanci Koordinačného centra knižníc SNK MS v Bratislave za účasti zamestnancov Podduklianskej knižnice (vtedajšia Okresná knižnica vo Svidníku). Región Svidník ako modelový región spĺňal pre takúto formu knižničných služieb ideálne podmienky, pretože z hľadiska územného osídlenia sa v tejto oblasti nachádza veľa obcí s malým počtom obyvateľov. Taktiež bol zohľadnený aj nepriaznivý stav obecných knižníc v regióne. Projekt sa zakladal na princípoch a filozofii verejnej knižnice, zameriavajúcej sa na to, aby umožnila všetkým jej používateľom bez výnimky prístup k dokumentom a informáciám a účasť na sociálnom a kultúrnom živote. Bibliobusy mali alternovať stagnujúce obecné knižnice vo svidníckom regióne. V októbri 1993 boli slávnostne uvedené do prevádzky dva bibliobusy za účasti mnohých významných hostí a médií. Slávnostnú stuhu

Slávnostné otvorenie prevádzky bibliobusov, 1993 (Podduklianska knižnica vo Svidníku)

prestrihla Hedy d'Ancona, ministerka zdravotníctva, sociálnych vecí a kultúry Holandska, a Dušan Slobodník, minister kultúry Slovenskej republiky.

Bibliobusy poskytovali služby v 74 obciach v regióne Svidník, a to podľa stanoveného harmonogramu trás s týždennou frekvenciou a s obsahom viac ako 3 500 dokumentov v každom bibliobuse. Denná trasa bibliobusov pozostávala v priemere z 8 zastávok s časovým intervalom 15 až 60 minút. Realizácia projektu bola naplánovaná na dva roky a počas tohto obdobia bibliobusy zaznamenali veľké úspechy v hlavných ukazovateľoch, a tak Podduklianska knižnica dosahovala najvyššie priečky v počte výpožičiek, registrovaných čitateľov a návštevníkov v porovnaní s inými knižnicami v rámci celého Slovenska. V roku 1994 knižnica a jej dva bibliobusy zaevidovali bežne 265 000 výpožičiek, 6 800 čitateľov a takmer 108 000 návštevníkov. Zverejnenie dosiahnutých výsledkov projektu bolo prezentované na *Medzinárodnom sympóziu o využití bibliobusov*, ktoré prebiehalo 24. 4. – 26. 4. 1995 vo Svidníku, kde došlo k záveru, že dvojročný experiment s bibliobusmi dosiahol úspech, opodstatnenosť a nenahraditeľnosť v regionálnej knižničnej činnosti. Od roku 1995 bibliobusy pokračovali vo svojej činnosti a naďalej úspešne poskytovali knižničné služby vo vidieckych lokalitách. Stali sa tak súčasťou štandardného fungovania Podduklianskej knižnice. Bibliobusy zaznamenávali značný úspech aj na rôznych podujatiach mimo regiónu, ako napríklad na medzinárodnom knižnom veľtrhu Bibliotéka v Bratislave či na podujatí Dni Prešovského samosprávneho kraja, organizovanom Úradom Prešovského samosprávneho kraja v Prešove, alebo aj na knižnom festivale Prešov číta rád, ktorého organizátorom je Krajská knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove.

JEDEN BIBLIOBUS V SÚČASNOSTI

V roku 2008 musela Podduklianska knižnica vyradiť z prevádzky jeden bibliobus z dôvodu nevyhovujúceho technického stavu vozidla. Po prospešnej 15-ročnej existencii jeden z bibliobusov ukončil svoju funkciu. Knižnica dodnes zabezpečuje služby už len s jedným bibliobusom v obidvoch okresoch v dvojtýždňovom intervale.

V súčasnosti bibliobus poskytuje knižničné a informačné služby v 55 obciach a má svojich skalných

Súčasný bibliobus (Podduklianska knižnica vo Svidníku)

čitateľov a návštevníkov. V bibliobuse sa buduje knižničný fond najmä v slovenskom jazyku, avšak systematicky sa dopĺňa aj v cudzích jazykoch a v jazyku národnostných menšín. Výhodou bibliobusu je každodenné doplňovanie alebo obmena fondu po návrate do materskej knižnice. Z hľadiska špecifických podmienok sa v bibliobuse využíva tematické stavanie knižničného fondu. Pomocou piktogramov je zobrazených 27 tematických skupín, ktoré sú základom orientácie vo fonde. Vypracovaná legenda piktogramov obsahuje slovné vyjadrenie tém, ktoré znázorňuje jednotlivý obrázok. Od roku 2020 sa výpožičný proces realizuje prostredníctvom *KIS Dawinci*. Popri základných výpožičných činnostiach sa v bibliobuse organizujú kultúrno-výchovné podujatia, knižnično-informačné výchovy, hromadné zápisy prvkov, exkurzie do bibliobusu, cyklické súťaže pre detských návštevníkov či prezentácia služieb priamo v školách.

Podujatie *Jeseň s knihou* na pešej zóne vo Svidníku (Podduklianska knižnica vo Svidníku)

Bibliobus svojou mobilnosťou dokáže reflektovať na propagáciu a sprístupňovaní svojich služieb aj na miestach mimo stanovených zastávok, a to napríklad pri organizovaní podujatí aj pre školy v mestách svidníckeho regiónu – v meste Svidník, Giraltove, Stropkov.

Našou snahou je flexibilne reagovať na požiadavky štatutárov obcí, záujem škôl i verejnosti pri poskytovaní kvalitných knižničných služieb na regionálnej úrovni a získať čo najväčšiu čitateľskú základňu. Podduklianska knižnica prostredníctvom bibliobusu zabezpečuje slobodný a lacný prístup k informáciám a poznatkom všetkým demografickým skupinám a občanom v súlade so zákonom o slobodnom prístupe k informáciám. Týmto patrí poďakovanie všetkým štatutárom obcí za ich podporu, všetkým našim čitateľom a priaznivcom čítania a taktiež pedagógom, ktorí vedú žiakov k návšteve bibliobusu, ku knihám a čítaniu, ktoré má nenahraditeľnú hodnotu v živote jednotlivca a v jeho edukácii.

PO 30 ROKOCH NOVŠÍ TYP BIBLIOBUSU

Potešením pre pracovníkov Podduklianskej knižnice, ako aj pre čitateľskú verejnosť je fakt, že po 30 rokoch sa podarilo vďaka podpore zriaďovateľa Prešovského samosprávneho kraja vymeniť aktuálny dosluhujúci bibliobus za novší typ, prostredníctvom ktorého budeme i naďalej intervenovať kvalitné knižničné služby vidieckej komunite vo svidníckom regióne. Na záver patrí poďakovanie vtedajšiemu vedeniu knižnice Zuzane Sejkovej za realizáciu projektu, ako aj vedúcej oddelenia bibliobusov Anne Škodovej, všetkým knihovníčkam, vodičom a zamestnancom, ktorí sa na ňom podieľali a stále podieľajú. V neposlednom rade patrí poďakovanie súčasnému vedeniu knižnice – riaditeľovi Kamilovi Benkovi za dlhoročné a stabilné fungovanie našej jedinečnej mobilnej knižnice.

Milí naši čitatelia, ďakujeme, že čítate!

MOHLO BY VÁS ZAUJÍMAŤ...

V treťom čísle časopisu *Knižnica 2023* sa metodička Slavka Polgárová z Verejnej knižnice Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici podelila o skúsenosti čitateľov a jej kolegov so samoobslužným výpožičným biblioboxom.

článok je dostupný na <https://www.snk.sk/sk/vydavatelstvo/edicna-cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica.html>.

ČITATEĽSKÉ AKTIVITY ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC V ROKU 2023

MGR. ROZÁLIA CENIGOVÁ

✉ rozalia.cenigova@nivam.sk
Národný inštitút vzdelávania
a mládeže
www.nivam.sk

The article summarizes the reading activities of school libraries in 2023 carried out under the auspices of the National Institute of Education and Youth within the framework of the International Month of School Libraries and the International Day of School Libraries. The author focuses on various initiatives of schools and school libraries, including the following projects: *Záložka do knihy spája školy* (Bookmark Unites Schools) and *Záložka do knihy spája slovenské školy* (Bookmark Unites Slovak Schools) the long-term goal of which is to support the reading, reading literacy, creativity and social skills of students. As in the framework of the Slovak-wide project *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice* (The Most Interesting Event of the School Library), they strengthen the relationship of students to reading and to the school library in a fun way. The benefits of individual reading activities include the physical and social involvement of students who are economically and medically disadvantaged, which is in line with the inclusive nature of each project.

Keywords: school libraries, reading, reading literacy, inclusivity, events, National Institute of Education and Youth

Národný inštitút vzdelávania a mládeže v Bratislave zorganizoval v októbri 2023 pri príležitosti *Medzinárodného mesiaca školských knižníc* a *Medzinárodného dňa školských knižníc* tri čitateľské projekty, ktorých sa zúčastnilo **1 519 českých a slovenských základných a stredných škôl s celkovým počtom 173 906 účastníkov**. Cieľom uvedených projektov bolo predovšetkým, aby čítanie bolo vnímané ako spoločensky prítlačlivá a oceňovaná vec a stalo sa prirodzenou súčasťou života žiakov. Zároveň ich zámerom bolo, aby žiakom čítanie prinášalo radosť, rozprávali sa o prečítanom a navzájom sa motivovali prečítať si knihy so silným príbehom. Rovnako sa učili zábavnou formou porozumieť tomu, ako ilustrácie a obrázky spolu súvisia a ako ich vytvorené záložky zapôsobia na rovesníkov z partnerských škôl. Ich bonusom bolo aj vytváranie žiľlivej atmosféry v triedach, v rámci školy či priateľských vzťahov medzi partnerskými školami.

ČESKO-SLOVENSKÝ PROJEKT ZÁLOŽKA DO KNIHY SPÁJA ŠKOLY

Pri príležitosti októbra ako *Medzinárodného mesiaca školských knižníc 2023* zorganizoval Národný inštitút vzdelávania a mládeže 14. ročník česko-slovenského projektu *Záložka do knihy spája školy* s cieľom nadviazať vzájomnú spoluprácu medzi českými a slovenskými základnými školami a osemročnými gymnáziami, ale aj umožniť poznávanie jazyka, literatúry, histórie, kultúry, regionálnych zvykov či života žiakov v Slovenskej republike a Českej republike a podporiť tak kreatívne čítanie prostredníctvom výmeny záložiek do kníh. Českí žiaci vyrábali záložky do knihy na tému *Inspirujúci svet pohádek, básní a příběhů* a slovenskí žiaci na tému *Inspirujúci svet rozprávok, básní a příběhov*.

Národný inštitút vzdelávania a mládeže vytvoril koncom septembra 2023 na základe spracovaných údajov z elektronických prihlášok **590 partnerských dvojíc** s prihliadnutím na typ a druh školy (napr. základná škola, špeciálna škola, málotriedka, osemročné gymnázium), stupeň zapojenia žiakov zo základnej školy (napr. len 1. stupeň, len 2. stupeň, spolu 1. a 2. stupeň), na počet prihlásených žiakov a vopred dohodnuté partnerstvo medzi dvoma školami. Následne zaslal kontaktné údaje každej partnerskej dvojici spolu s podrobnými doplňujúcimi informáciami

Záložky žiakov ZŠ Vysoká nad Uhom (Archív Národného inštitútu vzdelávania a mládeže, ďalej len NIVaM)

o realizácii česko-slovenského projektu a v priebehu októbra im posielal dôležité informácie a pokyny. Termín ukončenia výmeny záložiek stanovil na 31. október 2023 a termín zaslania dobrovoľného vyhodnotenia z priebehu česko-slovenského projektu na 16. november 2023. Záštitu nad uvedeným česko-slovenským projektom prevzala **Knižnica Jiřího Mahena v Brne**.

Do česko-slovenského projektu sa prihlásilo **1 180 škôl s celkovým počtom 134 008 žiakov**, z toho bolo **481 českých škôl s celkovým počtom 45 637 žiakov** a **699 slovenských škôl s celkovým počtom 88 371 žiakov**.

Samotnej výrobe záložiek predchádzalo nespočetné množstvo kreatívnych, podnetných a zábavných čitateľských aktivít, ktoré zorganizovali buď sami školskí koordinátori, alebo v spolupráci so svojimi pedagogickými, alebo odbornými zamestnancami. Medzi najobľúbenejšie patrili napríklad tieto čitateľské akcie: spoločné ranné čítanie kníh, rolové čítanie, maľované čítanie, žiacke besedy o prečítaných obľúbených knihách a ich odporúčanie rovesníkom na prečítanie, besedy so spisovateľmi, besedy so starými rodičmi žiakov a obdarovanie svojimi záložkami, čitateľské maratóny, literárne kvízy, hodiny hlasného čítania, recitačné súťaže, čítanie dobrodružných príbehov a rozprávok staršími žiakmi mladším žiakom, dramatizácie básničiek a rozprávok, tvorba pracovných listov, leporel a básní, kreslenie ilustrácií podľa námetu z prečítaných alebo vypočutých audiopříbehov, tvorivé čitateľské dielne, písanie čitateľských denníkov, riešenie hádaniek, literárne prezentácie, spoločné pozeranie filmových spracovaní rozprávok, rozhlasové relácie, ktoré zachy-

távali priebeh prípravy záložiek, a predstavenie všetkým členom školskej komunity zaujímavosti zo života pridelenej partnerskej školy. Zorganizované čitateľské aktivity boli najčastejšie súčasťou podujatí, napríklad *Európsky deň jazykov*, *Číta celá škola*, *Deň poézie*, *Deň čitateľských kútikov*, *Spájanie generácií*, *Čítajme spolu*, *Maľované čítanie*, *Čítanie rozprávky od babičky*, *Knižné večery*, *Knihy v knihe*, *Literárny milionár*, *Čítanie so striguškou Agátkou*, *Hravé čítanie*, *Hádaj rozprávku*, *Čítame v školskej knižnici*, *Burza kníh*, *Oslava Medzinárodného dňa školských knižníc*.

Mnohí školskí koordinátori dopĺňali vyučovacie hodiny slovenského alebo českého jazyka čítaním ukážok z najznámejších slovenských alebo českých rozprávok v origináli, hrou na prekladateľov krátkych literárnych textov z češtiny do slovenčiny alebo, naopak, prezeraním najobľúbenejších kníh od najznámejších českých a slovenských spisovateľov či pozieraním kreslených seriálov, najčastejšie večerníkov alebo filmových spracovaní rozprávok.

Na tomto mieste chceme trochu podrobnejšie priblížiť napĺňanie zmysluplného posolstva česko-slovenského projektu prostredníctvom originálnych, kreatívnych a hravých foriem práce s knihami pri výrobe záložiek v Českej republike:

- V **Základnej škole Stráž** sa do česko-slovenského projektu zapojili skoro všetci žiaci. Záložky vyrábali počas vyučovacích hodín výtvarnej výchovy, českého jazyka a čitateľských dielní. Najmladší žiaci, ktorí sa inšpirovali tradičnými rozprávkami, vyrábali záložky s pomocou triednej učiteľky. Starší žiaci hľadali inšpiráciu v knihách, ktoré aktuálne čítali, poprípade ich prečítali skôr a boli pre nich niečím inšpiratívne a zaujímavé. Na druhú stranu záložky vždy uviedli autora a názov knihy, ku ktorej sa zobrazená ilustrácia vzťahovala. V rámci aktivít, ktoré výrobe záložiek predchádzali, prípadne ich sprevádzali, išlo predovšetkým o spoločné či samostatné čítanie, zdieľanie prečítaného so spolužiakmi. Najmä u najmladších žiakov, ktorí ešte nevedeli čítať, išlo predovšetkým o počúvanie textu a jeho následnú interpretáciu – prerozprávanie rozprávky, odpovedanie na otázky, vyvodenie morálneho poučenia. Starší žiaci informovali spolužiakov o svojich obľúbených knihách, odpovedali na ich otázky, snažili sa vystihnúť hlavnú myšlienku príbehu a uhádnuť, ktorému kamarátovi by sa mohla páčiť ich kniha.
- V **1. základnej škole na Západnej ulici v Plzni** záložky vyrábali najmä na hodinách výtvarnej vý-

chovy. Učiteľia využili medzipredmetové vzťahy s hodinami českého jazyka a literatúry. Príjemnou motiváciou k výrobe záložiek bola súťaž tímov v skladaní literárnych dvojíc. Školská koordinátorka pre mladších žiakov pripravila dvojice zo známych rozprávok a povestí a pre starších žiakov dvojice z klasickej českej a svetovej literatúry a súčasnej literatúry pre deti a mládež. Po vyhodnotení súťaže sa žiaci navzájom spontánne bavili o tom, čo z uvedených kníh čítali alebo videli vo filmovom spracovaní, ktoré ďalšie knihy práve čítajú a môžu ich odporučiť ostatným. V priebehu realizácie česko-slovenského projektu navštívili pobočku Knižnice mesta Plzeň, ktorá sa nachádza v priestoroch ich školy. Knižnička pre nich pripravila ukážky zo slovenskej poézie pre deti a rozprávala sa s nimi o prekladoch najznámejších slovenských kníh. Svoju návštevu ukončili kvízom *Prelož slovenské slová do češtiny*.

- V **Základnej škole a materskej škole Vacov** žiaci s veľkým nadšením vyrábali záložky pre slovenských kamarátov. V každej triede sa inšpirovali inými knihami. Žiaci v 1. triede sa motivovali napríklad knihami *Pat a Mat*, *Krteček*, *Liška Bystrouška*, *Malá Ema*, *Mach a Šebestová*, ktoré si spoločne vyhľadali v školskej knižnici. Rozprávali sa o jednotlivých literárnych postavách a spisovateľoch. Niektoré rozprávky si pozreli aj vo filmovom spracovaní, iné si zase zahrali. Žiaci v 2. triede sa nechali inšpirovať detskou literatúrou, ktorá bola vhodná pre mladších čitateľov. Motívom pre ich záložky sa stali tieto atraktívne rozprávkové bytosti: Červená karkulka, Křemílek a Vochomůrka, Pat a Mat, Rákosníček, Bob a Bobek. Počas vyučovania spoločne čítali knihu *Jak myška učila zvířátka číst*. Žiaci 3. triedy priniesli do školy svoje práve prečítané knihy, ktoré mali zapísané v čitateľských denníkoch. Každý prečítal krátky úryvok zo svojej knihy a usiloval sa získať čo najviac záujemcov o prečítanie práve jeho knihy. V triede si vytvorili výstavku z prinesených kníh a čitateľských denníkov. Skôr ako sa pustili v 4. triede do výroby záložiek, navštívili obecnú knižnicu, v ktorej si každý žiak našiel zaujímavú knihu pre samostatné čítanie. Keďže jeden štvrták má matku z Liptovského Mikuláša a vďaka nej vie veľmi dobre po slovensky, učiteľka pripravila aj hodinu slovenského jazyka, na ktorej sa jeho spolužiaci zoznamovali s niektorými slovenskými výrazmi.
- V **5. základnej škole na ulici Matěje Kopeckého v Chebe** sa do výroby záložiek aktívne zapojili

- z 1. stupňa prváci až štvrtáci a z 2. stupňa šiestaci. V každom ročníku zvolili iný prístup k tvorbe záložiek a podpore čítania. Napríklad prváci sa nechali inšpirovať básničkami, ktoré poznali ešte z materskej školy, alebo básničkami, ktoré sa stihli naučiť na začiatku školského roka. Druháci sa nechali motivovať rozprávkami, o ktorých sa učili v prvej triede. Na hodinách čítania tretiaci čítali slovenské ľudové rozprávky, porovnávali ich s českými a hľadali podobnosti. Na internetovom portáli YouTube si pozreli aj krátke rozprávky v slovenskom jazyku. Rozprávali sa o Slovensku, spievali slovenskú hymnu a kreslili slovenskú vlajku. Štvrtáci si čítali príbehy z dobrodružných kníh. Šiestaci si najskôr v rámci diskusného krúžku predstavili z domu prinesené najobľúbenejšie knihy a neskôr si ich navzájom vymieňali.
- V **Základnej a materskej škole Skořenice** žiaci pracovali s nadšením vo všetkých triedach, pričom každá trieda sa inšpirovala inou knihou pri tvorbe záložiek. Napríklad 1. a 3. trieda, ktoré majú spoločné hodiny výtvarnej výchovy, pracovali s knihou *Žízaláci*. V druhej triede čítal každý žiak zo z domu prinesenej obľúbenej knihy a usiloval sa nalákať ostatných spolužiakov k jej prečítaniu. V štvrtej triede vyrábali žiaci záložky podľa najobľúbenejších rozprávkových a večerníkových knížiek. V piatej triede, v ktorej spoločne čítali knihu *Tajomný ostrov* od Julesa Verna, sa inšpirovali dobrodružným príbehom.
 - V **Základnej škole Adolfa Záborského Rybí** sa dokonca prváci až tretiaci nechali inšpirovať preloženou knihou od Lubomíra Feldeka, ktorú našli v školskej knižnici. Konkrétne to bola rozprávka *O tatranských obrech z Velkej knihy slovenských pohádek*. Štvrtáci a piatáci hľadali motiváciu v básnických zbierkach, ktoré ilustroval ich slávny rodák Adolf Záborský. Najviac ich zaujali tieto: *Ráj domova*, *Zlaté slunce*, *bílý den* a *Je nám dobře na světě*. Takisto siahli aj po knihe od Jiřího Žáčka *Táto, kup mi slona!*, ktorá obsahuje veselé básničky.
 - **Gymnázium Tišnov** celú aktívnu podporu čítania zakončilo osobným odovzdaním záložiek počas jesennej návštevy vybranej skupiny žiakov z Gymnázia Vojtecha Mihálíka v Seredi. Školské koordinátorky z oboch osemročných gymnázií si vopred dohodli aj spoločný kultúrny program, na ktorom okrem iného prebehlo aj čítanie úryvkov z knihy *Malý princ* v češtine a v slovenčine. Najskôr gymnazista z Tišnova prečítal úryvok v českom jazyku a gymnazista zo Serede v slovenskom jazyku. Potom si vymenili knihy a nasledovalo vtipné a úsmevné čítanie, pretože oboch žiakov potrápili niektoré české alebo slovenské výrazy. Rovnako chceme stručne predstaviť napĺňanie zmysluplného posolstva česko-slovenského projektu prostredníctvom originálnych, kreatívnych a hravých foriem práce s knihami pri výrobe záložiek v Slovenskej republike:
 - V **Špeciálnej základnej škole v Letanovciach**, ktorá má prevažne žiakov z málopodnetného prostredia, sa o to viac snažia u nich formovať lásku k čítaniu a literatúre prostredníctvom zábavných foriem s knihou. Práve česko-slovenský projekt je jednou z hlavných inšpirujúcich čitateľských aktivít, do ktorého sa zapájajú všetci triedni učitelia so svojimi žiakmi. Pri jeho realizácii využívali knihy zo školskej knižnice a detské časopisy *Vrabček*, *Fifík* a *Zvonček*. Mladší žiaci na záložkách stvárňovali obľúbených knižných hrdinov z rozprávok, starší žiaci prevažne z dobrodružných príbehov. Samotnej výrobe záložiek predchádzalo niekoľko čitateľských akcií. Napríklad na vyučovaní v rámci medzipredmetových vzťahov, krúžkových činností a v školskom klube detí prebiehal *Príbeh vzniku záložky*. Počas ďalších čitateľských aktivít, ako boli napríklad *Týždeň našej školskej knižnice* a *Čítajme spolu*, starší žiaci čítali úryvky z obľúbených kníh mladším žiakom.
 - V **Základnej škole s materskou školou v Lazanoch** sa opäť s radosťou zapojili do česko-slovenského projektu, ktorý bol pre nich bohatou inšpiráciou pri podpore kreatívneho čítania a pri výbere literárnych motívov na záložky počas hodín literárnej a výtvarnej výchovy. Školská koordinátorka v spolupráci s triednymi učiteľkami zorganizovala niekoľko príťažlivých čitateľských aktivít. Napríklad druháci si vyučovaciu hodinu nazvanú *Druhácke rozprávkové kocky* sprijemili hrou a prerozprávaním rozprávky. Tretiaci v rámci *Čitateľského maratónu 2023* čítali rozprávku a následne vytvorili leporelo podľa jej deja. Štvrtáci si počas čitateľskej aktivity *Triedna knižnica* urobili nástenku o spisovateľoch, ktorých knihy práve prečítali. Starší žiaci si v rámci čitateľskej akcie *Rozprávkový príbeh* pripravili pre mladších spolužiakov krátku ukážku rozprávky *Ako dedko repku zasadil*.
 - **Špeciálna základná škola pre žiakov s telesným postihnutím v Dolnom Kubíne** je takisto veľmi vďačná za realizáciu tohto česko-slovenské-

ho projektu a opakovane sa doň aktívne zapája. Pretože okrem pozoruhodnej podpory čitateľskej gramotnosti a upevňovania priateľských vzťahov s českými rovesníkmi žiaci vždy prežívajú v školskom klube detí zaujímavé popoludnia plné zábavy, súdržnosti a smiechu. Na začiatku realizácie česko-slovenského projektu zorganizovala školská koordinátorka niekoľko pútavých čitateľských aktivít, napríklad počas podujatia *Číta celá škola*, ktoré sa uskutočnilo 5. októbra 2023, čítali všetci členovia školskej komunity. Pritom najmenší žiaci, ktorí ešte v tom čase nevedeli čítať, si prezerali knihy a počúvali čítanie rozprávok vychovávateľkami. Čitateľská aktivita *Deň poézie* bola zameraná na čítanie, rozbor poézie a prehliadku najzaujímavejších básní. V rámci čitateľskej aktivity *Deň čitateľských kútikov* každý žiak zotrval určitý čas v takzvanom čitateľskom kútiku a podľa svojho záujmu čítal z pripravených ľudových a moderných rozprávok, dobrodružných románov alebo zbierok básní.

- Inšpiráciou k výrobe záložiek v **Základnej škole v Dulove** boli knihy od Marianny Grznárovovej-Bryndzovej a Josefa Čapka. Knihou *Matka a Kubko* sa snažili žiakom z Českej republiky sprítomniť kúsok tradičnej slovenskej kultúry. A zase knihou *O psíčkovi a mačičke* chceli na jednej strane priblížiť svojim žiakom českú detskú literatúru a na druhej strane potešiť českých kamarátov tým, že čítajú knihy od ich najznámejších detských spisovateľov. Taktiež zorganizovali aj čitateľské aktivity, ako hlasné čítanie v školskom klube detí, tvorba plagátov k prečítaným knihám, dramatizácie ľudových rozprávok, prerozprávanie deja podľa osnovy, besedu o prečítanej knihe a ďalšie.
- V **Spojenej škole internátnej v Levoči** sa žiaci pri výbere literárnych motívov na záložky svojim rovesníkom nechali inšpirovať rôznymi knihami, s ktorými sa zoznámili aj počas rozmanitých čitateľských aktivít. Ako prvú zorganizovala školská koordinátorka besedu so Soňou Lesňákovou, ktorá je známa literárnou tvorbou pre deti a mládež. Následne usporiadala niekoľko knižných večerov, ktorých cieľom bolo predovšetkým vytvoriť príležitosť na zdieľanie literárnych zážitkov, navzájom sa inšpirovať a učiť sa jeden od druhého. Žiaci nahlas čítali úryvky z obľúbených kníh a diskutovali o prečítanom. Pripravila aj viacero knižných výstaviek, na ktorých si žiaci mohli knihy nielen poprezeráť, ale v prípade záujmu aj hneď vypožičať.
- **Základná škola s materskou školou v Brvništi**

prikladala veľký význam charakteru česko-slovenského projektu, preto prostredníctvom kamarátskej záložky nielenže nadviazala spoluprácu s pridelenou partnerskou školou, ale vzájomne zdieľala aj skúsenosti a zručnosti súvisiace s čitateľskou gramotnosťou a prácou s literárnym textom. Zábavnou formou sa snažila podporiť záujem žiakov o knihy, literatúru a školskú knižnicu. Práve v školskej knižnici zorganizovala pri tejto príležitosti v októbri 2023 obdivuhodné čitateľské aktivity. Napríklad v určenom čase si žiaci mohli priniesť z domu obľúbenú knihu a predstaviť ju svojim kamarátom. V rámci vyučovacích hodín literatúry v jej priestoroch žiaci čítali literárne diela, lúštili krížovky zamerané na hlavné postavy dobrodružných príbehov, zapojili sa do maľovaného čítania, rozprávali sa o charaktere hlavných knižných hrdinov a zahrli sa aj pantomímou na tému *Môj literárny hrdina*.

- V **Základnej škole na ulici Československej armády v Prešove** je pekným zvykom, že sa každoročne zapája do česko-slovenského projektu. Pre žiakov vždy pripraví niekoľko sprievodných pozoruhodných čitateľských aktivít. Napríklad v októbri 2023 zorganizovala *Čitateľský maratón*, v rámci ktorého vybrané triedy čítali knihu počas celého vyučovania. Okrem čítania kníh žiaci riešili rôzne interaktívne cvičenia či vytvárali čitateľské projekty. Pre všetkých členov školskej komunity pripravila podujatie *Číta celá škola*. Pri príležitosti Medzinárodného dňa školských knižníc ponúkla zase žiakom 2. stupňa možnosť prísť počas prestávok na takzvané „verejné čítanie“ v školskej knižnici. Žiaci si mohli vypočuť príbeh a nechať sa inšpirovať k mimočítankovému čítaniu. Základná škola realizáciu česko-slovenského projektu ukončila čitateľskou aktivitou *SWAP kníh*, v rámci ktorej žiaci z domu prinášali obľúbené knihy, ktoré už sami prečítali a zároveň ich chceli darovať na čítanie spolužiakom, a výrobou záložiek. Žiaci vyrábali záložky na hodinách literatúry, aby sa navzájom inšpirovali prečítanými knihami. Každý žiak si priniesol z domu obľúbenú knihu a krásnou ilustráciou na záložke sa snažil zachytiť svoj jedinečný zážitok z prečítaného literárneho textu.

Čo sa týka záložiek, tak tie všetci žiaci vyrábali s radosťou a nadšením a podľa svojich schopností, zručností, možností a primerane k svojmu veku. V oboch republikách sa ich tvorbe najčastejšie venovali počas vyučovania, v rámci čitateľských dielní, záujmových

Záložky žiakov ZŠ Ježov, ČR (Archív NIVaM)

Záložky žiakov ZŠ CH. G. Masarykovej Lány, ČR (Archív NIVaM)

krúžkov, v školskej družine alebo v školskej knižnici. Najmenší žiaci zobrazovali literárne motívy z ľudových rozprávok, detských komiksov a večerníckov. Starší žiaci boli prevažne ovplyvnení knihami, ktoré aktuálne čítali alebo ktoré prečítali v minulosti a ich očarili. Mladší gymnazisti pracovali s klasickou českou, slovenskou a svetovou literatúrou a súčasnou literatúrou pre deti a mládež.

Žiaci v Českej republike najčastejšie pracovali napríklad s týmito knihami: *Amálka*, *Bob a Bobek*, *Červená karkulka*, *Deník malého poseroutky*, *Křemílek a Vochoumůrka*, *Mach a Šebestová*, *Malá Ema*, *Opejskovi a kočičce*, *O Perníkové chaloupce*, *Pat a Mat*, *Rákosníček*, *Pipi Dlouhá punčocha*, *Staré pověsti české*, *Staré řecké báje a pověsti*, *Tajuplný ostrov*, *Z deníku kocoura Modroočka*. V Slovenskej republike si zase často vybrali tieto tituly: *Anna zo Zeleného domu*, *Červená čiapka*, *Čin-Čin*, *Danka a Janka*, *Denník odvážneho bojka*, *Gulliverove cesty*, *Guľko Bombulko*, *Harry Potter*, *Janko Hraško*, *Krtko*, *Macko Pú*, *Mach a Šebestová*, *Maľka a Kubko*, *Najkrajšie slovenské rozprávky*, *O dvanástich mesiačikoch*, *Pippi Dlhá pančucha*, *Rozprávky o psíčkovi a mačičke*, *Slovenské rozprávky*, *Slovenské povesti z hradov a zámkov*, *Šmolkovia*, *Traja pátrači*, *Tri prasiatka*, *Zlatovláska*.

Na zadnú stranu záložiek poväčšine napísali názov knihy a meno autora, aby inšpirovali svojich rovesníkov z partnerských škôl k prečítaniu danej knihy. Starší žiaci písali aj poštové alebo mailové adresy, prípadne kontakty na sociálne siete (napr. Facebook, Instagram), aby mohli udržiavať priateľskú komunikáciu aj po ukončení realizácie česko-slovenského projektu.

Školskí koordinátori do poštových zásielok k záložkám často priložili rôzne propagačné materiály o svojej škole, reklamné materiály o obci, meste či regióne, obrazové publikácie z jednotlivých regiónov, rozprávkové knihy, básnické zbierky, cédečka s ľudovými rozprávkami alebo so školskými pesničkami, školské časopisy a rozmanité darčkové predmety (napr. tašky, tričká, perá, ceruzky, sladkosti, malovánky, zápisníky, reflexné prívesky, textilné vrecká na prezuvky, turistické mapy, cyklomapy, ručne vyrobené origami, magnetky, kľúčenky, pohľadnice, ručne zdobené šatky na krk, sladkosti a pod.). V niekoľkých prípadoch došlo aj k osobnej výmene záložiek, pretože záložky priniesli riaditelia alebo zástupcovia slovenských partnerských škôl.

Mnoho škôl z oboch republík pripravilo výstavky a nástenky v aulách, triedach a školských knižniciach alebo uverejnilo na svojich webových sídlach fotografie z priebehu tvorby záložiek a fotografie najkrajších záložiek s pripojením krátkych správ s cieľom informovať všetkých členov školských komunít a takisto aj širokú verejnosť o výnimočnej podpore kreatívneho čítania a radostnej súdržnosti medzi českými a slovenskými rovesníkmi. Veľké množstvo článkov s rovnakým zámerom bolo uverejnených v školských časopisoch alebo regionálnych novinách. Niektoré školy sa dokonca dohodli na pokračovaní utužovania priateľských vzťahov.

CELOSLOVENSKÝ PROJEKT ZÁLOŽKA DO KNIHY SPÁJA SLOVENSKÉ ŠKOLY

Pri príležitosti **Medzinárodného mesiaca školských knižníc 2023** zorganizoval Národný inštitút vzdelávania a mládeže **12. ročník celoslovenského projektu *Záložka do knihy spája slovenské školy***, ktorého cieľom bolo nadviazanie kontaktov medzi slovenskými strednými školami a podpora čítania prostrední-

ctvom výmeny záložiek do kníh, nadviazanie vzájomnej spolupráce, kontaktov a poznávanie života žiakov v rôznych kútoch Slovenska. Stredoškólcami vyrobili záložky ľubovoľnou technikou na tému *Hrdinovia detektívnych románov* a zároveň sa zážitkovým spôsobom zoznámili s detektívnou literatúrou, ktorá na niektorých školách tvorí súčasť maturitných заданий.

Národný inštitút vzdelávania a mládeže vytvoril **86 partnerských dvojíc** z prihlásených stredných škôl, pričom vždy prihliadal na typ školy a počet prihlásených žiakov. Začiatkom októbra zaslal každej partnerskej dvojici kontaktné údaje spolu s podrobnými doplňujúcimi informáciami o realizácii celoslovenského projektu. V priebehu októbra im posielal dôležité informácie a pokyny. Termín ukončenia výmeny záložiek stanovil na 31. október 2023 a termín zaslania dobrovoľného vyhodnotenia z priebehu celoslovenského projektu na 16. november 2023.

Záložky študentov Školy umeleckého priemyslu vo Svidníku (Archív NIVaM)

Do celoslovenského projektu sa prihlásilo **172 stredných škôl s celkovým počtom 9 036 žiakov**.

Samotnej výrobe záložiek predchádzalo celé množstvo inšpirujúcich, pútavých a originálnych čitateľských aktivít, ktoré zorganizovali školskí koordinátori s pomocou svojich kolegov a s aktívnou účasťou žiakov. Takmer vo všetkých zapojených školách prebiehali zaniietené diskusie o obľúbených detektívnych hrdinoch od svetových spisovateľov, predovšetkým britských autorov detektívnych románov, a od najznámejších slovenských autorov detektívok, spoločné čítanie úryvkov z detektívnych románov a prerazovanie príbehov o obľúbených detektívnych hrdinoch na vyučovacích hodinách slovenského jazyka a literatúry, spoločné pozieranie detektívnych filmov, ktoré vznikli na základe knižnej predlohy, riešenie literárnych tajničiek, tradičných kvízov alebo online literárnych kvízov prostredníctvom využitia vzdelávacej platformy Kahoot, písanie detektívnych príbehov, vytváranie prezentácií v Powerpointe alebo písanie referátov o vybranom detektívnom románe.

Na ilustráciu uvádzame výber z niekoľkých tvorivých prístupov k rozvoju čitateľskej gramotnosti, čitateľských návykov a zručností v rámci realizácie celoslovenského projektu:

- **Stredná odborná škola Jána Antonína Baľu v Partizánskom** zorganizovala v spolupráci s mestskou knižnicou pre žiakov 2. ročníka takzvané voľné čítanie podľa vlastného výberu, pričom išlo najmä o literatúru pre deti a mládež v rámci vyučovacieho predmetu metodika jazykovej a literárnej výchovy.
- V **Gymnázium Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici** bola jednou zo sprievodných čitateľských aktivít zase beseda so spisovateľkou Jarou Radašovskou, spojená s prezentáciou jej knihy *Podivné prípady Urbana Baránika*.
- **Gymnázium v Turzovke** doplnilo čitateľské akcie, ktoré boli zamerané na podporu kreatívneho čítania, písania detektívnych príbehov a spoločného poznávania najvýznamnejších literárnych diel z oblasti detektívnej literatúry, častými návštevami školskej knižnice a mestskej knižnice.
- Vyvrcholením čitateľských aktivít v **Strednej zdravotníckej škole v Žiline** bola výstava záložiek vo vestibule školy, ktorú sprevádzala žiačka v kostýme najznámejšej spisovateľky detektívnych románov Agathy Christie. Svojich spolužiakov očarila rozprávaním o zaujímavom a tajomstvami preple-

tenom živote uvedenej spisovateľky. Najzaujímavejším faktom pre nich bola informácia o jej práci v nemocnici počas 1. svetovej vojny, kde získala dôležité poznatky o jedoch, ktoré využila hneď pri písaní prvého detektívneho románu.

- **Stredná zdravotnícka škola v Humennom** okrem toho, že aktívne spolupracovala pri tvorbe záložiek s miestnym Kníhkupectvom na Korze, pripravila pre žiakov z prvého ročníka literárnu vychádzku, počas ktorej sa zoznámili s významnými humenskými literárnymi pamiatkami. Žiaci si ich nielen zdokumentovali, ale aj spoločne o nich vytvorili príbeh.
- **Spojená škola v Prievidzi** v rámci podujatia *Jeseň plná napätia – Detektívne príbehy* pripravila pre žiakov niekoľko podnetných čitateľských aktivít. Jednou z nich bola aj exkurzia v Hornonitrianskej knižnici spojená s výberom detektívnej literatúry.
- V **Škole umeleckého priemyslu v Ružomberku** samotnej výrobe záložiek predchádzal brainstorming. Na hodinách výtvarnej výchovy si každý zo žiakov vytvoril svoju myšlienkovú mapu na vyhlásenú tému celoslovenského projektu. Zámerom bolo, aby nevytvárali všetci záložky napríklad v štýle Sherlock Holmes. Následne sa žiaci navzájom informovali o svojom spracovaní témy *Hrdinovia detektívnych románov*. Rozprávali sa aj o znakoch detektívnej literatúry, o obľúbených detektívkach či najznámejších detektívoch.
- **Obchodná akadémia v Považskej Bystrici** najskôr žiakov 1. ročníka oboznámila s fungovaním školskej knižnice, z ktorej si mohli vypožičať detektívku. Žiakom 2. a 3. ročníka umožnila, aby si na hodinu slovenského jazyka a literatúry pripravili krátke referáty o autoroch detektívnej literatúry a vzájomne sa rovesníckym spôsobom vzdelávali. Niektorí žiaci si vybrali aj slávnych televíznych seriálových detektívov. Štvrtákom odporučila, keďže detektívna literatúra na ich škole tvorí jednu z maturitných otázok, aby si pripravili spolu prezentáciu v Powerpointe o detektívnej literatúre aj literárny kvíz na hravé precvičenie získaných vedomostí.

Stredoškóľáci taktiež pracovali s radosťou a nadšením na výrobe záložiek pre svojich rovesníkov, pričom pri ich tvorbe vyžívali buď tradičné spôsoby (napr. maľovanie, kreslenie, koláž), alebo modernejšiu techniku (napr. umelú inteligenciu, online grafický program Canva, 3D tlačiarne). Najčastejšie siahali po literárnych motívoch z kníh od autorov, ako Robert Arthur,

Záložky študentov Spojenej školy internátnej v Snine (Archív NIVaM)

Truman Garcia Capote, Michael Conely, Juraj Červenák, Dominik Dán, Sir Arthur Conan Doyle, Ian Fleming, John Grisham, Thomas Harris, Raymond Thorton Chandler, Agatha Christie, Mauren Johnson, Jo Nesbo, Edgar Allan Poe. Na zadnú stranu záložiek skoro všetci písali svoje poštové a mailové adresy alebo kontakty na sociálne siete (napr. Facebook, Instragram), aby mohli zostať v priateľskom spojení aj po oficiálnom ukončení celoslovenského projektu.

Do poštových zásielok k svojim záložkám často priložili propagačné materiály o škole a jej učebných odboroch, informačné letáky o regióne, knižné publikácie, informačné brožúry, školské časopisy, školské ročenky, fotografie žiakov a rôzne spomienkové predmety (napr. perá s logom školy, kalendáriky, rozmanité kancelárske potreby, stojany na mobil). Aktívni stredoškólači s pomocou školských koordinátorov uverejňovali na webových sídlach škôl stručné informácie o uvedenom celoslovenskom projekte spolu s fotografiami najkrajších záložiek, písali stručné články do školských časopisov, z priateľských záložiek urobili nástenky alebo výstavy, aby informovali celú školskú komunitu o kreatívnej podpore čítania. Darované záložky si následne vkladali do svojich učebníc literatúry, čítaniek alebo práve čítaných kníh. Niektorí školskí koordinátori sa dohodli, že zostanú v priateľskom kontakte aj po ukončení celoslovenského projektu a kamarátom navrhli návštevu školy a jej regiónu, spoločný školský výlet či do-

konca zapojenie sa do spoločného školského projektu – fotografickej súťaže.

Národný inštitút vzdelávania a mládeže poslal všetkým 1 352 českým a slovenským zúčastneným školám zo 14. ročníka *Záložka do knihy spája školy* a z 12. ročníka celoslovenského projektu *Záložka do knihy spája slovenské školy* diplom spolu s poďakovaním za ich aktívnu účasť a za zmysluplné, radostné a inšpiratívne naplnenie poslania oboch projektov. Výber z dobrovoľných hodnotení oboch projektov českými a slovenskými školskými koordinátormi spolu s fotografiami najkrajších záložiek je dostupný na webovom sídle Národného inštitútu vzdelávania a mládeže (www.nivam.sk) v časti *Knižnica*, sekcia *Školské knižnice*, hlavná záložka *Projekty*.

Na margo obľúbenosti oboch projektov v školách v Českej republike a v Slovenskej republike môžeme uviesť, že ide o projekty, ktoré nevyžadujú náročnú koordináciu na škole. Na druhej strane však podporujú tvorivosť, nie rivalitu a škola sa vďaka nim stáva radostnejším, súdržnejším a bezpečnejším prostredím. Ich bonusom je, že upriamujú pozornosť na knihy, na stíšenie sa pri ich čítaní a na estetickú stránku života. V neposlednom rade posilňujú aj duševné zdravie všetkých zúčastnených.

CELOSLOVENSKÝ PROJEKT NAJZAUJÍMAVEJŠIE PODUJATIE ŠKOLSKEJ KNIŽNICE

Pri príležitosti **Medzinárodného dňa školských knižníc**, ktorý v roku 2023 pripadol na 23. október, zorganizoval Národný inštitút vzdelávania a mládeže **19. ročník celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice***. Školské knižnice pripravili oslavy v súlade s vyhlásenou témou *Školská knižnica vám dáva priestor na to, aby ste boli výni- moční*, pri ktorých využívali na podporu pozitívneho a trvalého vzťahu k školskej knižnici, ku knihe a k čítaniu žiakov zábavné formy práce s knihami.

Do celoslovenského projektu sa oficiálne zapojilo **167 školských knižníc s celkovým počtom 30 862 účastníkov podujatí**. Po sčítaní bodov pridelených jednotlivými členmi odbornej komisie podľa

stanovených kritérií a v stanovenom bodovom rozsahu bolo určené výsledné poradie zúčastnených školských knižníc, na základe ktorého prvým 7 víťazom daroval Národný inštitút vzdelávania a mládeže **knížne publikácie v celkovej sume 2 000 €** do ich knižničných fondov podľa ich vlastného výberu. Ďalší 4 víťazi získali **zvláštne ceny od partnerov celoslovenského projektu v celkovej sume 460 €**, a to taktiež knihy podľa vlastného výberu.

Absolútnym víťazom celoslovenského projektu sa stala **Školská knižnica Základnej školy v Dvoroch nad Žitavou**, ktorá zorganizovala podujatie *Kurz výnimočnosti v našej školskej knižnici* formou kurzov zvlášť pre každý stupeň na škole. Žiaci 1. stupňa objavovali svoju výnimočnosť a osobitosť v štyroch kurzoch, a to v *Kurze vyjadrenia pocitov zvukom a spevom*, v *Kurze rýmovania a písania básničiek a riekaniek*, v *Kurze písania a tvorby vlastného príbehu alebo knihy* a v *Kurze pre budúcich školských knihovníkov*. Tretiaci v *Kurze rýmovania a písania básničiek a riekaniek* navštívili školskú knižnicu, v ktorej

sa naučili s pomocou kníh *Bola raz jedna trieda*, *Veľká kniha riekaniek* a *Hovorníček* rozpoznávať poéziu a prózu a hľadať rýmy v básničkách a v riekankách. Pokúsili sa vymyslieť aj vlastné rýmy a niektorým sa podarilo poskladať vlastné básničky. Žiaci 4. A triedy v *Kurze písania a tvorby vlastného príbehu alebo knihy* tvorili buď vlastné príbehy, ktoré aj ilustrovali, alebo si už z domu priniesli svoje literárne výtvary, s ktorými sa mohli pochváliť pred spolužiakmi. Žiaci 4. B triedy sa zúčastnili *Kurzu pre budúcich školských knihovníkov*. V školskej knižnici sa najskôr oboznámili s katalogizačným zápisom kníh a s ich zaradením do knižničného fondu. Neskôr si pozorne poprezerali knihy na policiach. Nakoniec sa rozhodli zabalíť zaujímavé knihy, ktoré mali už poškodené obaly, do nového obalu, aby aj ostatní žiaci-čitatelia boli zvedaví na ich tajomstvá. Žiaci 2. stupňa objavovali svoju výnimočnosť a neobyčajnosť v *Kurze vedeckého bádania*, v *Kurze pre budúcich inžinierov*, v *Kurze praktického využitia návodu v kuchárskej knihe* a v *Kurze hľadania tajomstiev v anglickom príbehu*. Žiaci, ktorí mali záujem o vedu, sa zúčastnili *Kurzu vedeckého*

Darované knihy školskej knižnici Základnej školy v Dvoroch nad Žitavou (Archív NIVaM)

bádania. V školskej knižnici si vyberali knihy, ktoré najviac vystihovali oblasť ich záujmu a po odprezentovaní záujmov si spoločne odhlasovali vedené bádanie v odbore chémia. Neskôr sa pokúsili o praktické preverenie tvrdení z populárno-náučných kníh *Malý vedec*, *Experimenty, ktoré môžete skúšať doma* a *100 zábavných pokusov pre každého*. Najstarší žiaci, ktorí majú záľubu v cudzích jazykoch, sa na *Kurze hľadania tajomstiev v anglickom príbehu* popasovali s takzvanými cudzojazyčnými úlohami. Čítali si anglické texty, lúštili krížovky, zoradzovali časti textov a obrázkov. Všetky originálne, hravé a inšpirujúce čitateľské aktivity, ktoré boli zorganizované v rámci uvedených kurzov, mali za cieľ na jednej strane poukázať na výnimočnosť slávnych osobností a na druhej strane prebúdať u žiakov túžbu po poznávaní a objavovaní nového, podporiť v nich pozitívny vzťah k čítaniu, ako aj k samotným knihám a rozvíjať ich talenty. Dôkazom toho je aj hodnotenie žiačky zo 4. ročníka, ktorá napísala: „Mne sa na Medzinárodnom dni školských knižníc najviac páčilo, že sme v skupinkách mohli vymyslieť knihu. Aj ja som vymyslela svoju vlastnú knihu, ktorú som nazvala Škrečok Chrumko a jeho kamarát pavúček.“

Z druhého miesta sa radovala **Školská knižnica Základnej školy s materskou školou Jána Bakossa v Banskej Bystrici**, ktorá zorganizovala podujatie *Jeden deň s Aladinom*. Slávnostnú oslavu ohlásila v školskom rozhlase slovami: „*Aladinova lampa udivovala kedysi naozaj všetkých. Sídlil v nej duch lampy, ktorým bol mocný Džin, a ten dokázal splniť každé želanie...*“ Následne pokračovala pútavou, inšpirujúcou a hravou prácou s knihami plných želaní a prekvapení, ktorých sa aktívne zúčastnili okrem všetkých členov školskej komunity aj vzácní hostia z Okresného úradu v Banskej Bystrici, splnomocnenec Úradu vlády SR pre rómske komunity, ako aj rodičia a starí rodičia žiakov. Workshopy sa konali v jednotlivých ateliéroch, ktoré viedli osobnosti angažujúce sa v jednotlivých tematických oblastiach. Ich hlavným zámerom bolo, aby sa na škole stali inšpiráciou pre žiakov. Tvorivá práca vo workshopoch vyústila do spoločných prezentácií, ktoré boli nielen vhodným materiálom na výstavu, ale aj ukážkou talentov a šikovnosti žiakov. Žiaci podľa vlastného priania pracovali v niektorom zo 6 ateliérov. Išlo o *Výtvarný ateliér*, *Hudobný ateliér*, *Ateliér architektov*, *Ateliér literátov*, *Ateliér bábkohercov* a *Filmový ateliér*. Žiaci, ktorí si želali byť výnimoční vo výtvarnom umení, sa sústredili vo *Výtvarnom ateliéri*, kde pracovali s knihou *Rozprávky*

z tisíc a jednej noci a na jej motívy kreslili postavy z orientálnych rozprávok. Pri vyrábaní bábok sa inšpirovali knihou *Urob si bábky*. Takzvaní mladí architekti sa v *Ateliéri architektov* združili okolo knihy *Za siedmimi divmi sveta*. Čítali úryvky o starovekých divoch sveta a prostredníctvom informačno-komunikačných technológií sa oboznamovali aj s novodobými divmi. Svoju kreatívnu prácu v ateliéri ukončili tvorbou prenádherných stavieb Orientu, pri ktorých využili vedomosti z kníh *Dejiny umenia*. Žiaci, ktorí sa zvlášť tešili z čítania kníh, sa v rámci *Literárneho ateliéru* oboznámili s bohatou tvorbou mladých rómskych autorov. Literárna besiedka bola spestrená ešte spevom a tancom v podaní rómskych umelcov. Výnimočnosť celého podujatia zhodnotila žiačka z 2. ročníka: „*Tento deň bol úžasný. Nemuseli sme riešiť domáce úlohy, ale len naše priania. Presne ako v rozprávke Aladinova lampa. Cítila som sa perfektne! Takýto deň by mohol byť každý deň!*“

Tretiemu miestu sa potešila **Školská knižnica Spojenej školy v Lendaku**, ktorá zorganizovala podujatie *Ako knihy menia život*. Jej cieľom bolo vytvoriť pre žiakov priestor na to, aby sa preniesli do sveta výnimočných hrdinov ukrytých v knihách v školskej knižnici a inšpirovali sa nimi. Podujatie organizovala formou projektového vyučovania, ktoré bolo rozdelené do dvoch častí. V prvej časti tím vyučujúcich s vybranými žiakmi pripravil *Knižnú akadémiu*, ktorú pozvaným hosťom odprezentoval v miestnom kine. Vyše sto účinkujúcich s pomocou prezentácie literárnych diel a priblíženia života skutočných ľudských hrdinov rozprávalo o podstate výnimočnosti. Ich rozprávanie bolo doplnené módnou prehliadkou knižných hrdinov, divadelným stvárnením rozprávky *Soľ nad zlato* a dramatizáciou piesne *O kráľovstve dobrého kráľa*. Radosť z poznania vlastnej výnimočnosti na záver prejavili veselým a rytmickým tancom na modernú pieseň *Výnimoční*. Druhou časťou projektového vyučovania boli čitateľské dielne, v ktorých mali triedni učitelia voľnosť pri výbere žánru kníh a zábavných, vtipných a kreatívnych aktivít. Výsledky ich triednych prác spoločne spracovali do leporel, plagátov, záložiek či dokonca vytvorenia mapy Vysokých Tatier. Takisto diskutovali o prečítaných literárnych ukážkach a skúšali dramatizáciu ľudových rozprávok. Výnimočnosť z konania a aktívnej účasti na oslave Medzinárodného dňa školských knižníc je zachytená v stručnom hodnotení žiaka zo 6. triedy: „*V kine som hral Harryho Pottera a bolo to neuveriteľne super. Takýchto dní by som chcel mať viac. Vela*

žiacov hralo divadlo a mali výborné kostýmy aj príbehy. Veľmi sa mi páčilo, že som sa naučil, že každý je výnimočný aj napriek tomu, že každý je iný. Budem na to určite pamätať. Bol to ten najúžasnejší deň, na ktorý tak rýchlo nezabudnem, lebo som sa aj veľa naučil. Ďakujem za túto možnosť.“

Na štvrtom mieste sa umiestnila **Školská knižnica Základnej školy na Slnecnej ulici v Námestove**, ktorá zorganizovala podujatie *V školskej knižnici formujem svoju osobnosť* s cieľom poukázať na význam kníh, ktoré formujú nielen reč a slovnú zásobu, ale môžu zo žiakov spraviť aj výnimočných ľudí. Podujatie sa začalo netradičnými raňajkami v školskej knižnici, pričom čerstvé pečivo upiekli samotní žiaci. V ďalšej časti raňajok si vypočuli *Rannú modlitbu* od Milana Rúfusa a spoločne usúdili, že básnikove slová sú pre nich veľmi povzbudivé a môžu ich pozitívne formovať. Následne si žiaci navzájom predstavili knihy, ktoré práve čítali alebo ktoré predtým prečítali, a veľmi ich oslovili. Po raňajkách nasledovali zaujímavé a hravé čitateľské aktivity. Pri ich realizácii využívala školská knihovnička takzvaný knižný kufrik, v ktorom boli pre každú triedu pripravené inštrukcie. Napríklad prváci v ňom našli kľúč od školskej knižnice, ktorý znamenal, že aj oni sú jej súčasťou a môžu si požičiavať knihy. Okrem pozerania ilustrácií v rozprávkach a prerozprávania ich obsahu si vypočuli aj čítanie z knihy *O Šutierikovi* v podaní vybraných žiakov z 9. ročníka. Druháci a tretiaci v knižnom kufriku čakali hravé úlohy zamerané na poznávanie rozprávok. Štvrtáci až siedmci v ňom našli pokyny na realizáciu rozmanitých šifrovacích knižných hier. Ôsmaci a deviataci v ňom našli pozvanie sa motivačný rozhovor o hoaxoch a dezinformáciách, v rámci ktorého sa dozvedeli, ako rozpoznávať pravdivé informácie od falošných. Súčasťou oslavy Medzinárodného dňa školských knižníc bolo aj vytvorenie spoločnej *Knihy knižných tipov*. Žiaci zo všetkých ročníkov písali do papierových knižočiek názvy kníh, ktoré buď aktuálne čítali, alebo ktoré predtým prečítali a radi by ich odporúčali svojim spolužiakom. Radosť z účasti na podujatí potvrdzovali všetci žiaci vo svojich hodnoteniach. Zvlášť ocenili množstvo tipov na dobré knihy.

Piate miesto bolo udelené **Školskej knižnici Strednej odbornej školy obchodu a služieb v Trenčíne**, ktorá zorganizovala podujatie *Staň sa hviezdou vďaka knihe zo školskej knižnice* s cieľom povzbudiť žiakov

v čítaní, v rozmyšľaní a v kreativite. Všetky inovatívne, tvorivé a inšpiratívne, originálne aktivity spojené s knihami prebiehali buď individuálne v jednotlivých triedach, alebo spoločne v priestoroch školskej knižnice. V triedach sa počas vyučovania venovali napríklad projektovému čítaniu, výsledkom ktorého bolo vytvorenie viacerých úžasných tematických projektov. K najlepším projektom patrila projekt o solných jaskyniach na Slovensku, ktorý žiaci nazvali *Školská knižnica, máme ťa radi ako soľ. A soľ je nad zlato*. Pri jeho tvorbe využili populárno-náučné publikácie o Slovensku a tiež geografické atlasy. Na hodine nemeckého jazyka sa venovali čítaniu nemeckých rozprávok a prerozprávaniu ich deja. Na hodinách marketingu prostredníctvom čítania ukážok z kníh *Som Baťa, dokážem to* a *Tomáš Baťa – úvahy a projevy* nadviazali na informácie, ktoré predtým získali počas exkurzie v Zlíne. Na hodine ekonomiky sa venovali téme podnikovej kultúry, pričom pracovali s populárnou a odbornou literatúrou z ekonomiky. Knihy zo školskej knižnice čítali žiaci aj na praktickom vyučovaní. Napríklad v salóne krásy žiačky z odborov kozmetik a kaderník vytvorili podľa knihy *Dějiny vlasů* barokový účes. V priestoroch školskej knižnice prebiehala spomienková vzdelávacia prezentácia *Stali sa hviezdami vďaka knihám zo školskej knižnice – inšpiruj sa!*, ktorá bola venovaná najlepším praktickým maturitným skúškam hotelovej akadémie. Prezentácie a krátke videá žiaci vypracovali s využitím informácií a obrázkov z knižničných dokumentov, ktoré mali zapožičané zo svojej školskej knižnice, a vzťahovali sa napríklad ku knihám *Rómeo a Júlia* (gastrodivadlo podľa Shakespeara) a *Dobrodružstvo pri obžinkoch* (národný ples Slovákov podľa Palárika). Bohatosť čitateľských aktivít ocenili všetci stredoškoláci. Vo svojich hodnoteniach vyzdvihli ich prospešnosť pre ich neformálne vzdelávanie.

Šieste miesto získala **Školská knižnica Základnej školy s materskou školou J. A. Komenského v Lednici**, ktorá zorganizovala podujatie *Vďaka školskej knižnici v Lednici sú z nás zaraz výnimoční*. Jej cieľom bolo, aby sa prostredníctvom realizácie zaujímavých, nápaditých a rôznorodých aktivít s knihami stali zo žiakov výnimoční bábkoherci, ilustrátori, rybári, kozmonauti, kuchári, prekladatelia, bankári, básnici a politici. Napríklad z prvákov sa stali vďaka práci s knihou *Koza rohatá a jež* výnimoční bábkoherci. Z druhákov sa stali po spoločnom prečítaní rozprávky *O medovníkovom domčeku* výnimoční ilustrátori. Tretiaci sa zahráli na výnimočných rybárov.

Vo *Velkom obrazovom atlase rýb* vyhľadávali informácie o rybách žijúcich v slovenských riekach a vyskúšali si aj rybárske náčinie, rybársku stoličku a rybársky spací vak. Štvrtáci, ktorí sa rozhodli pre takzvaný štart do kozmu, sa zmenili na výnimočných kozmonautov. Na základe získaných informácií z knihy *Detský atlas vesmíru* vypracovávali projekty o všetkých planétach slnečnej sústavy a vyrobili si z papierového kartónu raketu, skafander a prilbu pre kozmonauta. Aj zo žiakov z 2. stupňa, ktorí pracovali s konkrétnymi titulmi kníh, zapožičanými zo školskej knižnice, sa stali výnimoční kuchári, prekladatelia, bankári, básnici či politici. Znakom toho, že sa školskej knižnici podarilo zorganizovať výnimočný deň, sú pochvalné slová žiaka z 3. triedy: „*Ja by som hodnotil podujatie desiatimi z desiatich.*“

Siedme miesto patrilo **Školskej knižnici Základnej školy v Spišskej Teplici**, ktorá zorganizovala podujatie *Výnimočný deň v našej škole*. Oslavu Medzinárodného dňa školských knižníc začala príhovorom školská knihovníčka v školskom rozhlase, ktorá vyzdvihla výnimočnosť uvedenej oslavy a dôležitosť poslania školskej knižnice aj na ich škole. Zároveň všetkých členov školskej komunity oboznámila s programom, ktorý tvorilo množstvo neobyčajných, hravých a inšpirujúcich čitateľských aktivít. Podujatie potom pokračovalo výberom rôznych literárnych hrdinov z pripravených kníh v školskej knižnici. Úlohou žiakov bolo vybrať ukážku z obľúbenej knihy, doplniť ju ilustráciou knižného hrdinu a umiestniť ju na nástenke nazvanej *Buď ako...* Ako inšpirácia na vykonanie dobrého činu boli vybrané napríklad tieto literárne vzory: Marek Habdža z knihy *Červené víno* preto, ako zvládol svoj ťažký život, Pippi Dlhá pančucha pre jej dobroseďnosť a záchranu týraného koníka, bedár Toma z knihy *Princ a bedár*, pretože mu bolo ľúto odsúdených ľudí na smrť. Po vytvorení niekoľkých násteniek sa žiaci vrátili do tried, kde na nich čakal spisovateľ alebo spisovateľka. V skutočnosti išlo o učiteľa alebo učiteľku, ktorí boli prezlečení za konkrétneho spisovateľa. Žiaci sa prostredníctvom takejto zábavnej návštevy podrobnejšie zoznámili napríklad so životom a s literárnou tvorbou Márie Ďuričkovej, Jaroslavy Blažkovej, Ľubomíra Feldeka, Štefana Moravčíka, Kristy Bendovej, Ľudmily Podjavorinskej, Gabriely Futovej, Julesa Vernea či Agathy Christie, pretože každé rozprávanie bolo doplnené vyplňovaním pracovných listov, riešením doplňovačiek, lúštením tajničiek či overením vedomostí v interaktív-

nych kvízoch prostredníctvom platformy Kahoot. Žiak 4. ročníka hravú návštevu spisovateľa vo svojom hodnotení takto komentoval: „*Páčilo sa mi hľadanie odpovedí v knihách. Tiež sa mi páčilo, že k nám prišiel prezlečený spisovateľ Štefan Moravčík. Páčil sa mi aj spisovateľov životopis. Dozvedel som sa veľa informácií aj o Bratislave. Bol to skvelý deň a motivoval ma k väčšiemu čítaniu kníh.*“

Prvú zvláštnu cenu udelil **Klub mladých čitateľov Albatros** (www.kmc.sk) **Školskej knižnici Spojenej školy na Fabiniho ulici v Spišskej Novej Vsi** za zorganizovanie podujatia *Popletené rozprávky*. Daroval jej **knihy v hodnote 150 €** do jej knižničného fondu. V rámci podujatia žiaci prezentovali rozprávky, v ktorých zámerne urobili nepatrné chyby, čím do deja aktívne vtiahli divákov, ktorých úlohou bolo identifikovať, v čom sa rozprávka v ich podaní zmenila, ktoré postavy či dej boli zamenené oproti originálnemu vydaniu, aké spojenie viacerých rozprávok do jedného dejového rámca sa vytvorilo a podobne. Dramatizované rozprávky boli doplnené sprievodným slovom školskej knihovníčky, ktorá vystupovala v postave strigy, veselými piesňami a moderným tancom. Prítomných hostí najviac očarilo prevedenie rozprávok (napr. o *Troch prasiatkach*, *O siedmich kozliatkach*, *Červená čiapočka*, *Janko Hraško*, *Išlo vajce na vandrovku*, *O repe* a i.) žiakmi s viacnásobným postihnutím.

Druhú zvláštnu cenu udelilo **Vydavateľstvo Tatran** (www.slovtatran.sk) **Školskej knižnici Základnej školy J. A. Komenského v Tvrdošovciach** za zorganizovanie podujatia *Čím vyššie vyjdeš, tým ďalej dovidíš* a darovalo jej **knihy v hodnote 150 €** do jej knižničného fondu. Školská knižnica si dala za úlohu zistiť počas oslavy Medzinárodného dňa školských knižníc, koho žiaci považujú za výnimočného. V rámci prvej nezvyčajnej úlohy mali žiaci nakresliť na papier predlohu takzvaného človečička a vystrihnúť ju. Potom mali do hlavičky makety napísať svoje najcharakteristickejšie vlastnosti. Odpovedali na otázku: „Aký som?“ a „V čom som ja výnimočný?“ Pri druhej úlohe sa žiaci mali zamyslieť nad tým, kto je podľa nich výnimočný a kto ich v živote inšpiruje. Odpovede mali zapísať do srdiečka nimi vyrobenej makety. Treťou úlohou bolo, aby do svojej makety napísali, akou cestou by sa mal ich život uberať, aby aj ich raz niekto považoval za výnimočného človeka a čo všetko by boli ochotní urobiť, aby sa k svojmu ideálu o sebe priblížili. Na záver oslavy jednotlivé

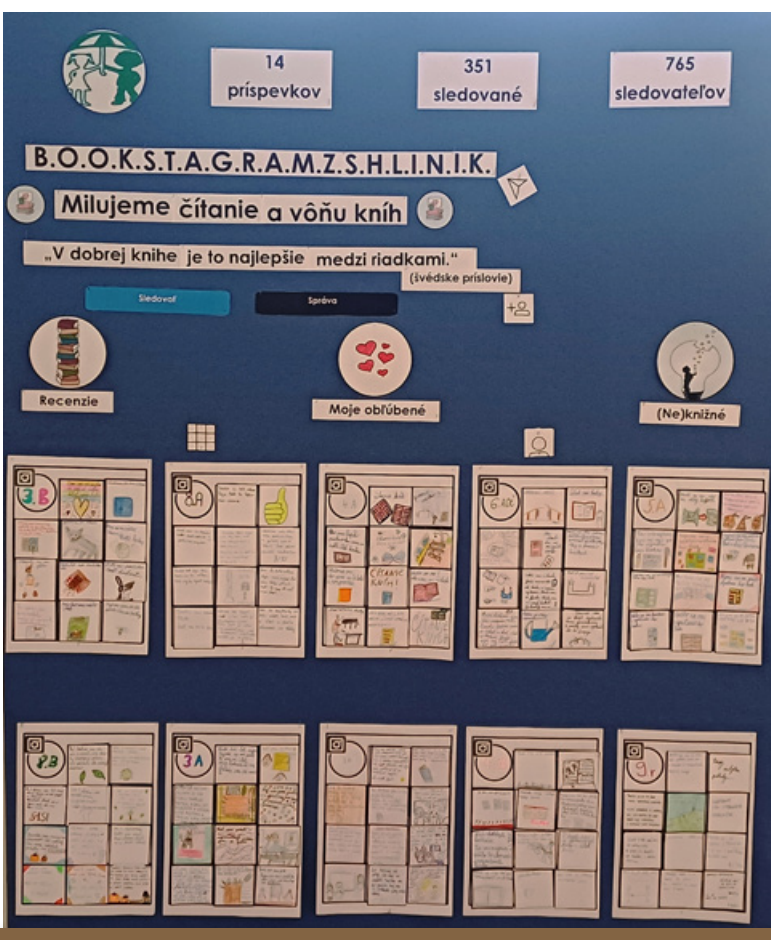
makety „človečikov“ zlepiли za ruky, keďže počas svojej životnej cesty za snami budú žiaci potrebovať pomoc okolia. Zo zlepených „človečikov“ vytvorili reťaz, ktorú vyvesili na chodbe vedúcej do školskej knižnice. Zmysluplnosť a hravosť uvedeného podujatia ocenila aj žiačka zo 6. A, ktorá napísala: „*Mne sa robenie postavičiek veľmi páčilo, lebo bolo zaujímavé zamyslieť sa nad tým, kým chcem byť v budúcnosti.*“

Tretiu zvláštnu cenu udelila **Knižná edícia pre malých čitateľov Stonožka** (www.stonozka.sk) **Školskej knižnici Základnej školy v Hliníku nad Hronom** za zorganizovanie podujatia *JA – TY – MY* a darovala jej **knihy v hodnote 80 €** do jej knižničného fondu. Školská knihovníčka prostredníctvom školského rozhlasu oboznámila všetkých členov školskej knižnice s históriou a cieľom oslavy Medzinárodného dňa školských knižníc, ako aj s priebehom podujatia. Žiaci v premenených triedach na čítarňe absolvovali tri spoločné hlavné tvorivé aktivity, ktoré boli pomenované: *Výnimoční žiaci tvoria výnimočnú triedu a výnimočnú školu*, *Výnimoční žiaci čítajú výnimočné knihy*, *Knižný Instagram*. Záme-

rom prvej aktivity *Výnimoční žiaci tvoria výnimočnú triedu a výnimočnú školu* bolo ukázať žiakom, že každý človek je niečím výnimočný, v každom je niečo dobré, len to treba hľadať. Jej výstupom bolo vytvorenie makiet školy, na ktoré žiaci napísali svoje postrehy o vlastnej výnimočnosti, výnimočnosti spolužiakov a triedy. Zámerom druhej aktivity *Výnimoční žiaci čítajú výnimočné knihy* bolo poskytnúť žiakom tipy na zaujímavé čítanie podľa kritérií ich rovesníkov. Spoločným výstupom z nej bola papierová kniha *Originálne tipy na skvelé čítanie*. Zámerom tretej aktivity *Knižný Instagram* bolo navzájom sa oboznámiť s priebehom všetkých zrealizovaných čitateľských aktivít. Žiaci do okienok vopred pripravených plagátov stručne opísali invenčný priebeh podujatia. Následne svoje *Knižné Instagramy* kvôli vzájomnému zdieľaniu umiestnili na informačné panely, nachádzajúce sa na spoločnej školskej chodbe.

Štvrtú zvláštnu cenu udelila **Knižná edícia pre mladých čitateľov YOLI** (www.yoli.sk) **Školskej knižnici Strednej odbornej školy obchodu a služieb v Galante** za zorganizovanie podujatia *Svet potrebuje hrdinov*. Darovala jej **knihy v hodnote 80 €** do jej knižničného fondu.

Školská knižnica pri príležitosti oslavy Medzinárodného dňa školských knižníc pripravila pre žiakov tri pozoruhodné čitateľské aktivity, ktorých cieľom bolo podporiť tvorivú prácu s informáciami získanými z literárnych diel a prehĺbiť princíp kooperácie. V rámci prvej čitateľskej aktivity *Výnimoční hrdinovia očami žiakov* sa žiaci snažili kreatívnu formou zobraziť výnimočnosť vybranej postavy z literárneho diela z minulosti, ktorá by sa „nestratila“ ani v dnešnej dobe. Výsledkom ich práce boli napríklad tieto postavy: Júlia ako moderné dievča, Marína v 21. storočí, Aslan ako vojnový hrdina. Zámerom druhej čitateľskej aktivity bolo vytvoriť projekty s využitím náučnej literatúry a prepojiť učivo z dejepisu s občianskou náukou. Najväčšie uznanie sa dostalo žiakom, ktorí vytvorili projekt *Hrdinovia v plynutí času*, v ktorom originálnym spôsobom spojili *Odysea*, *Masaryka* a *Štefánika*. Cieľom tretej čitateľskej aktivity *Svet potrebuje hrdinov* bolo poukázať na výnimočnosť každého žiaka vytvorením vlastnej básne. Zmysluplnosť uvedenej oslavy potvrdila týmito slovami žiačka z 1. ročníka: „*Na Medzinárodnom dni školských knižníc sa mi najviac páčila práca v skupinách. S mojimi spolužiakmi sme si vybrali Konštantína. A som rada, že sme mohli pracovať v našej krásnej školskej knižnici.*“

Knižný Instagram školskej knižnice Základnej školy v Hliníku nad Hronom (Archív NIVaM)

ZÁVER

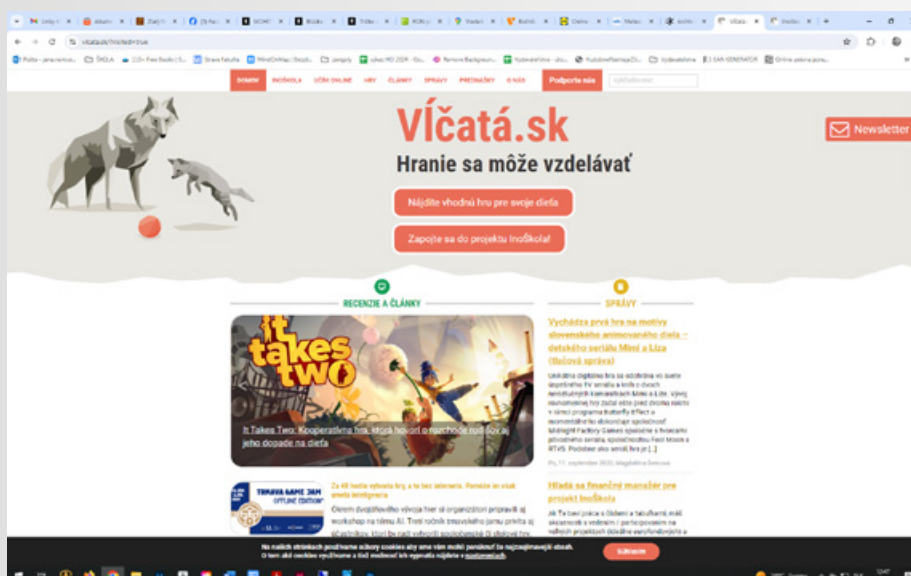
Na záver možno spokojne skonštatovať, že aj v roku 2023 sa našlo množstvo českých a slovenských pedagógov, školských knihovníkov a vychovávateľov, ktorí si uvedomili, že žiaci nepotrebujú len odborné vedomosti na začlenenie sa do spoločnosti, ale potrebujú predovšetkým zažívať radosť z čítania a zo vzájomného zdieľania čitateľských zážitkov, prežívať potešenie zo srdečného priateľstva a zo súdržnej tímovej práce pre dobro svojej duše a pokojné nažívanie s druhými. Preto im patrí vŕucne poďakovanie za aktívne zapojenie sa do všetkých troch projektov, za ich čas, ochotu a úsilie, ktoré venovali ich príprave, za vzбудenie neobyčajného záujmu žiakov o originálne, hravé a inšpirujúce čitateľské aktivity a za usmerňovanie

žiakov pri zmysluplnom naplňaní posolstva projektov. Vďaka im patrí aj za to, že sa takisto iniciatívne venovali žiakom s mentálnym postihnutím, žiakom s narušenou komunikačnou schopnosťou, žiakom pochádzajúcim zo sociálne a jazykovo znevýhodneného prostredia či marginalizovaného prostredia, ktorí mimo školy nemajú prístup k čítaniu kníh, aby aj oni zažili radosť z čítania a úprimného priateľstva a pocit hrdosti z dobre vykonanej práce. Veľká vďaka patrí aj žiakom, ktorí sa opäť stali nezvyčajnými poslami dobrosrdečnosti, rozsievачmi radosti a veselosti. Sme radi, že od roku 2009 spolu s nami kráčajú v šľapajach britského kníhtlačiara Christophera Barkera, ktorý v roku 1584 daroval kráľovnej Alžbete I. jednu knihu s vloženou stužkou z hodvábu, ktorá sa stala prvou záložkou.

MOHLO BY VÁS ZAUJÍMAŤ...

Projekt **Vícatá.sk** združuje odborníkov na inovatívne vzdelávanie, ktorí prostredníctvom zaujímavých prednášok a workshopov informujú o možnostiach využitia videohier a digitálnych technológií vo vzdelávaní a aj v rámci podpory čitateľstva.

Prečítať si môžete napríklad ich články venované čítaniu v digitálnej dobe či videohrám, ktoré k čítaniu motivujú.

MENEJ ZNÁME OSOBNOSTI, SPOLKY A UDALOSTI NA VÝCHODNOM SLOVENSKU 1848 – 1948

MGR. IDA GIRAŠKOVÁ

The article is a review of a new proceedings compiled by the State Scientific Library in Košice dedicated to important personalities, associations and events of eastern Slovakia from the mid-19th to the first half of the 20th century. It comprises the output of the scientific conference entitled *Menej známe osobnosti, spolky a udalosti na východnom Slovensku 1848 – 1948* (Lesser-Known Personalities, Associations and Events in Eastern Slovakia 1848 – 1948) aimed at presenting the research of several representatives of scientific and memory institutions. The majority of studies are dedicated to various personalities of the region who contributed significantly to its development. In addition to its broad thematic scope, the collection features a large number of visual materials, which even lay readers will find informative. Despite the primary focus on the history of eastern Slovakia, the importance of personalities, associations and events mentioned in the proceedings is also reflected in the research of the history of the wider region.

Keywords: personalities, Eastern Slovakia, scientific conferences, proceedings, reviews, State Scientific Library in Košice

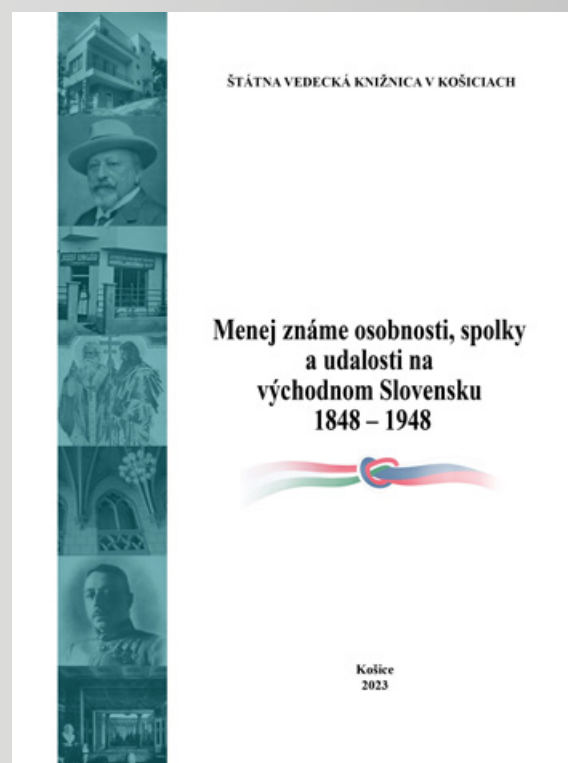
✉ ida.giraskova@svkk.sk
Štátna vedecká knižnica
v Košiciach
www.svkk.sk

Na pôde Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach sa v dňoch 30. mája a 31. mája 2023 uskutočnila vedecká konferencia *Menej známe osobnosti, spolky a udalosti na východnom Slovensku 1848 – 1948*, ktorej zámerom bolo poskytnúť priestor na prezentáciu výskumu odborníkov z rozličných vedeckých a pamäťových inštitúcií na poli menej prebádaných dejín východného Slovenska. Výsledkom sú pozoruhodné čriepky histórie týkajúcej sa v konečnom dôsledku oveľa širšieho regiónu, neraz s dosahom nad rámec vymedzeného územia, pritom však vždy s koreňmi na východe dnešného Slovenska. Práve z tohto dôvodu môže byť obsah nového, rovnomenného zborníka, zostaveného na základe uskutočnenej konferencie, zaujímavý nielen pre odbornú, ale aj laickú verejnosť.

Zborník *Menej známe osobnosti, spolky a udalosti na východnom Slovensku 1848 – 1948* reflektuje jednak obsahovú rozmanitosť východiskovej témy, ktorú určujú najmä tri základné okruhy, a to spomínané osobnosti, spolky a udalosti, ale tiež rozdielny metodologický prístup jednotlivých autorov k spracovaným predmetom. Okrem vedeckých štúdií sú súčasťou súboru textov aj články a materiály, ktoré informatívne sumarizujú poznatky alebo ponúkajú prehľad prameňov k vybraným témam. Rôznorodosť obsiahnutých textov sa prejavuje nielen vo forme. Dôvod, prečo by si zborník mohol nájsť svojich čitateľov v širokom okruhu verejnosti, spočíva najmä v tom, že sa dotýka rozličných oblastí dejín, od vojenstva, cez umenie a kultúru, šport, školstvo až po cirkev. Ako uvádzajú zostavovatelia v úvode k publikácii, ich hlavným cieľom pri stanovovaní nosnej idey konferencie, resp. zborníka, bolo čo najlepšie vyhovieť preferenciám širokého okruhu bádateľov a následne aj záujemcov o nové poznatky z radov laickej i odbornej verejnosti. Za zmienku taktiež stojí bohatý (a jedinečný) obrazový materiál, ktorým sú publikované texty doplnené.

Najpočetnejšie zastúpenie má v rámci zborníka kategória osobností, celkovo ju tvorí až 10 zo 16 publikovaných textov. Na začiatok je zaradená obsiahla štúdia **Adriany Priatkovej** o košickom staviteľovi a projektantovi židovského pôvodu **Hugovi Kabošovi**, do ktorej autorka zahrnila množstvo nových poznatkov, získaných prostredníctvom rozsiahleho, detailného výskumu. Okrem zaujímavej sondy do pomerov v stavebníctve medzivojnového Slovenska na pozadí Kabošovho života ponúka aj unikátne sprievodné fotografie dobového vzhladu rozličných budov starých Košíc. Z hľadiska obsahu a spracovania môže osloviť najmä odborníkov z oblasti architektúry, urbanistiky, ale tiež laických záujemcov o historickú podobu miest a budov.

Nasledujúca štúdia v zborníku načiera do umeleckých vôd, keďže je venovaná životu a dielu maliara **Júliusa Ádáma**, tvorcu sakrálneho umenia. Autorka **Lenka Bischof** ju koncipovala ako pútavé rozprávanie obohatené fotografiami Ádamových prác, ktoré má čo ponúknuť na poli štúdia dejín umenia, rímsko-

Zborník Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach

Obr. 2 Sanatórium Dr. Ladislava Nemessányiho, stavba firmy Huga Kaboša (Čarnogurská a Szabó 2023)

Obr. 3 Koloman Kemenczky (Blašková 2023)

Obr. 4 Géza Grosschmid, 1929 (Čarnogurská a Szabó 2023)

katolíckej cirkvi aj mesta Rožňava. Štúdia obsahuje množstvo doplňujúcich poznámok, ktoré čitateľa uvedú ešte hlbšie do danej problematiky.

O pedagógovi dievčenských škôl a básnikovi **Kolomanovi Kemenczkom** (Obr. 3) zborník prináša mnoho zaujímavých informácií z pera autorky **Eleonóry Blaškovej**. Upúta nielen tým, že výskum je postavený na zachovanej rodinnej pozostalosti po Kemenczkom vrátane jedinečných dobových fotografií pochádzajúcich z archívu autorky, ale aj samotným obsahom, keďže je venovaný výraznej osobnosti s nedoceneným prínosom predovšetkým v oblasti básnickej tvorby.

Zborník pokračuje textom **Gabriely Oľšavskej** rovnako na tému školstva. Štúdia sa zameriava nielen na osobnosť českého geológa, paleontológa a pedagóga **Jana Nepomuka Woldřicha**, ale aj na jeho pôsobenie v rámci mesta Prešov a súvisiacu publikačnú činnosť. Podrobne sa tu rozoberá obsah Woldřichových jednotlivých diel, ktoré sú súčasťou fondu Štátnej vedeckej knižnice v Prešove a zahŕňajú rozličné dobové zaujímavosti a „kuriozity“ z regiónu, ale tiež ponúkajú náhľad na súdobé poznatky v daných vedeckých oblastiach.

Ďalšie stránky patria zabudnutej pamiatke kňaza **Bertalana Szokolszkého**. Tento košický rodák, obľúbený farár a autor niekoľkých publikácií a prekladov diel cirkevného a historicko-umeleckého charakteru síce pôsobil väčšinu svojho života na východnom Slovensku, avšak svoju stopu zanechal aj vo vtedajšej národnej politickej sfére. Autor **Patrik Derfiňák** prístupným spôsobom vykresľuje postavu činorodého kňaza, spisovateľa a aktivistu, ktorého odkaz a dielo však časom ustúpili v pamäti národa do úzadia.

Nasledujúci text autorky **Anny Ötvös** je pútavým rozprávaním o živote **Gézu Grosschmida (Radványi)**, brata významného maďarského spisovateľa **Sándora Máraiho**, rodáka z Košíc (Obr. 4). Štúdia je zaujímavá predovšetkým novými, unikátnymi informáciami, takpovediac „z prvej ruky“, keďže pochádzajú z konkrétneho prameňa – listu Mestskému bytovému úradu, v ktorom samotný Grosschmid dopodrobna opisuje svoje dovtedajšie životné pomery a rodinnú situáciu. Treba podotknúť, že súčasťou štúdie je aj kompletný prepis spomenutého listu v preklade Galiny Sándorovej.

Rozsahom kratší text **Daniely Reľovskej** sa zaoberá osobnosťou a ťažkým osudom posledného majiteľa hradu Ľubovňa **Jána Kantyho Zamoyského** (Obr. 5). Východisko autorkinho výskumu tvoria zachované pramene z archívu Ľubovnianskeho múzea.

Okruh venovaný osobnostiam uzatvára podrobná štúdia z oblasti vojenskej histórie s ústrednou postavou rakúsko-uhorského generála **Ladislaua Jony de Jamnik** (Obr. 6). Okrem nových informácií o živote samotného husárskeho generálmajora sa čiastočne dozvedáme aj o **spišskom rode Jony** (Jóny, Johny) – súčasťou textu je aj opis erbú rodiny z roku 1696 s vyobrazeniami. Autor **Viktor Szabó** si ako nosnú časť svojho výskumu zvolil pramene z budapeštianskeho vojenského historického múzea a archívu (HIM) a takisto dobovú dennú tlač. Štúdia pokrýva život a kariéru vojenského dôstojníka Jonyho od jeho narodenia v roku 1860 až po rok 1919.

Druhá časť zborníka je rovnako zostavená s ohľadom na princíp zachovania tematickej konzistentnosti a tvorí ju zvyšok textov patriaci svojím námetom do kategórie spolkov či udalostí. Okruh otvára štúdia **Renáty Kočišovej** s názvom *Hudobné aktivity prešovského Szechényiho kruhu*. Autorka sa v nej podrobne venuje predovšetkým repertoáru klubu na rozličných podujatiach, a to na základe archívnych prameňov, ale tiež ročeniek spolku. V poslednej tretine príspevku sa okrajovo rozoberá aj pôsobenie **Mikuláša Moyzesa** a činnosť hudobnej školy v Prešove.

Na sekciu venovanú spolkovej aktivite ďalej nadväzuje štúdia autorky **Martiny Fenikovej Čarnogurskej**, v ktorej opisuje vznik, pôsobenie a nakoniec aj zánik Organizácie magurských Slovákov. Téma sa viaže na problematické obdobie poľsko-československého vysporiadania po prvej svetovej vojne a text je nesporne príspevkom k výskumu tejto časti našich dejín. Informácie získané v rámci výskumu ocenia nielen bádatelia histórie Spiša, ale tiež tí, ktorých zaujíma osoba slovenského národovca a ornamentalistu **Štefana Leonarda Kostelníčka**, keďže bol poprednou figúrou spolku magurských Slovákov.

História Rožňavského besedného spolku je pomerne dlhá a bohatá. Vyše storočie jeho existencie vo svojej štúdii opisuje autorka **Valéria Šofranková Pulenová**. Spoločne s prehľadným zoznamom predsedov spolku je publikovaná aj fotografia tabla funkcionárov z roku 1932 a odtlačok spolkovej pečiatky.

Jediný text v zborníku, ktorý nie je primárne venovaný výrazným osobnostiam regionálnej histórie či dejinám spolkov, týka sa naplánovania a osadenia pamätníka padlým ruským vojakom v prvej svetovej vojne, a to v katastri Bardejovských Kúpeľov. Autorka **Luciána Hoptová** pripomína okrúhle jubileum tejto udalosti prostredníctvom podrobného opisu všetkých

Obr. 5 Ján Kanty Zamoyski, 1943 (Čarnogurská a Szabó 2023)

Obr. 6 Generálmajor Ladislaus Jony, 1915 (Čarnogurská a Szabó 2023)

Obr. 7 Gregor Medvecký, 1927 (Slovenská národná knižnica – Literárny archív)

dôležitých okolností, ktoré jej predchádzali. Vo svojej snahe sa opiera o archívne pramene zo Štátneho archívu v Prešove a zároveň približuje postavu ruského emigranta **Gregora Medveckého** (Obr. 7), ktorému sa venovala už vo svojom predchádzajúcom výskume, cez dokumenty Literárneho archívu SNK v Martine.

Úplne posledná štúdia zborníka, po ktorej sú zaradené v samostatnej sekcii články a materiály, patrí medzi príspevky o cirkevných dejinách, predovšetkým o dejinách gréckokatolíckej cirkvi a jej spoločenskom a kultúrnom živote. Jej riadky sú totiž venované **Spolku sv. Cyrila a Metoda**, ktorý nebol pre slovenskú gréckokatolícku komunitu iba náboženskou ustanovizňou, ale aj východiskom osvety z národného hľadiska. Autor **Michal Hospodár** prehľadne sumarizuje činnosť organizácie a predstavuje aj najvýznamnejšie osobnosti spojené s jej aktivitami. Časť štúdie sa zaoberá publikáciami, najmä kalendárového typu, ktoré vychádzali práve z iniciatívy spolku.

Zborník uzatvára graficky odčlenená sekcia materiálov a článkov. Jej obsahom sú tri texty viažuce sa ku kategórii osobností, ale rozličného tematického zamerania: z oblasti kultúry, športu, cirkvi a etnického hľadiska (Obr. 8). Obsiahlejší článok **Juraja Králik**a skúma osobnosť **Gézu Andrásyho** ako „športového diplomata“ cez optiku športu a jeho angažovanosť v ňom. Súčasťou textu sú aj fotografie pochádzajúce z Múzea Betliar. Výskum autora sa opieral o pramene z Magyar Olimpiai és Sport Múzeum Budapest. Článok **Martina Furmanika** je syntetickým prehľadom doterajších poznatkov o najvýznamnejších osobnostiach spišsko-nemeckého pôvodu. Furmanik opisuje deväť významných postáv nielen v histórii spišského regiónu, ale aj s dosahom na územie celého Slovenska či bývalého Uhorska. Text z pera **Petra Jambora** sa dotýka dejín gréckokatolíckej cirkvi, avšak ponúka pohľad aj na školstvo v oblasti Prešovskej eparchie. Autor sa zameriava najmä na vybrané osobnosti bohoslovcov a situáciu v cirkevnom školstve v súvislosti s formáciou budúcich kňazov.

Obr. 8 Sídlo Maďarského atletického klubu (Čarnogurská a Szabó 2023)

Tematická rozmanitosť zborníka obohatená o hodnotný obrazový materiál mu dodáva charakter publikácie vhodnej a užitočnej nielen na informovanie odborníkov, ale tiež na rozšírenie rozhľadu laickej verejnosti, keďže sprístupňuje nové poznatky a materiály, ktoré by inak boli dostupné iba obtiažne či vôbec. Pestrosť z hľadiska formy aj obsahu umožňuje čitateľom vybrať si spomedzi publikovaných štúdií a článkov práve to, čo hľadajú, ak sú stredobodom ich záujmu najmä dejiny východného Slovenska, nielen však iba tie.

PETER BORNEMISZA A ŠINTAVSKÁ TLAČIAREŇ

PHDR. ĽUDMILA ČELKOVÁ

 l.celkova@chello.sk

Author presents the personal bibliography *Peter Bornemisza a šintavská tlačiareň* (Peter Bornemisza and the Šintava printing house) published in 2023 on the occasion of the 450th anniversary of Bornemisza's arrival in Šintava. It is the third book dedicated to this preacher, bishop, printing house founder and important personality of the 16th century. The bibliography contains 202 chronologically arranged records consisting of old prints, facsimiles, Slovak books, monographs, anthologies, theses, articles, as well as electronic documents. The author highlights the bilingual introductory parts of the bibliography and its sophisticated graphic aspect, including the initials that Bornemisza used in his prints. The publication can be considered the very first thematic bibliography, not only in Slovakia, but within the entire Hungarian territory.

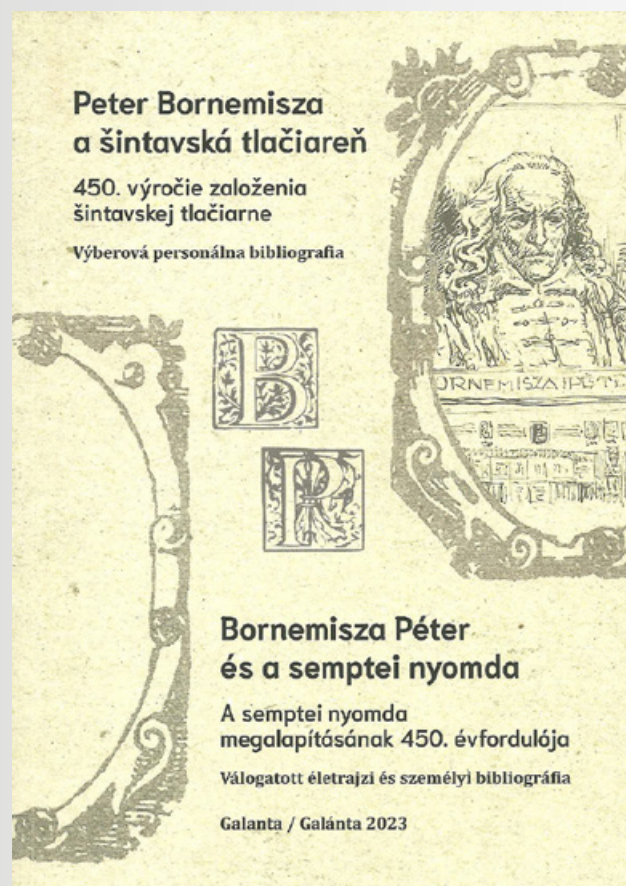
Keywords: personalities, printers, Peter Bornemisza, personal bibliographies, Šintava, reviews

S odstupom dvoch mesiacov po seredskom podujatí k 450. výročiu príchodu Petra Bornemiszu do Šintavy a prvej prezentácii zborníka *Sila tlačeného slova* pripravila Galantská knižnica výberovú personálnu bibliografiu *Peter Bornemisza a šintavská tlačiareň*. Tým knižnica dôstojne zavŕšila jubileum venované rozhladenému protestantskému kazateľovi, biskupovi, tvorivému autorovi, zakladateľovi tlačiarne a významnej historickej osobnosti 16. storočia, ktorá zanechala trvalé stopy aj v našich dejinách.

Personálnu bibliografiu zostavila Zita Perleczká a Zuzana Fajnorová, ktoré sa zamerali – ako konštatovali v úvode –, na „výber bibliografických záznamov mapujúcich život a najmä náboženské dielo Petra Bornemiszu“. Autorky sledovali aj Bornemiszu aktívnu tlačiarenskú činnosť až do jeho smrti vrátane niekoľkých tlačí vydaných jeho spoločníkom a pokračovateľom Valentínom Mantskovitom.

Bibliografia obsahuje 202 záznamov, ktoré zostavovateľky rozčlenili do 8 skupín. V rámci nich usporiadali záznamy chronologicky od najstarších údajov po tie najnovšie. Záznamy sú uvedené v jazyku diela/príspevku bez prekladov. Preložené sú iba názvy skupín. Jednotlivé skupiny obsahujú:

- **Staré tlače, faksimile, nové vydania** (z rokov 1558 – 2009). Nájde tu dva záznamy Pavla Kyrmezera (18, 27) a Prunov *Katechizmus latinsko-slovenský* (29) s predpokladanými vydateľskými údajmi a vročiením;
- **Monografie** (1789 – 2019). V tejto skupine je 8 záznamov slovenských a českých autorov monografií (58, 62, 66, 73, 74, 76, 82, 84) a 2 územné slovaciká (43, 49);
- **Zborníky, state zo zborníkov, príručiek** (1952 – 2023). Táto skupina prináša 2 záznamy slovenských a českých autorov (105, 107) a 2 maďarských autorov, ktoré vyšli vo vydavateľstve Madách a Lillium Aurum na Slovensku (95, 103);
- **Záverečné práce** (1938 – 2021). Do tejto skupiny sú zaradené 4 záznamy – ide o 2 diplomové práce a 2 dizertačné práce maďarských autorov;
- **Elektronické dokumenty** (2007 – 2003). V tejto skupine sú zahrnuté iba maďarské zdroje – 4 záznamy;
- **Biografické heslá v encyklopédiách, slovníkoch a príručkách** (1870 – 2021). Táto skupina prináša viacero záznamov slovenskej proveniencie, nielen prácu Jána Čaploviča, Jozefa Kuzmíka, ale aj údaje o niekoľkých encyklopédiách (6), kultúrno-historických kalendároch Trnavského samosprávneho kraja (4) či 2 vydani obecných úradov (Sereď, Šintava). Je na škodu veci, že zostavovateľky nevyužili aj ďalšie pramene, ako napríklad *Ottův slovník naučný* z r. 1891 (IV. zv., s. 394), respektíve nesiahli ani po *Malej československej encyklopedii* z r. 1984 (1. zv., s. 521), v ktorej sú údaje o Petrovi Bornemiszovi. Dôsledný prieskum aj iných prameňov, zodpovedajúcich tejto skupine, možno prinesie doplňujúce bibliografické údaje;
- **Propagačné materiály**. Ide o drobné tlače týkajúce sa 425. jubilea kníhtlačiarne v Šintave;
- **Články** (1878 – 2020). Záverečná skupina obsahuje 11 záznamov domácich autorov (165, 172, 174, 176, 177, 178, 181, 186, 190, 198, 201).

Súpis je doplnený o internetové zdroje, pramene prieskumu a menný register. Je však potrebné upozorniť, že záznam 112 je „pripísaný“ (zrejme omylom) Jánovi Čaplovičovi, ale v súpise patrí Petrovi Bornemiszo. Ďalší register by tiež mohol byť prínosom.

Úvod, stručný životopis Petra Bornemiszu, tiráž a obálka sú dvojjazyčné (slovensko-maďarské). Bibliografiu ozvlášťuje grafická výzdoba, najmä iniciály písmen, ktoré používal Peter Bornemisza vo svojich tlačiach.

Výberová personálna bibliografia Petra Bornemiszu je záslužnou prácou zostavovateľiek a vydavateľským činom knižnice. Doteraz totiž o tejto neobyčajne zaujímavej postave, úzko spätjej so Slovenskom, nevyšla u nás ani v Maďarsku podobná publikácia. Je odrazovým mostom k ďalšiemu bádaniu a netreba ju brať ako uzavretú, vyriešenú úlohu. Už dnes vieme, že okrem spomenutých pripomienok je potrebné sa vrátiť k prieskumu dejín kníhtlače (napríklad Repčákov *Prehľad dejín kníhtlače na Slovensku*, 1948), prípadne dejín knihy či cirkevných dejín (Kvačala). Časom sa iste niečo „vynorí“ – dokumenty, články či overenie niektorých predpokladov alebo zistení (Anton Augustín Baník, Boris Bálent a i.).

MOHLO BY VÁS ZAUJÍMAŤ...

Osobnosti kazateľa, humanistu a tlačiara Petra Bornemiszu sme sa venovali aj v prvom čísle časopisu *Knižnica 2024*, a to hneď dvakrát.

PhDr. Anna Jónasová vo svojom príspevku priblížila úvodný príhovor prednesený pri príležitosti 450. výročia príchodu Petra Bornemiszu do Šintavy, v rámci ktorého predstavila jeho život a prínos v oblasti vzdelávania.

Súčasťou podujatia bol aj krst zborníka textov o jeho živote – *Sila tlačeného slova*. Jeho recenziu spracovala PhDr. Ľudmila Čelková, ktorá ocenila nielen prácu s historickými dokumentmi, ale aj výber textov približujúcich menej známou osobnosť s výrazným vplyvom.

Celé číslo časopisu je dostupné na <https://snk.sk/sk/vydavatelstvo/edicna-cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica.html>.

JONÁSOVÁ, Anna. *Sila tlačeného slova*. Banská Bystrica : Signis 2023. 152 s. ISBN 978-80-99936-53-0.

Osmičasť 02: Galéria literárna je symbolom, ktorý čitateľovi signalizuje, že čítava do rúk má niečo nezabudnúť a čítať neraz. Za uplynulých 18 rokov činnosti tejto aktívneho galistického občianskeho združenia sme mohli predstaviť či vydať publikácie preskočili rámec mesta, okresu, regiónu či samosprávneho kraja a celoslovenského obľúbene. Niekedy v nich zasahujú aj v zahraničí, napríklad *Semotf Nővilág* a jeho galistické tlačiareň, *Mária Terézia Artner*. Ženy rodu *Fischer* / *Artner*.

K týmto pozoruhodným stímom a ďalším aktivitám občianskeho združenia sa v Šintave v rámci Dni evanjelického kultúrneho dedičstva pripravilo podstatne spojenie s prístupnou zbierkou o živote a diele Petra Bornemiszu a národnosť *Sila tlačeného slova*. Publikáciu o kazateľovi, evanjelickom biskupovi, spisovateľovi a tlačiari, ktorý v Šintave pred 450 rokmi založil kníhtlačiareň a vytlačil svoje prvé knižko kánon, zostavila, redigovala a autorsky sa na nej podieľala Anna Jónasová.

Čiastou jubilejného zbierky bolo pokúsiť sa ľahký život, teplejší omd a najmä rozsiahlu tvorbu Petra Bornemiszu (1535 Pešť - 1584 Kozmánka), predovšetkým z čas jeho pôsobenia na území dejín Slovenska. Publikácia obsahuje najmä prvé knižko kánon v maďarčiny (v maďarčiny vedci z stredných oblastí už desiatky rokov skúmajú Bornemiszuovo dedičstvo).

V poslednej časti zbierky sa na hľadisko Bornemiszuovo básne *Canoro opus* v maďarčiny, jej preklad v dobovej slovakizovanej čítine (preklad Zuzana Andrásová) a náčrt obdobia, v ktorom Bornemiszu pôsobil, a petra historičky Evy Kováčikovej, ustanovenej najvyšším konzultatorkou, že Bornemiszu *bol* typom renesančného učenca, autora, ktorý citlivo reagoval na napätie v ňom aj svojej doby, ako aj na podnety znovu objaveného antického umelckého odkazu". V prednej stránke Anna Jónasová predkladá koncepciu zbierky a cieľom zverejňovať preklady v maďarčiny tak, aby odhalili a tiež serepeli na Slovensku mali možnosť spoznať nielen osobnosť, ale aj príklady kultúrnych zvykov Bornemiszuových prís.

PHDR. ANNA JÓNASOVÁ

Anna Jónasová, Zuzana Andrásová

Bornemiszu
SILA
tlačeného slova
450

UNIKÁTNE ÚZEMNÉ SLOVACIKUM 17. STOROČIA V KONVOLÚTE V KEŽMARKU

PROM. KNIH. VLASTA OKOLIČANYOVÁ

The article is the first of two studies dedicated to the description of the envelope of 9 prints from the 17th century with a religious theme published in Czech and located in the Lyceal Library in Kežmarok. The study includes an analysis of a publication about Slovakia and Slovaks and an Easter sermon by the preacher Havel Žalanský entitled *Ku Pochťivosti a k potěsse*. It is interesting to note that its publication was sponsored by the wives of Czech and Moravian exiles from Trenčín. Since the works of Protestant writers were subject to strict censorship at the time and were given to individual owners in the form of a gift, its preservation can be considered significant. The first part of the study also presents Žalanský's life and work, including his comments on the position of Protestant priests in Bohemia in the period prior to the Battle at White Mountain. It also includes information about the families of exiles from Trenčín, whose wives sponsored the publication. Their patronage is probably due to the fact that Žalanský also addressed the position of women in the church and society in his works.

 vlastaos@centrum.sk

Keywords: territorial documents, 17th century, Protestantism, Havel Žalanský, Lyceal library in Kežmarok

„Knjžka žádá swého Pána,
Kterémuž gť [jestiř] za dar dána,
negsa wen na trh wydaná
aby byla prodáwaná
že bude pěkně chowaná
y také pilně čijtána
neb gest bedliwě skládaná
nesnadně Imprymovaná.“

(verše v 4. práv. konvolútu)

V predkladanej štúdiu a jej voľnom pokračovaní v niektorom z ďalších čísiel časopisu *Knížnica* ponúkame rozbor troch unikátnych tlačí zo 17. storočia, ktoré sa nachádzajú v konvolúte, obsahujúcom celkovo 9 tlačí zo 17. storočia. Hlavným dielom je unikátny exemplár územného slovacika z Trenčína od významného českého protestantského autora Havla Žalanského-Phaëthona. Ide o jediný známy výtlačok, ktorý sa zachoval len v Lyceálnej knižnici v Kežmarku. Toto dielo bolo z neznámych dôvodov – podľa maďarského bádatela Stripszkého –, niekoľko desaťročí v Kežmarku nezvestné¹, ale pri mojom nedávnom bádani v Lyceálnej knižnici v Kežmarku som zistila, že konvolút je dostupný, preto som sa rozhodla pre jeho hlbšie preskúmanie „de visu“.

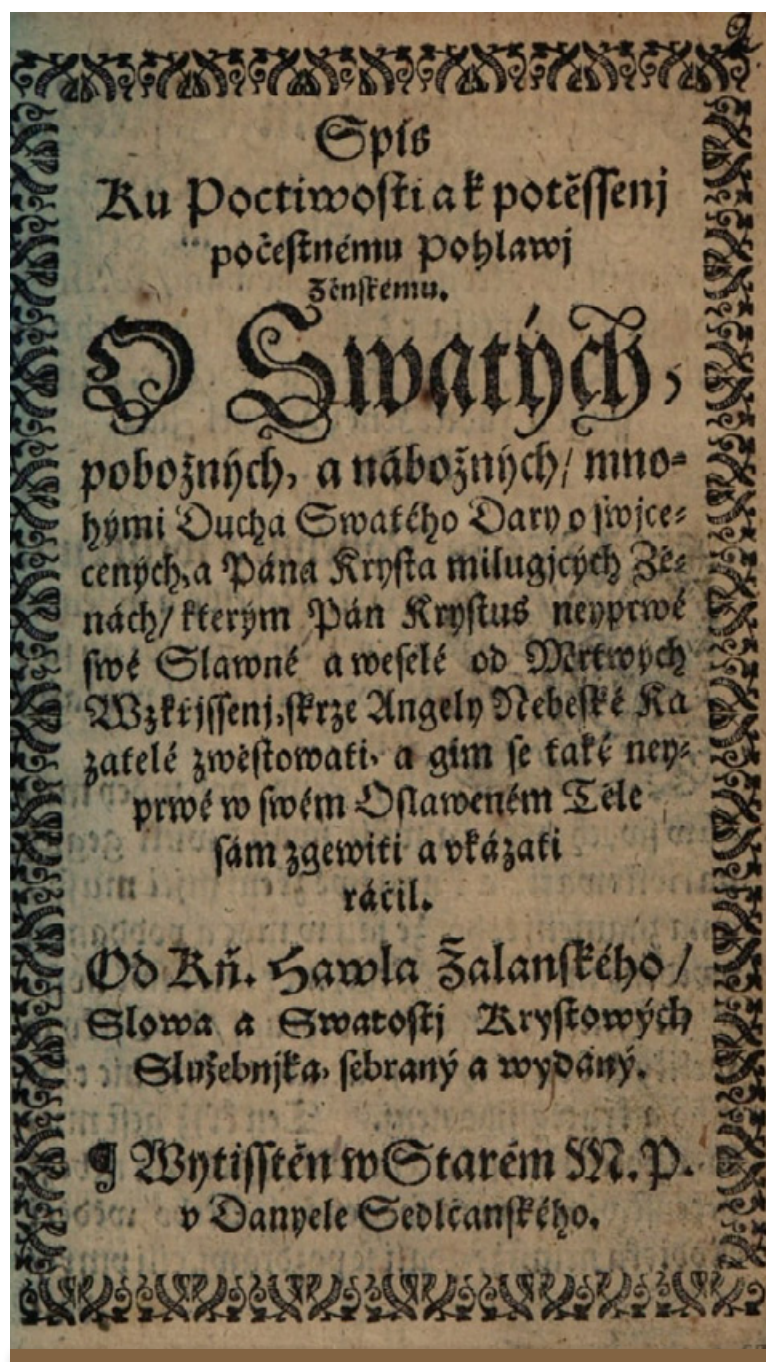
Lyceálna knižnica v Kežmarku (www.ecavkk.sk)

Keďže 6 z 9 titulov tlačí v konvolúte je registrovaných a opísaných v bibliografii *Knihopis českých a slovenských tisků*, dostupnej na internetovej stránke Národ-

nej knižnice ČR v Prahe², uvádzam len stručný opis týchto 6 diel.

V prvej štúdiu venujem pozornosť len hlavnému dielu konvolútu, ktoré pochádza od Havla Žalanského-Phaëthona, významného českého autora mnohých teologických a nábožensko-vzdelávacích spisov. Ide o Žalanského veľkonočnú kázeň, vytlačila ju Dorothea Vokálová v Trenčine v roku 1642.

Voľné pokračovanie štúdie bude rozborom 1. a 2. príväzku tohto kežmarského konvolútu – rovnako jediných známych, unikátnych exemplárov dvoch autorsko-územných bohemík zachovaných len v Kežmarku, ktoré *Knihopis* neviduje.

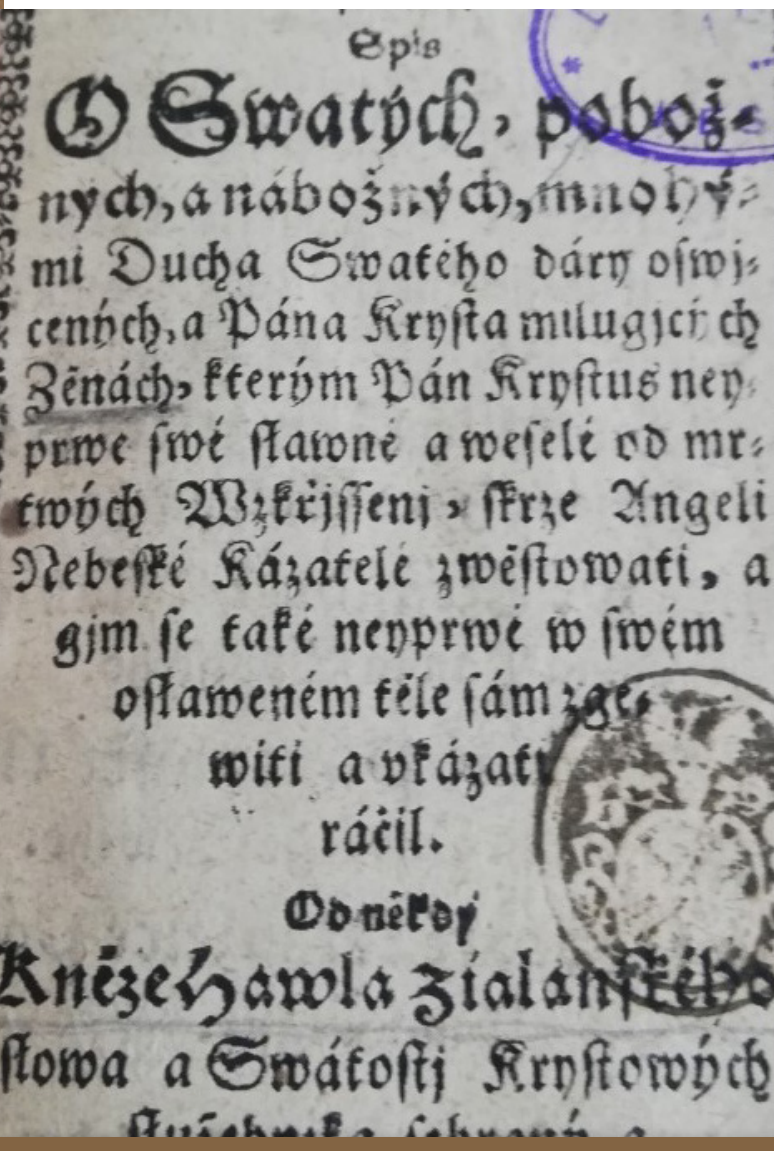
Príväzok konvolútu *Ku Poctivosti* (www.books.google.com)

FYZICKÝ OPIS KONVOLÚTU

Hlavné dielo: ŽALANSKÝ – PHAËTHON, Havel.

Ku Poctiwosti a k potěsse==nj počestnému pohlawj žen==skému.// Spis// O Swatých, pobož==nych, a nábožných, mnohý==mi Ducha Swatého dárny oswj==cených, a Pána Krysta milugjcých// Ženách, kterým Pán Krystus ney==prwě swé slawné a weselé od mr==twých Wzkřjssenj y skrze Angeli Nebeské Kázatele zwěstowati, a// gjm se také neyprwě w swém// oslaweném těle sám zge==witi a vkázati// ráčil.// Od někdy// Kněze Hawla Zialanského// slowa a Swátostj Krystowých// služebnjka sebrany a// wydaný.//

Wytjsstěné w Trenčjně w Impres==sy Doroty Wokálowy, 1642. V: Kežmarok: Lyceálna knižnica. Signatúra 8212/Rar. III. 50. 8°. A-C8, D4 [= 28] listov. Čaplovič 1746.

Prívázok konvolútu *Ku Poctiwosti* (Lyceálna knižnica v Kežmarku)

Autor hned v názve prezrádza, že svoje riadky adresuje na počesť a pre potešenie počestnému ženskému pokoleniu. Ženy chce osloviť pomocou biblického príbehu o ženách, ktorým oznámil Kristus – prostredníctvom anjelov –, svoje „slávne a veselé“ vzkriesenie a ráčil sa im ukázať ako prvým osobám. Tieto ženy označuje autor za sväté, zbožné/pobožné, osvietené mnohými darmi Ducha Svätého a milujúce Krista. V tejto téme, venovanej veľkonočnej kázni, rozoberá Žalanský kresťanské vlastnosti a hodnoty, ktorých sa majú pridržať aj ženy jeho doby.

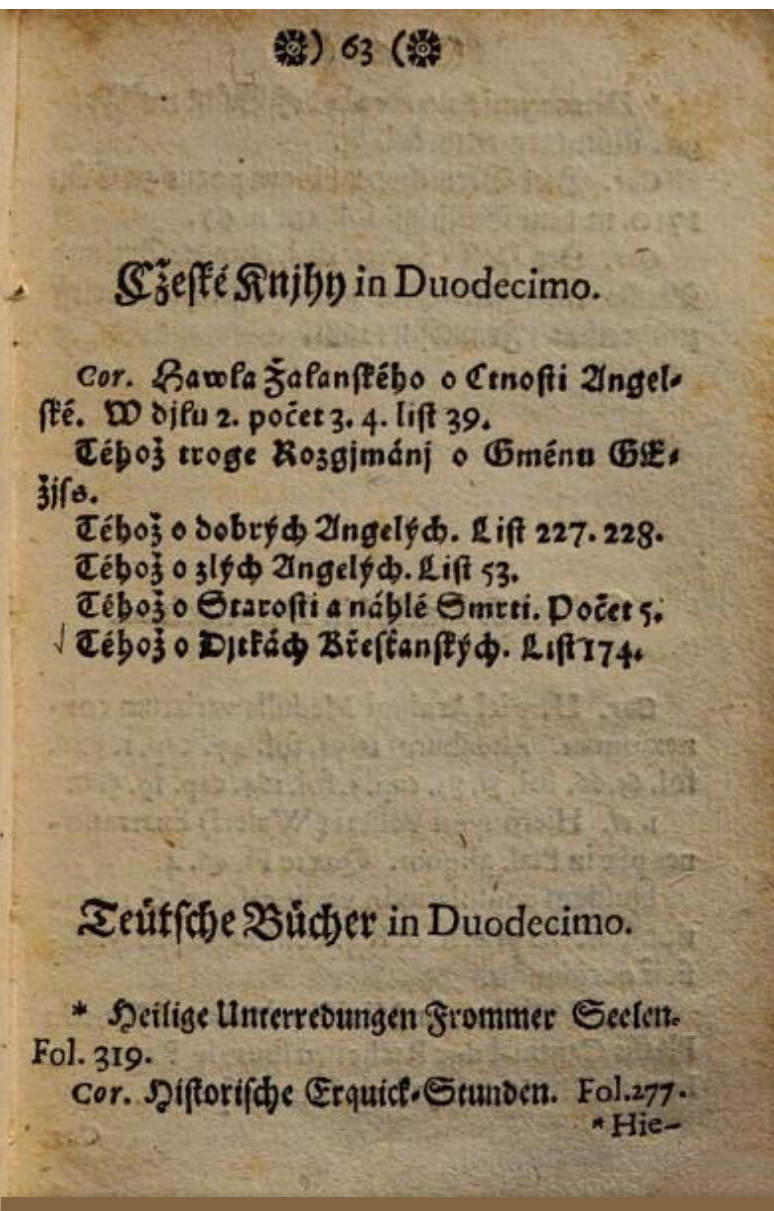
ZÁHADA NESPRÁVNEHO OZNAČENIA NÁZVOVÝCH ÚDAJOV NA CHRBTĚ KONVOLÚTU

Konvolút má čiernu koženú väzbu, na chrbte knihy je nalepený poškodený papierový štítok, na ktorom je pozláteným tlačeným písmom meno autora Georgii Wirga a názov diela *De Coena Domini*. Nezodpovedanou zostáva otázka, prečo bol na chrbát konvolútu nalepený tento „zavádzajúci“ štítok, pretože ani meno takéhoto autora, ani dielo pod takýmto názvom sa v konvolúte nenachádza. (Častejšie sa pri konvolútoch stretávame s tým, že na chrbte väzby sú vytlačené alebo rukopisne napísané mená všetkých autorov v konvolúte a skrátené názvy ich diel.)

Skutočným autorom 4. prívázku tohto konvolútu je síce osoba s rovnakým priezviskom (Wirga), ale iným krstným menom (nie Georg, ale Samuel) a spis od neho je napísaný v češtine pod názvom *Důwodů ssest dostatečných o wečeři Páně*³. Autor rozoberá vo svojom spise teologické otázky týkajúce sa Večere Pánovej⁴, ale názov na chrbte konvolútu nemožno pokladať za preklad názvu jeho práce. Ako odpoveď na vysvetlenie uvedenia nesprávnych názvových údajov na chrbte konvolútu prichádza do úvahy viaceré možnosti, uvádzame len dve: a) mohlo ísť o omyl kníhviazača, ktorý nalepil štítok s menom autora a názvom diela na väzbu nesprávnej knihy,⁵ b) ak nešlo o omyl, mohlo ísť (podľa našej domnienky) o zámer. Podozrivé na nesprávnom štítku je totiž aj to, že názov je uvedený v latinčine, hoci všetkých 9 titulov v konvolúte je vytlačených v češtine a pochádzajú od českých protestantských autorov a jedného Slováka. Keď zoberieme do úvahy dobu, kedy boli jednotlivé

diela vytlačené, t. j. v období prenasledovania protestantov, evokuje to v nás otázku, či nebolo snahou majiteľa, ktorý si dal konvolút zviazať, zamaskovať diela protestantskej teológie tým, že na knižnej polici bude vidieť len chrbát knihy s menom autora a latinský názov so všeobecnou teologickou témou, o ktorej pub-

spisu.⁶ Pri všetkých ďalších príväzkoch konvolútu ide o diela vytlačené v Prahe už oveľa skôr, a to v období rokov 1602 až 1616. Mecenáškami trenčianskeho vydania diela Žalanského boli manželky niekoľkých českých a moravských exulantov, ktorých rodiny sa usadili v Trenčíne v 30. rokoch 17. storočia. Je preto veľmi pravdepodobné, že diela zviazané do jedného konvolútu s trenčianskym vydaním od Žalanského mohli priniesť so sebou do Uhorska práve rodiny týchto exulantov v ich pôvodných vydaniach, keďže mohli mať svoje vlastné skúsenosti so skonfiškovaním kníh od zakázaných autorov. Nielen všetky knihy od Havla Žalanského (v konvolúte sú jeho 3 tituly), ale aj spisy niektorých ďalších autorov (napr. Juraj Tesák Mošovský či Jakub Petrozelin st.) boli na zozname zakázaných kníh. O ťažkostiach vydávania a predávania protestantských kníh podávajú svedectvo aj verše publikované v 4. príväzku konvolútu, ktoré sme si zvolili za úvod do štúdie: „*Knjzka žádá swého Pána, Kterémuž gť [jestiř] za dar dána, negsa wen na trh wydaná aby byla prodáwaná.*“ Verše nám prezrádzajú, že vydanie tohto titulu nebolo určené alebo nemohlo byť určené na oficiálny knižný trh, čo nepriamo svedčí o tom, že nesmelo byť verejne predávané „*nejsa wen na trh wydaná, aby byla prodáwaná*“, ale tento exemplár bol len osobne niekomu darovaný „*knižka žádá swého Pána, kterémuž jestiř za dar dána*“ a ďalšie vyjadrenie je darcovou prosbou adresovanou majiteľovi knihy, aby ju dobre opatroval a usilovne čítal, lebo bola starostlivo napísaná „*že bude pěkně chowaná y také pilně čijtáná, neb gest bedliwě skládaná*“. Poslednou informáciou tejto veršovanej dedikácie sú slová o tom, že knihu nebolo ľahké vytlačiť, bola „*nesnadně Imprimovaná.*“

Zoznam zakázaných Žalanského diel z roku 1729 (Lyceálna knižnica v Kežmarku)

likovali aj katolícki autori. Bolo by to celkom vhodné a jednoduché riešenie, ako zabrániť zabaveniu konvolútu s dielami protestantských autorov predstaviteľmi katolíckej cenzúry.

Kto mohol byť prvým majiteľom konvolútu, nie je priamo v ňom zaznamenané, ale vieme – podľa dedikácie Žalanského v hlavnom diele konvolútu, vytlačenej v Trenčíne v roku 1642, kto uhradil vydanie tohto

OPIS PRÍVÄZKOV KONVOLÚTU A ICH VÝSKYT V KNIHOPISE

Príväzok 1.: **CICHOREUS, Tobiáš. [ČEKANKA, Tobiáš].** Kratičké a prosté pohřebnj// Promluwenj// nad Slowutným// a Sslechtným... Janem Neystarsím Felixem... (1620). A8, B4 [= 12] listov. **Knihopis neuvádza.**

Príväzok 2.: **ŽALANSKÝ – PHAËTHON, Havel.** Homilia Pohřebnj Ku potessenj Slowutné a wzácne Poctiwosti Mu=//ži, Panu Samuelovi Fontino// wi Klatowskému Měsstějnju a Rad//njmu Města Chrudimě/, Smrti wěrné swé a neg=//milegssj man-

želky Alžběty želejčím/ na Slo//wa, z Ezech. Pro- roka 2 Kap. 14. w 16 wzata.// Sepsaná// Od// Kněze Hawla Žalanské//ho v Sw. Gilg w Sta//rém Městě Pražsském, Cýrkwe//Služebnjka. Wytisstené w Slav- ném Nowém Městě Pražsském v Da=//nyele Karla z Karls=//pergka. Léta Páně: M. DC. XVI. [= 1616]. A – B8, C6 [= 22] listov. **Knihopis neuvádza.**

Prívázok 3.: **TESÁK MOŠOVSKÝ, Jiří.** Christi duo mirakula. To gest: O dwau Diwých// a Zázracých Páně Krystowých// Kazanj přj sw. Pouti v kostele sv. Antonína na 3. ned. po 3 Králích. Žalm 77. Chro- nostych ChrIstVs Má na Dlege [= M D C VII]. [= 1607]. [Praha]: Wytisstěno v Danyele Sedlčanského [1607]. A – B8 [= 16] listov. Knihopis č. K16099.

Prívázok 4.: **WIRGA, Samuel.** Důwodů ssest dosta- tečných// O wečeři Páně. 5. Mog: 12. [1602 ?]. Virga, Samuel. A – D8, E4 [= 36] listov. Knihopis č. K16574.

Podľa prefácie bol titul daný na vytlačenie na Morave. Dielo je adresované zemskému sudcovi Václavovi Zah- rádeckému ze Zahrádek a v Budiškoviciach a Wolfovi Koniášovi z Wyrčic a na Buči. Na konci tohto príváz- ku sú vytlačené 2 piesne. Prvú z nich spievali – pod- ľa informácie z jej záhlavia – verní Česi a Moravania „z strany Kalicha Páně“ (tzv. kališníci), začína sa slova- mi *Knjže Pastýřů nejvyšší*, s uvedením troch rôznych nápevov, na ktoré sa dala spievať, a to *Těto velebné svá- tosti*, alebo *Ne nám Pane, ne nám chvála*, alebo *Otče náš, jenž v nebi bydlíš*. [Druhá pieseň o tele a krvi Pánovej *Boha jenž jest na výsosti*, spievanú podľa nápevu *Ježíš Kristus Božká moudrost*, sa nám podarilo identifikovať v spevníku *Písňe* od Jana Roha z roku 1541. Za texta- mi týchto piesní sa nachádzajú verše, ktoré citujeme v záhlaví štúdie ako svedectvo o ťažkostiach vydávania protestantskej literatúry v dobe protireformácie.]

Prívázok 5.: **ŠTEFAN, Václav.** Výklad na// Abdyas- se Proro//ka. Wytisstené w Starém Městě Praž- sském v Danyele Sedlčanského. Wydané Léta Páně M. DC.XII. [= 1612]. A – C8 [=24] listov. Knihopis č.K15968.

Prívázok 6.: **[PETROZELINUS, Jakub st.] [PAS- TOR.** To gest Weyklad Zialmu Dwadčátého třetjho]. [Praha: Jiří Hanuš z Kronenfeldu, 1612.]. [A – G8]. [=56] ll. [v konvolúte ako názov uvedené: ALIVD. Ad Zoilum.]. Defekt, chyba titulný list, začiatok A2 – 8, B1 – 2 a koniec G8. Chýbajúce údaje doplnené podľa Knihopisu č. K07061.

Prívázok 7.: **[ŽALANSKÝ – PHAËTHON, Havel].** [Knjžka O Starosti aneb wěku sesslém a sseiwém o, a kolikerý gest]. [Praha]: [Jiří Černý z Mostu – dě- dicové], [1609]. A – J8. Chýbajúce údaje doplnené z Knihopisu č. K7134.

Prívázok 8.: **JAKEŠ, Vít Přerovský.** Kázanj dwoge: Prvnj z Knih// Třetjych Králowských// z// Kapitoly 17 a 18. Druhé: Z knihy a Prorocwty Joelle 1. kap. [Praha]: V Danyele Karla z Karlsbergku, 1615. A – C8, D10 [= 34] listov. Knihopis č. K03427.

AUTORSTVO A TEMATICKÁ CHARAKTERISTIKA DIEL V KONVOLÚTE

Autori ôsmich diel konvolútu boli českého pôvodu, len autorom 3. prívázku bol slovenský autor z vtedaj- šieho Horného Uhorska Juraj Tesák Mošovský (1547 Mošovce – 27. 8. 1617 Praha), významný náboženský spisovateľ, dramatik, básnik, autor okolo 40 diel napí- saných v češtine a latinčine.

Autorom až 3 titulov v konvolúte je Havel Žalan- ský-Phaëthon. Všetkých 9 diel konvolútu tematic- ky patrí do teologickej alebo náboženskej oblasti. Prívázky boli vydané v rozpätí rokov 1602 – 1620, hlavné dielo až v roku 1642.

Prívázky obsahujú biblické výklady, kázne na bib- lické texty a pohrebné kázne. Žalanský má ako hlavné dielo veľkonočnú kázeň, v 2. prívázku ide o pohreb- nú kázeň z jeho pera – rovnako unikátne vydanie, a 7. prívázkom je jeho spis o starobe. Teologické prá- ce ďalších autorov sa venujú dobovým aktuálnym vieroučným otázkam prisluhovania Večeři Pánovej, zázrakov a výkladom častí *Starého zákona*, dejinám izraelských kráľov a knihám prorokov Abdiáša a Jo- ela.

POSESORSTVO

Ako sme už uviedli, je veľmi pravdepodobné, že kon- volút patril niektorej z rodín českých a moravských exulantov, ktorých posesorstvo nie je v konvolú- te zaznačené. Z dedikácie hlavného diela vieme, že trenčianske vydanie podporili konkrétne mecenášky,

manželky 4 českých exulantov a bratov Jána a Václava Cejslových zo Sušíc (okres Klatovy), Mikuláša Fabricia Potěhovského z Vyšného Mýta (okres Pardubice), Pavla Spolského zo Spule (dnes časť Čkyně, okres Prachatice) a 2 moravských exulantov Jona Služinského z Prostějova (okres Olomouc) a Ondreja Sivého z Valašského Meziříčí. Niekomu z nich alebo ich potomkom s veľkou pravdepodobnosťou patrili citované české pražské tlače zo začiatku 17. storočia. Nieкто z prvých posesorov knihy vpísal na rub predsádky zoznam cirkevných otcov s rokom ich pôsobenia pod názvom *Swatí Otcové Žiwi bily: od Ignacia 115, po Pelasia 490* a po medzere pokračuje zoznam menami predreformátorov Wiclefus 1372, Hussus 1410, Hieronym Pragensis 1410, Erasmus 1536, Melancthon 1590 [zomrel 1560]. Za nimi sú inou rukou

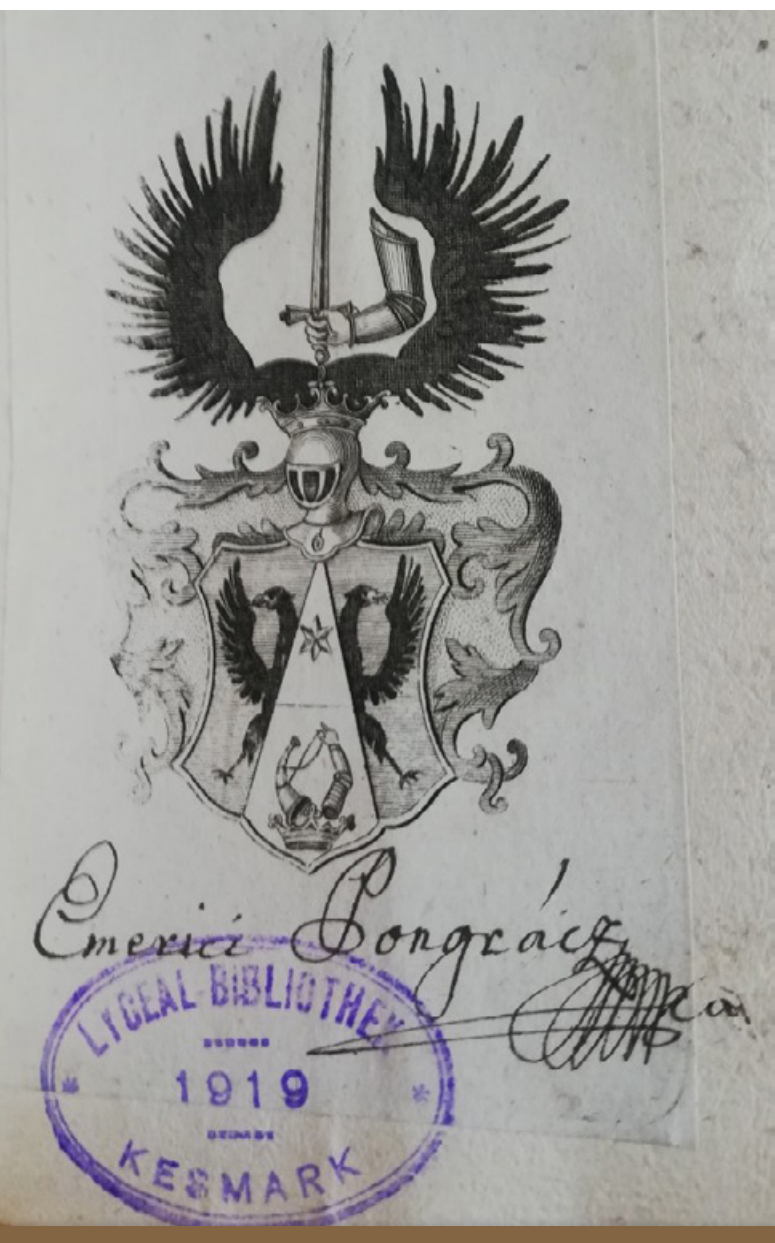

Vineta (Lyceálna knižnica v Kežmarku)

neskôr dopísané mená dvoch nemeckých reformátorov Cunr. Diedterich [zomrel 1639] a Ioan Gerhardus [zomrel 1637] bez uvedenia rokov pôsobenia.

Jedinými známymi majiteľmi konvolútu, ktorých mená sú v ňom zaznačené, boli Imrich a Martin Pongrácovci. Posesorstvo týchto príslušníkov rodu je viacnásobne doložené erbom, odtlačkom pečate, tlačným exlibrisom a autografmi.

Prvým posesorom bol Emericus Pongrác, katolícky hodnostár (1654 Nedeca na Spiši – 1725 Spišská kapitula), pôsobil ako kanonik, arcidiakon alebo prepošť postupne v Bratislave, Ostrihome, Nitre, v maďarskom Zsámbeku, Tekove, Zvolene a naposledy od roku 1711 v Spišskej kapitule ako kanonik, v roku 1715 učiteľ, kantor a v roku 1718 – 1724 ako prepošť. Je pravdepodobné, že konvolút s 9 titulmi protestantských autorov mohol získať jeho skonfiškovaním z titulu svojho postavenia a do rúk ďalšieho posesora sa dostala po jeho smrti po roku 1725. Druhým posesorom bol Martin Pongrác, a to až od roku 1740. Rovnako ako 1. vlastník bol aj on členom liptovskej šľachtickej rodiny z Liptovského Sv. Mikuláša, ktorá darovala viacero kníh do knižnice kežmarského evanjelického lýcea, čoho dokladom je aj rukopisný posesorský záznam s vročením *Qvod Deus nisi Fortuna debet* a autografom Martinus Pongrácz de Sz. Miklós et Owar [zo Sv. Mikuláša/Liptovského Mikuláša a Starhradu/zrúcaniny Varína pri Žiline]. Leutschoviae/Levoča 10. Jan. 1740. Akým spôsobom (kúpa, dar?) knihu získal, nie je zaznačené. Na prednej predsádke sa nachádza pečiatka Martinus Pongracz de Szent Miklos et Owar 1750. V knihe je vlepý papierový heraldický ex libris Pongrácovcov. Na prednom prídošti je aj papierový tlačný štítok s exlibrisom Ex Bibliotheca Lycei Kesmarkiensis legato Pongratiano. Na titulnom liste sa nachádza ešte ako posledná viacnásobná forma posesorstva odtlačok heraldickej pečate rodu Pongrácovcov.

Erb rodu Pongrácovcov (Lyceálna knižnica v Kežmarku)

V roku 1919 bol konvolút opečiatkovaný oválnou pečiatkou s označením súčasného posesora Lycealbibliothek Kesmark 1919.

AUTORSKÁ A OBSAHOVÁ CHARAKTERISTIKA HLAVNÉHO DIELA

Maďarská národná bibliografia RMNY II. 610e síce uvádza informáciu o hlavnom diele konvolútu, o spise Žalanského *Ku Poctivosti...*, vydanom v Trenčíne u Doroty Vokálovej v roku 1642, ale zároveň informuje o tom, že exemplár tohto vydania je od konca 20. storočia nezvestný. Na internetovej stránke eRMK je k dispozícii zväčšená fotokópia titulného listu z kežmarského exemplára, ktorý sme identifikovali v Kežmarku, čo potvrdzuje aj časť pečiatky Lycealbibliothek Kesmark 1919, a heraldická pečať Pongrácovcov, ktoré sme podľa kežmarského exemplára overili „de visu“.

Knihopis pozná a opisuje len dve pražské vydania tejto veľkonočnej kázne Havla Žalanského z rokov 1606 (K07140) a 1612 (K07141). Vydanie z roku 1642 z Trenčína sa od týchto pražských vydaní síce neodlišuje obsahom textu, ale je v ňom publikovaný iný predhovor – podieľal sa na ňom iný editor, ktorý toto dielo adresoval iným osobnostiam. Adresátkami dedikácie sú výlučne ženy – mecenášky, vďaka ktorým mohla byť kniha v Trenčíne vydaná. Ide o šesť manželiek významných mužov zo skupiny českých a moravských exulantov usadených po roku 1620 (po porážke protestantov v bitke na Bielej hore) v meste Trenčíne.⁷

HAVEL ŽALANSKÝ-PHAËTHON

Havel Žalanský-Phaëthon (1567 Žalany, Česko – 10. 3. 1621 Praha, Česko) (Zialanský, Gallus, Zelenus, Phaeton, Faeton, Pelikán)

Štúdium: Bořislav, Teplice, univerzita v Prahe a nemecký Zerbst

Miesta pôsobenia: Dohalice (okr. Hradec Králové), Jičín, Kutná Hora, Ledec nad Sázavou, Starý Bydžov, Praha

Havel Žalanský-Phaëthon (1567 Žalany – 10. 3. 1621 Praha) po štúdiu na farskej škole v Bořislavi a latin-

ských školách v Tepliciach a Prahe absolvoval v roku 1591 artistickú fakultu na univerzite v Prahe ako bakalár. Následne bol učiteľom a diakonom v Jičíně, neskôr študoval evanjelickú teológiu v nemeckom meste Zerbst.⁸ V októbri roku 1592 bol v Zerbste vysvätený za kňaza a pôsobil v Dohaličkách (dnes Dohalice), kam mal prísť už s manželkou. Miestami jeho ďalšieho účinkovania boli Starý Bydžov (1598 – 1600), Ledec nad Sázavou (1600 – 1602), Chrám sv. Barbory v Kutnej Hore (1602 – 1610). V archívnych kutnohorských prameňoch *Memorabilia*, na ktoré v závere odkazujeme, sú zaznamenané niektoré informácie o ťažkej situácii vtedajších „správcov cirkvi“, ako titulovali v tej dobe kňazov. Z roku 1608 je zachovaný spis o zlepšení dôchodkov pre farára Havla Phaëthona, slúžiaceho v Chráme sv. Barbory, a jeho nástupcov. Zlú finančnú situáciu nielen farárovej rodiny, ale aj učiteľov sa rozhodli radní páni riešiť po dlhodobej zlej situácii tým, že nariadili, aby farár dostával z panských dvorov naturálne dávky pre svoje živobytie.⁹

Z roku 1617 pochádza správa o tom, že Žalanský už ako farár v Prahe žiadal viacerých pánov kutnohor-

Žalanského busta v Žalanoch

ských o vydanie svedectva o uzavretí svojho manželstva s manželkou Salomonou (rodné priezvisko nie je uvedené) a o potvrdení toho, že syn Jan bol v manželstve poctivo splodený a pokrstný. Jediný z vtedy žijúcich kmotrov potvrdil vykonanie krstu syna Jana v roku 1603, krstiacim bol arcidekan Václav Štefan Teplický. Oslovení páni nevedeli, kedy bolo manželstvo uzatvorené, ale potvrdili, že *manželia sa u nich dobre a poctivo chovali*. Iný prameň uvádza miesto

sobáša Jičín nad Cidlinou, okres Hradec Králové.¹⁰ Prvorodený syn Daniel v tom čase zrejme už nežil.

Žalanský sa v Kutnej Hore spriatelil s tamojším učiteľom, humanistom Janom Campanom Vodňanským a s literátom Mikulášom Dačickým z Heslova. Tu začala Žalanského literárna činnosť, kde napísal aj svoje prvé tri náboženské spisy (1605 – 1606). V roku 1609 bol povoláný do Prahy, aby pomohol pri založení dolného konzistória českej utrakvistickej cirkvi (katolíckej reformnej cirkvi). Keďže nezískal jedno z jej 12 miest, vrátil sa späť do Kutnej Hory.

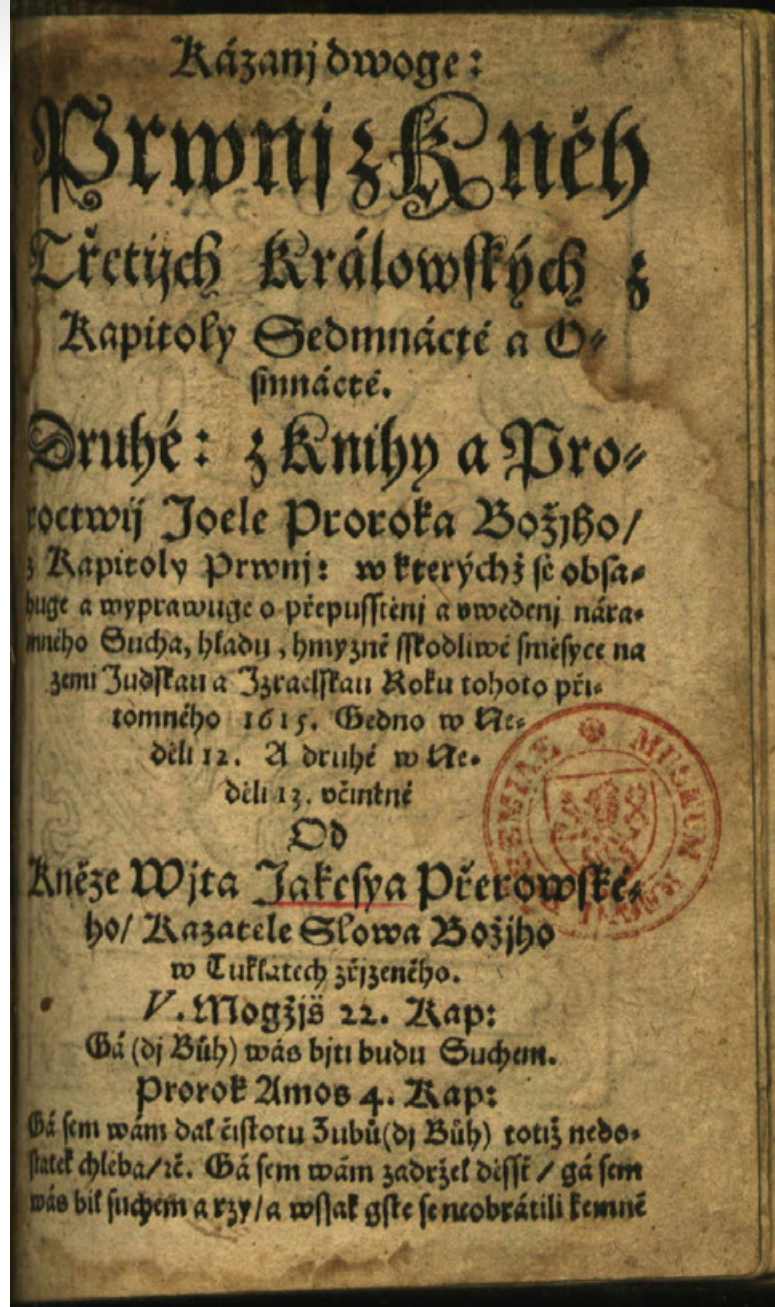
ŽALANSKÉHO PÔSOBENIE V PRAHE V ROKOCH 1610 – 1621

V roku 1610 odišiel Žalanský na vlastnú žiadosť do Prahy a stal sa farárom v Kostole sv. Jilj/sv. Egídia v Starom Meste v Prahe, kde bol známy ako vynikajúci kazateľ. V rozmedzí rokov 1611 – 1618 mal česť viackrát kázať na pozvanie českých bratov aj v Betlehemskej kaplnke (v r. 1615 pri 200. výročí Husovho upálenia). Velkú úctu voči martýrom Jánovi Husovi a Hieronýmovi Pražskému získal zrejme už od svojich predkov, keďže do jeho rodiska (Žalany) preniklo husitské hnutie už v roku 1426. Na uctenie pamiatky týchto martýrov vydal *Spis neb Kázánj Prwnj, o Sw. a Blahosl. Mučedlnjých Českých, Mistru Janowi z Husince a M. Jeronymowi z Prahy*¹¹ v rozsahu 160 strán.¹²

Havel Žalanský od roku 1612 často chorľavel, trápila ho dna. Jeho pôvodné nádeje o novej slobode protestantských cirkví sa rozplynuli. Trápil ho zlý stav v spoločnosti, v ktorej sa podľa neho „rozmnožili, priam rozvodnili hriechy“, preto apeloval na jej nápravu. Krajine prorocky predpovedal Boží hnev a zlé časy. K týmto témam vydal v roku 1611 *Históriu o skaze mesta Jeruzaléma* a v roku 1620 spis o 7 ranách Božích. Dožil sa ešte stavovského povstania a porážky protestantov na Bielej hore (1620). Zomrel 10. 3. 1621 (nie 1627, ako uvádza Jungmann). V roku 1623 boli jeho telesné pozostatky zneuctené, z Chrámu sv. Jiljí boli vyhodené na ulicu rozvášneným davom na podnet jezuitov.

ADRESÁTKY DEDIKÁCIE A MECENÁŠKY VYDANIA

Mecenáškami vydania diela boli manželky českých a moravských exulantov v Trenčíne.

Obr. 7 Prívazok konvolútu Kázánj dwoge Prwnj z Kněh Třetjch Králowšých... (www.stt.opac.nm.cz)

Prvou adresátkou dedikácie, ktorej editor Šimon Šonovský zo Šonova (o ňom bližšie pozri nasledujúcu kapitolu), vyjadril svoju vďaku, je Kateřina, manželka Václava Cejsla¹³, t. č. mešťana a komorného v Trenčíne. O Kataríninom manželovi, ako aj o niekoľkých ďalších manželoch mecenášok vydania knihy Havla Žalanského, sa bližšie informácie dozvedáme od autora Pavla Horvátha v štúdiu *Česká pobelohorská emigrácia v Trenčíne* na s. 7: „Ako významní obchodníci sa z mesta Sušice prisťahovali začiatkom 30. rokov bratia Ján a Václav Cejsl, Ján s manželkou Dorotou a Václav s manželkou Katarínou.“¹⁴

Druhou adresátkou je menovaná Kateřina Šťastná, manželka Mikuláša Fabricia Potěhovského, o ktorom sa dozvedáme z prameňa *Paměti o školách českých: listář*

HUS A JERONYM,

MUČENNÍCI PRO PRAVDU.

Sepsal a l. 1619 vydal

kněz Havel Žalanský.

Ke cti a slávě pětistylé památky narození velikého mučenníka našeho Jana Husa opět na světlo vydáno.

V PRAZE.

Nákladem kněhkupectví: I. L. Kober.
1669.

Obr. 8 Hus a Jeronym, mučeníci pro pravdu

školvství v Čechách a na Moravě od 1. 1598 – 1616 s doklady starší a pozdější doby, že „... před emigráciou do Uhorska dosiahol titul bakalára a pôsobil vo Vysokom Mýte“.¹⁵

Tretou adresátkou dedikácie bola Lidmila, manželka Jona Služinského. Podľa Pavla Horvátha (Tamže, s. 155) išlo o „Tobiáša Jona z obce Služina pri Prostějove, ktorý si dával prídomek Služinský. V Trenčíne býval v r. 1630 v Gašparovskom dome, neskôr u meštana Sziládiho. Stal sa z neho popredný občan mesta, obchodoval so súknom, neskôr vlastnil dom a hospodárstvo, r. 1635 platil ročnú daň 10 zlatých.“

Štvrtou mecenáškou knihy bola Eva Cejslová¹⁶, manželka Pavla Spolského. Manžel pochádzal podľa Pavla Horvátha (s. 156) „zo Spule¹⁷, obchodník, vzdelanec, prizývaný ako svedok pri právnických dohodách, doložený v Trenčíne od r. 1631 – 1654, ročne dane platil od 2 do 4 zlatých“.

Piatou poctenou osobou bola Kateřina Půncovská (Pincovská), [2.] manželka Ondreja Sivého, ktorého rodina pochádzala z Valašského Meziříčí. Do Trenčína prišiel najprv v roku 1632 Martin Sivý, o pár rokov neskôr v roku 1636 – 1637 prišiel [zrejme s 2. manželkou] Ondrej Sivý.¹⁸ V Trenčíne sa mu podarilo urobiť skvelú kupeckú kariéru, v roku 1654 platil mestu

dane 26 zl., obchodoval najmä so soľou a súknom.

Poslednou, šiestou mecenáškou vydania tejto Žalanského kázne bola Dorota, manželka Jana Cejsla, brata Václava Cejsla, manžela prvej adresátky a mecenášky, t. j. švagriná Kateřiny Cejslovej.

Veľkonočná kázeň Havla Žalanského mohla vyjsť tlačou v Trenčíne po 36 rokoch od jej prvého vydania v Prahe práve vďaka finančnej podpore týchto šiestich manželiek, ktoré so svojimi manželmi spoločne zdieľali vyhnanstvo pre vieru. O ženách-mecenáškach, podporujúcich vydávanie náboženskej protestantskej literatúry počas obdobia protireformácie v Čechách alebo Uhorsku, sa zachovalo len málo informácií a iba výnimočne ich niekto vyhodnocoval. Poznáme iba niekoľko mien vyššie postavených žien alebo manželiek mužov s významnejším spoločenským postavením. V prípade trenčianskeho vydania sa úlohy mecenášok ujali 4 manželky českých exulantov a 2 manželky moravských exulantov, ktorých rodiny pochádzali z meštianskej vrstvy. Daňové súpisy z Trenčína poskytujú informácie aj o zamestnaniach ich manželov, z ktorých viacerí sa stali prosperujúcimi obchodníkmi. O niektorých sa možno spätne dozvedieť o tom, ktoré

rodiny ich v Trenčíne prichýlili a ktorí z nich si mohli nadobudnúť vlastné domy. Taktiež sme sa zmienili aj o rodinnom zázemí týchto žien, aby sme ilustrovali dobu a podmienky, vďaka ktorým mohlo dochádzať na našom území k vydávaniu protestantskej náboženskej literatúry. Dve pražské vydania z roku 1606 (K 7140) a 1612 (K7141) tejto veľkonočnej kázne sa zachovali v niekoľkých exemplároch. Identifikované unikátne trenčianske vydanie je zachované len v jedinom exemplári v Lyceálnej knižnici v Kežmarku. Hoci bolo viac ako 20 rokov nezvestné, je malým zázrakom, že toto unikátne územné slovacikum a autorské bohemikum a s ním aj ďalšie dve autorско-územné bohemiká, ktoré sú súčasťou konvolútu, sa opäť našli a sú v Kežmarku znova dostupné.

OTÁZKA TOTOŽNOSTI OSOBY VYDAVATEĽA ŠIMONA ŠONOVSKÉHO ZO ŠONOVA

Pavel Horváth uvádza medzi pobelohorskými emigrantmi aj istého Šimona Šonovského (formou mena Ssonowský) len ako platcu dane v Trenčíne až od roku 1644, avšak nezistil žiadne bližšie informácie o jeho pôvode a príchode do Trenčína.

Podľa našich predpokladov a získaných informácií prichádza do úvahy ako vydavateľ diela Šimon Šonovský zo Šonova (na Opolsku) (Symeon z Ssonova). Práve Šimon Šonovský zo Šonova všetkým uvedeným šiestim cteným manželkám českých a moravských exulantov, žijúcich v Trenčíne, venoval vydanie kázne kňaza Havla Žalanského, ktorá odznela počas veľkonočných sviatkov v pražskom Kostole sv. Jiljí, napísanej v Kutnej Hore v roku 1600, s datovaním dedikácie 17. apríla 1642 v Trenčíne.

Šimon Šonovský zo Šonova pôsobil najprv ako pisár v Českom Brode, neskôr sa stal magistrom na Právnickej fakulte Univerzity Karlovej. Taktiež bol úspešným obchodníkom. S Jozefom Heliadesom sa stal členom tzv. „Literátskeho bratrstva“ v Českom Brode (1613 – 1616) a spolu prispievali latinskými veršami do niekoľkých príležitostných tlačí. Jozef Heliades v tlačiach viackrát adresoval Šimonovi Šonovskému verše, naposledy v roku 1618. Do stavovského povstania sa Šimon Šonovský nezapojoval, ale po jeho potlačení odmietol prestúpiť na katolícku vieru. Viac ako 4 týždne bol väznený v žalári v okovách, ale nedal sa zlomiť. Z mesta bol napokon aj spolu s ďalším protestantom 23. 5. 1626 vypovedaný. Po ročnom putovaní s man-

želkou a dvoma dcérami sa mu podarilo prísť do saskkej Pirny, kde sa usadil, avšak len s ťažkosťami mohol užiť svoju rodinu, keďže možnosť vykonávať notárske povolanie sa mu vyskytla iba príležitostne. Napriek vlastnej núdzi organizoval zbierku pre chudobných českých emigrantov, ktorú sám zapisoval. Do zbierky vymaloval svoj rodinný erb (28. 5. 1628) a vložil do nej aj zápis o svojom exulantskom osude (Pirnaeur Wappenbuch od 13. 2. 1630 do 21. 1. 1631). V roku 1632 zomreli obidve jeho dcéry na následky moru a od 25. 6. 1632 bol odkázaný už len na almužny. Jeho ďalšie osudy v Pirne nie sú zaznamenané, preto je na mieste otázka, či nemôže ísť o toho Šimona Šonovského zo Šonova, ktorý sa po exile v Pirne napokon rozhodol usadiť v Trenčíne (najneskôr v roku 1642), kde žili viacerí jeho bývalí krajanovia. Osoba s takýmto menom sa vyskytuje ako vydavateľ v zmienenej trenčianskej tlači z roku 1642, v ktorej sú publikované aj verše jeho priateľa Jozefa Heliadesa z „Literátskeho bratrstva“, žijúceho v exile v Trenčíne už od 30. rokov 17. storočia. Istý Šimon Šonovský je uvedený ako mestský daňový poplatník v Trenčíne z roku 1644. V prípade, že by prišiel v jednej z prvých vln vystažovalcov jeho menovec (iný Šimon Šonovský), bol by medzi nimi iste zaznamenaný a bolo by aj známe, z ktorého českého alebo moravského mesta pochádzal.

UČITEĽ, REKTOR A NÁBOŽENSKÝ BÁSNIK A SPISOVATEĽ JOZEF HELIADES (1575 – 1651?)

V trenčianskom vydaní veľkonočnej kázne Havla Žalanského sú publikované aj latinské verše *In novam editionem concionis R. V. D. Galli Phaëthonis* od Jozefa Heliadesa, ktoré dedikoval autorovi pri príležitosti nového vydania (3. vydania) jeho kázne. Jozef Heliades pochádzal z Nemeckého Brodu (t. č. Havlíčkův Brod). Ako bakalár Karlovej Univerzity pôsobil najprv na školách v Chrudimi a Kadani, ale aj ako rektor v Českom Brode, odkiaľ emigroval do Trenčína (1631).¹⁹ Podľa Pavla Horvátha býval Jozef Heliades „od r. 1634 v dome meštana Lesseneiho. Patrila medzi chudobných obyvateľov, platil daň len 25 denárov. Z r. 1635 požiadal o udelenie mestských práv. Odstaňoval sa do predmestskej štvrte Hôrka, kde býval medzi chudobnými ‚hofermi‘ – nájomníkmi, do r. 1643. V r. 1644 už nežil, v daňovom zozname sa uvádzajú len ‚sirotky Heliadesovi‘.“ Bibliografia bohemikálnej literatúry eviduje sedem jeho diel. V Trenčíne vytvo-

ril Jozef Heliades i napriek chudobným pomerom, v ktorých žil, bohaté literárne dielo, ktoré právom patrí do slovenskej humanistickej poézie. Najznámejšie na Slovensku sú zrejme jeho latinské oslavné verše, venované inému českému exulantovi, Adamovi Trajanovi z Benešova, do jeho diela, ktoré vyšlo v Trenčíne v rovnakom roku 1642, *Saluberrimae Pistinienses Thermae*, ktorým preslávil uzdravujúce účinky minerálnych vôd v kúpeľoch Piešťany.²⁰

Záverom možno zhrnúť, že sa pod pseudonymom Phaëthon preslávil Havel Žalanský ako vynikajúci kazateľ a náboženský spisovateľ. Písal česky a latincky, pravdepodobne aj grécky. Národná databáza českých autorít ho uvádza ako protestantského spisovateľa, (presnejšie by bolo utrakvistického kňaza či farára podobojí a absolventa nemeckej kalvínskej univerzity), propagátora kalvinizmu a autora dogmatických a etických (moralizátorských) diel. Knihopis

eviduje desiatky vydaní spisov Havla Žalanského (37, správne 36 a 1 dielo od iného autora polemizujúce so Žalanským). Jungmann uvádza 38 vydaní jeho diel. Zachovali sa napriek tomu, že všetky autorove diela sa dostali na zoznam zakázaných kníh katolíckou cirkvou a veľké množstvo z nich bolo iste zničené. Rozsiahle dielo Havla Žalanského ani po štyroch storočiach nezapadlo celkom do zabudnutia a je predmetom záujmu a výskumných prác viacerých autorov (E. Dlaska, A. Frintu, J. Ratajovej, L. Storchovej a M. Šimkovej) v 20. a 21. storočí. Ako jeden z mála teológov 17. storočia sa vo svojich spisoch venoval ojedinelým otázkam hodnoty a postavenia žien v cirkvi a spoločnosti, úlohám žien v manželstve a ich ťažkostiam v tehotenstve, pri rodení a výchove detí a v ich vdovskom údele. Možno práve táto téma niekoľkých jeho spisov bola podnetom k tomu, aby vydania jeho prác podporovali aj viaceré ženy, ako to dosvedčujú záznamy o vydaniach jeho diel v knihopise.

PRAMENE

ŽALANSKÝ – PHAËTHON, Havel. Ku Poctiwosti a k potěsse=//nj počestnému pohlawj žen=//skému.// Spis// O Swatých, pobož=//nych, a nábožných, mnohý=//mi Ducha Swatého dary oswj=//cených, a Pána Krysta milugjých// Ženách, kterým Pán Krystus ney=//prwě swé slawné a weselé od mr=//twých Wzkřjssenj y skrze Angeli Nebeské Kázatele zwěstowati, a// gjm se také neyprwě w swém// oslaweném těle sám zge=//witi a vkázati// ráčil.// Od někdy// Kněze Hawla Zialanského// slowa a Swátostj Krystowých// služebnjka sebraný a// wydaný.//

Wytjstěné w Trenčjně w Impres=//sy Doroty Wokálowy, 1642. V: Kežmarok: Lyceálna knižnica. Signatúra 8212/Rar. III. 50. 8°. A-C8, D4 [= 28] listov. Čaplovič 1746.

POZNÁMKY

- ¹ RMNy II, 610e.
- ² Bližšie pozri *Knihopis českých a slovenských tisků*. Dostupné na: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/periodical/uuid:595d5a00-baf9-11e3-b74a-5ef3fc9ae867>. [zobrazené 2024-02-01].
- ³ Tento titul citujeme pri opise jednotlivých príväzkov.
- ⁴ Odlišnému dogmatickému výkladu významu Poslednej večere Krista s učeníkmi sa v období pred reformáciou a po reformácii venovalo viacero autorov z radov katolíckej a protestantskej cirkvi.
- ⁵ Pre potvrdenie tejto možnosti sme nenašli žiadny argument, meno autora ani názov jeho diela sa v dostupných internetových databázach nevyskytuje.
- ⁶ Ide o 3. vydanie tejto veľkonočnej kázne, 1. vydanie vyšlo v r. 1606 v Prahe a 2. tamtiež v r. 1612, t. j. v Trenčíne až po 30 rokoch.
- ⁷ Bibliografia RMNy síce publikuje mená adresátok dedikácie, ale keďže sú prepísané nesprávne, nedajú sa identifikovať.
- ⁸ Mesto Zerbst (česky Sebište) bolo centrom kalvinizmu; univerzita v Zerbste (1582 – 1798) patrila medzi malé, ale významné krajinské univerzity, niesla názov *Gymnasium illustre Franciscæum*. Možno pre toto pomenovanie univerzity spochybňovali neskôr Žalanského odporcovia jeho univerzitné vzdelanie.
- ⁹ Konkrétne z panstiev Křesetice, Puchře, Poličany a Dobšov dvor mali ročne dostávať spolu 10 korcov/meríc raže, po 4 merice pšenice a jačmeňa, 3 merice hrachu, 2 syry a 80 žajdlíkov/pollitrov masla.

- ¹⁰ Aj tieto Žalanského žiadosti o potvrdenie uzavretia jeho manželstva a v ňom početne splodeného syna Jana môžu poukazovať na existenciu snáh o zdiskreditovanie jeho osoby pre jeho príklon ku kalvinizmu.
- ¹¹ Praha: Daniel Karel z Karlsbergka, 1619.
- ¹² Po tomto vydaní Žalanského knihy o Husovi a Husovi Pražskom sa v Česku siahlo ešte aj v 2. polovici 19. stor., napríklad pri 500. výročí Husovho narodenia (vtedy pokladaného za rok 1369); kniha vyšla pod názvom *Hus a Jeronym, mučeníci pro pravdu*. Praha: I. L. Kober, 1869 a 1873.
- ¹³ Podľa RMNy nesprávne: Václava ěggle.
- ¹⁴ Sušice, okres Klatovy, Plzeňský kraj. Dielo Pavla Horvátha. Dostupné na: digilib.philmuni.cz.
- ¹⁵ Vysoké Mýto, okres Pardubice, kraj Ústí nad Labem. Bližšie pozri *Paměti o školách českých*. Dostupné na: archive.org/stream.
- ¹⁶ RMNy Ezegslowá, Eejslowá.
- ¹⁷ Spůle, část Čkyně, okres Prachatice, Južné Čechy.
- ¹⁸ Prvé manželstvo s Katarínou Předmířskou uzatvoril v roku 1625, sobášil ich podľa rkp. kroniky samotného Ondreja Sivého kňaz Juraj Tranovský v Holešove, neskôr exulant v Liptovskom Mikuláši. O úmrtí 1. manželky píše Ján Ďurovič v biografii Tranovského, na ktorú odkazujeme v literatúre.
- ¹⁹ Bližšie pozri Dlabač.
- ²⁰ Dostupné na: zlatyfond.sme.sk.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- BÍLÝ, Jiří. 1996. *Jezuita Antonín Koniáš: Osobnost a doba*. Praha: Vyšehrad.
- Cichoreus. [bez dátumu]. Internet archive. Online. Dostupné na: <https://archive.org/>. [zobrazené 2024-02-01].
- CICHOREUS, Tobias. [bez dátumu]. Pseudonymy v české literatuře. Online. Dostupné na: <https://www.cshak.cz>. [zobrazené 2024-02-01].
- Česká divadelní encyklopedie. [bez dátumu]. Online. Dostupné na: https://encyklopedie.idu.cz/index.php?option=com_content&view=featured&Itemid=108&lang=cs. [zobrazené 2024-02-01].
- Český svaz hádankářů a křížovkářů. [bez dátumu]. Online. Dostupné na: <https://www.cshak.cz/sites/default/files/inline-files/Pseudonymy%20v%20C4%8Ds.%20literatu%C5%99e.pdf>. [zobrazené 2024-02-01].
- DLABAČ, Bohumír Jan. 1818. *Krátké vypsaní Českého Království pro pauze českau sskolní mládež*. Praha: F. Fetterle.
- DLASK, Emil. 1913. Havel Žalanský, rozbor jeho činnosti literární. In: *Sborník filologický*. Online. Praha, s. 55 – 180. Dostupné na: <https://biblio.hiu.cas.cz/records/12ca471d-823b-49d5-a18c-31268c88b0e2>. [zobrazené 2024-02-01].
- DVORSKÝ, František. 1886. *Paměti o školách českých: listář školství v Čechách a na Moravě od 1. 1598 – 1616 s doklady starší a pozdější doby*. Nakl. Fr. A. Urbánek.
- ĎUROVIČ, Ján. 1942. *Životopis Juraja Tranovského 1592-1942: K 350. výročiu jeho narodenia*. Liptovský Mikuláš: Tranoscus.
- ECSEDY, Judit V. 2018. *Magyar grafika*.
- FRINTA, Antonín. 1970. *Havel Žalanský-Phaëthon*. Praha.
- GLEJTEK, Miroslav. 2010. Pečate spišských prepoštov od polovice 15. storočia do roku 1776. In: HROMJÁK, Luboslav (zost.). *Z dejín spišského prepoštva: Zborník z konferencie*. Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského Seminára Jána Vojtaššáka, s. 251 – 271.
- HATÁKOVÁ, Jaroslava. 2013. *Měštanské knihovny v Kutné Hoře v letech 1556 – 1626*. Diplomová práce; online. Radmila PAVLÍČKOVÁ (vedúca záverečnej práce). Univerzita Palackého v Olomouci. Dostupné na: <https://theses.cz/id/pw8pl1/?lang=sk>. [zobrazené 2024-02-01].
- Historický schematismus slov. farností*. [bez dátumu]. Dominikánsky knižný inštitút. Online. Dostupné na: https://knihydominikani.sk/hlavna_nemethy_20. [zobrazené 2024-02-01].
- HORVÁTH, Pavel. 1971. Česká pobelohorská emigrácia v Trenčíne. In: František HEJL (ed.). *Otázky dějin střední a východní Evropy*. Online. Brno: Universita J. E. Purkyně, s. 145 – 159. Dostupné na: <https://digilib.phil.muni.cz/sites/default/files/pdf/120759.pdf>. [zobrazené 2024-02-01].
- INDRA, Bohumír. 1981. Valašskomeziříčský kronikář, trenčínský puškař Ondřej Sivý a jeho rod na Slovensku. In: *Zpravo-daj ostravskéj pobočky genealogickej a heraldickej spoločnosti v Praze e při Domu kultury pracujících Vítkovic v Ostravě*. s.

- 1 – 6. Dostupné na: <http://www.historie.hranet.cz/heraldika/zkgho/zkgho08.pdf>. [zobrazené 2024-02-01].
- Internet archive. [bez dátumu]. Online. Dostupné na: www.archive.org. [zobrazené 2024-02-01].
- JUNGMANN, Josef. 1825. *Historie literatury české*. W Praze: Pjsem Antonina Straširypky.
- Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. Století: Sv. II: 1501 – 1800*. [bez dátumu]. Online. Dostupné na: <http://www.knihopisdigital.cz/>. [zobrazené 2024-02-01].
- KONIÁŠ, Antonín. 1729. *CLAVIS Haeresim claudens et aperiens: Kljč Kacýřské Bludy K Rozeznánj Otwjragicý, K wykořeněnj Zamjkagicý: Aneb Registřjk Některých bludných pohorssliwých, podezřelých, neb zapovědených Kněh....* Hradec Králové: Václav Jan Tybély.
- LEDVINKA, Václav a Jiří PEŠEK (zost.). 2000. *Documenta pragensia XVIII: Od středověkých bratrstev k moderním spolkům*. Praha: Scriptorium.
- Lexikon české literatury*. 2008. Praha: Academia, s. 1811.
- Lyceálna knižnica Kežmarok. Signatúra 8212/Rar. III. 50.
- Místr Jozef Heliades Německobrodský, učitel a rektor školy Českobrodské. 1818. In: Jan Bohumír DLABAČ (zost.). *Krátké wyppsáni Českého králowstwi pro pauze českau skolni mládež*. Praha: Pjsem Frantisska Fetterle vrozeného z Wildenbrunu na Starém městě w arcybiskupské impressý w Seminárium Nře. 191.
- Novoměstský kurýr*. [bez dátumu]. Online. Dostupné na: <https://www.novomestskykuryr.info/>. [zobrazené 2024-02-01].
- PEŠEK, Jiří a Václav LEDVINKA (zost.). 2000. *Od středověkých bratrstev k moderním spolkům*. Praha: Scriptorium.
- Phaëthon*. [bez dátumu]. Historický archiv. Online. Dostupné na: <https://archive.org/stream>. [zobrazené 2024-02-01].
- Pirnaeur Wappenbuch od 13.2. 1630 do 21. 1. 1631*.
- PUMPRLA, Václav. 2010. *Knihopisný slovník českých, slovenských a cizích autorů 16. – 18. století*. Praha: Filosofický ústav Akademie věd ČR.
- RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ (ed.). 2013. *Děti roditi jest božské ovotce: Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha: Karolinum.
- RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ (ed.). 2009. *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium.
- RATAJOVÁ, Jana a Lucie STORCHOVÁ (ed.). 2008. *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: Diskurzy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium.
- Régy magyarországi nyomtatványok II*. [bez dátumu]. Budapešť.
- SCHMALING, Eberhard. [bez dátumu]. *Abriss der Geschichte des Franciscums Zerbst*. Franciscum. Online. Dostupné na: <https://franciscum.de/geschichte/texte/abriss-der-geschichte/>. [zobrazené 2024-02-01].
- Středočeská vědecká knihovna v Kladně*. [bez dátumu]. Online. Dostupné na: www.ipac.svkk.cz. [zobrazené 2024-02-01].
- ŠIMKOVÁ, Michaela. 2021. *Havel Žalanský Phaëthon a jeho moralizující tvorba*. Bakalárska práca; online. Jana KO-LÁŘOVÁ (vedúca záverečnej práce). Univerzita Palackého v Olomouci. Dostupné na: https://theses.cz/id/k7qad9/BP_-_konecna_verze.pdf. [zobrazené 2024-02-01].
- ŠTEFAN, Václav. 1617. *Wáclsl. Stefana Teplického Homilia pohřebni nad smrtí p. Alžběty, manželky p. Samuele Fontina Klatowského, radního Chrudimského*. Knihopis 15955.
- ŠŤASTNÝ, Radko. 2003. *Kutná Hora literární*. Praha: HQ Kontakt.
- Tesák – Mošovský, Jiří*. [bez dátumu]. Online. Dostupné na: <https://encyklopedie.idu.cz/index.php?lang=cs>. [zobrazené 2024-02-01].
- Tesák – Mošovský, Juraj*. [bez dátumu]. Online. Dostupné na: <https://encyklopedie.idu.cz/index.php?lang=cs>. [zobrazené 2024-02-01].
- TOBOLKA, Zdeněk Václav; Fratišek HORÁK a Bedřiška WIŽDÁLKOVÁ. 1925 – 1967. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Online. Praha: Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků. Dostupné na: <https://kramerius5.nkp.cz/periodical/uuid:595d5a00-baf9-11e3-b74a-5ef3fc9ae867>. [zobrazené 2024-02-01].
- Univerzitná knižnica v Bratislave*. [bez dátumu]. Online. Dostupné na: www.ulib.sk. [zobrazené 2024-02-01].
- VOLF, Josef. 1936. *Čeští exulanti v matrikách pruských*. In: *Sborník jednoty starých českých rodův Praze*. Praha, s. 19.
- Zlatý fond SME*. [bez dátumu]. Online. Dostupné na: <https://zlatyfond.sme.sk/>. [zobrazené 2024-02-01].

NAJVÝZNAMNEJŠIE KNIŽNIČNÉ FONDY KNIŽNICE SPOLKU SVÄTÉHO VOJTECHA

PHDR. MÁRIA ZACHAROVÁ

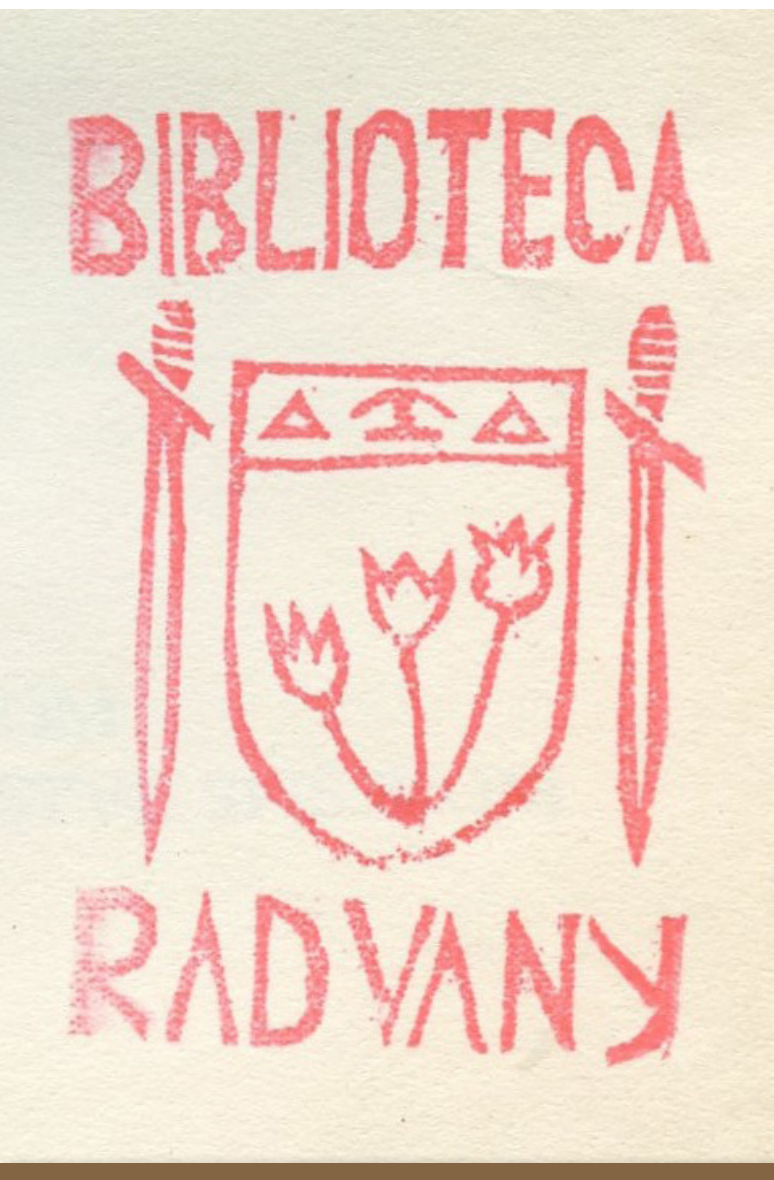
✉ kniznica@ssv.sk
Spolok svätého Vojtecha
www.ssv.sk

The article presents the most important book collections of the Saint Adalbert Association's library which include historical prints from the 16th and 17th centuries, but also the collection of Anton Bernolák and cataloguer Hadrián Radváni, the so-called *Tyrnavik* (documents of Trnava origin) as well as editions from 17th – 21st century. The collections differ from each other not only in terms of their thematic composition, but also in scope. Some contain several thousand items while others amount to no more than thirty or forty items. The author considers the collection of the publications of the Saint Adalbert Association from 1872 to the present to be the most important; it consists of educational and entertaining literature, prayer books, periodicals and school textbooks. Other important works include *Tlače 16. a 17. storočia* (16th and 17th Century Prints), including several editions of the *Czech Bible*, Virgil's poems and the works of Erasmus of Rotterdam, Aristotle and Cicero. The collections are proof of the variety and richness of the collection of this association library.

Keywords: book collections, historical prints, association libraries, Saint Adalbert Association, Trnava

Knižnica Spolku svätého Vojtecha má dnes 37 knižničných fondov. Označené sú rímskymi číslicami (I – XI) a alfabetickými skratkami. Niektoré fondy obsahujú viac ako 9 000 kníh, iné majú, naopak, len niekoľko desiatok exemplárov. Fondy sú veľmi rôznorodé, od beletrie po zbierku máp a kalendárov. Najrozsiahlejší knižničný fond predstavuje „teologická literatúra“, najmenším sú „vydania Spolku svätého Vojtecha v Uhorsku“.

Primárny knižničný fond tvoria vydania samotného Spolku svätého Vojtecha. Mimoriadnu hodnotu má fond historických tlačí zo 16. a 17. storočia a knižnica Antona Bernoláka. Pre historickú pamäť mesta Trnavy, v ktorej Spolok svätého Vojtecha pôsobí od svojho založenia v roku 1870, majú významnú hodnotu fondy „tyrnaviká“ a „knižnica Hadriána Radvániho“.

Pečiatka Radványiovskej rodinnej knižnice (Knižnica Spolku svätého Vojtecha)

Knižničný fond „vydania Spolku svätého Vojtecha“ má pre samotný spolok najväčší význam. Mapuje jeho históriu od prvých spolkových vydaní v roku 1872 až dodnes. Medzi najvýznamnejšie vydania spolku patrí *Svätovojeťská Biblia*, *Jednotný katolícky spevník* a dlhoročne vydávaný kalendár *Pútnik svätovojeťský* (obsahy pútnikov sú dostupné na <https://www.ssv.sk/kniznica.xhtml>). Spolok vydával poučné, zábavné, náboženské, modlitebné knihy, spevníky, školské učebnice i periodiká, pričom sa vždy snažil reflektovať aktuálne potreby doby. Do polovice 90. rokov 20. storočia vydal viac ako 33 miliónov kusov kníh. V súčasnosti produkuje spolok aj e-knihy a audioknihy. K dnešnému dňu má tento knižničný fond už viac ako 8 100 položiek a neustále sa rozširuje. Bibliografia spolkových vydaní bola spracovaná do roku 1994. Doplnenie po súčasnosť čaká na spracovanie.

Fond „tlače 16. a 17. storočia“ vznikol ako samostatný fond koncom 80. rokov 20. storočia, keď boli z iných fondov spolkovej knižnice preradené knihy vydané v 16. storočí a vybrané knihy zo 17. storočia. Celkovo má tento fond 192 knižničných signatúr. Zo 16. storočia pochádza 60 knižných zväzkov s 20 príväzkami. Ku knihám zo 16. storočia patria viaceré vydania českej *Biblie*, dejiny Uhorského kráľovstva v zredigovanom vydaní Jána Sambucusa, práce Erazma Rotterdamského, dekréty Tridentského koncilu, Vergíliova poézia, diela Aristotela, Cicera a iné.

V roku 1970 sa zásluhou Karola Markoviča dostalo do knižnice darom celkovo 206 knižničných jednotiek z pôvodnej knižnice Antona Bernoláka zo 17. až 19. storočia. Časť kníh z Bernolákovej pozostalosti objavil na povale farského kostola v Nových Zámkoch už spomenutý šuriansky dekan Karol Markovič v roku 1961. Zoznam kníh z Bernolákovej pozostalosti podľa farskej bibliotéky vypracoval Vsevlad Gajdoš. Knihy darované do spolku skatalogizoval Hadrián Radváni (1987) a Vojtech Strelka (2002), avšak neobsahujú všetky Bernolákove knihy. V roku 2002 boli knihy zaslané na očistu a dezinfekciu, v rokoch 2003 – 2005 bola časť kníh Bernolákovej knižnice reštaurovaná v Slovenskej národnej knižnici v Martine. Medzi knihami sú teologické diela, ale aj samotné Bernolákove práce, ako *Repertorium Lexici slavici-bohemico-latino-germanico-ungarici*; *Slowár Slowenský, Česko-Laťinsko-Nemecko-Uherský*.

Fond „tyrnaviká“ mapuje prierez trnavských tlačí a vydaní okrem vydaní Spolku svätého Vojtecha od najstarších čias až dodnes. Obsahuje tlače Trnavskej univerzitnej kníhtlačiarne (univerzita pôsobila v Trnave v rokoch 1635 – 1777), tlače Filiálnej tlačiarne

Ex libris Hadriána Radvániho (Knižnica Spolku svätého Vojtecha)

budínskej Kráľovskej univerzity v Trnave, tlače a vydania Václava a Jána Jelínka, Michala Španrafta, Žigmunda Wintera, Adolfa Horovitza a ďalších, vydania Posla Božského Srdca Ježišovho alebo mariánskych kongregácií. Obsahuje viac ako 2 600 kníh zo 17. storočia – 21. storočia, ktoré sú neustále dopĺňané, napríklad publikáciami Trnavskej univerzity v Trnave (Typi Universitatis Tyrnaviensis).

Významnou zložkou knižnice je aj osobná knižnica Hadriána Radvániho odkázaná spolku v roku 1996. Radváni bol zamestnancom spolku a spracoval nielen časť spolkovej knižnice (je autorom viacerých katalógov knižnice), ale aj spolkového archívu (inventarizoval časť fondu Spolku svätého Vojtecha nazvanú „archív správy“). Jeho knižničný fond má takmer 2 000 čísiel signatúr a obsahuje nielen jeho knihy, ale aj vedecké výstupy a spracovanú osobnú bibliografiu. Jej súčasťou sú tlače zo 17. storočia – 21. storočia. V úvode k zoznamu darovaných kníh píše, že o jeho knižnicu malo záujem viacero inštitúcií. Napriek tomu, že sám spracoval viacero knižníc, jeho vlastná knižnica bola spracovaná len na kartičkách, ktoré zničil z obavy pred domovou prehliadkou. Ďalej píše: „Časť knižnice, ktorú dávam do Spolku sv. Vojtecha, bude ešte doplnená, a myslím si, ba pevne verím, že týmto prispejem: tým, ktorí budú bádať a študovať, osvojovať si poznatky, hlavne z našej cirkevnej a národnej minulosti, a tieto náležite uplatnia.“

Predstavené knižničné fondy sú len čiastkovým obrazom bohatosti a pestrosti spolkovej knižnice.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- RADVÁNI, Hadrián. 1996a. *Bibliografia vydaní Spolku sv. Vojtecha v Trnave 1870 – 1994: (Knihy, tlače, ročenky, periodiká)*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha.
- RADVÁNI, Hadrián. 1996b. *Knižnica Hadriána Radvániho venovaná Spolku svätého Vojtecha v Trnave: (Strojopis)*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha.
- RADVÁNI, Hadrián. 1990. *Tlače XVI. storočia v Knižnici Spolku sv. Vojtecha v Trnave*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha.
- RADVÁNI, Hadrián. 1988. *Tyrnaviká: Katalóg II.: Knižnica Spolku sv. Vojtecha v Trnave: (Strojopis)*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha.
- RADVÁNI, Hadrián. 1987. *Z knižnice Antona Bernoláka: Katalóg III: Knižnica SSV: (Strojopis)*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha.
- STRELKA, Vojtech. 2002. *Knižnica Antona Bernoláka*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha.

BOMBARDOVANIE BRATISLAVY V ROKU 1944 KOREŠPONDENCIA ZO ZBIEROK LITERÁRNEHO ARCHÍVU SNK

MGR. EVA PÁSTOROVÁ

Based on the correspondence available in the Literary Archive of the Slovak National Library, the article focuses on the period of World War II, which also affected the city of Bratislava in 1944. On June 16, 2024, we commemorated the 80th anniversary of the first bombing, which claimed 118 lives. The author analyzes the correspondence, which includes the statements of the poet Karol Strmeň and the writer Mikuláš Šprinc, eyewitnesses to this event, who in their letters addressed to the poet Janko Silan, describe in detail not only this event, but other raids on the capital city. The correspondence reflects the feelings of the authors of the letters themselves and the solidarity in a period that marks a significant chapter in our history. Strmeň and Šprinc later emigrated to the USA.

Keywords: personalities, Janko Silan, Karol Strmeň, Mikuláš Šprinc, correspondences, World War II, Bratislava, anniversaries, Literary archive, Slovak National Library

✉ eva.pastorova@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

16. júna 2024 uplynulo 80 rokov od prvého bombardovania Bratislavy počas druhej svetovej vojny. Pamätá si na to už len najstaršia generácia. V súčasnosti sa však situácia opakuje neďaleko našej východnej hranice. Ľudia, ktorí za ňou žijú, zažívajú to, čo zažívali naši starí či prastarí rodičia pred mnohými rokmi.

Cieľom bombardovania Bratislavy bola predovšetkým rafinéria minerálnych olejov Apollo. Aj keď cieľ bol presne určený a útok technicky na tú dobu pomerne presne vyrátaný, zasiahli opakované nálety mnohé okolité budovy, mosty a cesty.

Podľa dobových správ bolo v areáli rafinérie počas náletu zabitých 74 zamestnancov, ďalšie obeť zaznamenali na iných miestach v meste, kde americké bomby dopadli. Bratislavská rafinéria bola zničená na 80 percent. Prvé odhady slovenských štátnych inštitúcií hovorili o stovkách mŕtvych a ranených. V bratislavských nemocniciach po ná-

lete ošetrili 585 osôb, 717 osôb bolo nezvestných. Podľa neskorších správ prišlo o život pri tomto prvom americkom leteckom útoku na Slovensko celkovo 118 ľudí.

V Literárnom archíve SNK sa zachovali opisy niektorých svedkov tohto bombardovania a situácie v Bratislave počas ďalších mesiacov roku 1944, keď sa nálety opakovali znova. K týmto svedkom patrili katolícki básnici a prekladatelia Karol Strmeň (1921 – 1994) a Mikuláš Šprinc (1914 – 1986), ktorí po druhej svetovej vojne emigrovali najprv do Talianska a neskôr do USA. Obaja si písali s ďalším katolíckym básnikom Jankom Silanom (1914 – 1984), ktorý v rokoch 1941 – 1945 pôsobil ako farár v Ždiari. Práve v listoch Karola Strmeňa a Mikuláša Šprinca adresovaných Jankovi Silanovi sa stretne s opisom spomínaných udalostí a pocitov zo života vo vojnovnej Bratislave.

Továreň Apollo po bombardovaní 16. 6. 1944, záber z nábregia Dunaja (Slovenská národná knižnica – Literárny archív ďalej SNK – LA)

Továrň Apollo po bombardovaní 16. 6. 1944, záber z okolia hotela Carlton (SNK – LA)

Budova Slovenského národného múzea po bombardovaní 16. 6. 1944 (SNK – LA)

Podobizeň Karola Strmeňa (SNK – LA)

V liste zo 16. júna 1944, adresovanom priateľovi Jan-kovi Silanovi, Karol Strmeň hneď na úvod vysvetľuje, čo sa dialo: „Toto je neznesiteľné s týmto náletom: práve horí Apolka a výbuchu je toľko, že toho už mám dosť. Tu v kryte pri opätovanom vraj nálete hovoria ľudia, že horí aj Vládna budova, Muzeumka. Bol som v meste na riziko zatvorenia alebo zabitia. Pred prezidentským palácom jama, starý gaštan je rozčesnutý. Jedna ulička pri Astorke pre staré domy úplne zosypaná. Skrze jedného poschodového domu videl som horieť Muzejku; dva ostré červené plamene.“ Ďalej píše, aké mal šťastie: „Teraz môžem Bohu vďačiť. Bol som práve v Astorke a len náhodou pred 3 minutami som odišiel. Vtedy padla bomba. Druhú som počul svišťať pred prezidentským... Apolka stále vybuchuje. Pomaly nám celé nebo pokryje jej čierny dym; to oleje vraj horia.“ Napriek všetkému vidí jasné slnečné lúče: „Len slnko ti je veselé, úžasne príjemne sadá na tvár a hľadá: vari najkrajší deň tohto roku.“ Následne objasňuje, čo bolo ďalej: „Skazily sa sirény. Nový nálet nemôžu trúbiť. Pojašený ľudia behajú po ulici.“ Správajú sa však k sebe tolerantne a snažia sa

Podobizeň Mikuláša Šprinca (SNK – LA)

navzájom si pomôcť: „Neslýchané, ako sú si ľudia v tejto situácii blízki: rozprávajú sa medzi sebou a dávajú si zvesti, hoci sa nikdy nevideli. Mňa – zvedavého krta – jeden úplne neznámy muž úplne vyviedol na strechu svojho domu, aby som sa rozhliadol. Bol by to spravil inokedy? Stretol som kolegu, ktorého vídam na ulici; chodil so mnou do gymnázia kedysi. Ale nepriznával sa ku mne. Až teraz.“

Karol Strmeň neskôr v liste Jankovi Silanovi z 10. 12. 1944 vyjadruje smútok z nasledujúcich udalostí, ako boli ďalšie nálety na Bratislavu, vypuknutie a potlačenie Slovenského národného povstania, stále pretrvávajúca vojna, a uvažuje o smrti, ktorú vidí často vo svojej blízkosti: „Neviem, či sa kedy ešte uvidíme, a predsa nechce byť tento list rozlúčkou...“, a odovzdáva sa do vôle Božej: „Takéto ťažké skúšky, ako na nás idú, neprichádzajú iste nadarmo. A raz, ak sa dostaneme na druhý breh dejín, budeme utrpením učením kresťania. Ak sa nedostaneme, nech už s nami nakladá Boh, ako chce.“

V ždiarskej samote po cestách možno veľa o Bohu vedieť. V bratislavskom shone možno ho často cítiť, najmä jeho nepríjemné zásahy. Mesto je ako dno suchej rieky. Aj my si toho Boha ponesieme ako jediný batoh. Sme úplne od neho závislí. On môže. Dlho trvá, kým to človek pochopí, ale nakoniec je to jasné, že treba rovnako prijímať, či nás omilostí, alebo či nás prinúti stretať sa v zemi, v masovom hrobe.“ V závere listu cítiť zmierenie s možným nepriaznivým osudom: „Keď sme teda v tomto čase jednou nohou v hrobe a druhou ideme šľapať cudziu zem, nech je tento pozdrav – ktorý vari do Vianoc k Tebe príde – čímsi viac ako veselou piesňou pred zásnebnami so smrťou. Nič som nikdy nemal, bedár som bol a bez peňazí, na druhý svet pomaly tak chudobný sa vrátim, ako som prišiel.“

Z ďalších listov Karola Strmeňa Jankovi Silanovi sa dozvedáme, že sa mu podarilo prežiť najbližšie mesiace v relatívne dobrom zdraví. Prvý z nich, datovaný po skončení vojny, bol odoslaný z Ríma 26. 9. 1945.

Podobizeň Janka Silana (SNK – LA)

Mikuláš Šprinc, ďalší blízky priateľ Janka Silana, posielal z vojrovej Bratislavy podobné listy. Často porovnáva život v Bratislave so životom v Ždiari, kde v tom čase Janko Silan pôsobil: „*Chváľ si Tatry i kráľovskú svoju slobodu. Ty tam aspoň tak skoro neumrieš, ale horšie je to tu s nami.*“ A rovnako ako Karol Strmeň mu píše list v deň bombardovania bratislavskej rafinérie Apollo, v ktorom na konci vedľa dátumu uvádza: „*Bratislava, Mesto ešte vždy horiace*“. Hneď na začiatku listu vykresľuje najnovšie udalosti: „*Nuž tak, ja ešte žijem, mňa tak ľahko bomby nezabijú, hoci veľa nechýbalo. Keby som bol tak býval riaditeľom akadémie, bol by som už neboštitk. Presne pod moje okná v akadémii padla bomba. Všetko zdnuká i zvonká je na cimper-camper a keď sa tak postavíš na schody, vidíš z nej rovno do neba, lebo strecha a všakové podobné ochrany – je fuč. Astorka fuč, pred palácom bomba, fasáda a plot fuč, pár domov na suchom mýte fuč..., jedna viecha na Vysokej fuč, len prázdne sudy na ulici, z ktorých víno zrejme vyteklo... Akadémia dostala zo zadu, z boku i zpredu. Už iba tablička na bráne hlása, že raz tu bola krása, kým nepadlo všetko do rúk ďasa. A ja ako nezmar obecný, pravda, ušiel som ako krysa z topiacej sa lode. Možno len preto, aby som niekde inde skapal.*“ A ďalej uvažuje: „*Ale je ti to tak už jedno. Čo ťa neminie, to ťa neminie.*“ Keď sa vrátil domov, našiel pohromu aj tam: „*Záclony z môjho bytu videl som kdesi na dvore...*“ a porovnáva so situáciou v zamestnaní „... *nádherne skrine v mojej kancelárii oddychujú po boji, zasypané prachom a tehlami.*“ Chvíľu po príchode sa opäť ozval poplach: „*Cez poplach, ktorý prišiel tak rýchlo, že som nemal času ani dvere zavrieť, bol som medzi kotlami v našej pivnici. Nadomnou plyn a voda, vedľa mňa kotly s horúcou vodou a s rozžhaveným uhlím.*“ Vzhľadom na to odrádza priateľa: „*Teraz už len nechod do Bratislavy, lebo zošedievieš, ako sa to mnohým stalo. Ja by som hádam oplechavel, keby tak, nedajbože, zosypalo sa dačo na mňa.*“ V tom istom liste sa Mikuláš Šprinc zmieňuje o Karolovi Strmeňovi: „*A vzpúrny Karol Strmeň, ktorý sa vadí vždy a všade s každým, len tak, že nedoplatil na svoje trucovitosti. Nechcel sa dať vyhodit z Astorky, kde práve raňajkoval ako pán o desiatej. Napokon ho násilím vyhodili a dvadsať krokov za ním vybuchla mína. A kade utekal do redakcie, všade padaly pumy. Skočil potom pri Štefánke pod bránu, ale privítal ho kúdol čierneho dymu, lebo na dvor v tom dome padla bomba.*“ Nič sa mu však nestalo a ako pisateľ ďalej uvádza: „... *Má celú kožu a robí si zrejme teraz vtipy zo svojej psej situácie.*“

Milý Janko!

Mikuláš bol mi číslť krajšit, keďže klauzúra je NOV EMIGRACE. Opäť nastalo ma už v Božích rukách, či mi je gará, či je lepší pred bránu vidiecke. Trost ani len nepočítajme ako niečo, či by sme najprve milovali. Ja som som ho už odročkal kedsi mima sba a neklesám sa oí. Sú všetka lásky. Čože, keďaj quidlička bedliť o spán duši; priateľu; miesta, kde sme boli žideli. To všetko už nie je len skutočnosť, ktoré ma mali ešte vedľa. Skoro sa to pomenilo a stále sa pozoruje cez prsty, ako sa to miškan hrdí. Skoro som už vyprávani a vyčítani na desivomni.

Ale je tu ešte otčina. Tam optika a gradeni, na ktoré sa vykladajú mitsky dovratyje obľepeni. Moja ten a moje všetko. Tu sa musí presovať a ja som sa dal do práce, aj keď zahyniem. Boh je vysoko a šťastie blízko, ale som naša, h' je tu pod našimi nohami. Boh by sa nemal dať vypleť z nej ako sra, ale tu by mal postaviť dobré fundamenty pre svoju slávy. My ho tu

List Karola Strmeňa Jankovi Silanovi, ukážka rukopisu (SNK – LA)

Milý Janko,

Práve som nemohol. Skočil až o tom hovoriť. Ale písať Ti treba. O tom, že p. ob. tv. Janko Skočil ma naučil abstrakčne hore schodami vyšiel a ušiel sa so mnou o všakových otázkach estetických. Tak pohybe a došlo, že ma to až zmietlo. Medzi iným povedal, že hmoš zelonic svoje i hnašou, aby som do mančeho čísla Kultury napísal a listovny zhotovil. Paľa Oliva, ja by som ešte vyhládal da jaká bates predsmotnu a poslal. Všetko som sčítal. Preto ťa prosím. Pošli mi tu celú knihu a Paľovi x m. Tie posledné chvíle som už dokončil a listu po tieto dni napíšem i 2-3 listy ad jura - jeho. Bude tam treba umiestniť i jeho Turňa z Moorjžog. Označujem Ti, že Urban tu ešte pokračuje aspoň na tieto knihy. Učes som uvoľnil a vedomie odovzdať do faktu bezval ja, lebo Števo sa o to usťal. Jeho meno tam dajogostane.

Teď: ak nemá ešte trevec prepisani, pošli mi aspoň po ho hradmi tu bawej, pokračujme ich hrad. Tu ťa ští d'ie, ktoré ma v' byt' toho mesta a kotora. - cenzura od. Paľovej knihy ja už napísal. Bude angouze, aby to boloom písať bolo v' - Do v' -

M.Š. 1. 1944 M.S.

List Mikuláša Šprince Jankovi Silanovi, ukážka rukopisu (SNK – LA)

V ďalších riadkoch vyjadruje svoje pocity z celého diania: „Bože môj, je tu tak úzko a tie noci, ach tie noci sú strašné a dni nie menej. Celý deň si predstavuješ, ako tak budeš hynúť niekde vo vode, alebo v plyne, ak sa sestra smrť o teba inak nepostará. Teraz je to s nami tak, že keď búchnu silnejšie dvere, zplašíš sa, že letia bomby.“ I napriek tomu ho humor celkom neopustil a Silanovi odkazuje: „Aj ty sa tam chráň v Ždiari, aby ťa bomby netrafili, lebo z tvojej drevenice bol by len popol a z teba možno nezabúdka dade na Vidlách.“¹

V jednom z ďalších listov Mikuláša Šprinca Jankovi Silanovi (6. 12. 1944) sa píše o opätovnom bombardovaní Bratislavy: „... Diabol, odpútaný dnes z vôle Pána priletel práve dnes (6.XII) nad Bratislavu a fabriku Siemens, Dynamitku atď. zbombardovali predpoludním. Nálet príšerný.“ Ľudia zostali bez elektriny: „Nemáme zas elektriku, lebo zasiahli aj elektrárne. Sedím tu skoro po tme, pri akomsi kahančeku, v ktorom bliká svetlo, podobné svätajánskej muške...“ Ďalej opäť vy-

jadruje svoje pocity: „Je tu tak ticho, tak príšerne ticho. Len perute smrti dotýkajú sa ma... je to život pod psa. Stále pod zemou, každý deň v tme a zime, v úzkosti a ku tomu ten nekonečný dážď, zúfalý a príšerný, ktorý aj teraz cupká na moje okno.“ Píše mu, aby si vážil, že je na pokojnejšom mieste v Ždiari: „... ďakuj Bohu len, že máš to trochu lepšie, že po ždiarskych grúňoch kráčať môžeš smelšie...“ a v liste z 5. 1. 1945 Silanovi na jeho slová o tatranských idylách odpovedá: „... ja sa už dobre nepamätám, čo to je. Poslednú som zažil u vás, keď sme sa čľapkali v potoku...“

Z nasledujúceho listu Mikuláša Šprinca, adresovaného Jankovi Silanovi 14. 12. 1945, sa dozvedáme o jeho novom pôsobisku – Vatikánskej misii. V roku 1946 rovnako ako Karol Strmeň emigroval do USA.

Aj takéto sú spomienky na bombardovanie Bratislavy počas druhej svetovej vojny, ktoré sa zachovali v korešpondencii fondu Janka Silana v Literárnom archíve SNK. Pripomínajú smutné udalosti 20. storočia, na ktoré však nesmieme zabudnúť.

POZNÁMKY

¹ Ždiarska vidla je druhý najvyšší vrch Belianskych Tatier.

PRAMENE

Slovenská národná knižnica – Literárny archív: fond Janko Silan

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

PATAJ, Roman. 2019. *Američania a Sovietsi bombardovali Slovensko právom*. Rusíni Slovenska. Online. 2019-09-18. Dostupné na: <https://www.rusyn.sk/americania-a-sovieti-bombardovali-slovensko-pravom/>. [zobrazené 2023-12-10].

TASR, 2019. *Uplynulo 75 rokov od bombardovania Bratislavy Američanmi*. Trend. Online. 2019-06-16. Dostupné na: <https://www.trend.sk/spravy/uplynulo-75-rokov-bombardovania-bratislavy-americanmi>. [zobrazené 2023-12-10].

Ústav pamäti národa. Online. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/>. [zobrazené 2023-12-10].

HVIEZDOSLAV A ČAS

175. VÝROČIE NARODENIA

MGR. PETER CABADAJ

The article is dedicated to the 175th anniversary of the birth of Pavol Országh Hviezdoslav – one of the most outstanding personalities in the history of Slovak literature, culture and art. In addition to summarizing the most important milestones in his life, the author focuses on the humanist legacy of his wide-ranging poetic, epic, dramatic, essayistic and journalistic works describing the often-unfavourable socio-political situation of that time that the Slovak nation faced. His lyrical-epic poetic composition *Hájnikova žena* (The Gamekeeper's Wife), *Krvavé sonety* (Bloody Sonnets) cycle and *Ežo Vlkolinský* epic are still among the best-known, although largely misunderstood works of that period. Nevertheless, many of them deal with topics that are relevant even today.

Keywords: personalities, Pavol Országh Hviezdoslav, Slovak literature, humanism, anniversaries

✉ petercabadaj5@gmail.com

Tento „plytkej Oravienky brodič bojzlivý“ – ako sa nazval, keď prekladal Shakespearovho Hamleta –, patrí bez akýchkoľvek pochybností k najuniverzálnejším duchom slovenskej literatúry i národnej kultúry vôbec. Zatiaľ čo živé korene jeho tvorby sú hlboko a pevne zapustené v rodnej oravskej zemi, koruna autorovho diela atakuje nebetyčné výšky „hviezdnych pomyslov“, túžob a ideí, kde sa stretáva s umeleckým vyžarovaním géniov svetového básnictva. Reč je o Pavlovi Országhovi Hviezdoslavovi, ktorého 175. výročie narodenia sme si pripomenuli 2. februára 2024.

Bol nezameniteľným invenčným lyrikom, epikom, dramatikom, prekladateľom, ale tiež význačným publicistom. Citlivo a mnoho ráz i exaktne komentoval zdvihy a pády národného života v časoch silnejúceho politického útlaku. Dožil sa oslobodenia a vzniku Československej republiky, ktorú s radosťou privítal, lebo v nej videl istotu pre slobodný a šťastný život Slovákov. Pri príležitosti osláv 50. výročia polozenia základného kameňa Národného divadla vystúpil po boku Aloisa Jiráka v panteóne Národného múzea v Prahe, kde predniesol pamätnú reč (máj 1918). Brillantne hovoril o jednom strome, ktorého vetvy visia nad dvoma gruntmi – českým a slovenským.

CURRICULUM VITAE

Narodil sa 2. februára 1849 vo Vyšnom Kubíne. Prvé tri triedy gymnázia vychodil v maďarskom meste Miškovce, kde býval u bezdetného strýka Pavla, ktorý tam zakotvil ako krajčír. Hoci z domu vôbec nevedel po maďarsky, zakrátko si osvojil túto reč natolko, že v nej začal písať verše. Keď strýko náhle zomrel, prešiel v roku 1865 na ďalšie gymnaziálne štúdiá do Kežmarku, kde pokračoval v básnických pokusoch, a to nielen maďarských, ale i nemeckých. Cez prázdniny 1867 sa vďaka pôsobeniu viacerých dolnooravských národovcov, osobitne Adolfa Medzihradského, ktorý bol tiež jeho učiteľom na ľudovej škole a vzdialeným príbuzným z matkinej strany, rozhodol systematickejšie venovať štúdiu a hneď aj písaniu básní v materinskej reči. Robil to mimoriadne húževnato, a tak už o rok neskôr mu vychádza prvý výber z jeho slovenskej rukopisnej poézie (*Básnické prviesenky Jozefa Zbranského*, 1868).

Vzápätí po maturite študoval na právnickej akadémii v Prešove (1870 – 1872). V roku 1875 zložil advokátsku skúšku v Budapešti, čo mu umožnilo otvoriť si

Pavol Országh Hviezdoslav (Slovenská národná knižnica – Literárny archív; ďalej len SNK – LA)

vlastnú kanceláriu v Námestove. Čoskoro (1876) sa oženil s Ilonou Novákovou, dcérou dolnokubínského evanjelického farára a seniora Samuela Nováka, a dostal miesto na súde v sídle Oravskej župy. Prácu v štátnej službe vykonával len krátko a v roku 1879 sa vrátil k slobodnému advokátskemu povolaniu v Námestove. Zotrval tam nasledujúce dve decéniá, ktoré boli Hviezdoslavovým najplodnejším obdobím (vtedy vznikli lyrické cykly *Letorosty I.*, *Letorosty II.*, *Letorosty III.*, *Prechádzky jarom*, *Prechádzky letom*, lyricko-epická básnická skladba *Hájnikova žena*, eposy *Ežo Vlkolinský* a *Gábor Vlkolinský*, obrázky zo života dedinského ľudu *Bútora* a *Čútora*, *Poludienok*, *Na obnôcke*, *Večera*, biblické básne *Agar*, *Ráchel*, *Kain*, *Sen Šalamúnov* a iné).

Späť do Dolného Kubína sa Hviezdoslav vrátil v roku 1899. Keďže už nemohol zodpovedajúco pokračovať v advokátskej praxi, formálne sa jej vzdal

(1902). Do básnikovej tvorby začali v tom čase intenzívnejšie prenikať tóny smútku a osamotenía v starobe, kritizoval kultúrno-spoločenské javy (Slovenský Prometheus), napísal uchvacujúcu drámu *Herodes a Herodias*, s fascinujúcou silou, umeleckým efektom a humanistickým odkazom reagoval na ukrutnosti prvej svetovej vojny (cyklus *Krvavé sonety*)... Mimo-riadnu pozornosť a energiu venoval prekladom klasických diel svetovej literatúry (Shakespeare, Goethe, Puškin, Lermontov, Mickiewicz a iní).

Básnik žil z vlastných úspor až do politického prevratu a vytvorenia prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov (1918). Na základe zmluvy s ním – odstúpil republike svoje autorské práva – dostával do smrti štátnu rentu. Istý čas bol aj poslancom Revolučného národného zhromaždenia v Prahe. Choroba mu síce už ako vetchému starcovi uberala sily, tešil sa

Pavol Országh Hviezdoslav s manželkou Ilonou (SNK – LA)

Letorosty.

1.

Už tretí raz pod túto stavom viechu,
pod obruznosti strom. — Dost' strádal, dost'
som podnes! svärov nasluchoval hriechu,
o cudzích rájnov sa povel biednu host',
mrel, hynul dost'. . . Čas: duše tu prospechu
obruť sa snahu! podbat' o útechu
jej z po sneži ju vyslať letorost
jak holubicu bozej do svobody,
nad sveta troh a jeho hlabie vody!

Nech povystiena ukřecene kriela!
zobjima letom zemskej' chrčelak,
čo Hermin v zorných vyhápe sa zmllela;
a v sprievode jej jak dnu zavieš reh,
postupu jeho dušot vyznel zcela:
nech vznecie sa v sad hriechadny stáby včela:
tam niva! — Na tej onen rastie lieh,
čo v pravde hojí všetky srdca nuy!
hlad ulhaja, smäd škrapá slastou manny.

70288

Nech vymani sa zo sluzobných sväzkov,

Ukážka rukopisu diela *Letorosty* (SNK – LA)

i najtmaššieho do domu
posvietiť truhničkú po sociach
drah zlatom; ale tu tomu
tra ľahký k pravde, k pravu citu,
a týchto — ničo, ničo! . . . Ach!
kde i len právo berú čítať,
i právo žiť tu táj lož,
tvoj krič nad hriechom vetry schytia,
slz dvojich hnot manny hrač;
čars a mreš, s tinnou staja nemou,
ba nešitá sa zverektit'
nad bôlom, jak sa kričom snuje,
ba prájnu, aby hľadá nož —
nie, nad tou zemou, nad tou zemou,
tam nemá aka blahobyť;
tam nebom rucne smrtónos,
až dopanuje — dopanuje!

Dobrušial, pustne, mizne, hnye:
bo hreši sa a mrdá, lem!
Ach, smutná, truchla, trápna vec!
Ach, nerest' zbrklych pokolení;
osveta: dňko na ľamne.
Kde ať' atehol, pahozec:
tot' hurhaj, vrb-vrb, vyjuj!
A potom sa mu čudujú:
že plesen, hmitie na koreni,
že niči ničo na doline!
Dobrušia: — ľud sam si na rine
za svoje bôrgy, handry, špiny,
za bôlom, vo ktorom sa vája,
čimud bytu svojho, ničky los,
mraw dbrný, v suk jalovca stuhly: —

Ukážka rukopisu diela *Hájnikova žena* (SNK – LA)

Hájnikova žena.
Báseň od Hviezdoslava.
7.

Bár v duši horúku tu chuť čujem,
dňov blízkých sparno, dus a tlak —
prec' pokračujem, pokračujem . . .

žialbohu, tak je, nejinak!
N nás sa čudne hospodári;
úprimne variac: naopak!
pri stálosti, čary - nepodlary,
s postupom, akým lesie mŕk.
Už kolki' vyšli na mŕdary,
na nivoč, holet, mixinu —
už kolki'! V bridkú barinu
bied sklzáli v ľahkom ohamčení,
z kŕd' vybrádnutia viacej není:
bo trasoviskom ona je,
čo bezdmi tají hĺbnu,
umŕtviaac vystraš ručiacje;
je močarínou hnisu, hŕasu:
nad ktorou k zmade bujni riasou
šas širo-širo rozprestvel,
a vŕbuym ľlkom bez unavy
si huška svetly svoditel.
by zharol, čas keď k tomu pravj.
Z tej darmo by sa vymyhal,
ktoľovek zapadol nar v ňu,
v jej okl' hŕasny, zelenavy;
v štat zmelky pevne okraje,
hlien odŕva, lipne, táčkj kal
polijka, hlece stupaje;
puch zharu vyruťnul sa stá z vrat
by pekla — lice kolo hlavy
vŕdy užim kruhom, tazobu
neresti viakých, žial' i zárvat
čo mračno posunujúc k duši;
na prsia čos' zas ako had
sa tŕperi, kŕt hlada ľavy, —
a pŕpŕjuc sa ku srdcu!
med' ale toho jak ono ľubv,
doŕ pomŕhli sa rozjedat';
i aby star viac zŕvaly:
vzpomenok brŕky, zŕvzaly
mu ešte horšia trnnotu,
vŕčŕtkou brŕciac stále v ňu —
nie, zŕdial nemožný je návrat!
leť jedna cesta: hľbsie k dnu.
— Už kolki' xaril močim serom,
jakobyš' po nič čŕrnul perom!
A mali predsa zome postat':
úvrat' ani nedoxriet —
a čo non vidat' bolo vzrostat':
bol požehnania zlatý kvet;
pomedzi omava neviadka,
v znak, že čo pomad ňu sa kniže,
to more, hlazo-pŕidov let,
to more z onej modrej vŕše
až na tu kŕpnaj pochádza.
No prival zŕbiac marmotraty:
rozšacal hŕti zavory;
pln zamachotil opl úvrat'.
Z postate iba franfony.
Tŕs po huše ju vŕna srebla —
je po ŕni, stoboch, po piesni z
po majiteloch ani stebľa.
Ľen kameň zŕbdol pomezny,
leť kameň trŕdnej ŕn pamäti:
naní dumny hŕvran čarom slet'
a o koniski skŕhŕoni.
— Už kolki' zharil o poludni
v nezbedných vŕšni vidnici,

Prosim' casu
v dvoch kolun
casu pro

však z toho, že nežil nadarmo. Tesne pred smrťou stihol Hviezdoslav ešte vlastnoručne zredigovať zväzok svojich *Zobraných spisov*. Pochovaný je na cintoríne v Dolnom Kubíne.

UNIKÁTNE BOHATSTVO

„...vedzte, že zvem sa: Pavol Hviezdoslav.“ Toto umelecké meno použil mladý autor prvý raz v roku 1877. Dôvodom bola zrejme skutočnosť, že už od raného detstva ho elektrizoval pohľad na nekonečné „teritória“ nočnej oblohy, posiatej nesčítateľným množstvom hviezd a hviezdnych sústav. A istotne cez tento pohľad prenikalo do básnikovho vedomia tušenie majestátnej krásy vesmírneho univerza i uveličenie nad faktom, že medzi jeho súčasťami patrí aj človek, konkrétne ľudské individuum obdarené schopnosťou toto univerzum vnímať, poznávať a reflektovať.

Ežo Vlkolinský

Ľan Ľeno Vlkolinský (z ľnaje
pŕidedá Ľoba: jak to vedostrom
nim ztvrdí povosony v sypŕrni,
keď odhrniete plachu pavučin,
puch zofukate —), román zarytý,
hodysi najhorľivi' insurgent
na Vlkolŕne; v slavnj obci tej
dŕitel hŕdy pŕvej kŕrje,
i majetnosti spolnych dŕrehter;
muž vŕšny, vŕčna hlava rodiny,
kmet' spŕevádzany ŕctou napospol:
anes ľahol na mŕry a shonil pŕt
pomezskú. Z vŕchej vŕže hostolca
(hde i on vladnal vlastnou stolicou
s shladanym erdom, v ktorej sedával,
bo prŕsny viery ctov vŕznavac,
za sluzieb božich zhušťa — nad hlavou
mu pŕapor s choŕu svŕsly — a vŕše sa
v pohŕdli svojmu stŕvi prŕsluším,
pŕes plŕcia šivostŕu s majcom montichá,
v nej porozloží: hľučne vŕlebil
z Francosiusa; abo ŕpŕel zmŕk
— nad riadne bŕry sypŕur chŕliar —
na hazatela: i ŕŕ sedistý
si pŕhľadujúc ŕkazovŕhom,
na nomŕto pŕstŕn dedicny sa shiel,
pocŕval zboxne, v zápalŕ jak hŕx
teht' tohŕčasny umne vyhľadal —),
z tej vŕškŕj stŕrej, stŕby ŕlioval,
to jemn zŕonia hŕranou hŕŕŕvŕou
a jemn blŕkŕ u dŕier hostolch

čítanie z prvého vydania ročníka 11. 1889

V naznačenom „kozmickej“ zrkadlení sa neskôr významovo kryštalizovali nosné ideové konštanty Hviezdoslavovej tvorby, tu vznikali i elementárny architektonický koncept jeho literárnej produkcie. Zhodne s naslovovzatým odborníkom Stanislavom Šmatlákom konštatujeme, že „*Hviezdoslav sa vyformoval na typ tvorcu vedome sa usilujúceho dosiahnuť vysokú mieru univerzálnosti svojho diela ako celku*“.

Druhá rozmanitosť Hviezdoslavovej tvorby korešponduje nielen so žánrovou, poetologickou či tematickou širokospektrálnosťou, ale tiež s unikátnym motivickým a myšlienkovým bohatstvom, ktoré vyplývalo z neobvyklého ideového rozpätia autorovho duchovného horizontu.

Vskutku obdivuhodná je pripútanosť k úzkemu okruhu rodného kraja, ktorá sa Hviezdoslavovi stala životným údelom. Hoci, paradoxne, si ho zrejme nezvolil dobrovoľne... Rozhodne ale platí, že tento svoj osud prijal celkom vedome a bytostne. Dokonca až tak, že sa s ním vedel identifikovať nielen „na chlebovej postati“, ale i ako kreatívny človek prežívajúci veľkú (a preňho samého kardinálnu) časť života „v službe ducha“ cez aktivity „v skvúciach sieňach poézie“.

KRVAVÉ SONETY V ANGLIČTINE

Monumentálne literárne dielo P. O. Hviezdoslava náležite hodnotili a oceňovali už súčasníci, ale najväčšiu zásluhu na zdôrazňovaní jeho výnimočnosti má bývalý komunistický režim. Námestie či ulicu, ktorá nesie tvorcove meno, evidujeme hádam v každom slovenskom meste. Pomenované sú po ňom inštitúcie, obec aj najstaršia domáca recitačná súťaž. Vari každý, kto dral školské lavice, „pozná“ Hviezdoslava ako najväčšieho slovenského básnika. Len málokto však klasika skutočne čítal a rozumie mu. Dramaturgovia siahnu po jeho opusoch výlučne iba v rámci významných jubileí. Oprávnené tak možno povedať, že medzi Hviezdoslavom a dnešnými generáciami vznikla nepreniknuteľná bariéra, ktorá už asi zostane trvalým javom. Zlomyselníci dokonca tvrdia, že „*bol dobrý pre komunistov, ale nevhodný pre súčasnosť*“.

Najčastejšie počuť argumenty, že básnik používal mimoriadne zložitý literárny štýl a komplikovaný, nezrozumiteľný jazyk. Môžeme sa s ním síce chváliť, ale stotožniť veru nie. Paradoxom je, že Hviezdoslavov údajný „hendikep“ spočíva v tom, že ho čítame v ori-

gináli. Kým napríklad novodobé preklady Petrarca či Shakespeara vždy rešpektujú aktuálne výrazové prostriedky, slovenskí klasici len zriedka opustia svoj jazykový sarkofág, ktorý reč konzervuje spolu s dávno nepoužívanými archaizmami. Jazyk aj skvelých literárnych tvorcov potom vyznieva mŕtvo a nudne. Rozhodne je to škoda, čo ilustruje nedávny preklad Hviezdoslavových *Krvavých sonetov* do angličtiny, ktorý vznikol pri príležitosti storočnice ukončenia prvej svetovej vojny.

Erudovaný Ír John Minahane, prekladateľ diela, netajil svoj obdiv. „*Poznám veľa anglickej aj nemeckej literatúry zo začiatku prvej svetovej vojny, ale nepoznám v tých literatúrach nič podobné. Krvavé sonety sú jedinečné.*“ Výrazne mu pri ich prekladaní pomáhal fakt, že sonety nereflektujú konkrétne témy a udalosti; myšlienky aj obrazy majú všeobecný charakter. Aj napriek uvedenému sa musel Minahane vyrovnáť nielen s archaizmami, ale tiež so špecifickým jazykom a s tým, že Hviezdoslav bravúrne vytváral nové slovné druhy (neologizmy). Slovenská poetka Elena Hidvéghyová-Yung, ktorá Minahaneovi pri transponovaní pomáhala, v interview uviedla, že „*minimálne polovicu sonetov sme si spoločne prekladali do súčasného jazyka, občas doslova lúštili a spoločne hľadali pravý význam slov*“.

Vo finálnom celku vznikol preklad *Krvavých sonetov*, ktorý je pre Slovákov a Slovenky ovládajúcich angličtinu pravdepodobne zrozumiteľnejší ako originál. Zákonite sa tak vynára otázka, či by Hviezdoslavovi neprospeľ aj preklad do terajšej slovenčiny. Potenciál osloviť širšie čitateľské spektrum nemá autorova lyrika, ale hlavne epické básne, respektíve balady so silným dramatickým dejom. Ako príklad uvidíme baladu *Zuzanka Hraškovie*, ktorá hlbavo, sugestívne a bez akýchkoľvek citových výlevov nemilosrdne obnažuje večný problém týrania a zneužívania detí.

AJ O HIP-HOPE

Komplexnejší a detailnejší pohľad na Hviezdoslavovu tvorbu prezrádza, že vedel napísať aj vtipné pasáže, často rozmyšľal o starnutí (pôsobivé intímne básne), hľadani sa, zmysle vlastnej literárnej činnosti, bezmocnosti k chladnokrvnosti a ľahostajnosti sveta, ľudskej pomínutelnosti a pod. Tým všetkým by azda mohol očariť i súčasníka. Všeobecne rešpektovaný mnohostranný básnik, spisovateľ a majster inovácií Daniel Hevier vidí dokonca v Hviezdoslavovi poten-

ciál pre 21. storočie. „Veľmi záleží na tom, ako a komu ho ponúkame. Nemám pritom na mysli vybrané spisy a hrubé zväzky, ale vyberanie živých diel, ktoré môžu rezonovať aj dnes. Ja ako kuriozitu študentom vždy spomínam, že Hviezdoslav bol vari prvým autorom na svete, ktorý použil výraz hip-hop. Nájde ho v básni Tu je jaro. **„Slnko hupká po blankyte: /hip-hop! – teraz výskok, ó! – /Junák jaro sťa by loptu /vyhodil ho vysoko.“** Báseň im vždy zarecitujem, oni zistia, že má naozaj hip-hopový rytmus, a uznajú, že aj tento básnik môže byť prijateľný.“

Nejeden raz na rozličných fórach zaznelo, že Hviezdoslav počas väčšiny svojho tvorivého života nemal konkurenciu a mnohé jeho kvality nemožno podceňovať ani dnes. Keď sa súčasníkovi podarí prelúskañ sa básnikovým ťažkým veršom a nezrozumiteľnou syntaxou, nájde očarujúce momenty, hlboko ľudské emócie, stále aktuálne myšlienky – napríklad o drancovaní prírody. Konzekventní čitatelia, ktorí vynaložia dostatok energie a úsilia, aby Hviezdoslavove zložité básne „dešifrovali“ a v mysli im ožijú jeho obrazy, majú naozajstný estetický zážitok. Jedným dychom však treba uviesť, že nie

všetky autorove texty obstáli v konfrontácii s nemilosrdne krutým časom. Máme na mysli hlavne patetické básne, kde sám seba štylizoval do pozície niekoho, kto je zodpovedný za národ, preberá na seba rolu národného barda, ktorý svojou poéziou musí byť užitočný...

ZÁVEROM

Registrujeme množstvo veršov roztrúsených vo viacerých knižných tituloch, kde Hviezdoslav nevystupuje ako bard či „veľký básnik“, ale ako prostý, omylný, zlyhávajúci a starnúci človek. Napokon, nebol poeta, ktorý len tvoril a nič iné ho neinteresovalo. Do svojich abrahámovín svedomito pracoval ako advokát a sudca, mal priateľov, ktorých navštevoval a často s nimi korešpondoval. Keď mu zomrel brat, s manželkou Ilonou si osvojili jeho deti. Veru tak, empatickému Pavlovi Országhovi Hviezdoslavovi nebolo cudzie ani bežné ľudské trápenie, bolesti i radosť všedného života.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- BUJNÁK, Pavel. 1919. *Pavol Országh Hviezdoslav: K 70-tym narodeninám*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius.
- GBŮR, Ján. 2006. *Pavol Országh Hviezdoslav: Básnické dielo*. Bratislava: Kalligram.
- JÁNOŠOVÁ, Soňa. 2021. *Hviezdoslav ako prvý použil slovo hip-hop. Stačí to však v 21. storočí?*. SME Kultúra. Online. 2021-11-05. Dostupné na: www.kultura.sme.sk/Hviezdoslav-ako-prvy-pouzil-slovo-hip-hop-staci-to-na-21-storocie. [zobrazené 2024-02-15].
- KOSTOLNÝ, Andrej. 1939. *O Hviezdoslavovej tvorbe*. Bratislava: Universum.
- MAŤOVČÍK, Augustín. 1988. *Herold svitajúcich časov Hviezdoslav: Život a dielo v dokumentoch*. Martin: Osveta.
- MIKULA, Valér et al. 2005. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram.
- PETRAŠKO, Ľudovít (ed.). 1975. *P. O. Hviezdoslav: Text a kontext: Zborník z vedeckej konferencie*. Dolný Kubín: Literárne múzeum P. O. Hviezdoslava.
- ŠMATLÁK, Stanislav. 1999. *Hviezdoslav: Z úprimnosti duše*. Martin: Matica slovenská.
- ŠMATLÁK, Stanislav. 1968. *Pavol Országh Hviezdoslav*. Praha: Svobodné slovo.
- TOMČÍK, Miloš. 1976. *Literárne dvojobrazy: Zo vzťahov medzi slovenskou a českou literatúrou 19. – 20. storočia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

70. VÝROČIE PODDUKLIANSKEJ KNIŽNICE VO SVIDNÍKU

NADEŽDA MIČÁKOVÁ

The article, written on the occasion of the 70th anniversary of the establishment of the Podduklianska Library in Svidník, presents the history and most important milestones of its development from its establishment to the present day. The author points out the importance of the library in the region, which despite several turbulent periods was reflected, for example, in the education of the peasant and Roma population. When, in the 1970s, the circle of its readers began to expand significantly, the library reflected on this fact by opening new branches, organizing discussions and conferences, publishing the *Knihovnícke rozhľady* magazine and, later, by automating of heterogeneous activities. In 1993, the library attracted attention by being the first in Slovakia to participate in the *Bibliobuses* project, i. e. mobile libraries. To this day, the library carries out many community activities, cultural-educational and professional events for experts, children and youth as well as the general public.

Keywords: history of libraries, library events and activities, libraries and readers, Podduklianska library in Svidník, anniversaries

✉ nada.micakova@seznam.cz
Podduklianska knižnica vo Svidníku
www.podduklianskakniznica.sk

Podduklianska knižnica si v roku 2023 pripomenula niekoľko významných jubileí, ako 70 rokov od zriadenia Okresnej ľudovej knižnice a jej sprístupnenie verejnosti (1. mája 1953), 30 rokov od získania novej samostatnej budovy na činnosť knižnice (27. septembra 1993) a 30. výročie realizácie holandsko-slovenského modelového projektu *Bibliobusy*, ktorého cieľom bolo zaviesť novú doplnkovú knižničnú službu do vidieckych oblastí regiónu Svidník za pomoci mobilných knižníc – dvoch bibliobusov (20. októbra 1993). Každé jubileum je príležitosťou na ohliadnutie sa za minulosťou, na bilanciu dosiahnutých výsledkov a na spomienky, ale aj na stanovenie si cieľov do ďalších rokov.

1936 – 1981

Čas neúprosne plynie a my sme sa ani nenazdali a sedemdesiat krásnych rokov uplynulo od chvíle, keď sa prvýkrát otvorili brány Podduklianskej knižnice. Od jej vzniku až po dnešok prešla knižnica mnohými zmenami. Prvá zmienka o obecnej knižnici vo Svidníku sa zachovala v dokumente z roku 1936. K 31. 12. 1936 boli vo Svidníku dve obecné knižnice, a to vo vtedajšom Vyšnom Svidníku a v Nižnom Svidníku. Obecné knižnice boli počas druhej svetovej vojny takmer úplne zničené. Až uznesením č. 20/1953 Rada Okresného národného výboru vo Svidníku na svojom zasadnutí 2. 2. 1953 navrhla zriadiť Okresnú ľudovú knižnicu vo Svidníku. Táto bola zriadená 1. 4. 1953 a pre verejnosť otvorená 1. 5. 1953. Knižnica bola umiestnená v dome Mikuláša Ducára (Obr. 1). Pre jej činnosť slúžilo 2 300 zv. kníh.

Obr. 1 Prvá budova knižnice (Podduklianska knižnica vo Svidníku)

Prvou knihovničkou **Okresnej ľudovej knižnice vo Svidníku** bola **Helena Masicová**. Jej prvou úlohou bolo triedenie literatúry podľa jazykového zloženia, vedných odborov, spisovateľov, názvov kníh a vydání. Neskôr sa pristúpilo k technickému spracovaniu literatúry a k prípravám na otvorenie knižnice. Otvorenie knižnice najviac privítali študenti vtedajšieho gymnázia, ktorí tvorili základ prvých čitateľov knižnice. Na jeseň roku 1954 sa knižnica presťahovala do budovy A. Gerberyho, a to do jednej špazrovej miestnosti s počtom 4 530 kníh. Aj napriek nevyhovujúcemu umiestneniu sa knižnica aktivizovala najmä pri požičiavaní literatúry. Týždenne dosiahla cca 120 výpožičiek kníh. Po viacerých urgenciách a písomných požiadavkách na vedúcich činiteľov okresu začiatkom roku 1956 sa knižnica dostala na poschodie tej istej budovy. Vtedy už mala 8 750 zv. kníh v slovenskom, českom, ukrajinskom a ruskom jazyku. Evidovala 315 čitateľov a 8 228 výpožičiek. Premiestnenie knižnice malo vplyv na počet čitateľov, výpožičiek i celkovú prácu knižnice. Získavanie čitateľov do knižnice bolo pre Helenu Masicovú náročné. Bola to obetavá práca pri propagovaní knižnice a jej významu pre obyvateľov mesta i okolia. Ťažkosti boli aj s usporadúvaním kultúrno-výchovnej práce s knihou. Keďže základ obyvateľov mesta Svidník tvorili roľníci, prvé masové podujatie *Zemiaky* – beseda o knihe Jána Hlaváča – bolo organizované s nimi. Začiatkom februára 1955 knihovnička hrebendovsky prekračuje prahe domovov s cieľom rozdať knihy a informovať o zriadení okresnej knižnice, o jej poslaní a o význame čítania. Taktiež usporadúvala čitateľské besedy z oblasti poľnohospodárstva. V súvislosti s ich organizovaním sa zvýšil počet čitateľov z radov poľnohospodárov. Značnú aktivitu vyvíjala knižnica pri prevýchove rómskeho obyvateľstva, najmä rómskej mládeže, ale i dospelých tak, že organizovala besedy o hygiene a starostlivosti o zdravie aj za účasti lekárov zo Svidníka – MUDr. Vasiľa Gmíterka a MUDr. Mirona Pribulu. Prínosom pre činnosť knižnice bola celoštátna súťaž *Budujeme vzornú ľudovú knižnicu* (BVLK), do ktorej sa knižnica prihlásila v roku 1956. V roku 1958 v tejto súťaži získala čestné uznanie KNV (Krajský národný výbor), v roku 1961 čestné uznanie SNR (Slovenskej národnej rady) a v roku 1968 jej MK SSR (Ministerstvo kultúry Slovenskej socialistickej republiky) prepožičalo titul *Vzorná ľudová knižnica*. Knižnica v spomínaných priestoroch zotrvala do roku 1964. Následne sa presťahovala do Domu kultúry a vzdelávania, kde mala na svoju činnosť vyhradené 3 miestnosti.

Popri výpožičnej činnosti vyvíjala knižnica ďalšie aktivity, napríklad prostredníctvom medziknižničnej výpožičnej služby (MVS) sprostredkovávala knihy, ktoré knižnica nemala vo svojom fonde, ale čitateľmi boli žiadané. Okrem foriem individuálnej práce s čitateľmi pripravovala knižnica i kolektívne podujatia pre deti, dospelých a dospelujúcu mládež, a tak účinne propagovala všetky druhy literatúry. V Dome kultúry získala knižnica k pôvodným trom miestnostiam ďalšie 3. Súčasťou práce v knižnici bola aj vydavateľská činnosť. Prelomovým rokom bol rok 1969, keďže sa začala písať história vydávania knihovníckych časopisov v knižnici. Prvý časopis *Metodický list* s podnázvom *Na pomoc ľudovým knižniciam v okrese* (respektíve len akýsi pokus o časopis, ktorý sa vydal) vyšiel už v roku 1969 a boli v ňom uverejnené relácie do mestského rozhlasu a informácie pre knihovníkov v okrese. Až v roku 1973 začala knižnica vydávať časopis *Knihovnícke rozhlady*, ktorý vychádzal do roku 1990.

S nárastom počtu obyvateľov mesta Svidník, ktoré v roku 1970 malo 5 191 obyvateľov, a so zvyšovaním počtu školopovinnej mládeže od 6 do 15 rokov (v meste bolo 1 100 detí tejto vekovej kategórie) sa zvýšili aj nároky na prácu v knižnici. Okrem toho sa v meste nachádzali dve stredné školy (Stredná všeobecnovzdelávacia škola a Odborné učilište odevné), ktorých študenti v plnej miere využívali služby knižnice. Tieto faktory spôsobili, že počet čitateľov a výpožičiek mal stúpajúcu tendenciu.

Knižnica následne pri organizovaní kultúrno-výchovných podujatí nadviazala spoluprácu s Okresným výborom Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich (OV KZUP) a Okresným výborom Československého zväzu žien (OV ČSZŽ) s cieľom organizovať besedy a okresné čitateľské konferencie o knihách za účasti autorov.

1982 – 2018

Dňa 1. 1. 1982 dochádza k zmene riaditeľa knižnice – Helena Masicová odchádza do dôchodku a funkciu riaditeľa preberá Peter Sičák (1982 – 1991).

Zriadením centrálnej evidencie čitateľov sa v knižnici od 1. 1. 1983 zrušila ich podvojná evidencia na jednotlivých oddeleniach. V roku 1985 na oddelení pre deti a mládež vzniklo bábkové divadielko s maňuškami. Pri knižnici bol zriadený aj tanečný krúžok pre rómske deti.

V tomto období sa vnútornou rekonštrukciou zveľadil a zároveň rozšíril objekt knižnice (Obr. 2), čím sa získala jedna miestnosť vo vestibule na chodbe na usporadúvanie podujatí pre deti.

Obr. 2 Zrekonštruovaný priestor vo vestibule knižnice v roku 1984 (Podduklianska knižnica vo Svidníku)

V rámci edičnej činnosti začalo sa od roku 1984 so spracovávaním bibliografií pre deti a mládež vo formáte A5.

V roku 1985 bol v okrese dobudovaný strediskový systém knižníc, ktorým sa skvalitnila organizácia knižničných služieb a zabezpečil sa ich ďalší rozvoj vo všetkých ľudových knižniciach v okrese. Túto činnosť zabezpečovalo 9 strediskových knižníc a ich príslušné pobočky (pôvodne ich bolo 6, ale od roku 1976 do roku 1985 pribudli ďalšie tri, a to v Cernine, Kolbovcich a v Turanoch nad Ondavou). V tom istom roku však boli strediskové knižnice delimitované do miestnych a mestských kultúrnych stredísk.

V roku 1986 sa knižnica zapojila do koordinovaného spracovávanía tematických bibliografií krásnej literatúry medzi krajskou knižnicou a okresnými knižnicami vo Východoslovenskom (Košickom) kraji. Bibliografie nahradili v knižnici chýbajúce žánrovo-tematické katalógy z krásnej literatúry.

Narastajúci počet obyvateľov v meste, ktoré v roku 1987 už malo 10 173 obyvateľov, najmä na sídliskách, si vyžiadalo aj zriadenie pobočky na sídlisku UTRA, ktorá bola uvedená do prevádzky 19. augusta 1987. K jej zrušeniu došlo v roku 1992.

Pozitívnym momentom v činnosti knižnice bolo aj slávnostné otvorenie hudobného oddelenia 27. 12. 1987, čím sa obohatila knižnica nielen o špeciálne knižničné fondy, ale vytvoril sa aj priestor na

rozvoj estetického cítenia obyvateľov prostredníctvom hudby.

Demokratické zmeny v našej spoločnosti v novembri 1989 mali vplyv na ďalší rozvoj knižníc (nielen okresnej, ale aj ľudových knižníc). V rámci skvalitňovania a uplatňovania nových prvkov v kultúrno-výchovných podujatiach boli v okresnej knižnici organizované videoprogramy, sprístupňovali sa mikropočítače a spoločenské hry pre trávenie a využívanie voľného času detí a mládeže.

Od roku 1991 knižnica nadobudla právnu subjektivitu a bola priamo riadená MK SR (Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky). Obecné knižnice prešli pod obecné samosprávy.

Dňa 15. 8. 1991 riaditeľ knižnice Peter Sičák odišiel do dôchodku a do funkcie riaditeľa knižnice bola menovaná Zuzana Sejková.

Rok 1992 znamená v činnosti knižnice ďalší posun vpred. S cieľom poskytovať kvalitné knižnično-informačné služby čitateľom a používateľom knižnice bola okresná knižnica vybavená výpočtovou technikou s príslušnými programami.

Od roku 1992 sa začali v knižnici vydávať tzv. obrázkové bibliografie vydávané vo formáte A6, na ktorých bola popri obsahovej stránke výrazná aj esteticko-ilustračná stránka.

Holandsko v rámci pomoci štátom východnej Európy prostredníctvom nadácie PSO (Program Samenwerking Oost-Europa) ponúklo v roku 1992 Slovensku realizáciu bibliobusov – pojazdných knižníc. Ako modelový okres s aplikáciou na celé Slovensko bol vybraný región Svidník, pretože má veľa obcí s malým počtom obyvateľov, ktorým sa práve prostredníctvom bibliobusov zabezpečovali kvalitné a moderné knižničné služby, a to aj v tej najmenšej obci v okrese.

V roku 1993 sa významnými medzníkmi pre knižnicu stali tri udalosti:

- zavedenie automatizácie do knižničných činností,
- nový šat knižnice – presťahovanie knižnice do samostatnej budovy na sídlisku UTRA a jej sprístupnenie verejnosti (27. septembra 1993),
- pilotný holandsko-slovenský modelový projekt BIBLIOBUSY, ktorým sa knižnica dostala do celoslovenského povedomia.

Taktiež vznikajú podmienky na vybudovanie knižnice ako moderného knižnično-informačného centra na poskytovanie informácií z rôznych oblastí spoločenského života na báze automatizácie knižničných procesov. Zakúpená počítačová technika bola zavedená do činnosti knižnice v marci 1993 a zároveň sa

prešlo na automatizované spracovávanie knižného fondu v programe LIBRIS – v subsystémoch Akvizícia a Katalogizácia. Program LIBRIS knižnica kúpila od spoločnosti ACOM Košice. Prvý zápis knihy v tomto programe sa uskutočnil 2. apríla 1993. Od roku 1994 sa knihy spracovávali aj do dvoch bibliobusov. V uvedenom systéme sa spracovávali aj periodiká dochádzajúce do knižnice, a to v subsystéme Časopisy a audiovizuálne dokumenty. Postupne sa využíval aj subsystém Retro, v ktorom sa spracovávali retro monografie. Subsystém Služby bol zavedený do obidvoch bibliobusov v roku 1995 a do stacionárnej knižnice 1. 1. 1996, a tým sa nahradila dovtedy klasická forma poskytovania služieb, teda aj výpožičný proces.

Podduklianska knižnica sprístupnila svoj knižničný fond formou online katalógu 2. 9. 1997, a tak umožnila nielen používateľom knižnice, ale aj širokej používateľskej verejnosti vyhľadávať informácie v tomto katalógu prostredníctvom internetu. Práca v programe LIBRIS sa v knižnici skončila 14. 9. 2007 a v bibliobuse 10. 5. 2010. Aj na oddelení bibliografie a regionálnej literatúry boli vytvorené podmienky na automatizáciu a elektronizáciu bázy dát v oblasti článkovej regionálnej bibliografie zakúpením programu BIBLIS. Naostro sa do nej začali vkladať záznamy v roku 1995, a to aj retrospektívne za roky 1993 – 1994. V programe sa okrem regionálnych článkových záznamov budovali bibliografické databázy Analytik, Dejiny miest a obcí okresu, Cirkev a čiastočne sa budovala aj databáza regionálnych osobností v subsystéme Osud a databáza Kraj. V roku 2003 bola v súvislosti so spracovávaním záznamov vo formáte

Súčasná budova knižnice na sídlisku UTRA (Podduklianska knižnica vo Svidníku)

UNIMARC nainštalovaná unimarcovská verzia systému Biblis – BIBUNI, avšak pracovalo sa v nej iba cvične a skúšobne. V systéme Biblis sa pracovalo do júna 2004.

V auguste 1993 sa zrealizovalo presťahovanie knižnice do nových priestorov do objektu na Ulici 8. mája, a to svojpomocne – aktívnou účasťou pracovníkov knižnice a ich rodinných príslušníkov a bez vynaloženia akýchkoľvek finančných prostriedkov.

Súčasne so sťahovaním knižnice, ktoré sa začalo v júli 1993, sa v budove robili rekonštrukčné práce podľa prijatého projektu. Po dokončení rekonštrukcie budovy začala knižnica používať nové priestory. Slávnostné otvorenie nových priestorov knižnice sa uskutočnilo 27. 9. 1993. Na prízemí sa v súčasnosti nachádza oddelenie služieb čitateľom, ktoré sa člení na:

- úsek náučnej literatúry pre mládež a dospelých,
- úsek krásnej literatúry pre mládež a dospelých,
- úsek pre deti, čítareň,
- úsek metodiky,
- úsek bibliobusu.

Na poschodí sa nachádza:

- riaditeľňa,
- úsek umenovednej literatúry,
- oddelenie dopĺňovania, spracovania a ochrany knižničných fondov,
- informatik,
- oddelenie bibliografie a regionálnej literatúry,
- ekonomické oddelenie,
- skladové priestory.

Rozhodnutím MK SR č. 2347/1996 – 1 zo dňa 28. júna 1996 bolo zriadené regionálne centrum (RKC) vo Svidníku pod názvom **Podduklianske kultúrne centrum** (PKC) s platnosťou od 1. júla 1996. Súčasťou zriadeného PKC sa stala aj okresná knižnica, ktorá 1. júla 1996 zmenila názov z **Okresnej knižnice vo Svidníku** na **Podduklianska knižnica vo Svidníku**, ako jeden z piatich začlenených špecializovaných odborných útvarov.

Od 1. 12. 1997 knižnica sprístupnila svojim používateľom i širokej verejnosti online katalóg a prístup do globálnej celosvetovej siete Internet, čím umožnila záujemcom prístup k rôznym druhom poznatkov a informácií.

Po rozčlenení regionálnych kultúrnych centier knižnica 1. apríla 1999 opäť nadobudla právnu subjektivitu, ktorej zriaďovateľom sa stal Krajský úrad v Prešove. Používateľom využívajúcim celosvetovú počítačovú sieť Internet sa skvalitnili služby zapojením linky ISDN (Integrated Services Digital Network/Digitálna sieť integrovaných služieb), čím sa zabezpečila vyššia prenosná rýchlosť informácií.

30. 3. 2000 bola zriadená pobočka pre obyvateľov Domova dôchodcov (teraz Senior dom Svida) vo Svidníku. V januári 2001 začala oficiálne svoju činnosť pobočka pre nevidiacich a slabozrakých na hudobnom úseku.

1. apríla 2002 sa zriaďovateľom Podduklianskej knižnice vo Svidníku stal Prešovský samosprávny kraj (PSK) a na základe zriaďovacej listiny je regionálnou, kultúrnou, informačnou a vzdelávacou inštitúciou v oblasti knižničnej, bibliografickej, metodologickej, kultúrno-vzdelávacej a vydavateľskej činnosti. Zároveň plní funkciu mestskej knižnice.

Podduklianska knižnica v rámci spolupráce knižníc v Karpatskom euroregióne od roku 2002 spolupracovala a udržiavala kontakty s Krosnienskou verejnou knižnicou v Krosne v Poľsku. Na základe výberového konania bol 1. októbra 2002 menovaný do funkcie riaditeľa Mgr. Kamil Beňko.

15. 7. 2004 bola podpísaná zmluva medzi Slovenskou národnou knižnicou (SNK) v Martine a Podduklianskou knižnicou o zapojení knižnice do projektu KIS3G a nového celoslovenského knižničného systému VIRTUA. V uvedenom systéme začalo ako prvé pracovať oddelenie BIS, regionálnej literatúry a automatizácie. Záznamy sa začali vkladať do produkčnej databázy naostro od 18. 11. 2004. Od 17. septembra 2007 sa začali v tomto programe spracovávať monografie a takisto sa začalo pracovať v subsystéme výpožičky. Práca v systéme Virtua bola ukončená v auguste 2020. Na hudobnom úseku a umenovednej literatúry sa v súlade s autorskými právami skončilo pre používateľov počúvanie hudby z AVD a CD nosičov.

V roku 2010 knižnica začala vydávať knihovnícky časopis *Podduklianský knihovník* klasickou tlačenou a elektronickou formou. Časopis sa venuje rôznym oblastiam knihovníctva, detskému čitateľovi, novým knihám, službám Podduklianskej knižnice, podujatiam, ale aj aktivitám ostatných knižníc v regióne a je dostupný na webovej stránke knižnice www.podduklianskakniznica.sk.

PODDUKLIANSKY KNIHOVNÍK

Ročník 1 číslo 1
2010

Časopis Poddukľianskej knižnice vo Svidníku

22.3. - 28.3.2010

Titulná strana prvého čísla časopisu *Poddukľiansky knihovník* (Poddukľianska knižnica vo Svidníku)

SÚČASNOSŤ

O aktuálnych podujatiach, knižných novinkách vo fonde a i. knižnica pravidelne informuje aj na sociálnej sieti Facebook (<https://www.facebook.com/poddukľianska.svidnik>).

Popri rozličných kultúrno-výchovných podujatiach knižnica po prvýkrát uskutočnila sympóziu – odborný seminár venovaný Alexandrovi Pavlovičovi, významnej regionálnej osobnosti, ktoré sa konalo 19. septembra 2019 pod názvom *Ludu verný som bol... – 200. výročie narodenia Alexandra Pavloviča* (podujatie podporil Fond na podporu umenia). Zo sympózia bol vydaný zborník, v ktorom sú uverejnené prednášky jednotlivých lektorov a ocenené víťazné práce z literárnej súťaže *Pavlovičov literárny Svidník*.

Od 2. 9. 2020 Poddukľianska knižnica a ďalších sedem regionálnych knižníc Prešovského samosprávneho kraja prijala nový systém KIS Dawinci, ktorý nahradil dovtedajší systém Virtua. Pred samotným

spustením systému sa uskutočnilo školenie bibliografů, katalogizátorů a zamestnanců služieb odborným konzultantom, lektorom a školiteľom spoločnosti SVOP Bratislava Mgr. Pavlom Špánim. Od 7. 9. 2020 bola v systéme Dawinci spustená ostrá databáza PSK tak pre bibliografiu, ako aj pre katalogizáciu a služby. Systém Dawinci je komplexný systém, ktorý pokrýva všetky informačné toky knižníc, je multimediálny, a teda umožňuje spracovávať rôzne typy dokumentov.

V I. Q 2022 bola ukončená rekonštrukcia interiérového vybavenia knižnice v oddelení beletrie a náučnej literatúry. Projekt s názvom *Obnova interiéru Poddukľianskej knižnice vo Svidníku* z verejných zdrojů podporil Fond na podporu umenia.

Otvorenie zmodernizovaných priestorů knižnice (Mičáková)

Vynovené priestory knižnice (Mičáková)

Slávnostné otvorenie zmodernizovaných priestorov sa uskutočnilo 9. marca 2022 za prítomnosti predsedu PSK Milana Majerského a ďalších významných hostí.

Knižnica v súčasnosti zabezpečuje:

- výpožičné služby (absenčné a prezenčné) kníh, periodík, špeciálnych dokumentov,
- sprístupňuje dokumenty v rámci priestorov knižnice z jej príručných fondov v študovni a na úseku umenovednej literatúry,
- čitateľom predlžuje výpožičné lehoty vypožičaných kníh, tzv. prolongácia,
- rezervuje dokumenty, zabezpečuje dokumenty prostredníctvom medziknižničnej výpožičnej služby od roku 1961,
- poskytuje ústne, písomné a telefonické faktografické a bibliografické informácie na požiadanie od roku 1976,
- poskytuje konzultačné a propagačné služby; od roku 1996 do roku 2009 sa na oddelení BIS vyhotovovali rešerše – pre používateľov sú v súčasnosti k dispozícii elektronické katalógy a databázy.

Okrem výpožičných služieb poslaním knižnice je aj organizovanie kultúrno-spoločenských a výchovno-vzdelávacích podujatí a komunitných aktivít. Hoci sa v priebehu vývoja knižnice menila ich forma a obsah, knižnica ich vždy organizovala nielen pre všetky vekové kategórie čitateľov, ale aj pre verejnosť, a to už od svojho vzniku. Knižnica taktiež organizuje rôzne besedy so spisovateľmi, ilustrátormi, hudobníkmi, prekladateľmi a zaujímavými ľuďmi rozličných profesií, hovorené bibliografie, gramokoncertry klasickej, populárnej i ľudovej hudby, tematické prednášky a stretnutia s regionálnymi dejateľmi, informačné výchovy, literárne pásma, exkurzie, prezentácie kníh, rôzne súťaže a kvízy, semináre, sympóziá, besedy o knihách, letné a jarné týždenné, ale aj jednodňové tábory, tvorivé dielne, rozprávkové dopoludnia a popoludnia, slávnostné zápisy prvkov do knižnice a pod. Mnohé z podujatí sú jednorazové, ale sú aj podujatia, ktoré sa v knižnici stali tradíciou. Dôraz sa kladie na spoluprácu so základnými a strednými školami.

Súčasťou Podduklianskej knižnice je oddelenie doplnovania, spracovania a ochrany knižničných fondov. Jeho hlavnou úlohou je akvizícia knižničných jednotiek, ich evidencia a spracovanie s cieľom vybudovať vyprofilovaný knižničný a informačný fond. Podduklianska knižnica počas svojej existencie využíva

Podujatie *Leto s knihou* na pešej zóne vo Svidníku, 2019 (Mičáková)

Beseda s Lenkou Šingovskou, 2023 (Mičáková)

rôzne granty, nadácie, sponzorské príspevky a dary, ako Štátny fond kultúry Pro Slovakia, Vzdelávacia nadácia Jana Husa, Nadácia otvorenej spoločnosti (Open Society Foundation), Prvá stavebná sporiteľňa, neskôr Ministerstvo kultúry SR a najnovšie aj Fond na podporu umenia.

Je dôležité pripomínať si to, čo bolo vytvorené nielen našimi predchodcami, ale aj nami, lebo práve to by sa malo stať ďalším mostíkom v knižničnom procese pri hľadaní novej motivácie, nových cieľov do budúcnosti, ak chceme, aby knižnica bola kvalitným kultúrnym, spoločenským a vzdelávacím centrom pre občanov a nepochybne i informačným strediskom v meste či v regióne.

Na taký krátky priestor sa nedala vtesnať 70 rokov dlhá história, preto tu možno nie je uvedené všetko, čo sa za ten čas udialo a čo by podľa vás stálo za zmienku, avšak pokúsila som sa stručne uviesť aspoň niektoré najvýznamnejšie udalosti jednotlivých období, ktoré formovali vývoj a súčasnú podobu Podduklianskej knižnice.

